THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

and Illustrated by the Faculty of Fine Arts, M. S. University of Baroda

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE
Baroda (India)
1958

THE BĀLAKĀṆḌA

THE FIRST BOOK OF THE VĀLMĪKI-RĀMĀYANA

The National Epic of India

Critically edited by

G. H. BHATT

Sometime Professor of Sanskrit, Baroda College;

Director, Oriental Institute, M. S. University of Baroda.

Oriental Institute

Baroda (India)

1958

Printed by R. J. Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), Raopura, Baroda, and published by Prof. G H Bhatt, Director, Oriental Institute, Baroda.

DEDICATED MOST RESPECTFULLY

to

SHRIMATI HANSABEN MEHTA, B.A. (Hons.),
Vice-Chancellor, M. S. University of Baroda

for her keen interest in the Rāmāyana
and its Critical Edition

CONTENTS

LIST OF PLATES AND ILLUSTRATIONS

PREFACE

A Critical Edition of the Valmiki-Ramâyana was a long-felt desideratum. Shrimati Hansaben Mehta, the first Vice-Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda, and the members of the Syndicate readily accepted the suggestion of Shri P G Shah, the President of the Gujarat Research Society of Bombay and opened the Ramâyana Department in the Oriental Institute on 12th March 1951. The Director of the Oriental Institute, who was put in charge of the Ramâyana Department, collected MSS. from public and private Libraries by an appeal and personal visits, and on 4th April 1954, *Caitra Śukla Pratipada*, the Hindu New Year Day, the Collation Section was opened when Shrimati Hansaben Mehta wrote the first verse of the Rāmayana in the collation sheets On 12th July 1955 the Critical Apparatus Section was added

The Prospectus of the Critical and Illustrated Edition of the R , published in 1955, was favourably received by scholars of India and outside A tentative edition of the first Sarga of the Bālākaṇḍa with a full Critical Apparatus and a short account of the MSS was printed in July 1956 for private circulation and sent to eminent scholars of India, Europe and America The response was ready and also happy. I am most grateful to them for their appreciation of the work and valuable suggestions

The first Fascicule consisting of 10 Sargas of the Bālakānda is now presented to the world of scholars The text of the Epic is based on 37 MSS in different scripts of India A list of the MSS , their detailed account and some important textual problems will be found in the Introduction Statistical reports showing the mutual relation of the MSS concordance of the principal printed editions of the R , Notes etc are reserved for the last Fascicule of the Bālakānda.

It is now my pleasant duty to record all the encouragement and assistance which I have received from different quarters in connection with the Rāmayana work

To Shrimati Hansaben Mehta, our most popular Vice-Chancellor, whose keen interest in the Rāmāyana is responsible for this ambitious project, I tender my most sincere and cordial thanks Her continuous inspiration, kindness appreciation and full support with which she has favoured me have been of inestimable value to me, and I take this opportunity to express my profound gratitude To Hon ble Dr Jivraj Mehta, the Finance Minister of Bombay and member of the Syndicate I remain grateful for evincing special interest in the Ramayana Department To the members of the Syndicate who have always appreciated the work I ever remain thankful

It is indeed a rare coincidence that my revered Professor, Dr S K Belvalkar, happens to be since 1943 the General Editor of the Critical Edition of the Mahabharata, the Great Epic of India He has always favoured me with valuable guidance from the initial stage and conferred Blessings which have certainly given me strength To my revered *Guru* I simply bow down in all humility

I, again, sincerely thank H H the Maharaja of Bikaner, H H the Maharaja of Jodhpur, H H the Maharaja of Darbhanga and the Government of Nepal for the loan of R MSS and the permission to take a microfilm of some R MSS I am also indebted to the following Research Institutes and Libraries for the loan of R MSS —

1 Adyar Library, Adyar, Madras
2 Bada Mandir Library, Bombay
3 Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona
4 Bharat Itihasa Samshodhak Mandal Poona.
5 Calcutta University Library, Calcutta
6. Government Oriental Manuscripts Library, Madras.
7. Maharaja s Grantha Library, Sanskrit College, Trippunithura, Kerala State
8. Oriental Research Institute, Mysore
9 Scindia Oriental Institute, Ujjain
10. Shri Venkateshvara Oriental Institute, Tirupati.
11. The Asiatic Society of Bengal Calcutta.
12 Vishvabharati, Santiniketan.

13 Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur (E. Punjab)

14 Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya, Vallabhavidyanagar.

I further offer my thanks to Prof Filliozat, Prof. Constantin Regamey, Prof Pisani and Dr V. Raghavan r supplying the lists of R MSS in the European Libraries and the photostat and microfile copies of some MSS, to r S N Sharma of Shrinagar for procuring MSS in Śārada Script from Kashmir, and to Muni Sri Punyavijayaji [Ahmedabad, Shri Nilakanthan Nambudiripad of Chunangad, and Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad of /adakkancheri, for the loan of MSS.

I take this opportunity to express our gratefulness to the University Grants Commission, and the cultured ıdustrialists who have rendered financial help to the Critical Edition of the National Epic Following is the list of lonors

†	1	University Grants Commission	Rs	60,000/-
	2	Sheth Shree Rameshvar Birla The Century Spinning and Manufacturing Co. Ltd	,,	25,000/-
*	3	Shri Dorabji Tata Trust	,,	9 000/-
	4	Khatau Makanjee Spinning and Weaving Co Ltd	,,	10,000/-
	5	Sir Purushottamdas Thakordas	,,	5,000/-
	6	Digvijaya Cement Company Ltd (Shree B D. Somani)	,,	5,000/-
	7	Sheth Shree Pranlal Devkaran Nanji	,,	2 501/-
	8	Sheth Shree Harikisandas Lakhmidas	,,	2,501/-
	9	Sheth Shree Ramnath Anandlal Poddar	,,	1,250/-
	10	Dhrangadhra Chemical Works	,,	1,000/-
	11	Indian Hume Pipe Co,	,,	1,000/-
	12	The Patel Cotton Co, *Shri J P Patel*	,,	501/-
			Total Rs	1,22,753/-

It is hoped that other well to-do persons will emulate the noble example of these donors

Now I must express my obligation to the members of the staff of the Oriental Institute of Baroda Dr U P Shah (Deputy Director) Pandit J S Pade (Superintendent, MSS Section), Pandit K S Ramaswami Sastri (Superintendent, Collation Section), Pandit M R Nambiar (Superintendent, Critical Apparatus Section), Shri J P Thakar (Superintendent, Printed Section) Dr Y J Tripathi (Translation Assistant) and Shri M A. Joshi (Technical Assistant) have laid me under a heavy obligation by their continuous hearty co operation The members of the Collation and Critical Apparatus Sections and the Office have obliged me by their sincere work

I thank Shri V. P Trivedi Faculty of Fine Arts, M S University of Baroda for preparing the illustration for the Critical Edition of the Rāmāyaṇa I am also thankful to Prof Markand Bhatt, Dean of the Faculty of Fine Arts and Prof N S Bendre, Professor of Painting for their keen interest in the pictures of the Rāmāyaṇa

Lastly I must thank my young friend, the competent Manager of the University Press, for his most willing co-operation in all matters relating to the printing of the Critical Edition

Rāmāya tasmai namah

ORIENTAL INSTITUTE,
M S University of Baroda,
Baroda.
11th January 1958

G H. BHATT

† The University Grants Commission has graciously continued the annual Grant of Rs. 20 000 since 1955 56.

* *A donation of Rs 15 000/ to be spread over five years from 1955 to 1959 has been promised from Sir* Dorabji Tata Trust and out of it a sum of Rs. 9 000/- for the years 1955 1956 and 1957 has been received

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addl = additional.
adhy. = adhyāya (s).
App. = Appendix.
B. = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A D. 1912, the Vulgate).
chap. = chapter(s).
comm. = commentary (taries).
cont = continue(s).
corr. = corrected, correction.
Crit. App. = Critical Apparatus.
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s).
foll. = following
fragm = fragment(ary)
G. = Gorresio's ed of the R.
Gov. = Govindarāja.
hapl. = haplographic(ally).
illeg = illegible.
inf. lin = *infra lineam* (below the line)
ins. = insert(s)
int lin = *inter lineas* (between the lines)
interp = interpolate(s)
introd = introduction, introductory
K = Kumbhakonam ed of the R.
Kat. = Kataka.
L = Lahore ed of the R.
l = line.
m. or marg = marginal(ly)
Mah. = Maheśvaratīrtha.
Manu. = Manusmṛti (N S P ed).
Mbh = Mahābhārata.
N. = Northern
NE. = North-eastern.
NW. = North western
om = omit(s), omitting.
orig = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = *propria manu* (by own hand).
prob. = probably.
R. = Rāmāyaṇa.
r. = repeat(s), repeated.
Rām. = Rāmānuja.
ref. = *refer(ence)*.
resp. = respective.
respy. = respectively.
Rm. = Rāmāyanamañjarī (Kāvyamālā No 83).
Ru. = Rāmopākhyāna (Mbh III. 258-276, BORI, Poona, 1942).
S = Southern.
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
st. = stanza(s).
subst = substitute (s, ed).
supp. = supplementary.
supr. lin = *supra lineam* (above the line).
Til = Tilaka
transp = transpose(s), transposition.
v. = verse
(var.) = (with variation).
v l. = varia(e) lectio(nes)
vulg = vulgate.
W. = Western

❀ ❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings.

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings

❀ (superior star) in the text indicates an *emendation*

* (in the critical footnotes, before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passage

* * (in the MS readings) indicate *syllables lost* through injury to MS

〰 printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, Cr = Comm of Rāmānuja, Cm g = Comm of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, Ck t = Comm Kataka and Tilaka. A 'p' is added on to denote a "pāṭha" or variant, thus, Crp = a pāṭha mentioned in the Comm of Rāmānuja, Ckp = pāṭha mentioned in the Comm Kataka.

13 Vishveshvarananda Vedic Research Institute Hoshiarpur (E. Punjab)
14 Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya Vallabhavidyanagar

I further offer my thanks to Prof Filliozat Prof Constantin Regamey Prof Pisani and Dr V Raghavan for supplying the lists of R MSS in the European Libraries and the photostat and microfile copies of some MSS to Dr S N Sharma of Shrinagar for procuring MSS in Śarada Script from Kashmir and to Muni Sri Punyavijayaji of Ahmedabad Shri Nilakanthan Nambudiripad of Chunangad and Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad of Wadakkancheri for the loan of MSS

I take this opportunity to express our gratefulness to the University Grants Commission and the cultured industrialists who have rendered financial help to the Critical Edition of the National Epic Following is the list of donors

†	1	University Grants Commission	Rs	60 000/
	2	Sheth Shree Rameshvar Birla The Century Spinning and Manufacturing Co Ltd.		25 000/
*	3	Shri Dorabji Tata Trust	,	9 000/
	4	Khatau Makanjee Spinning and Weaving Co Ltd		10 000/
	5	Sir Purushottamdas Thakordas		5 000/
	6	Digvijaya Cement Company Ltd (Shree B D Somani)		5 000/
	7	Sheth Shree Pranlal Devkaran Nanji		2 501/
	8	Sheth Shree Harikisandas Lakhmidas		2 501/
	9	Sheth Shree Ramnath Anandlal Poddar		1 250/
	10	Dhrangadhra Chemical Works		1 000/
	11	Indian Hume Pipe Co		1 000/
	12	The Patel Cotton Co Shri J P Patel		501/
			Total Rs.	1 22 753/

It is hoped that other well to-do persons will emulate the noble example of these donors

Now I must express my obligation to the members of the staff of the Oriental Institute of Baroda Dr U P Shah (Deputy Director) Pandit J S Pade (Superintendent MSS Section) Pandit K S Ramaswami Sastri (Superintendent Collation Section) Pandit M R Nambiar (Superintendent Critical Apparatus Section) Shri J P Thakar (Superintendent Printed Section) Dr Y J Tripathi (Translation Assistant) and Shri M A Joshi (Technical Assistant) have laid me under a heavy obligation by their continuous hearty co-operation The members of the Collation and Critical Apparatus Sections and the Office have obliged me by their sincere work

I thank Shri V P Trivedi Faculty of Fine Arts M S University of Baroda for preparing the illustration for the Critical Edition of the Ramayana I am also thankful to Prof Markand Bhatt Dean of the Faculty of Fine Arts and Prof N S Bendre Professor of Painting for their keen interest in the pictures of the Ramayaṇa

Lastly I must thank my young friend the competent Manager of the University Press for his most willing co-operation in all matters relating to the printing of the Critical Edition.

Ramāya tasmai namah

ORIENTAL INSTITUTE
M S University of Baroda
Baroda.
11th January 1958

G H BHATT

† The University Grants Commission has graciously continued the annual Grant of Rs. 20 000 since 1955 56

* A donation of Rs 15 000 to be spread over five years from 1955 to 1959 has been promised from Sir Dorabji Tata Trust and out of it a sum of Rs 9 000/ for the years 1955 1956 and 1957 has been received

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addl. = additional.
adhy. = adhyāya (s).
App. = Appendix.
B. = *Bombay edition of the R.* (*Gujarati Printing* Press, A D. 1912, the Vulgate).
chap. = chapter(s).
comm. = commentary (taries).
cont. = continue(s).
corr. = corrected, correction.
Crit. App. = Critical Apparatus.
ed. = edition.
fig. = figure(s).
fol = folio(s).
foll. = following
fragm. = fragment(ary).
G. = Gorresio's ed of the R.
Gov. = Govindarāja.
hapl = haplographic(ally).
illeg = illegible.
inf lin = infra lineam (below the line).
ins = insert(s).
int. lin = inter lineas (between the lines)
interp = interpolate(s)
introd. = introduction, introductory
K. = Kumbhakonam ed of the R.
Kat = Kataka.
L = Lahore ed. of the R
l = line.
m. or marg = marginal(ly).
Mah = Maheśvaratīrtha.
Manu. = Manusmṛti (N S P ed).
Mbh = Mahābharata.
N. = Northern.
NE = North-eastern.
NW. = North western
om. = omit(s), omitting.
orig. = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = propria manu (by own hand).
prob = probably.
R. = Rāmāyaṇa.
r. = repeat(s), repeated.
Râm. = Ramānuja.
ref. = refer(ence).
resp. = respective.
respy. = respectively.
Rm. = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No. 83).
Ru. = Rāmopākhyāna (Mbh. III. 258-276, BORI, *Poona, 1942*).
S. = Southern.
sec. m. = secunda manu (by another hand).
st. = stanza(s).
subst. = substitute (s, ed).
supp. = supplementary.
supr. lin. = supra lineam (above the line).
Til. = Tilaka.
transp. = transpose(s), transposition
v. = verse
(var.) = (with variation).
v.l. = varia(e) lectio(nes).
vulg = vulgate.
W. = Western

࿇ ࿇ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings.

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings

࿇ (superior star) in the text indicates an *emendation*

* (in the critical footnotes, before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passage

* * *(in the MS readings) indicate syllables lost* through injury to MS

~~~ printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, Cr = Comm of Rāmānuja, Cm g = Comm of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, Ck t = Comm Kataka and Tilaka A "p" is added on to denote a "pâṭha" or variant, thus, Crp = a pāṭha mentioned in the Comm of Ramānuja, Ckp = paṭha mentioned in the Comm Kataka.
~~~

INTRODUCTION

The Critical Apparatus

The text of the Bālakāṇḍa in this Edition is based upon the following 37 MSS selected from out of a total of 86 MSS collated for the purpose —

I N(orthern) Recension (21 MSS —ŚÑVB 11+D 10)

(a) North-western Group

Śāradā Version [Ś]

Ś$_1$ = Baroda Oriental Institute No 14061 Undated

(b) North-eastern Group

(i) Nepālī Version [Ñ]

Ñ$_1$ = Baroda Oriental Institute No 14156 Microfilm of MS no 934 of the Bīr Library Kathmandu Nepal dated Samvat 1076 (c A D 1020)

Ñ$_2$ = Baroda Oriental Institute No 14157 Microfilm of MS no 905 of the Bīr Library Kathmandu, Nepal dated Newārī Samvat 795 (c A D 1675)

(ii) Maithilī Version [V]

V$_1$ = Baroda Oriental Institute No 14137 Microfilm of a MS of the Palace Library Darbhanga dated Lakṣmaṇa Saṃvat 241 (c A D 1360)

V$_2$ = Baroda Oriental Institute No 14133 Transcript of MS No 273 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1473 (c A D 1551)

V$_3$ = Baroda Oriental Institute No 14130 Transcript of MS no 297 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1753 (c A D 1831)

V$_4$ = Baroda Oriental Institute No 14134 Transcript of MS no 291 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1758 (c A D 1836)

(iii) Bengali Version [B]

B$_1$ = Baroda Oriental Institute No 14122 Photo stat copy of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale Paris dated Śaka 1610 (c A D 1688)

B$_2$ — Śāntiniketana Viśvabhāratī No 776 Dated Śaka 1711 (c A D 1789)

B$_3$ — Calcutta Asiatic Society of Bengal No G 395 Dated Śaka 1754 (c A D 1832)

B$_4$ — Calcutta Asiatic Society of Bengal No II A 39 Undated

Devanāgarī Version [D] Subdivided into

(i) Devanāgarī Version of Tilaka (Dt) the "Vulgate" (S)

Dt = Jodhpur Palace Library Unnumbered Undated

(ii) Devanāgarī Composite Version

D$_1$ = Baroda Oriental Institute No 14136 Photo-stat copy of MS no 123 of 1884 87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona dated Samvat 1512 (c A D 1455) (W)

D$_2$ — Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875 76 Dated Samvat 1650 (c A D 1594) (W)

D$_3$ = Baroda Oriental Institute No 3937 Dated Samvat 1773 (c A D 1717) (W)

D$_4$ = Baroda in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D 1774) (S)

D$_5$ = Baroda Oriental Institute No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) (NW)

D$_6$ — Bombay His Holiness Gosvāmī Śrī Gokulanāthajīmahārāja s Baḍā Mandira No 100 Undated About 200 years old (earlier than Samvat 1851 = C A D 1796) (S)

D7 = Hoshiarpur East Punjab V V Research Institute Sadhu Āśrama No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D **1817**) (NW)

D8 = Ujjain Scindia Oriental Institute No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D **1831**) (S)

D9 = Vallabha Vidyanagar (via Anand) Vitthalabhai Patel Mahavidyalaya Unnumbered Dated Samvat 1905 (c A D **1848**) (W)

D10 = Ujjain Scindia Oriental Institute No 1611 Undated (NE)

D11 = Hoshiarpur East Punjab V V Research Institute Sadhu Āśrama No 2967 Undated (NW)

D12 = Bikaner Anup Sanskrit Library No 1018 Undated (NW)

D13 = Jodhpur Palace Library No 4 Undated (NW)

D14 = Baroda Oriental Institute No 6491 Undated (S)

II S(outhern) **Recension (16 MSS —TGM 11+D 5)**

(i) Telugu Version [T]

T1 = Madras Adyar Library No 72372 Undated

T2 = Madras Adyar Library No 72393 Undated

T3 = Madras Adyar Library No 75597 Undated

(ii) Grantha Version [G]

G1 = Baroda Oriental Institute No 6362 Dated Kollam 993 (c A D **1818**)

G2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated

G3 = Madras Government Oriental Manuscripts Library No 9869 Undated

G4 = Ahmedabad in private possession (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered Undated

(iii) Malayalam Version [M]

M1 = Chunangad (via Ottapalam) South Malabar in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D **1512**)

M = Trippunithura (Travancore-Cochin State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 158 Dated Kollam 865 (c A D **1690**)

M3 = Kumplangad (P O Kundanoor via Wadakkancheri Travancore-Cochin State) in private possession (of Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c A D **1823**)

M4 = Trippunithura (Travancore Cochin State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 159 Undated

Testimonia

(i) *Commentaries*

Cr = Commentary of Ramānuja as given in MS no 14066 of Oriental Institute Baroda Transcript of MS no 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library Madras undated

Cm = Commentary of Maheśvaratirtha as given in MS no 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bharata Itihasa Samśodhaka Mandala Poona Dated Śaka 1698 (c A D **1776**)

Cg = Commentary of Govindaraja as given in MS of Prof G H Bhatt Baroda Dated Samvat 1829 (c A D **1773**)

Ck = Commentary (Kataka or Amrtakataka) of Katakayogindra (alias Madhavayogin) as given in MS no 14053 of the Oriental Institute Baroda Transcript of MSS nos 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library Madras undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nageśa Bhaṭṭa as given in Dt undated also as printed in Vulgate editions

(ii) *Epitomes*

(1) The Ramopākhyana (Mbh III 258 276 BORI Poona 1942)

(2) Puranas—Viṣṇu Purana III 3 IV 4 (Gita Press Gorakhpur 1937)
Agni Purana Chaps 5 11 (Ānandaśrama ed Poona 1900)
Padma Purana IV 66 121 V 35 (Ānandaśrama ed Poona 1893 94) etc

(3) The Ramayana manjari of Kṣemendra (Kavyamala No 83 Nirnaya Sāgara Press Bombay, 1903)

Detailed Account of the Manuscripts

Ś1

Baroda Oriental Institute No 1,061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N Sharma of Srinagar Thick unglazed pap r size 1 " × 6¾" Sarada characters

67 folios (with 15b blank) with 13 to 15 lines to a page and about 46 letters to a line Two Sodhapatras 7½" × 5" written on one side *pr m* are added after fol os 39b and 67a respy The portion subsequent to Sarga II is probably *sec m* Margins unruled stanzas unnumbered Only first seven Sargas numbered Both the Ślokardhas are marked by single danda Colophons are daubed over with red chalk and erasures which are not many are made with yellow pigment Sporadically written marginalia *pr m* Marginal corrections and additions also *pr m* are far and few between with the exception of fol os 41 to 53 A few blanks marked by head lines signify con scientious copying Condition fairly old Writing fairly legible and correct in pṛṣthamatras Though the MS is undated another one of Ayodhyakanda written probably by the same scribe as that of the latter part of this MS bears at the end Samvat 34 which is according to Dr Sharma s report probably the Saptarsi Samvat equivalent to A D 1860

The MS represents the NW Version

Ñ1

Baroda Oriental Institute No 14156 Microfilm of MS no 934 of Bir Library Kathmandu Nepal dated Samvat 1076 wh ch refers to Vikrama Samvat according to Pandit Baburam Acharya Itihasaśiromani the ex Librarian of the Bir Library Kathmandu (c A D 1020) The oldest dated MS of Valmiki Ramayana known to us Palm leaves size 21½" × 2" Newari characters

The codex has preserved all the seven Kandas total number of extant fol os for Bala being 46 Folios 1 4 5 8 40 55 and 67 90 miss ng With folio 91 begins the 12th Sarga of Ayodhya It has 6 lines to a page and about 86 letters to a line The bulk of the MS is 7½ inches Side margins 1½ inches and top and bottom margins ½ inch unruled Ślokas and Sargas *unnumbered* Śloka *endings are marked by single dandas Marginalia and corrections very few pr m* additions *more frequent pr m* Tying threads pass through two holes in the middle of the leaves D lapidated in condition Writing fairly correct but at places not clear in Pṛṣthamatras ब and व, थ and ध, त and न, म and स and at a few places even ण and ग are confounded

The whole MS is written by two scribes Bala Ayodhyā Aranya and Kiskindha Kandas are in one hand the rest in another The post colophon entry made at the close of Kiṣkindha *pr m* states that the MS was copied by Śri Gopati son of Pandita Śri Śrikara on the 4th day of the dark half of the month of Āsadha in Samvat year 1076 (c A D 1020)

संवत १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[लोक]लोक सोमदत्तोद्भवगरुडध्वज श्रीमद्गांगेयदेव भुज्यमानतीर[भु]क्तौ कल्याणविजयराज्ये[याता]ने ? यातान्दै ? यशोम ?]श्रि[-नि-]पाल दशीग[दिक]प्रभालु[व]शाक्तिक श्रीआनन्दस्य हस्त पाद[दु]कारस्थित पण्डितश्री श्री कारस्याज श्रीगोपतिना[s]लेखीदं ॥

The MS represents the NE Version

Ñ1

Baroda Oriental Institute No 14157 This also is a microfilm of MS No 905 of Bis Library Kathmandu Nepal dated Newari Samvat 795 (c A D 1675) Written on thick *country* paper size 20½" × 5" Newari cha racters The codex contains all the seven Kandas total number of folios for Balakanda being 66 (with folio 1a blank) *It has 10 lines to a page and about 60 letters to a line* Side *margins comprise 1½"* and top & bottom margins ¾" unruled. Ślokas unnumbered but Sargas numbered Single dandas mark Śloka-endings. Sporadically written marginalia very few corrections but more frequent additions all *pr m* Condition good Writing neat legible and fairly correct not in Pṛṣthamatras This MS also has fallen prey to such scribal confusions as those of ष and व, र and च, and at a few places even सु and स्र

At the end of Bala on folio 66b a list of the total number of Sargas and Ślokas in each Kanda is provided *pr m* Accordingly Bala has 64 Sargas and 2850 Ślokas and the grand total comes to 560 and 24000 respy The

rest of the folio is blank. This table is preceded by the following statement which informs us that the Kānda was completed on Friday the ninth day of the dark half of the month of Āṣāḍha in (Newārī) Samvat 795 (c. A D. 1675).

सम्वत ७९५ आषाढ वदि ९ शुक्रेह्रे श्री श्रीसुमतिजयाजेतामित्रमल्लदेयशन् रामायनवाचक्रात्मगिरामप्रधाशज्ञयावेलशमादिकाण्ड संपूर्णया फिदिन जरो ॥

The MS. represents the NE Version.

V_1

Baroda, Oriental Institute, No 14137 This again, is a microfilm of a palm leaf MS preserved in the Palace Library, Darbhanga, dated Lakṣmana Samvat 241 (c A D 1360) Maithili characters Total number of folios 258, size 12" × 2¼", with 5 lines to a page and about 40 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Dandas mark the endings of the halves of the stanzas Corrections few, no marginalia The tying string passes through the hole in the centre of the leaves. Some folios are broken, at a few places also frayed. Writing fairly legible and correct, with Pṛṣthamātrās As is stated at the close of the kanda, the MS was copied by two scribes, both named Haradatta Upādhyāya, at a place called Naurigrama, on the sixth day of the dark half of the month of Śravana in Laksmana Samvat 241 (c A D 1360)

" ल. सं. २४१ श्रावणवदि ६ नौरिग्रामे उपाध्याय श्रीहरदत्त श्रीहरदत्ताभ्यामेति लिखिता इति ॥ "

The Institute has, also, got a transcript of this oldest MS of the Maithili Version, numbered 14131

The MS. represents the NE Version

V_2

Baroda, Oriental Institute, No. 14133 This is a transcript in Devanāgarī of the Balakāṇda of a complete MS (no 273) of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 (c. A D 1551) The MS is written on paper, size 6" × 6", Maithilī characters, total number of folios for Bāla being 41, with 17 lines to a page and about 75 letters to a line.

Total number of leaves in the transcript is 249 (written on only one side), size 13¼" × 8", with 20 lines to a page and 16 letters to a line, i e, one line comprises of one half. Margins unrulled and Ślokas unnumbered, but regular numbers are given to the Sargas, which are 82 in all, in the Kānda Single and double dandas demarcate the two Ślokārdhas Colophons are written in red ink No marginalia, corrections and additions also, not many, all *pr. m.* Some of these are *sup. lin* (cf leaves 5, 134, 136, 199, 255), a few in the margin (cf leaf 195), in one case, also *int lin* (cf leaf 21). At a few places superscript corrections also are met with (cf leaves 222, 225, 233). The correction on leaf 235 is in red ink, but *pr m.* Generally the same black ink is used for making erasures At a few places, however, the help of a knife seems to have been taken Condition fresh, writing fairly legible and generally correct Sometimes the copyist has missed letters while copying (cf. leaf 214, line 9 where the letter सी of महानासीत् is dropped), ज in names is at several places replaced by य (cf. यमदग्नि on leaf 233) He frequently writes र for न (*e g*, मेरिरे) for मेनिरे) and त for त्त. म and श, and ब and व also are confounded. Rules of Sandhi are not strictly observed The optional rule of परसवर्ण is generally followed by the copyist, a peculiarity common to all the transcripts of the Maithili Version utilized for this text

As stated in the post-colophon entry made at the close of the Uttarakanda, the MS was completed by a Brahmin named Gonara on Friday the 15th day of the bright half of the month of Phālguna in the Śaka year 1473 (c. A D 1541)

" शाके वह्निनगेऽब्धिचन्द्रकलिते मासे शुभे फाल्गुने। पक्षे शुक्लतरे दिने भृगुसुतस्यालेखि पूर्णं तिथौ ॥
पुस्तं गोनरनामकोऽधमद्विजो "...

The MS. represents the NE Version.

V_3

Baroda, Oriental Institute, No 14130. A Devanāgarī transcript of MS No. 297 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1753 (c. A D. 1831). The MS. is written on paper, size 12¼" × 5", Maithilī characters of Tirhuta type. It has in all 90 folios, with 10 lines to a page and about 54 letters to a line.

Total number of leaves in the transcript is 227 (*the last one being numbered 228 and no 18, missing*), written on one side only, size 13" × 7½", with 20 to 28 lines to a page and 16 letters to a line *i e* each line contains one Ślokardha. The scheme of the dandas is the same as that adopted in the preceding and the succeeding codices Margins unruled Ślokas unnumbered but Sargas bear regular numbers the total being 79 The word श्री is written on the top of every leaf New Sarga generally begins on a fresh leaf Colophons are written in red ink in a few cases in red pencil Scores of erasures all made with ink No marginalia Corrections are numerous but additions are very few Some of these are *sup lin* (cf leaves 9 20 29 etc.) some *Inf lin* (cf leaves 20 48 55 etc) and some even superscript (cf leaves 1 70) Correction on leaf no 74 is made in red ink but *pr m* At about 15 places there are blanks (some marked by dots) which indicate that the copyist could not decipher these letters in the MS or the folios of the original are broken at the respective places a sign of conscientious copying At a few places *variant readings are given in brackets in the body of the text Writing fairly legible and correct Some of the peculiarities of* V_1 *are shared by this codex Thus Sandhi rules are not strictly followed* ङ is used for भ य for ज at a few places and the optional rule of परसवर्ण is generally followed The use of such words as टुकरम् (leaf 111 line 22) and टुम्राम (leaf 174 line 10) is a peculiarity of its own

The post-colophon entry made in the original MS at the end of the Kanda states that the MS was written by Śri Śankaradatta Śarma on Thursday the thirteenth day of the dark half of the month Margaśirsa in Śaka 1753 (c AD 1831) [शाक 1753 ॥ मार्गकृष्णत्रयोदश्यां गुरौ ॥]

The copyist of the transcript Pandita Śyamananda Jha Sahityagamapuranacarya B.A (Hindi) of Hainthi P O Kothiya Dist Darbhanga has put his signature on the transcript on 1 3 1955

The MS represents the NE Version

V_4

Baroda Oriental Institute No 14134 This also is a Devanagari transcript of MS No 291 of the Palace Library Darbhanga dated Śaka 1758 (c. AD 1836) The MS is written on paper size 12" × 4½" Maithili characters Total number of folios 79 with 13 to 14 lines to a page and about 45 letters to a line The writing is bold and fairly legible but at a number of places the MS is injured worm eaten and letters are lost

As to the transcript total number of leaves is 254 (written on one side only) with 20-22 lines to a page and 16 letters to a line each line containing one Ślokardha Size 13½" × 7½" Margins are unruled and at places even uneven On the right hand side generally no margin Ślokas numbered regularly Sargas numbered in the beginning and then left out completely unnumbered No marginalia a few additions but scores of corrections These are at places *sup lin* (cf leaves 8 27 etc) at places *inf lin* (cf leaf 161) at places marginal (cf leaf 66) and at a few places even superscript (cf 42) They are made both in black and red ink *pr m* The erasures are in black ink. Colophons also some in black ink and some in red The numerous lacunae marked by dots indicate that at places the letters were lost and at places the copyist was unable to read the original correctly a sign of conscientious copying Very few of these blanks are filled up afterwords (in black or red ink) *pr m* which suggest that the letters were deciphered later on or in course of writing Some of these are put in brackets indicating that the copyist is not sure of their correctness. At a number of places the scribe has underlined certain letters and words some of which are wrongly spelt in the exemplar and some of which are not understandable All this also *indicates conscientious copying At a number of places again variant readings are noted a majority in the margins and very few in the body of the text All the same the writing which is without head lines all through is very hasty in course of which letters have been dropped at places He writes* सर्वैनात्मा *for* सेवकात्मा कैकेय्या *for* कैकय्यां काकुस्थ *for* काकुत्स्थ नरद् *becomes* न दृर *at one place Otherwise the writing is correct The codex shares most of the* peculiarities of the other codices of the Maithili Version which are natural in view of their place of origin. *It differs* from them in always writing वशिष्ठ as against वसिष्ठ of the rest.

The transcript was completed by Śri Jivānanda on 13 3 1955 and the MS was written by Śri Dullaha Śarmā on Tuesday the 5th day of the dark half of the month of Bhadrapada in Śaka 1758 (c AD 1836) "शाक १७५८ भाद्रकृष्णपञ्चम्यां कुज दिने लिखितं श्रीदुल्लहशर्मणा ॥"

The MS represents the NE Version.

B1

Baroda Oriental Institute No 14122 Photo copy *in situ* of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale Paris dated Śaka 1610 (c A D 1688) This MS was utilized by Dr Gorresio in his edition and was designated G by him Palm leaves Bengali characters The size of photographs is 18" × 1½"

In addition to Bala this MS contains Ayodhya total number of folios for Bala being 115 It has 4 lines a page and about 65 letters to a line The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Margins unruled No numbering of Ślokas and Sargas Both the halves of the stanza are marked by single dandas Marginalia *pr m* are far and few between Corrections also few *pr m* Condition good writing fairly legible and correct in Prsthamatras To mention a few scribal errors छ is written for च्छ त् and न् are written as त and न च and र are always confounded also व and व

As stated at the close of the Kanda the MS was written by Śri Ramaśaranaśarma in Śaka year 1610 (c A D 1688) "लिपिरिय श्रीरामशरणशर्म्मेण ॥ शकाब्देषु १६१० ॥"

The MS represents the NE Version

B2

Śantiniketana Visvabharati No 776 Dated Śaka 1711 (c. A D 1789) Old unglazed paper size 18½" × 4½" (except folios 42 44 45 47 50 52 54 59 61 & 63 whose breadth is only 2½") Bengali characters Besides Bala the codex contains Ayodhya (151 folios) and a portion of Aranya (29 folios) total number of folios for Bala being 90 It has 10 lines to a page and about 55 letters to a line In the case of the smaller folios only 4 to 5 lines to a page Margins unruled Ślokas not numbered but Sargas bear regular numbers Single dandas generally mark the halves of the stanza In few cases the daṇḍa is missing Corrections additions and marginalia disfigure almost every page They are all *pr m* Condition old fairly legible writing in Prsthmatras The scribe generally omits the avagraha The final म् is always replaced by anusvara In spelling ताटका as ताडका this MS agrees with almost all codices of Maithili and Bengali Versions In replacing स by श it agrees with the Maithil Version excepting V4

As stated at the end of the Kanda the Codex contains in all 64 Sargas and 2850 stanzas It was copied by Śivadeva in Śaka year 1711 (c A D 1789)

The MS represents the NE Version

B3

Calcutta Asiatic Society of Bengal No G 395 Dated Śaka 1754 (c A D 1832) Written on paper size 19½" × 4¾" Bengali characters Total number of folios 128 No 65 is omitted and nos 41 44 and 71 80 are duplicate It has 6 lines to a page and about 46 to 50 letters to a line Margins unruled Ślokas unnumbered Sargas bear regular numbers the total being 81 as stated at the close of the Kanda Double daṇḍas mark the endings of both the halves of the stanza Colophons are in red ink No marginalia Very few corrections but more frequent additions At some places variant readings also are given in the margins All these are *sec m* Very few erasures in yellow pigment Condition good Writing is very decent clear and fairly correct in Prsthamatras At several places ज is written as य, स्थ as तस्थ Also वसिष्ठ becomes वशिष्ठ In addition to these this codex shares the scribal peculiarities of B1

The MS represents the NE Version

B4

Calcutta Asiatic Society of Bengal No II A 39 Undated yellow paper thick and durable Written in Bengali characters In bound form with numbering of pages and not of folios In addition to Ādikanda this MS contains as its first part the Adhyatma Ramayana comprising 154 pages *i e* 77 folios Total number of folios for Bala is 57 (with 57b blank) or more accurately 113 pages Size 13" × 9½" It has 26 lines to a page and about 32 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Numbers of Sargas are put in the margin in Arabic by some one else Accordingly there are 80 Sargas Single daṇḍa marks the halves of the stanza Colophons are in the same ink but are distinguished by ॥०॥ mark put on both sides No marginalia corrections or

additions At very few places there are blanks signifying conscientitious copying It is a well preserved decent MS with fairly legible and correct writing devoid of erasures in Prstthamatras Scribal errors and peculiarities are the same as those in the case of B1

In the upper margin on page no 113 is inscribed in Arabic Ramayana—2938 This number is probably the total number of granthas The codex ends in the middle of this page Then follows a stamp of the Library of the College of Fort William and on its right is inscribed College of Fort William 1825 Though undated the MS seems to be not more than 300 years old

The MS represents the NE Version

Dt

Jodhpur Palace Library Unnumbered Undated Written on tough paper size 13¼" × 6½" Devanagari characters.

This codex contains all the seven Kandas written probably by different scribes at different periods (*e g* Kiskindha written in Samvat 1899 Yuddha in Śaka 1636 by Trymbak Uttara in Samvat 1876 Śaka 1741) Total number of folios for Bala is 177 (with 1a and 177b blank) There is a square drawn in the centre of the folio 1b (wherefrom the MS begins) intended perhaps to contain some drawing for illumination but kept blank any how Yellow papers are inserted at places It is in bound form and has 12 lines to a page and about 36 letters to a line Margins are ruled in black and dandas are in red

This MS contains the commentary Tilaka of Nageśa Bhatta The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary while the central band which has generally a still wider margin is the (epic) text written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas are correctly numbered both in the text and the commentary total number of Sargas being 77 Double dandas in red ink mark both the halves of the stanza. In the commentary both single and double dandas are used No marginalia. Correction and additions are far and few between *pr m* Erasures very few in yellow pigment Condition good writing decent and fairly correct but without Sandhi ञ is everywhere written for ब This MS belongs almost uniformly to a group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate (Nirnayasagar Press and Gujarati Printing Press which is identical with the Recension) seems to have been based The text of the Epic sometimes differs from that of the Tilaka. Though undated the MS appears to be about 150 years old

The MS represents the S Recension

D1

Baroda Oriental Institute No 14136 It is a photo-stat copy of MS no 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Kartika in Samvat 1512 which is equivalent to Monday November 5 1455 A D Written on paper size 8¼"×3¼" Devanagari characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 190 with 11 lines to a page and about 35 *letters to a line Margins ruled in black* Ślokas and Sargas numbered total number of the latter being 52 Nos 12 and 50 are duplicated in Sarga nos. 13 and 51 respy Single dandas distinguish the halves of the stanza A few marginalia corrections and additions. Very few of these are *sec m* Condition good, writing fairly clear and correct in Prsthamatras परसवर्ण replaced everywhere by anusvâra *Colophons b ar the term Ayodhyakānde instead of Balakānde* A few lacunae marked by dotted lines signify conscientitious writing

The MS represents the W Version

D2

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875 76 Dated Samvat 1829 (c A D 1773) for the kandas I IV Balakanda V dated Samvat 1650 (c A.D 1594) Paper size 1 ½"×4½" Devanāgari characters. Handwriting of Gujarat

The MS is complete in seven kandas total numb r of folios for Bāla being 131 (with 1a blank) It has 10 lines to a page and about 27 letters to a line Margins ruled in double red line In Sargas 8 to 12 stanzas

regularly numbered, elsewhere only sporadically Sargas numbered regularly throughout. Total number of stanzas occasionally stated at the end of Sargas. Very long Sargas, the whole Kānda being completed in 49 Sargas No distinctive marks like the dandas are used to indicate the ending of the halves, or the stanza or even the Sarga Colophons are daubed over with red chalk No marginalia, no additions. Very few corrections, *pr m.* Condition good. Writing fairly legible but very incorrect Final म् is replaced by अनुस्वार. रेफs are omitted at a number of places छ is used everywhere in place of थ and च्छ At a few places ह stands for ढ At many places the writing is incomplete, but the scribe has not cared to keep any blank space to mark the lacunae

The first Folio has the remark स्वामिपुरुषोत्तमाथमस्येदं पुस्तकम् The Colophon at the end of the Kiskindhā Kānda runs as follows —संवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने अथेह विरमग्राममध्ये लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गंगाराम उपाख्यिक भवानीदास The Kāndas VI and VII seem to be written by the same scribe and, therefore, belong to the same period But the Sundara Kānda is written in Samvat 1650 (c A D 1594) Its Colophon runs as संवत् १६५० वर्षे कार्तिकमासेऽसितपक्षे दर्शतिथौ चंद्रवारे लिखितमिदं सुन्दरकाण्डम् The Colophon at the end of the Yuddha Kānda shows that the scribe is a resident of Ahmedabad (लेखक नागरज्ञाती अमदावाद वास्तव्यः) He wrote the MS in Viramgam about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS belongs to the W Version.

D5

Baroda Oriental Institute, No 3937 Dated Samvat 1773 (c. A D. 1717) Written on paper, size 10×5¼". Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat.

In addition to Bāla the codex contains Ayodhyākānda, total number of folios for Bāla being 54 (with 1a blank). It has 17 lines to a page and about 37 letters to a line Margins ruled in black. Stanzas numbered regularly in Sarga 1, sporadically in Sarga 2, unnumbered elsewhere. No numbering of Sargas anywhere Single and double dandas are used at random to mark the endings of the halves No marginalia no corrections or additions Dilapidated in condition At places letters are frayed away Writing legible but very incorrect. Many scribal errors have crept in स्य is written for ष्य and च्य; श for स्य, प for च्य; क्ष for ष्य; श्व for स्व, त्त for त; ल for र; छ for च्छ; ह for ढ; मैं for गैं प and स्व and त and न also are frequently confounded The scribe who writes क्रष्ण for कृष्ण and बीज (Gujarati word) for द्वितीया seems to be a resident of Gujarat *The colophons have the term 'Ayodhyakande' for 'Bālakānde'*

The MS represents the W Version

D6

Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D 1774). Written on tough and durable paper, size 12½" × 5½", Devanāgari characters Handwriting of North India

This codex is complete in seven Kāndas total number of folios for Bāla being 171 (with 1a containing some remarks by the owner and 171b bearing the title in the centre) It has 15 lines to a page and about 54 letters to a line Margins ruled in black

The MS contains the Commentary Bhūsana of Govindarāja up to Yuddha The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary, while the central band, which has generally a wider margin, is the (epic) text, written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas regularly numbered both in the text as well as in the Commentary, total number of Sargas being 77 No distinctive marks such as dandas used to mark the Ślokārdhas or even the Sargas Even in the Commentary dandas are not used at all The only exception to this is folio no 98b where double danda in red is used for demarcating the Ślokardhas Colophons are daubed over with red chalk Erasures made in yellow pigment, in a few cases in white pigment, and at few places in the usual black ink No marginalia Corrections and additions occasional, generally *pr. m* Very few of these, however seem to be *sec m* There are a few cases of *sup lin* as well as *inf lin* corrections A well-preserved MS Writing fairly legible and generally correct ह is used for ढ, छ for च्छ व and ब, and प and य are frequently Confounded परसवर्ण generally omitted शूर्पणखा has become सूर्पणखा and even सूर्पनखा No *pratikas* at all in the commentary

The whole MS is copied by one hand and the post colophon entry made at the close of Bala states that the scribe Purusottamadasa Vaisnava completed it in Śri Puruṣottamaksetra on the fourteenth day of the bright half of the month of Kartika in the Samvat year 1829 (c A D 1773)

"संवत् १८२९ कातिकमासे सुकलपक्ष चतुदसी १४ ...
लीख्यत श्रीपुरुषोत्तमक्षेत्रे वैष्णवपुरुषोत्तमदास ॥"

The MS represents the S Recension and is generally followed by the Commentary of Govindaraja

D_5

Baroda Oriental Institute No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) Written on paper not so thick size 14½"×6" in Devanagari characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS contains all the seven Kandas total number of folios for Bala being 58 (with 1a and 58b blank) It has 12 lines to a page and about 60 letters to a line Margins ruled in black A few Sargas between Sargas 2 and 12 bear numbers otherwise no numbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas as stated at the close of the Kanda is 44 Single dandas mark the halves up to folio no 14 Thereafter no distinctive mark Colophons are daubed over with red chalk In Sarga 18 the reference 'वसिष्ट उवाच' occurs once Marginalia corrections and addition are numerous Some of these are *sec m* Some correction *int lin* Erasures are made in yellow pigment The MS is dilapidated in condition and at places the scribe himself has kept blanks due to holes in the material that he used cf *e g* folios 6 and 41 Writing generally correct and legible but at places some letters are rubbed off due to defrayed cond tion स्त and स्थ are always written as ष्ठ and स्ठ, ष for ख, च for व ब and व are frequently confounded *and the* परसवर्ण *is replaced by* अनुस्वार *In addition it has at a number of places* ऊ *and* न् *written as* उ and नृ As stated at the close of the Kanda the MS was completed by the scribe Harinidhi on Thursday the 7th day of the dark half of the month of Bhadrapada in Śaka 1708 (c A D 1786)

"वसुअम्बरभूशाके मासि भाद्रपदेलिखत्
पक्षेऽसित हरिनिधि सप्तम्यां गुरुवासरे ॥"

It has to be noted that the त् and the ऽ (avagraha) underlined are inserted *sup lin* in another hand probably the same as that of the marginalia and corrections

The MS represents the NW Version with the features of NE and S Version

D_6

Bombay His Holiness Śri Gokulanathaji Maharaja s Bada Mandira No 100 Undated Thick and durable paper size 10½" × 6¼" in Devanagari characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kandas Bala and Yuddha—both undated—being in the same hand Sundara is incomplete while the remaining Kandas in a hand different from that of Bala and Yuddha are written by Devadasa Vaisnava at the Āśrama of Mahanta Jaiyataramaji in Mahamadpura near Avanti in Rajasthan Ayodhya *Aranya and Kiskindha are dated Samvat 1851 (c A D 1794) and Uttara Samvat 1852 (c A D 1795) Total* number of folios for Bala is 81 (with 1a containing the title and the total number of folios written with the *Marathi* word पत्रे in the centre and 81b having only two closing lines written on it) It has 14 lines to a page and about 34 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered total number of the latter being 77 Double dandas in red ink demarcate the Sarga-endings *no distinctive markings for the Ślokardhas Colophons* written in red ink Additions and corrections far and few between mostly *pr m* A few marginal glosses and a number of v l *sec m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible and generally correct स्थ is written as स्ठ and ष्ट as ष्ट स and स्त are occasionally replaced by त and छ ब and व, and प and य are confounded In some places अनुस्वार takes the place of final म् and न् परसवर्ण generally omitted

The MS represents the S Recension

D_7

Hoshiarpur East Punjab V V R Institute Sadhu Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D **1812**) Thick paper Size 13¾" × 7" Devanagari characters Handwriting of Rajasthan or U P

69 folios, with 13 lines to a page and about 40 letters to a line. Margins ruled in red. Stanzas numbered occasionally up to the end of Sarga 8; thereafter no numbering at all. Sargas bear regular numbers, their total number being 54. Double daṇḍas in red mark the endings of the halves. Colophons are written in red ink. No marginalia. Corrections and additions far and few between, in black and red ink *pr m.* Erasures with yellow pigment at a few places in red pigment. A decent and well-preserved MS, with writing nice and generally correct. Some of the scribal errors are common to almost all the MSS of this Version स्थ is always written here as स्थ; अनुस्वार takes the place of final म्; परसवर्णs are not used, व and ब, and स and श are confounded at several places.

As stated at the end, the codex was written by a Brāhmaṇa named Sukhadeva on Monday, the 5th day of the dark half of the month of Mārgaśirṣa in Samvat 1869 (c A D. 1812):

" लिखितं सुखदेवेन ब्राह्मणेन ॥ ॥ ऽऽ ऽऽ
संवत् १८६९ सौनि मार्गसिरवदि ५ चंद्रवासरे ॥"

The MS represents the NW Version.

D_8

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633. Dated Samvat 1888 (c. A D 1831). Machine-manufactured paper, size 12"×5", in Devanāgari characters. Handwriting of Rajasthan.

This codex contains all the seven Kāṇdas, total number of folios for Bāla being 161 (with 1a containing the title and total numbers of folios, Sargas and Ślokas, and 161b having only the title inscribed in the centre). In addition to these there are 7 folios comprising Balakānda Pārāyaṇavidhi and 5 containing Anukramaṇikā of seven Kāndas. It has 7 lines to a page and about 38 letters to a line Margins unruled Ślokas and Sargas numbered regularly, total being 2284 and 77 respy Last Sarga is named " Rāmakrīdakhyānam ". No distinctive marks such as dandas used at all Colophons lightly daubed over with red chalk. Erasures numerous and in yellow orpiment. Corrections and additions sporadic, *pr. m.* A few cases of *sup lin.* corrections No marginalia. Condition good. Writing fairly correct, decent and legible स्थ and च्छ generally written as स्छ and छ, ण is written as नै and at places श as सें In some cases final म् takes the form of अनुस्वार and परसवर्ण is mostly omitted. Sandhi-rules also not strictly observed.

The MS is throughout written in one hand, and, as stated in the post-colophon entry at the close of Uttara, it was completed by Pandita Śrī Tiwārī Lākhana on Saturday the 9th day of the bright half of the month of Āśvina in Samvat 1888 (c A.D. 1831)

" संवत् १८८८ आश्वन शुक्र ९ सनौत्तदिने लिखितं पुस्तकं पं. श्री तिवारी लाषनेन मूलसंख्या ४००० शुभं भूयान्मंगलं ददान्......"

The MS represents the S Recension

D_9

Vallabha Vidyanagar (Via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvidyālaya. Unnumbered Dated Samvat 1905 (c. A D. 1848). Thick and durable paper, size 14" × 5½", in Devanagari characters. Handwriting of Gujarat.

The MS. contains the text up to the end of Sundarakānda, total number of folios for Bāla being 128 (with 83b blank and 81b *sec m.*). It has 9 lines to a page and about 28 letters to a line. Margins ruled in red ink. Ślokas and Sargas regularly numbered, total number of the latter being 80. The endings of Ślokārdhas and Sargas are indicated by double daṇḍas and red chalk-marks. Colophons are daubed over with red chalk. Marginalia, corrections and additions are frequent. They are made in black and red ink and at a few places, also in pink ink. Those in black ink are *pr m.*, but the rest *sec. m* There are a few cases of corrections made *sup. lin.* as also *inf. lin.* Erasures are generally in yellow pigment. At a few places red ink is used for the purpose. This is a decent MS. with writing fairly legible and generally correct. The scribal peculiarities of the MS. D_8 are shared by this MS. also, which is the work of three hands: the copyist, the writer of folio 81b and the corrector in red. As stated at the close of the Kāṇḍa, the MS. was written by Paṭhaka Gauriśankara of Śuklatīrtha (about ten miles north-east of

Broach in Gujarat) son of Vallabharama grand son of Devaśaṅkara and great-grand son of Laksmidhara on Wednesday the 4th day of the bright half of the month of Margaśirsa in the Samvat year 1905 (c A D 1848)

॥ संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवासरान्वितायां शुक्लतीर्थस्थपाठकलक्ष्मीधरात्मजदेवशंकरतस्यात्मजवल्लभरामात्मजेन गौरीशंकरेण लिखितं ॥ श्रीरामो जयतु ॥ ॥ ॥ श्रीगुमादेव सत्य छे ॥ The underlined is in red but *pr m*

The MS represents the W Version

D10

Ujjain Scindia Oriental Institute No 1611 Undated Written on paper size 14" × 5½" in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

This MS contains all the seven Kandas written probably by different scribes at different periods (*e g* Sundara written in Samvat 1837 Śaka 1702 Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742) Total number of folios for Bala is 79 (with 1a and 79b blank) Nos 34 and 35 are duplicate Folios 1b and 79a are illuminated with lotus figures drawn in squares in the centre It has 10 lines to a page and about 47 letters to a line Margins *ruled in black The margins of some folios are coloured yellow for illumination* Ślokas and Sargas numbered regularly total number of the latter being 78 The Śloka endings are marked by single dandas in red ink up to the middle of Sarga 2 thereafter only sporadic black dandas Colophons are daubed over with red chalk Very few marginalia *sec m* Corrections and additions also far and few between *sec m* Some folios in the beginning are much defrayed in cond tion *Writing fairly legible and generally correct* च्छ *and* स्थ *are always written as* छ and स्छ, ष takes the place of ख and घ of ध ब and व are frequently confounded and the परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार Though undated the MS appears about 400 years old

The Colophon at the end of the Sundarakanda runs as सवत १८३७ शाके १७०२ पौषे कृष्ण पक्षे १४ रविवारा न्विताया ४५ जेष्टा नक्षत्र ३८।४६ गडयोग ४०।५३ व व कर्णे ३० लिखित प श्री दुबे खर्गराय क्नोजि पाटहरोली शुभस्थाने while the Colophone at the end of the Uttarakanda is सवत सत्रह स १७९२ समै नाम कार्तीक वदी तेर सीतादास मातकी हारमानकी पोथी लीपीतय अनकी थहउहा पराम

The MS represents the NE Version

D11

Hoshiarpur East Punjab V V R Institute Sadhu Āśrama No 2967 Undated Written on paper in Devanagari characters *Handwriting of Rajasthan*

Folios 93 (*with 1a bearing the title alone*) *size 14" × 6½" with 9 lines to a page and about 40 to 45* letters to a line Margins ruled in red except a few folios that bear no ruling Stanzas unnumbered Sargas bear numbers only sporadically Generally double dandas in red ink mark the halves of the stanzas At several places single and double dandas are used at random In some cases colophons are in black ink in a few others in black and *red together but a majority are written in red ink only No marginalia A few corrections and additions some in* black ink some in red all *pr m* A few cases of *sup lin* corrections A majority of the erasures are in black ink some are made with yellow pigment a few in red ink A few lacunae marked with dotted lines signify conscientious copying At several other places however the scribe has missed letters due to inattention Margins of a *few folios are daubed over with yellow chalk just for illumination Folio no 49a is turned yellow with the exception* of the margins Condition fairly good writing legible but incorrect ष्ट is written for ष्ठ (*e g* वशिष्ट for वशिष्ठ) च for स and प्प for प Such confusions as those of श and व प and य and ख and प also are met with Final म् is at places turned into anusvāra and at places retained Though undated the MS seems to be about 400 years old

The MS represents the NW Version

D12

Bikaner Anup Sanskrit Library No 1018 Undated Written *on paper size 10½" × 8½", Devanāgarī* characters Handwriting of Rajasthan

114 folios (with 1a and 114b blank) with 11 lines to a page and about 30 letters to a line Margins ruled in black No numbering of Sargas and Ślokas Single dandas are generally used to mark Śloka-endings

Very occasionally the daṇḍa distinguishes the halves At a few places it is put even at the end of the quarter of a stanza No marginalia Corrections and additions far and few between all in black ink *pr m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible but not so correct The scribal imperfections of D10 (and some other codices) are shared by this codex also Moreover at several places रेफs are omitted Additional अनुस्वारs are put here and there The विसर्ग is frequently omitted and final म् is replaced by अनुस्वार everywhere Though the MS is undated the mode of writing is fairly old Sometimes Pṛṣṭhamātras are used sometimes the sign of the short इ (ि) is written in such a broken way as to make one feel the use of Pṛṣṭhamātras Due to a hole in the folios 71 and 76 some syllables have been lost Though undated the MS does not appear to be less than 400 years old

The MS represents the NW version

D13

Jodhpur Palace Library No 4 Undated Written on very thin but rough paper, size 14" × 7" in Devanāgari characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bāla being 55 (with 1a and 55b blank) It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line Margins unruled Ślokas unnumbered Sargas are regularly numbered total number being 77 No distinctive marks such as daṇḍas to separate the Ślokārdhas or even Ślokas In colophons alternate and in several cases two consecutive alternate letters are left out the lacunae being marked by blanks The scribe probably intended in vain to illuminate his MS by inserting alternate red letters In such additional references as श्रीसूत उवाच, श्रीवाल्मीकिरुवाच and श्रीनारद उवाच also alternate blanks could not be filled in with illuminating red letters The reference सूत उवाच is very frequent No marginalia corrections or additions Erasures are made at two places with yellow pigment and in very few other cases with black ink Condition good writing decent and fairly correct Here also इ replaces ङ, स्य is written for त्य, and च्छ becomes छ The use of परसवर्ण also is very occasional

At the close of Aranya it is stated that a Brahmin named Gopala Khare wrote the MS at Kalamula Matha in Central Kashmir Though undated the MS seems to be about 350 years old

The MS represents the NW version

D14

Baroda Oriental Institute No 6491 Undated Written on old country paper size 13¾" × 6½" in Devanagari characters. Handwriting of Maharastra

In addition to Bala this MS contains Ayodhyā Sundara Yuddha and Uttara Kandas total number of folios for Bala being 64 Folios 1a and 64b are illuminated with red chain boundaries and have the title and the total number of folios inscribed in the centre *pr m* Folios 62 and 63 are thicker and more durable It has 12 lines to a page and about 50 letters to a line Margins ruled in red Sargas regularly numbered total being 77 Ślokas bear no numbers Double daṇḍas in red ink distinguish the halves of the stanza. Colophons generally in red ink excepting a few that are in the usual black ink and not differentiated from the text as such Erasures in white pigment In one place however (fol 3b lines 4 5) where three Ślokardhas are to be erased continually only a red line is drawn over the writing The scribe has economised paper by writing afresh on the erased portion A few v l in margin *sec m* Additions sporadic generally *sec m* Corrections not many marginal *inf lin* and even *supr lin* mostly *pr m* Dilapidated in condition A few folios are broken and consequently portions of the text lost On almost every folio some letters are rubbed off due to defrayed condition Writing fairly legible and generally correct च is occasionally written as ध, च्छ as छ Final न् and म् generally reduced to अनुस्वार

Though undated this codex appears to be more than 500 years old.

The MS. represents the S Recension

T1

Madras, Adyar Library No 72372. Undated. Written on palm leaves, size 18¼" × 2" in Telugu characters. The MS comprises all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 35 It has 12 lines to a

page and about 96 to 100 letters to a line. Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas bear numbers in words, in all 77 as stated at the close of the Kāṇḍa One daṇḍa marks the ending of both the halves of the stanza. No marginalia, no additions. Corrections, far and few between, are in the same ink, but a few of them are probably *sec. m.* The MS is dilapidated in condition. Folios 8 and 20 are only half-pieces, folios 10 and 23 are broken. Consequently some letters of the text are lost Writing small but fairly clear and correct. Sandhi-rules not strictly observed, परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार ; रछ is written as छ. Though this codex is undated it does not seem to be less than 500 years old.

The MS represents the S Recension

T2

Madras, *Adyar Library, No. 72393* Undated. Written on *palm leaves, size* $15\frac{1}{2}" \times 1\frac{1}{2}"$, in Telugu characters.

Besides Bālakānda, the codex contains Ayodhyā and Aranya total number of folios for Bāla being 65. It has 9 to 10 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line. Margins unruled stanzas unnumbered. Sargas numbered in words Total number of Sargas as stated at *the end of the Kānda is 65* and that of *the stanzas is 2280 The halves of the stanza are marked by single dandas No marginalia. Corrections and additions also are far and few between, pr m Condition fair, writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the preceding codex* are shared by this MS. Additional अनुस्वारs also are found here, *e. g*, निशाम्य *is written as* निशांम्य and मह्य as मंह्य The whole MS is in one hand, but the scribe seems to have adopted small letters in the beginning and bigger in course of copying

Though the codex is undated, it seems to be about 350 *years old.*

The MS represents the S Recension.

T3

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated. Written on palm leaves, size $19" \times 1\frac{3}{4}"$, in Telugu characters.

In addition to Bālakānda the codex contains Ayodhyā, Araṇya Kiskindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 44 No 38 is dropped, there being no break in the continuity of the text It has 10 to 11 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends, *pr. m.* Margins unruled, stanzas unnumbered, while numbers in words are given to the Sargas, which are in all 77 in the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single dandas No marginalia, no additions Corrections, far and few between, *pr m* Condition very good Tying threads pass through two holes kept in the middle of the folios. Writing is very clear but not devoid of scribal errors. The परसवर्ण is replaced by अनुस्वार everywhere as in the case of the other codices of the version ऋ is written as रु इ as यि, ग्राह्य as ग्रांह्य, श्रु as श्रू, र्णे as र्नै, स्थि as स्ति, ज्य as ज्ज and नीय as निय्य स्य is written for स्त्र occasionally in all the three codices of this version

The MS is undated, but it is stated at the close of the Araṇyakāṇda that it was copied by Tādıtoda Venkaṭirāyu for Dāsu Atrirājugaru. This MS seems to be as old as the preceding one

The MS represents the S Recension.

G1

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818) Written on palm-leaves, size $16\frac{1}{4}" \times 2\frac{1}{4}"$, in Grantha characters.

The MS. is complete in seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 19 with 23 lines to a page and about 94 letters to a line. Margins unruled and stanzas unnumbered, but Sargas bear numbers in words, the total being 77 for the Kāṇḍa. Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍa Marginalia are far and few between, *pr. m* No additions. Very few correctons, *pr m* At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Folio 1 is in a scattered condition and 8 is lost. To fill up these gaps two other folios are inserted, *sec. m* Writing fairly legible and correct The words पत्र and शाटि are written as पत्त्र and षाटि respy.

As stated at the end of the Uttarkanda the MS was completed by Śrinivasan on Friday the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhanya Samvatsara (c A D **1818**)

The MS represents the S Recension

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College, No 152 Undated Written on palm leaves size 17" × 1¾" in Grantha characters

The MS contains all the seven Kaṇḍas total number of folios for Bala being 41 It has 12 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas 77 in all bear numbers in words Single dandas mark the halves of the stanza Marginalia and corrections far and few between *pr m* Condition good Writing fairly legible and correct पद्म is generally written as पत्म and कुटुम्ब as कुटुब

Though undated the codex seems to be about 300 years old

The MS represents the S Recension

G3

Madras Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated Written on palm leaves size 16½" × 2¼" in Grantha characters

The codex is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 40 with 16 lines to a page and about 70 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total numbers of Sargas and stanzas as stated at the close of the Kanda are respy 77 and 2280 Single dandas mark both the halves No additions Marginalia rare corrections few both *pr m* The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS which though undated seems to be about 500 years old

The MS represents the S Recension

G4

Ahmedabad in private possess on (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15" × 2¼" in Grantha characters

The codex is complete in seven Kandas total number of folios for Bala being 17 Folio no 2 being lost two leaves *sec m* in the same defrayed condition as the rest inserted to fill up the gap The MS has 24 to 25 lines to a page and about 86 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered Sargas numbered in words the total being 77 as stated at the close of the Kanda Both the halves of the stanza are marked by single dandas No additions Marginalia far and few between corrections also very few both *pr m* Dilapidated in condition Miniature writing fairly correct Shares the scribal peculiarities of its sister codices of the Version

Though undated the MS does not seem to be later than the preceding one (G3) (*i e* about 500 years old)

The MS represents the S Recension

M1

Chunangad (via Ottapalam) South Malabar in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D **1512**) Written on palm leaves size 12" × 1½" in Malayalam characters

In addition to Balakanda the codex contains Ayodhya total number of folios for Bala being 65 It has 10 lines to a page and about 52 letters to a line Margins unruled Sargas and Ślokas unnumbered No device to separate the halves of the stanza A short hyphen is however drawn at the end of each Śloka No marginalia, additions and corrections far and few between *sec m* Condition very good Writing very nice clear and correct As stated at the close of the Kanda the Balakaṇḍa was copied by Kannanur Śamkaran for Kanjur Mana on Tuesday the eleventh day of the first half of the month of Vṛścika in Kollam year 687 (c A. D **1512**)

कोल्लं 687 (in Malabar numerals) आमत वृश्चिक आयर पन्त्रण्टान्तिय्यति चोव्वाचयुं पूर्वपक्षत्तिल् एकादशियुं एरवतियुं कूटिय दिवसं एलुतितीर्त्तु काञ्ञियूरमनेक्कले वाल्मीकिरामायणं बालकाण्डं कण्णनूर शंकरन् एलुतियत ।

The MS. represents the S Recension.

M2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (c A D 1690) Written on palm leaves, size 19″ × 2″, in Malayalam characters.

The codex is complete in seven Kandas, total number of folios for Bāla being 33, with twelve lines to a page and about 95 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end is 77 Single danda demarcates both the halves of the stanza No marginalia, no corrections or additions Condition slightly injured and moth eaten Writing clear and correct Copied by Candraśekharan, son of Karakujattilinkkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Karttika in the Āntu (i. e Kollam) year 865 (c A D 1690) (एण्णूरु अरुपत्तय्यामाण्ट).

The MS represents the S Recension

M3

Kumplangad (P O Kundanoor), via Wadakkancheri, Malabar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyathan Nambudiripad) Unnumbered. Dated Kollam 998 (c. A D 1823) Written on palm leaves, size 21″ × 2″, in Malayalam characters

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā, Aranya, Kiskindha and Yuddha Kandas total number of folios for Bāla being 36 It has 11 lines to a page and about 93 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end of the Kanda is 77 Dots mark the endings of the stanzas No marginalia no additions Corrections far and few between, probably sec m Condition good. Writing fairly legible and generally correct At a few places ष is written as पृ and ब and व are frequently confounded As stated at the close of Yuddhakanda, the codex was copied by Kantaramatt Tekkūttu Kantara on the sixth day of the month of Tula in the Kollam year 998 (c A D 1823)

The MS represents the S Recension

M4

Trippunithura (Travancore Cochin, now Kerala State) Maharaja s Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated Written on palm leaves size 18½″ × 2″, in Malayalam characters

Besides Bala the MS contains Ayodhya and a portion (i e, 74 Sargas) of Aranya, total number of folios for Bāla being 59 with 9 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled, no unnumbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas as stated at the end of the Kāṇda, is 66 No marginalia, no corrections or additions Writing good and fairly correct Moth-eaten at places

Though undated, the codex does not seem to be less than 450 years old

The MS is contaminated by N Recension, sometimes agrees with the S Recension, and sometimes stands by itself. It is a misch-codex.

TESTIMONIA

As a subsidiary aid the commentaries, epitomes and translations are useful for the textual study of the R. and may be utilized with some caution for the constitution of the text The importance of such an auxiliary aid has been already proved in the critical edition of the Mbh

(1) *Commentaries*

The R. being smaller than the Mbh —only a quarter of the Great Epic—and more honoured as a sacred text, has attracted many scholars and religious preachers who wrote commentaries short or long and thereby not only helped devout people and serious students in the appreciation of the R., but also preserved the text in its several Versions. There are more than 50 commentaries on the R out of which about half a dozen are available in print. Unfortunately the earliest commentaries of Vimalabodha and Sarvajña Nārāyaṇa, the two common commentators

of the R and Mbh., referred to by Lokanātha Cakravartī in the introductory verses of his commentary on the R, are not available. Most of these commentators hail from South India—a fact which is also responsible for the careful preservation of the text in that region

The five commentaries of (1) Rāmānuja, (2) Maheśvaratīrtha, (3) Govindarāja, (4) Kataka and (5) Tilaka have been included in the Testimonia. The commentaries Nos. 2, 3 and 5 are available even in print but show much corruption in their text—their critical editions are evidently necessary. I have, therefore, relied on their MSS The remaining two commentaries are not printed I have used their transcripts from the Government Oriental MSS Library, Madras Occasionally I have referred to other MSS of these two commentaries in the Grantha and Malayālam scripts preserved in the Oriental Institute, Baroda.

(ii) *Epitomes*

The Testimonia, again include the Mbh, particularly the *Rāmopākhyāna* (III. 258-276, also III 147 28 38), which presupposes the present R[1], the *Harivamśa*, the *Purānas* like *Visnu*, *Agni*, *Padma* and *Bhāgavata*—and the problem of the relation between the R and the Purānas is very interesting[2]—and the *Rāmāyanmañjari* of the Kashmirian poet, Ksemendra (11th century A D) Several verses from the Rāmāyana are quoted in a large number of works in Sanskrit which may be consulted and used with great caution. The Jain and Buddhist stories of Rāma have an altogether different setting with a special purpose and are, therefore, of little help. The *Old-Javanese Rāmāyana Kakawin* (c 10th century A D), as it is based on the *Bhattikāvya* and not on the Valmiki R[3], cannot be included in the Testimonia unlike the Javanese Mbh which has been very helpful for the critical edition of the Great Epic It may, however, be utilized for the problem of the Rāksasas and Vānaras The Khotanese R and other foreign versions, although very interesting from the view point of the Rāma story, cannot render any help for textual consideration[4] Similarly the several adaptations of the R by Kamban, Krttivāsa, Tulsīdāsa and a host of other writers in the different Indian languages although interesting and inspiring, are here ignored

(iii) *Translations*

No old translation of the R in a regular form is available The Persian translation (1585-86 A D) of the R. prepared by Mulla Abdul Kadir Badayuni at the desire of the Mughal Emperor Akbar could not be obtained from the Palace Library Jaipur, in spite of all our best efforts The other Persian translation by Mulla Masih, the Court poet of the Mughal Emperors Akbar, Jahangir and Shah Jahan, (published in Lucknow, 1899) follows the Vulgate[5] and is, therefore, not included in the Testimonia.

---

[1] Cf V. S Sukthankar *The Rāma Episode (Rāmopakhyāna) and the Ramāyana*, Sukhthankar Memorial Edition, Vol I, pp 387 402.

Eugenius Sluszkiewicz *Przyczynki do badan nad dziejami Redakcyi Rāmayang*, Kraków, 1938 pp 1-86.

Cf. also E. W. Hopkins *The Great Epic of India*, pp. 58 ff His view, however, does not appear to be probable

[2] Prof W. Kirfel has made most valuable contributions to this subject in his works *Die Kosmographie der Inde* (1920), *Das Purāna Pañcalaksana* (1927), *Bhāratavarsa* (1931) *Ramāyana Balakānda* und *Purāna* Die West Des Orients, (1947) and *Das Purāna vom Weltgebäude* (1954) I am grateful to Dr Kirfel for drawing my attention to his learned article *Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, and making a precious gift of the Journal containing the article

[3] Cf C. Hooykaas *The Old Javanese Ramāyana Kakawin*, 'S Gravenhage-Martinus Nijhoff, 1955, *Sanskrit Kāvya and Old Javanese Kakawin*, JOI Baroda, Vol IV. Nos. 2 3, pp 143-148

C Bulcke *Ramakathā*. Allahabad, 1950, pp 232ff

H B Sarkar *Indian influences on the Literature of Java and Bali*, Calcutta, 1934

M M. Ghosh *On the Source of the Old Javanese Ramāyana Kakawin*, JGIS. III. 1.

I thank Dr C. Hooykaas for supplying me with the literature on the R. in Indonesia

[4] I am thankful to Prof H. W. Bailey for supplying me with the Re-prints of his articles on the Khotanese Rāmāyana

[5] For this information I am thankful to my learned friend, Prof. M F. Lokhandawala, M A., Head of the Persian Department, M. S University of Baroda. He kindly supplied me with a synopsis of the whole Translation.

MUTUAL RELATION OF THE RECENSIONS AND THEIR VERSIONS

General Survey

The Card-Index specially prepared for the Critical Edition of the R shows that there are more than 2000 MSS of the whole text and the different parts of the R preserved in the public and private Libraries of India and outside clearly indicating the unique popularity of this National Epic. After a careful scrutiny, 86 MSS of the Bālakānda written in the different scripts of India were selected for collation on the principle of antiquity, purity and completeness The following table will show the relative strength of these MSS scriptwise —

S No	*Script*	*No of MSS.*
1	Śāradā	1
2	Newārī	2
3	Maithili	4
4	Bengālī	4
5	Devanāgarī	45
6	Telugu	7
7	Kannadi	1
8	Nandināgarī	3
9	Grantha	10
10	Malayalam	9
		86

The oldest dated MS in the above list—probably the oldest Rāmāyana MS in the world—is the palm leaf MS in the old Newarī script preserved in the Bir Library, Kathmandu, Nepal Its colophon mentions the Samvat 1076 which refers to the Vikrama Samvat (c. 1020 A D) according to Pandit Baburam Acharya, Itihāsaśiromani, the ex Librarian of the Bir Library, who expressed his opinion in person when I met him in Kathmandu in May, 1953 Unfortunately the MS is damaged in several places, depriving us of a very valuable evidence for the missing portion

When the collation of the majority of MSS was over it naturally became evident that some MSS were mere copies of an old codex and therefore of little value for the constitution of the text. They were, therefore, rejected The MSS in Kannadi and Nandināgarī which generally agree with the Telugu MSS were also dropped Moreover, for the sake of convenience the number of the MSS required further reduction without in any way sacrificing the strength of the evidence absolutely necessary for restoring the text to its oldest form as far as possible Ultimately 37 MSS of the Bālakanda were selected for the Critical Apparatus as under —

S No	*Script*	*No of MSS*	*Age of MSS* (Christian Era)	*Recension or Version*
1	Śaradā	1	About 100 years old	NW
2	Newari	2	1020, 1675	NE
3	Maithili	4	1360 1551, 1831, 1836	,,
4	Bengāli	4	1688, 1789 1832, undated	,,
5	Devanāgarī	15	1455, 1594 1717, 1774, 1786 1796 1812, 1831 1848 the rest undated.	Composite
6	Telugu	3	T1 about 500 years old	S
7	Grantha	4	1818 the rest undated	,,
8	Malayalam	4	1512, 1690 1823 one undated	,,

The collated MSS clearly show that there are two Recensions of the R., *viz*, Northern (*N*) and Southern

(S) as in the case of the Mbh [1] The N has further three Versions *viz* North-eastern North western and Western which maintain special peculiarities of their own The S Recension also is represented in the three Versions—Telugu Grantha and Malayalam—which have no doubt preserved an almost uniform text unlike their counter parts in the N Recension In fact the same text of the R is generally found in the Southern scripts *viz* Telugu Kannadi Nandinagarī Grantha and Malayalam and in some MSS in the Devanagarī script also The R text of the South ern commentators Ramanuja (c 1400 A D) Maheśvaratīrtha (c 1550 A D) Govindaraja (c 1600 A.D) and Katakayogindra (otherwise known as Madhavayogin c 1650 A D) is generally identical with occasional variation in individual readings The interpretation of the text is however different with the two groups of commentators following the two Schools of Vedanta of Śankarācarya and Ramanujacarya Ramanuja and Govindaraja belong to the School of Viśistadvaita while Maheśvaratirtha and Katakayogindra (and many others such as the authors of the commentaries Tilaka and Śiromani) follow the Advaita School of Śankaracarya The followers of the two Vedanta Schools generally read the commentaries of their respective Schools This fact has led some scholars to offer a sug gestion that there are two Versions of the R according to the two commentators Govindaraja and Kataka Yogindra [2] Their is however no sufficient internal evidence in support of such a hypothesis.

The N and S Recensions although they widely differ from one another have preserved in an appreciable measure a common text of the R —a feature which compels us to accept a common source for both of them the Ur Ramayana The Nepali (N1 2) Maithili (V1 4) Bengali (B1–4) and D10 MSS which are uniform in character constitute the North eastern Group (NE) while the Śarada (Ś) and some Devanagari MSS (D5 7 11 13) constitute the North western Group (NW) These two Versions have however got a major portion in common evidently sug gesting a common source an Arche type Sr Gorresio s edition (1843 1867) which is generally described as represent ing the Bengali Version [3] and the Lahore ed (1928 1947) have 672 and 666 Sargas with about 23930 and 24202 verses respectively For the Balakanda they have got 80 and 72 Sargas with 2497 and 2374 verses respy The re markable agreement between NE and NW points to an Arche-type derived from the original while the divergence is due to local factors It should be however noted that there are portions in the NW which are missing in the NE but found in the Western Version and the S Recension This may indicate the connection between the NW on the one hand and the W and S on the other hand and throw light on the history of textual transmission

There are again eight Devanagari MSS selected for collation out of which only four (D1 3 9) are included in the Critical Apparatus which owing to their special features appear to form a separate unit different from both the NE and NW Versions and the S Recension These MSS sometimes agree with NW sometimes with S and sometimes betray their own peculiarities Of these four MSS D1 (1455 A D) is quite unique inasmuch as it contains passages which are not found in any other MS selected for collation The eight MSS hailing as they do from the territory ranging from Jodhpur in Rajasthant to Broach in Gujarat with the hand writing peculiar to these regions the Colophons mentioning the places where the MSS were written may constitute a separate Version which may be

[1] Cf Jacobi *Das Ramayana* Bonn 1893 pp 1 ff Ruben *Studien Zur Textgeschichte des Ramāyana* Stuttgart 1936 pp 1 ff ZDMG 101 1
Bulcke (i) The Genesis of the Vālmīki Rāmāyaṇa Recensions JOI Baroda Vol V No 1
(ii) Rāmakatha Allahabad 1950
Dr Jacobi has discussed all the important problems of the R in his excellent work *Das Ramayana* and his conclusions are supported by the MSS of the R collated for the Critical edition. His subsequent articles (ZDMG 48 and 51) and the other works referred to above are equally indispensable for the textual study of the R. The works of Weber Hopkins Vaidya S Lèvi Winternitz and Lesny are also very valuable

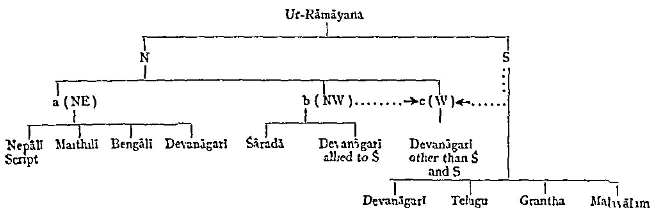
[2] Ruben *op cit* p 1

[3] The claim is however not justifiable as Sr Gorresio has chosen to drop passages even when they are sufficiently supported by Bengali MSS The Bengali text printed in the Calcutta Sanskrit Series (1933 1941) is more faithful to the Bengali MSS and should be accepted as the proper representative of the Bengali Version Sr Gorresio s ed. has been accepted here as it is an *Editio princeps*

[4] For the divergence in the R Recensions see Bulcke *op cit*

designated as Western.[1] As these MSS. belong to the region coming between the NW and S, they sometimes represent quite naturally the special features of both NW and S and thereby show the natural fusion of the streams of the text on the two border-lines.

The two Recensions and their different Versions will be more clear from the following *Stemma Codicum*:—

As regional scripts generally represent the text of their own region, Versions vary with scripts with the notable exception of the Devanāgarī script.

It has been generally admitted that the original R. consisted of the 5 Kāṇḍas (II—VI) only and that the Bālakāṇḍa and the Uttarakāṇḍa were added later on. The *two* Tables of Contents in the Bālakāṇḍa (Sargas 1 and 3)—*and there is also the third Table of Contents in the N MSS.—which can be favourably compared with the* Anukramaṇikā Parvan and Parvasaṃgraha Parvan of the Mbh.,—clearly indicate that the Uttarakāṇḍa is a late addition. The Bālakāṇḍa also is added later on and an attempt was made to re-construct the beginning of the original text.[2] It is very interesting to find that some MSS. of the Bālakāṇḍa, D1-3 of the Crit. App., have a Colophon mentioning Ayodhyākāṇḍa for Bālakāṇḍa. If it is not a scribal error, it may indicate that at one stage in the evolution of the R. the first Kāṇḍa began with the fifth sarga, mentioned the birth of Rāma and his brothers, and described the subject matter of the present Ayodhyākāṇḍa, *as shown by Jacobi, and was known under the name of Ayodhyākāṇḍa.* This may exclude Ṛṣyaśṛṅga and Sagara episodes which appear in the present text. Such an arrangement seems to be very probable and more rational. Equally interesting is the statement in the *Padma Purāṇa* (IV. 66) that there are *six* Kāṇḍas in the R. beginning with Bāla and ending with Uttara. The Purāṇa does not refer to the Ayodhyākāṇḍa but includes the subject matter of that Kāṇḍa in the Bālakāṇḍa. It may be that the Purāṇa here tries to vindicate the claim of the Bālakāṇḍa as a part of the original R., even at the cost of the Ayodhyākāṇḍa which *must have formed part of the original Epic. The Rāmāyaṇa mañjarī of Kṣemendra (11th Century A.D.) has* no Colophon for the Bālakāṇḍa but includes the matter of the Bālakāṇḍa in the Ayodhyākāṇḍa which, like the *subsequent Sargas, has its own Colophon.*

The first four Sargas of the Bālakāṇḍa, by their very nature, could not have formed part of the original text of Vālmīki. They represent an after-thought for giving a finishing touch to the old poem. Such introductory chapters are common in the Mbh. and the Purāṇas. The episodes of Ṛṣyaśṛṅga and Sagara do not appear to be the parts of the original epic from the view point of context. The Ṛṣyaśṛṅga episode, for instance, is much more developed in the N MSS. than in the S MSS. *The summary of the Bālakāṇḍa as given in the Agni Purāṇa* (chap. 5)

---

[1] What Wirtz called the Western Recension of the Rāmāyaṇa in his Inaugural Dissertation *Die Westliche Rezension des Rāmāyaṇa* (Bonn, 1894), *is as a matter* of fact the North-Western Recension of the R. Possibly Wirtz was led to describe the MS. as representing the Western Recension as the MS. was written in Gujarat. A comparison of that MS. with the other MSS. of the R. clearly shows that it belongs to the North-western Version.

[2] Cf. Jacobi, *loc. cit.* pp. 50-59 for his valuable observation on the First Kāṇḍa. Lesny' (*Über das Purāṇa-artige Gesprage des Bālakāṇḍa*. ZDMG 67. 497-500) and Kirfel (*Rāmāyaṇa Bālakāṇḍa und Purāṇa*, Die Welt des Orients, 1947, pp. 113-128). Ruben *op. cit.* pp. 61 ff.

There are again many cases where the N Recension has simplified the difficult readings of the S Recension (e g I 12d 14d 34b 37b 63c 74cd) and modified the S text so as to bring it in line with the contemporary thought (e g I 76d where *Brahmalokam* of the S Recension has been changed into *Viṣṇulokam* in the N MSS) The S text has preserved readings which are more appropriate than the N text (e g I 2a 6a 18b 24d, 37b 57d) The N India happens to be the region which includes the place of the origin of the R. and its author Consequently the N text of the R has glorified Rama and Vālmiki The Crit App of the first Sarga of the Balakāṇḍa will clearly show how the N MSS have developed the description of Rāma The first verse of the R presents a very interesting case The S text has *three* adjectives for Nārada and *one* adjective for Valmiki while in the N text Narada is deprived of all the adjectives and Vālmiki comes in fore front One naturally expects Narada, who enlightens Vālmiki on the Rāma story, to be described in a befitting manner Even such a single case may show how the S text has been able to preserve the older form of the R.

South India has *no doubt made most valuable contributions to Sanskrit literature from the earliest times and maintained without any break the high traditions of learning upto the present day It has, however always shown unflinching devotion to regional language As against the regional language which was always powerful and living as a spoken language throughout the History of South India it was not possible for Sanskrit to enjoy the* position of a spoken language there as it did in North India The natural result of such a situation was the *preservation of the text of the Epic in an original form This has been further aided by the Commentators of the R* most of whom belong to South India *There are however* cases of *interpolation which can be easily* detected with the help of the Crit App e g 107* I 8 4 Crit App

The two MSS from Nepal Ñ1 and Ñ2 agreeing with both the Maithili and Bengāli Versions are written in 1020 A D and 1675 A D respy and differ from one another in extent—Ñ2 is longer than Ñ1—showing how additional passages have crept in during the period of 655 years (e g 104* 107* etc) Ñ1 represents the NE Version of the R in the shortest form while Ñ2 exactly agrees with the Maithili and Bengali MSS The Maithili and Bengali MSS are generally uniform V1 is the oldest MS in the Maithili script (c. 1360 A D) The other three Maithili MSS V2 4 agree with V1 V4 some times differing in individual readings As regards the Bengali Version the four MSS (B1-4) represent the text uniformly B1 which is a photo-stat copy of the MS No 348 of the Bibliothéque Nationale Paris is the oldest MS (c 1688 A D) in the Bengali group

Ś1 which seems to represent the shortest text of the R and vies with Ñ1 in giving the shortest Version embodies the Kashmirian Version which generally agrees with the NW Version The exact relation between Ś1 and Ñ1 cannot be accurately determined as some Folios of Ñ1 are missing and as it is damaged in some places There are no Devanagari MSS in the Crit App as the transcripts of the Śarada MS and designated as K in the Critical Edition of the Mbh But the 5 MSS (D2 7 11 13) represent the text of the Kashmirian Version (not exact transcripts of the Śarada MS)—the NW Version—and have the value attached to K MSS of the Mbh The NW Version is in agreement with the NE Version and also contains verses common to the S Recension

As Ñ1 is the oldest available MS of the R unfortunately damaged in some places and as it shows the polished text of the Epic—there are some exceptions also—it is clear that the process of improving the old text started much earlier than the 11th century of the Christian Era As has been shown by S Lévy[1] the NW Version was known to the author of the Buddhist Saddharmasmṛtyupakhyanasutra translated into Chinese in 539 A D This Version like NE shows the polishing hand operating in the text The process of polishing might have therefore commenced even before the sixth century The MS Dt contains the text of the R with the Commentary Tilaka The text of the Epic in this MS which *some times* shows readings different from those of the Tilaka represents the Southern Recension and is taken as representing the Vulgate Four Devanagari MSS (D1 3 9) with common traits which hail from Western India show the fusion of the NW version and the S Recension and are interpreted as representing the W version since they are written *in that part of India The remaining four Devanāgari* MSS (*D4 6 8 14*) represent uniformly the Southern *Version The* D MSS cover all the *Versions of the R* and are thus *composite* in character

[1] cf Ramayana Balakaṇḍa und Purana *Cf* also Pargiter Ancient Historical tradition *1922 ch 8* Mankand Puranic Chronology 1951 pp 391 ff

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ बालकाण्डम् ॥

Valmiki requests Narada about an Ideal man

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवम् ॥ I 1 1

१

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम्।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुंगवम् ॥ १

G 1 2 3
B 1 2 3
L 1 2 3

Before st 1 Ś1 ins —ॐ नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय ॐ नम शिवाय ॥ ॐ नम सरस्वत्यै ॥ ॐ स्वस्ति ॐ and thereafter follow

1* जयति रघुवंशतिलक कौसल्याहृदयनन्दनो राम ।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष ॥

2* नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने ।
सर्वज्ञाननिवासाय वाल्मीकिमुनये नम ॥

3* कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

4* वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनचारिण ।
शृण्वन् रामकथानादं को न याति परां गतिम् ॥

5* य पिबन्सततं लोके रामायणकथामृतम् ।
अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्रचेतसमकल्मषम् ॥

6* गोष्पदीकृतवारीशं मशकीकृतरावणम् ।
रामायणमहामालारत्नं वन्देऽनिलात्मजम् ॥

—Ñ1 fol missing up to st 12 (cf v l 1)

—Before st 1 Ñ2 ins नम श्रीरामचन्द्राय, then follows 1* (v l स before जयति कौशल्यानंदिवर्द्धनो, दशरथि (corrupt) and thereafter

7* नित्यं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

then reads 2 with v.l* सर्वज्ञानाधिवासाय तस्मै वाल्मीकये नम

—Before st 1 V1 ins 2* only with variant in second line as सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नम

—Before st 1 V2 ins ॐ नमो गणेशाय । ॐ ससीत रामलक्ष्मणाभ्यां नम । श्रीहनुमते नम then follow 1* 2* (second line as in V1)

—Before st 1 V3 ins ॐ नमो भगवते वासुदेवाय, then follow 1* 3* (v l first line रामरामेति रामेति कूजन्त मधुराक्षर) 2* (v l सुव्रताय for श्रीयु° in the first line second line शान्ताय वीतरागाय तस्मै ज्ञानात्मने नम) and thereafter

8* ये देवा सन्ति मेरौ वरकनकमये नन्दने ये च यक्षा
पाताले ये भुजंगा फणिमणिकिरणध्वस्तसर्वान्धकारा ।
कैलासे स्त्रीनिवासे प्रमुदितहृदया ये च विद्याधरास्ते
तस्मोक्षद्वारभूतं मुनिवरवचनं श्रोतुमायान्तु सर्वे ॥

9* रामायणमहाभ्यस्तं दुर्लभं हि मुनेर्वच ।
न च तेन विना मोक्षस्तस्माच्छ्रोतव्यमादरात् ॥

—Before st 1 V4 ins ॐ नमो गणेशाय। ॐ नम श्रीरामाय। ॐ नमो हनुमते, then follow 1* (with lacuna for ति in तिलक) 2* (with वेदज्ञाय for श्रीयुताय and second line as in V1)

—Before st 1 B1 ins ॐ नमो गणेशाय ; then follow 1* (v l कौशल्यानंदिवर्द्धनो) 2* (with second line as in Ñ2)

—Before st 1 B2 ins ॐ नम श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °शा° in and second line as in V1) After 2* रामरामेत्यादि in marg

—Before st 1 B3 ins ॐ रामचन्द्राय नम , then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °शा° in) as in Ñ2 (v l in for second line शान्ताय वीतरागाय वाल्मीकाय नमो नम)

—Before st 1 B4 ins नम श्रीरामचन्द्राय, then *follow 1* (as in B1) 7* (v l महात्मना for गुणात्मना)* 2* as in Ñ2.

—Before st 1 Dt *ins* श्रीरघुकुलभूषणाय नम ॥ ॐ ॥

—Before st 1 D1 *ins* ॐ नमो विघ्नवल्लीविध्वंसनाय *then reads*

*10** जयति भृगुवंशतिलक प्रथमकविर्द्विजवर स वाल्मीकि ।
मृदुललितपदनिबद्धं कृतमिदं रामायणं येन ॥

Then 1* and thereafter

11* अत्रैव धर्मविधिरत्र पतिव्रताना
सौभ्रात्रमत्र निखिला गुरुभक्तिरत्र ।
वाल्मीकिना कविवरप्रवरेण गीते
रामायणे वदत केऽत्र गुणा न सन्ति ॥

—Before st 1 D2 ins श्रीगणेशाय नम and thereafter

12* शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

Then follows 11* (v l पतिव्रताच for °ताना, सौभाग्यम् for सौभ्रात्रम्, वृष for वर, न स० (on marg)

—Before [st 1 D3 ins ॐ नम ॥ श्रीगणेशायनम, then follow 10* (v l तु for स, बध for वर्द्ध, इह for इदं)

13* सदूषणापि निर्दोषा सखरापि सुकोमला ।
नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ॥

Then follow 3* 7* 12* (v l as in D2)

—Before st 1 D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम, then follow 1* (v l स जयति) 3* 5* (v l रामचरितामृत सागर in the first line प्राचेतसमकल्मषं in the second line) 4* (v l °सिंहस्य for °भृङ्गस्य in the first line शृण्वन् for श्रुत्वा, को न for को नु in the second line) 6* and thereafter

14* यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥

Then follows 7* (v l लोककारिणा in line 1) and thereafter

15* वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
वेद प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥

—Before st 1 D5 ins ॐ श्रीगणेशाय नम ॥ जयति सुमनसूर्ति, then follow 1* 2* (v l first two letters are moth eaten in line 1 line 2 सर्वज्ञानाधिवासाय)

—Before st 1 D6 ins श्रीमते रामानुजाय नम ; then follow

16* श्रीमद्राघवपादपद्मयुगलं पद्मार्चितं पद्मया
पद्मस्थेन तु पद्मजेन विनुतं पद्माश्रयस्याश्रये ।
यद्वेदैश्च नुतं सुरैकनिलयं सर्वाश्रयं निष्क्रियं
शश्वच्छंकरशार्कं मुहुरहो सश्रौमि तल्लब्धये ॥

17* श्रीमद्ब्रह्म तदेव बीजममलं यस्याङ्कुरश्चिन्मय
काण्डे सप्तभिरन्वितोऽन्वितततो ह्यप्यालवालोदित ।
पत्रैस्तत्त्वमहर्षके सुविलसच्छाखाशतै पञ्चभि
श्चाग्मप्राप्तिफलप्रदो विजयते रामायण स्वस्तरु ॥

18* वाल्मीकिगिरिसंभूता रामाम्भोनिधिसंगता ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ॥

Then follows 15* and thereafter

19* रामं रामानुजं सीतां भरतं भरतानुजम् ।
सुग्रीवं वायुसूनुं च प्रणमामि पुन पुन ॥

Then follow 3* 4* 5* (both as in D4) 6* and thereafter.

20* अञ्जनीनन्दनं वीरं जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

21* उल्लङ्घ्य सिन्धो सलिलं सलीलं
य शोकवह्निं जनकात्मजाया ।
आदाय तेनैव ददाह लङ्कां
नमामि तं प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥

22* मनोजवं मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं श्रीरामदूतं शिरसा नमामि ॥

23* रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीताया पतये नम ॥

Then follow 1* 7* and thereafter

24* नत्वा रामं शिवं साम्बं रामो रामप्रवर्तितं ।
रामायणस्य तिलकं कुरुते रामतुष्टये ।।

—Before st 1 D7 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीसरस्वत्यै नम ॥ श्रीरामाय नम, then follow

25* अविरतमदजलनिवह
भ्रमरकुलानेकसेवितकपोलम् ।
अभिमतफलदातारं
कामेशं गणपतिं वन्दे ॥

26* या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवै सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥

27* विरमति महाकल्पे नाभिपथैकनिकेतन
स्त्रिभुवनपुर शिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभू ।
क्रिमधिकरणा कीदृग्वस्य व्यवस्थितिरित्यसा
वुदरमविशद्द्रष्टुं तस्मै जगन्निधये नम ॥

Then reads 3* (v l वाल्मीक for °कि-) 10* (v l second line कृतमिह) 1* (doesn t read हृदय after कौशल्या) 11* (v l °पतिरत्रपतिमतासौ, भ्रातारमत्रो कविवृष°), then reads

28* जयति पराशरसूनु सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यास ।
यस्यास्यकमलगलितं वाङ्मयममृतं जगत्पिबति ॥

Then follows 7*

—Before st 1 D8 which contains रामायणपारायण विधि and अध्यात्मपारायणविधि in the beginning ins श्रीगणेशाय नम श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामचन्द्राय नम ; then reads as in D4 omitting 24*

—Before st 1 D9 ins श्रीगणेशाय नम ॥ सीतापतये नम ॥ श्रीरघुनन्दनाय नम, then follow 1* 2* (v l सर्वज्ञताधिपतये वाल्मीकिमुनये नम) 3* 4* (v l सिंहस्य, शृण्वन् रामकथां लोके) 5* (v l प्राचेतसमकल्मषं) 6* (v l राक्षसं for -रावणम्) then follow

29* चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥

(7*ᵃᵇ) 30* बहवो दुर्लभाश्चैते त्वया ये कीर्तिता गुणाः ।
एतस्मिन् हि मृत्युलोके गुणा एते सुदुर्लभाः ।
देवेष्वपि न पश्यामि किंचिदेभिर्गुणैर्वृतम् ॥

[lines 2 3 = (var) 51*]

Then follows 7*

—Before st 1 D10 ins. श्रीगणेशाय नम ॥ ॐ नम श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* 7* 2* (v l [अ] विवासाय तस्मै वाल्मीकये) 3* 4* (v l. °स्त्रिमुनिमिहस्थः then as in D4)

—Before st 1 D11 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीरामचन्द्राय नम, then follow 1* 7* (v l निस्वधारिणा in the first line) 2* 3* 4* as in D4 5* (first line as in D4) 6* 20* (v l अनना for अञ्जनी) 29* (v l प्रोक्त for पुमा in the second line)

—Before st 1 D12 ins. श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीरामाय नम, then follow 31* (om ॐ) 1* 2* (v l वाल्मीकाय मुनये नम hypermetric) 3* (v l कवितामारुह्य) 4* (v l वाल्मीकेर्मुनि then as in D4) 5* as in D11 6* 20* 29* as in D11

—Before st 1 D13 ins ॐ स्वस्ति ॥ ॐ नम सरस्वत्यै ॥ श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीगुरवे नम ॥ ॐ नम कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय नम (cf Ś1) then follows

31* ॐ नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यास ततो जयमुदीरयेत् ॥

Then follow 1* 2* 3* 4* (v l °वनान्तित के न याति) 5* 6* as in D9 20* (v l लोका° for लङ्का°) 29* as in D11 7* then follows ref श्रीसूत उवाच

—Before st 1 D14 ins ****य नम ॥ श्रीरामचन्द्राय नम ॥ श्रीगुरुभ्यो नम, then reads 12* and thereafter

32* आयुरारोग्यपुत्राश्वराज्यबन्धुसमृद्धय ।
भवन्तु मे सदा विष्णो प्रसादाद्रक्षशासिन ॥

Then follow 23* 3* 4* 5* both as in D4 6* 20* as in D12 21* 22* 14* and thereafter

33* आञ्जनेयमतिपाटलानन काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम् ।
पारिजाततरुमूलवासिनं भावयामि पवमाननन्दनम् ॥

Then follows 18* (v l रामसागरगामिनी in the first line पुनाति भुवन पुण्या रामायणमहानदी second line) thereafter reads

34* श्लोकसारसमाकीर्णं स्र(स)र्गकल्लोलसकुलम् ।
काण्डग्राहमहामीनं वन्दे रामायणार्णवम् ॥

Then follows 15* then reads

35* आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

36* शृण्वन्रामायण भक्त्या य पाद पदमेव वा ।
स याति ब्रह्मण स्थान ब्रह्मणा पूज्यते सदा ॥

Thereafter follows 29* then reads

37* य कर्णाञ्जलिसपुटैरहरह सम्यक्पिबत्यादरा
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलित रामायणाख्य मधु ।
जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोपद्रव
ससार स विहाय गच्छति पुमान् विष्णो पद शाश्वतम् ॥

38* वैदेहीसहित सुरद्रुमतले हैमे महामण्डपे
मध्ये पुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुस्थितम् ।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्त्व मुनिभ्य पर
व्याख्यान्त भरतादिभि परिवृत राम भजे श्यामलम् ॥

39* श्रीराघव दशरथात्मजमप्रमेय
सीतापतिं रघुकुलान्वयरत्नदीपम् ।
आजानुबाहुमरविन्ददलायताक्ष
रामं निशाचरविनाशकर नमामि ॥

40* नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो नमश्च चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्य ॥
(vulg 5 13 57)

Then follows हरि ॐ and thereafter reads

41* धर्मात्मा सत्यसधश्च रामो दाशरथिर्यदि ।
पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्व शरैन जहि रावणिम् ॥
(vulg 6 90 69ᶜᵈᵉᶠ)

Ends with इति दशकृत्वो जपेत् ॥

—Before st 1 T1 ins श्रीरामचन्द्राय नम ॥ हरि ॐ, T2 ॐ, T3 (m) अविघ्नमस्तु श्रीरामाय नम श्रीरामचन्द्रपरब्रह्मणे नम followed by 12* 3* 4* as in D9 5* as in D9 6* (v l वाराशिं राक्षस) 20* as in D11 Then T1 reads

42* अमिपीकृतमार्तण्ड गोष्पदीकृतसागरम् ।
तृणीकृतदशग्रीवमाञ्जनेय नमाम्यहम् ॥

Then T read 21* 22* 14* Then T1 reads 33* Then T read 18* as in D14 34* 15* Then T2 3 read 35* Then T read 36* Then T3 ends with श्रीरामाय नम

—After 36* T1 2 ins 29* as in D13 then read 23* T1 ends with ॐ, T2 with ॐ श्रीरामचन्द्राय नम । हरि ॐ

—Before st 1 G3 ins हरि ॐ, G4 शुभमस्तु अविघ्नमस्तु श्रीमते रामानुजाय नम श्रीरामाय नम (G1 missing this portion) G1 3 4 read 12* (G1 up to विष्णु G3 up to धर and then up to वर्ण lost due to injured fol)

—Before st 1 G2 ins

43* अर्थाभिप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो य सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै श्रीगणाधिपतये नम ॥

Then G read 3* 4* (G1 2 as in D10 G3 as in D4) 5* as in D4 6* (G1 3 4 as in D9 G2 as in T) 20* (as in D11 G4 om) 42* —After 42* G1 3 4 read 33*

G. 1 1 2
B. 1. 1. 2
L. 1. 1 2

को न्वस्मिन्सांप्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥ २
चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः ।
विद्वान्कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥ ३
आत्मवान्को जितक्रोधो मतिमान्कोऽनसूयकः ।
कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥ ४

G1 3 cont 14*. Then G1 reads 23* then ins. श्री गुरुभ्यो नम । अविघ्नमस्तु Then follow 21* 22* 39* 15* 40*

—After 42*, G2 reads 21* 22* 14* 29* as in D13, 18* as in D11, 15* 36* 37* and thereafter reads

44* तदुपगतसमाससंधियोगं
समभधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
रघुवरचरितं मुनिप्रणीतं
दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥
(Vulg I 2. 43).

—After 33*, G3 reads 14* 29* as in D13, 36* 15* 37* 44* 41* and ends with ॐ.—After 33*, G4 ins 21* 22* 14* 38* 34* 37* 40* (v l in the second line नमोस्तु for नमश्च), 36* 44* 41* and ends with ॐ.

—Before st. 1, M1–3 ins (M3 damaged for this portion) हरिः श्रीगणपतये नमः अविघ्नमस्तु.

Thereafter M1 reads 43* 3* 4* as in D11, 5* as in D11, 6* as in D9 20* as in D11, 42* 21* 22* 14* 29* as in D13, 18* 15* 36* 37* 44*. M2 reads from 43* to 22* (3* 4* 20* 21* 22* are partially damaged) as in M1. Then cont. 39* (partially damaged) 15* 29* as in D13, 37* 40* (partially damaged), 14* 44*. M3 reads from 3* to 22* as in M1, then 39* 15* 29* as in M2 and thereafter 36* 18* 14* 37* 40* 35* 44*.

—Before st 1, M4 ins श्रीमहागणपतये नमः श्रीसरस्वत्यै नमः श्रीरामाय नमः श्रीगुरवे नमः श्रीवेदव्यासाय नमः अविघ्नमस्तु.

---

1 In Ñ1 st 1-12 are lost on a missing fol.—^{a}) V1 om word after तप ; S तप (for तप -) Ñ2 V1–3 B D3 6 11 13 निरत ; D2 9 संपन्नं; D7 सयुक्तस् (for निरतं). —^{b}) V1 om first letter. Ñ2 V B2–4 D1–3 6 7 11–13 पर.; M4 moth-eaten (for परम्) Ś1 सर्वशास्त्रविशारदं. M4 missing ^{cd} on an injured fol.—^{d}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D3 6 9 10 12 13 °सत्तम.; V2 D1 2.7 11 °पुंगव (D11 °व), G4 °पुंग * (for °पुंगवम्)

2 Ñ1 missing (cf. v l 1) Before 2, D13 ins. ref श्रीवाल्मीकिरुवाच —^{a}) M4 fol. damaged for ^{a}. V1 om second letter. Ś1 V1 3 B1–3 D5 10–13 को ह्यस्मिन्; D1.2 कोप्यस्मि, D3 कस्यास्मि; G1 ** स्मिन् (for को न्वस्मिन्). Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 10–13 प्रथितो (for सांप्रतं) —^{b}) Ś1 शास्त्रज्ञो, Ñ2 V B D5 10–13 सद्गुणैर्; D1–3 7 सर्वैर्गुणैर् (for गुणवान्) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 3 4 D1 5 7 8 10 12 13 गुणवत्तर· (Ñ2 B3 D10 °म), V2 3 B2 गुण(B2 °णि)सत्तम.; D11 गुणवत्तत. (for कश्च वीर्यवान्) —^{cd}) Ñ2 om. श्च T3 om ज्ञ in कृतज्ञश्च In M2 after सत्य four letters are moth-eaten. D1–3 7 9 गुणज्ञः कश्च धर्मज्ञः कः सत्यः को दृढव्रत· —After 2, V2 ins

45* वाग्मी प्रियंवदश्चैव सर्वेषां प्रियदर्शनः ।

—After 2, M4 ins 46* as in V2.

3 Ñ1 missing (cf v l 1). V2 transp 3 and 4 M4 transp 3^{ab} and 3^{cd} D13 repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^{a}) D7 यो (for को) —For 3^{ab}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 subst

46* उदाराचारसंपन्नः सर्वभूतहितश्च कः ।

[Ś1 क· सदा- (for उदारा-). V2 3 B D10 13 -हिते रत (for -हितश्च क).]

—^{c}) V1 om. from वद् in ^{c} up to श्चैक in ^{d}. M4 रूपवान् (for विद्वान्). Ś1 वीर्यवान् यत्वांश्चापि, Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9–13 वीर्यवांश्च (D8 °वान्सु)वदा(D1–3 7 9 कृत) न्यश्च, V4 धीरश्च सत्यसंधश्च —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D11 12 कश्चापि; Dt ** क ; D5 10 M1 4 कश्चैक ; D13 सदा च (for कश्चैक-). D13 प्रियदर्शिनः (for °दर्शन·). D1–3 7 9 धृति(D1 9 मति) मान्कोतु(D2 9 न)सूयकः (cf. 1 1 4^{ab}) —After 3, M4 ins .

47* कः श्रीमान्को यशस्वी स्य ** श्रेकोऽमितः प्रियः ।

4 Ñ1 missing (cf v l 1) V2 transp 3 and 4. D13 repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^{a}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 2 5 9 –13 जितक्रोधो महान्कश्च ; V4 जितक्रोधश्च सुमहान्·; D3 7 जितक्रोधो महान् दक्ष(D7 महादक्ष.) —^{b}) Ś1 कृतज्ञश्; Ñ2 V B D7 10–12 M4 धृतिमान्; D1–3 9 कश्चापि (D3 9 °पि); D5 धृतिमान् (for द्युतिमान्). Ś1 घात° V1 को न्व°; V2 कोनु°, B3 मन° (marg. *sec. m* as in text), D1–3 (D2 om. ण). 7 9 गुणवत्तर (for कोऽनसूयक)—After 4^{ab}, D1 ins :

48* एवंविधं समर्थोऽपि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ।

D1 2 om. 4^{cd}.—^{cd}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 सजातरोषात्कस्मा(V4 °कस्मा (sic))च्च देवता भ(V2 4 दे (V4 दै) वतान्य)ति बिभ्यति, D3 बिभियुर्जातरोष· कस्या देवा·ति°; D7 बिभीयुर्जातरोषस्य यस्य देवाश्च°; D9 बिभ्युर्जातरोषस्य कस्य देवास्य°; M4 जातरोषस्य समरे कस्य देवोऽपि बिभ्यति.—D1 cont. Ś1 Ñ2 V (V2 reads line 4 after 3) B D3 5 7 9–13 M4 ins. after 4, D2 after 4^{ab} :

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥ ५
श्रुत्वा चैतत्त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः ।
श्रूयतामिति चामन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नरः ॥ ७
इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्धृतिमान्वशी ॥ ८ G 1 1 12 B 1 1. 8 L 1 1 13

49* क उदार समर्थश्च त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
क प्रजानुग्रहरत को निधिर्गुणसंपदाम् ।
समग्रा रूपिणी लक्ष्मी कमेकं संश्रिता नरम् ।
अनिलानलसूर्येन्दुशक्रोपेन्द्रसमश्च क ।

[(L 1) Ñ2 कृतदार, B3 कृतकृत्य (for क उदार) Ñ2 समनुश्च, V1 * मर्थश्च (for समर्थश्च) Ñ2 अभि (for अपि) D9 रक्षिता (for रक्षणे) —(l 2) Ñ2 V1 B3 D2 3 5 7 9–12 M4 °कर, V3 °ग्रे रक्त (for °ग्रहरत) V3 विधिर् (for निधिर्) —(l 3) In M4 first four letters are lost Ś1 कमेका, B4 सम्यक्ष D2 ससुता —(l 4) V4 मन्युना (for अनिला) D2 transp अनिल and अनल D11 -सूर्ये *- (for -सूर्येन्दु) D2 समद्युति (for समश्च क) V4 शक्रो वैश्रवणश्च क for post half]

—Before 49*, D9 ins

50* सजातरोषो कस्माच्च देवा अपि हि बिभ्यति ।
(cf 4[cd] in Ś1 etc)

—After 49*, D13 r (var) 3 and 4[ab]

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —[ab]) Cr k एतम् (as in text also) V2 त्वत्त (for श्रोतुं) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 M4 त्वत्तो (V2 श्रोतुं) नारद तत्त्वत (B1 सत्तम, D5 moth-eaten M4 सर्वज्ञ) D1–3 7 8 यदि शक्यं मया श्रोतुमत्र (D9 °नु तद्रत्) कौतूहल मम (D2 9 हि मे, M2 missing D1 transp श्रोतुं and शक्यं) —[c]) Ś1 Ñ2 V2 B D4 6 8–10 M4 देवर्षे त्व V1 देव ऋषे त्वं, V3 देवर्षिस्त्वं, V4 सर्वज्ञोसि, D1–3 7 कथय त्वं, D5 * * र्षे त्व (for महर्षे त्वं) V3 हि (for ऽसि) —[d]) D2 ज्ञानम् (for ज्ञातुम्)

6 Ñ1 missing (cf v l 1) In M4 letters are lost from त्व in [a] to वाल्मीके in [b] —[a]) D1 M1 चैव, D3 चेतिः D9 तद्; G2 चैक (for चैतत्) D1 M1 (before corr as in text) त्रिकालज्ञो D2 च तत्त्वज्ञो, D9 अवलोकज्ञो (for त्रिलोकज्ञो) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 काल (V4 लोक) त्रयज्ञ (V2 तत्त्वज्ञ) स्त्वच्छ्रुत्वा —[b]) M1 वाल्मीकेर् (for वाल्मीकेर्) D7 °गदित विभु, V4 वाल्मीकस्य तदा वच D1 om 6[cd] —[c]) B1 missing first four letters in [c] Ś1 Ñ2 V B D1 5.10–12 M4 [उ]पामन्त्र्य, D2 धर्मज्ञ, D3 7 8 सर्व (D3 *) ज्ञ (for चामन्त्र्य) —[d]) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–12 M4 समृर्षि प्रत्यभाषत, D12 त मुनि प्रतिभाषित (sic) —Before 7, D2 13 ins. ref नारद उवाच (D13 श्री**उ*च)

7 Ñ1 missing (cf v l 1) D1 om 7 —[a]) D2 महां च, D3 7 8 महर्षे (for बहवो) D2.3 7 त्वेते, D8 चैते (for चैव) V4 [अ]पि त्वया प्रोक्ता (for दुर्लभाश्चैव) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D4 D1 2 4 5 8–10 M4 त्वयैते, D3 7 8 त्वया ये (by transp) M3 ये (inf lin sec m) (for ये त्वया) —After 7[ab] Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 ins

51* एको न हि त्रिलोकेऽस्मिन् गुणा एते सुदुर्लभा ।
देवेष्वपि न पश्यामि कश्चिदेभिर्गुणैर्युतम् ।

[(l 1) D5 एकस्मिन्हि Ñ2 एकस्य हि नृलोकेस्मिन्, V2 एकस्मिन्ननेकस्मिन् V3 4 एकस्मिन्नरलोकेस्मिन् B D5 10 M4 एके न हि (B1 एकत्र हि) नृलोकेस्मिन् D11 13 एकस्मिन्न हि (D13 om हि) भूलोकेस्मिन् —(l 2) V1 B1 D5 13 M4 किंचिद् V2 सर्वैर्, V4 कथम् (for कश्चिद्)]

B2 D11 cont

52* किं तु वक्ष्याम्यहं तुभ्यं भविष्यति महायशा ।
एतैरप्यधिकैश्चैव गुणैर्युक्तो महामना ।

[l 2) D11 गुणयुक्तो महाद्युति for post half]
B2 cont

53* पुण्यं पुराणमघनाशनमप्रमेय
रामायण दशरथात्मजवर्णनाढ्यम् ।
वाल्मीकिवक्त्रसरसीरुहनिःसृतं य
श्रद्धान्वितो नु शृणुयात्क्रतुभि किमन्यै ।

D11 om 7[cd] —[c]) D2 ते त्वा; D7 त ते (for मुने) D9 गुणवान् यश्च बुध्या वा —[d]) D9 सयुक्त (for तैर्युक्त)

—For 7[cd] Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10 12 13 M4 subst

54* श्रूयता तु गुणैरेभिर्यो युक्तो नरचन्द्रमा ।

[Ñ2 B3 4 D10 च B2 तद्, M4 हि (for तु) B2 युक्तो यो, M4 युक्तो य एभिर (by transp) D13 नरसत्तम M4 गुणचन्द्रमा]

8 Ñ1 missing (cf v.l 1) —[b]) Ś1 Ñ V B D5 10–13 गुणाकर D1–3 7 9 राम एभिर्गुणैर्युत —After 8[ab] Ś1 Ñ2 V B (B2 repeats) D5 10 12 13 M4 ins line 2 of 52* with following variants [V3 B1 3 m एभिस (for एतैर) Ś1 B2 3 (m अपि) D5 10 12 13 M4 अभि V3 तैर (for अपि) Ñ2 एते वरवधिकैश्च, V1 एतैर्गुणयुतैश्च, V2 om एव M4 °क रयातो (for °कैश्चैव) Ś1 °मति Ñ2 V2–4 B D5 10 12 13 M4 °द्युति V1 महत्*ति (for °मना)]—[c]) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D3.5 7 9–13 M4 सत्य (V2.4 सैन्य) तात्मा, D1 धर्मात्मा च (for नियतात्मा) Ś1 Ñ2 V3.4 B D1 5 7 9–13 महात्मा च (D7 वै) V1 च द्युतिमान्, V2 महात्मो च (sic), D3 च द्युतिमान् (for महावीर्यो) D2 कीर्तिमांश्चैव द्युतिमान् —[d])

G 1 1 12
B 1 1 9
L 1 1 13

बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमाञ्छत्रुनिबर्हणः ।
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः ॥ ९
महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिंदमः ।
आजानुबाहुः सुशिराः सुललाटः सुविक्रमः ॥ १०
समः समविभक्ताङ्गः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवाञ्छुभलक्षणः ॥ ११
धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजानां च हिते रतः ।
यशस्वी ज्ञानसंपन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान् ॥ १२
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ।
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥ १३
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः ॥ १४
सर्वदाभिगतः सद्भिः समुद्र इव सिन्धुभिः ।
आर्यः सर्वसमश्चैव सदैकप्रियदर्शनः ॥ १५

Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V2 4 B D5 10–12 धृतिमान्द्युतिमान् (by transp) V3 वली, D1 क्षमी, D9 ऋजु (for वशी) V1 द्युतिमान् शीलवान्प्रभु D2 3 7 धृतिमान् ज्ञान(D7 बल)वान् क्षमी, D13 धृतिमान्गुणवान्°

9 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) B4 missing D10 दीप्ति° (for नीतिमान्) D3 धीमान्वाग्मी च (for नीतिमान्वाग्मी) —^{b}) V1 ~मान्, D9 शूर (for श्रीमान्) M2 जतु (for शत्रु) —^{c}) Ś1 D5 7 विपुलांसो, V1 विपुलाक्षो D13 विशालाक्षो (for विपुलांसो) V1 D5 missing (for -बाहु) —^{d}) V1 D5 missing (for कम्बुग्रीवो) V2 °मना, B1 °भुज D9 °वचा (for महाहनु)

10 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 M4 म(V1 missing)हेष्वासो महातेजा(M4 °सत्वो) —^{b}) B1 3 (m orig as in text) 4 दृढजानुर् D5 13 °शत्रुर् D7 °गुल्फो हि (for गूढजत्रुर्) —^{c}) Ñ2 B D10 11 सुमुखो, V2 स्वशिरा, D9 सुशील M4 सुशिर (for सुशिरा) —^{d}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 बलवान् सत्य(D1–3 7 9 सिंह)विक्रम

11 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) D1 समा, D3 सम (for सम) D3 °विभाग, M2 °भक्ता* (for °भक्ताङ्ग) —^{b}) D2 दिव्य° (for स्निग्ध°) —^{c}) D5 partially missing Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 9–13 M4 transp पीनवक्षा and विशालाक्ष D13 विपुलाग (for विशालाक्ष) V1 3 °वक्षो, D9 °वक्ष (for °वक्षा) —^{d}) D3 °लक्ष्मण, D13 कुलनंदन (for शुभलक्षण)

12 Ñ1 missing (cf v l 1) M4 reads 14^{ab} after 12 —^{a}) V2 °*धश्, D3 °सघ्यश् (sic) (for सत्यसंधश्) —^{b}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 जितक्रोधो जितेंद्रिय, M4 प्रचारज्ञश्च कर्मणां —^{c}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 10–13 मनस्वी, G4 **स्वी, M4 नयज्ञो (for यशस्वी) D9 तान° (for ज्ञान°) —^{d}) Ś1 V3 D10 11 शुचि (for शुचिर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 5 9–13 वीर्य(V3 ओजो)समन्वित, M4 शीलवतां वर (for वश्य समाधिमान्) D2 3 7 सर्वशास्त्रार्थकोविद (D2 °पारग) —After 12 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

55* प्रजापतिसमः श्रीमान्धाता रिपुनिषूदन ।

[T (except T1) G -सम (for -सम) D11 दाता रिपुरिषू(निषू)दन for post half)

—After 12 D3 ins

56* कुरुते सर्वलोकस्य धर्मस्य परिपालनम् ।

13 ^{a}) D9 कुरुते (for रक्षिता) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 3 5 7 9 10 12 सर्व, D13 सूर्य (for जीव) D9 -लोकानां, D11 लोकेस्य (for -लोकस्य) —^{b}) V1 स्ववश, G4 *र्मस्य (for धर्मस्य) D1 पारि°, D3 °पालन (for परिरक्षिता) —After 13^{ab} Dt D3 4 6–9 11 14 S ins

57* रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।

[D3 वित्तस्य D7 9 M4 यशस्य, M3 ध** (for धर्मस्य) D11 स्वस्य धर्मस्य सततं (for prior half) D3 7 9 त्रैलोक्यस्यापि रक्षि(D3 °षि)ता (for post half)]

Ñ1 om ^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B3 (m as in text) D1 3 5 7 10 12 13 सर्व (for first वेद) Ś1 Ñ2 V B D1 3 9 –13 °विच्चैव, D5 missing M4 °विद्वाग्मी (for °तत्त्वज्ञो) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 सर्वशास्त्रविशारद, M4 वेद्यो वेदविदां वर

14 D3 transp 14^{ab} and 14^{cd} M4 reads 14^{ab} after 12 —^{a}) V1 -शास्त्रानु, B3 -शास्त्रास्त्र (*int lin* as in text) (for -शास्त्रार्थ) T2 G1 3 M1–3 तत्त्वज्ञ (for -तत्त्वज्ञो) —^{b}) Ś1 D13 मति° Ñ V B D1–3 7 9 12 M4 नीति° (for स्मृति°) V2 4 D11 °भानुमान्, D1 °भाग्यवान्, D2 प्रीतिभाग्यवान्, D7 प्रतिभान्वित, D9 प्रतिभाति स, (for प्रतिभानवान्) —^{d}) V4 दीनात्मा च, G3 damaged (for अदीनात्मा) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 बहुश्रुत, G3 damaged (for विचक्षण)

15 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 4 B3 D1 5 10–13 °नुगत Ñ1 B (B3 m) °प्लुत, V2 °भीष्ट D2 7 सर्वैरभिमत, D3 °भिमत, D9 °भि द्रुत, D11 °नगर M4 सर्वतोभिसृत (for सर्वदाभिगत) —^{c}) Ñ V3 B1 3 4 D1 3 5 7 9–11 स सत्य (B3 स्य, m as in B1) स स(D2 श)म सौम्य (Ñ1 illeg D1 2 7 9 शूर) V1 स सत्य सदाम सौ*, V सतह स सम सोऽर्च्य, V4 स सत्य सुसम स्वौम्य B3 M4 स सत्य-समय सौम्य, D3 स स्वस्थ समर शूर —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 9–11 13 G1 M4 स च, D13 स था (for सदा) Ś1 Ñ2

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ॥ १६
विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शनः ।
कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः ॥ १७
धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः ।
तमेवंगुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ १८
ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतम् ।
यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महीपतिः ॥ १९
तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वा भार्याथ कैकयी ।
पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।
विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ॥ २०
स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः ।
विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥ २१
स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् । G 1 1 27 B 1 1 24 L 1 1 27

V1 2 4 B1 3 D1 3 9 10 T G3 M4 एक, B4 आय, Dt D4 6 8 14 T1.3 G3 M2 Ct एव, Cg as in text (for एक) D5 स च क°

16 D1 om (hapl) 16^{a}—17^{b} —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 7 9 11 13 राम, M4 स हि (for स च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 3.11 12 G1 • M (M4 after corr as in text) -नन्दि (for -नन्द) D12 om (hapl) 16^{c}—17^{b} —^{c}) D2 गंभीर ( ) (for गाम्भीर्ये) B1 om (hapl) 16^{d}—17^{a} —^{d}) Ś1 स्थैर्येण Ñ V1 2 4 B3–4 D2 3 5 7 10 11 13 स्थैर्ये च, V3 स्थैर्ये (subm tric) (for धैर्येण) D9 हिमवानिव च स्थिर ☞ The sequence of st after 16^{c} in D7 is 17^{d}, 18^{ab} 17^{abc} 16^{d} 18^{cd}

17 B1 om (hapl) 17^{a} D1 12 om 17^{ab} (cf v l 16) For sequence in D7 cf v l 16 G3 *is missing from* वि-गुना up to सोमवत् —^{a}) D5 सयसदृक (sic) (for सदृशो) V1 D2 3 7 M3 शौर्ये (for वीर्ये) —^{b})

Ś1 D5 11 om 18^{cd} M2 damaged from संप up to सत्यप and मम् in 18^{cd} —^{c}) V2 एक, D9 सर्व, D12 एव (for एव) D1 विश्व° (for -गुण°) M4 धर्मवान्गुण सपन्न —^{d}) D3 रामे, M4 राम (for राम) M4 °पराक्रम (for °पराक्रमम्) D9 शरण्यं शरणं तथा

19 ^{a}) *Ś1 D5 11 12 रामम् D2 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ś1* श्रेष्ठे, Ñ1 श्रेष्ठि V3 D2 3 M4 श्रेष्ठैर्, V4 श्रेष्ठ, *D5 11 12 आर्यं*, *Cg (as in text) (for श्रेष्ठ) Ñ1 V1* om युक्तं V4 -गुणोपेत —^{b}) Ś1 Ñ V3 4 B D5 10–13 पिता, V1 * ता, V2 D1–3 7 9 राजा (for प्रियं) Ś1 स्वयं (for सुतम्) —After 19^{ab} Dt D4 6 8 11 12.14 S (except M4) ins.

51* प्रकृतीनां हितैर्युक्तं प्रकृतिप्रियकाम्यया ।

[D11 प्रकृत्यतीनां (corrupt) (for प्रकृतीनां) D12 हिते (for हितैर्)]

) letters B1 °राज्येषु (for
म् (for संयोक्तुम्) —^{d}) Ś1
D1 इच्छतु स, D2 तमैच्छत्स
म (for ऐच्छत्प्रीत्या) Ś1 Ñ2
Ñ1 V3 D13 महामति, D11

The repeated star nos 52 57 on pp 9 and 10 should be read as 57a 57b 57c 57d 57e and 57f respectively

11 13 संभार (D9 °रे) D1–3
M4 भार्यास्य (for °थ) Ś1 Ñ
V3 D5 9 11 12 कैकय, V2 B3 4
T) Cg °केकयी (for भार्याथ
letters after पू Ñ2 V2 3
Ñ1 दत्त वर D11 दत्तावरा (for दत्तवरा) Ś1 Ñ V B D5.10–13 राज्ञा (N2 °जा) D1 3 7 9 भार्या (for देवी) —^{d}) V1 2 B2–4 °मेतम्, V3 4 °मेतद्, D3 राजानं तम् (for वरमेनम्) V2 मया वृतं, V3 अयोचत, D11 अयनात (corrupt) (for अयाचत) D7 वरौ द्वावन्वयाचत —In M2 20^{ef} is partially lost on an injured fol —^{e}) B1 3 (B2 m as in text B3 m orig as in text) वनवास, D3 विवास रामचन्द्रस्य

52* रञ्जयामास स गुणैरुदारैस्तैरिमा प्रजा ।
यस्मादतो राम इति नामतत्तस्य विश्रुतम् ।

[(l 1) V1 2 रमयामास M4 हि (for स) V4 स रञ्जयामास (by transp) Ñ2 B3 D10 स्वगुणै रञ्जयामास (B3 marg रमयामास स्वगुणै) B4 रमयत्यस्वगुणे (sic) V3 यच्छनैस् (for उदारैस्) D13 य (for तै र) —(l 2) D11 प्रसाददौ (sic) (for यस्मादतो) D10 नामैव (for °तत्) V1 4 विश्रुत V3 वै श्रुत (for विश्रुतम्)]

—After 18^{ab} D2 3 ins

53* गङ्गो ह्रद इवाक्षोभ्यः साधुवत्प्रियदर्शनः ।

21 ^{b}) Ś1 V3 B3 4 (om स) D2 4 5 7 G4 M2 सयु(Ś1 B3 यु m)त (D2 °ता) V1 4 D6 9 13 यन्त्रित (for संयत) —^{c}) V1 (om) 3 4 सदा, B1 स त, D10 * त

G 1 1 27 B 1 1 24 L 1 1 27

पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात् ॥ २२
तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।
स्नेहाद्विनयसंपन्नः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ २३
सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः ।
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ॥ २४
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ।
शृङ्गवेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ॥ २५
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ॥ २६
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रयः ।
देवगन्धर्वसंकाशास्तत्र ते न्यवसन्सुखम् ॥ २७
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा ।

M4 तत (for सुतं) —^{d}) D12 om from दश in 21^d up to प्रियो in 23^a. Ñ1 V3 4 B1 3 4 (B3 m sec. m) D1–3 7 9 12 राजा, V2 पिता; M4 पुत्र (for रामं) V2 तदा, V3 4 B1 सुतं, B3 (orig as in text, m sec. m.) स्वयं (for प्रियम्).

22 D12 om 22 (cf v l 21) B4 om 22^{ab} D2 repeats 22 —^{a}) V2 D1–3 7 जगाम स (by transp) D1 वने (for वनं) V1 T3 वीर; D9 राम (for वीरः) —^{b}) V1 om पालयन्.—^{c}) Ñ2 नि*शात्; D3 निदेशात् —^{d}) D1 4 कैकेय्या, D3 कैकोया (sic) (for कैकेय्याः) V2 -दर्शनात्; D1–3 7 9 -काम्यया (for -कारणात्) —After 22, B3 ins

55* सर्वं त्यक्त्वा महाबाहो हृष्टो धर्मस्य पालने।

23 D12 om up to प्रियो (cf. v l 21) —^{b}) M2 °जगा ** (for °जगाम ह) —^{c}) M2 missing up to सुमित्रा in ^{d} (fol damaged) D1 सदा (for स्नेहाद्). —^{d}) D3 7 om. ^{d}. G1 M3–4 -नंदि- (for -नन्द) V2 D1 2 9 सौभ्रात्रमनुदर्शयन् —For 23, Ś1 Ñ V1 3 4 B D5 10–13 subst. (D11 subst l 1 for 23^{ab} and cont l 2)

56* तं यान्तमनुजो धीमान् भ्रातरं राममग्रजम्।
लक्ष्मणो नाम विनयादनुवव्राज वीर्यवान्।

—After 23, Dt D3 4 6 8 11 14 S (except M4) ins

57* भ्रातरं दयितो भ्रातुः सौभ्रात्रमनुदर्शयन्।
रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता।
जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता।

[(D3 om l. 1 D11 om lines 2 3).—(l 1) cf 23^d in V2 for the post half —(l 3) D3 दैवमायेन]

24 ^{a}) D7 -संयुक्ता (for -संपन्ना).—^{b}) D9 रामस्य च (for नारीणाम्). B1 3 4 सती (for वधूः). Ś1 Ñ V (except V2) B2 3 (B3 m as in text) D5 10 11 13 भार्या चैनं (V1 3 4 D11 °व, V4 m. °न)अनु(Ñ1 °परि)व्रता. D12 भार्या शीलाचारसमन्विता (hypermetric) —After 24^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 10 11 13 M4 ins.

58* अनुवव्राज वैदेही सीता नाम शुभव्रता।
रूपयौवनमाधुर्यशीलाचारसमन्विता।

(Ñ1 om. line 2, M4 om line 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 D13 राम(D13 °म)शुभव्रता, Ñ2 B नाम पतिव्रता, D10 प्राणसमा हिता (for नाम शुभव्रता) —(l 2) V3 -शीलभार- (for शीलाचार-) M4 -गुणान्विता (for समन्विता)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D10–13 बभौ सा, D5 *भौ सा (for सीतापि) M4 °ययौ (for °गता) D11 एवं (for रामं). —^{d}) M2 missing यथा Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 निशाकरमिव (D7 °मनु) प्रभा

25 M2 missing from 25^a up to पित्रा in 25^b.—^{a}) D1 5 7 °गता (for °गतो) V2 D2 M4 राम., D8 (before corr. तेन) नित्यं (for दूरं) —^{b}) D3 om श in दशरथेन. D1 2 7 om 25^{cd} —^{c}) Ś1 D13 °वीर; V3 °मेर; D4 T2 G2 3 M1 3 4 शृंगि°; T1 3 G1 M2 शृंगिबेर- (for शृङ्गवेर-) V2 -[अ]ध्वरे (for -पुरे). D9 (before corr.) रम्ये (for सूतं). —^{d}) In V1 from 25^d (except first three letters) to 35 are lost on missing fol V2 °तीरे (for °कूले). D9 14 त्रिस° (for व्यस°) —After 25, V2 3 B2 Dt D3 (om line one) 4 6 8 9 12 14 S (except M4) ins, while D5 10 11 13 ins after 26^{ab}

59* गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम्।
गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया।

[(l 1) G1 from स्मा to धि lost V3 °पतिः, D9 °पते. (for °पतिं) —(l 2) D5 स (for च) D10 सह सीतया (hypermetric) (for च सीतया)]

V2 B2 D11 cont.

60* उत्ततार ततो गङ्गां वनं चैव विवेश ह।

26 V1 missing (cf. v l 25).—^{ab}) V2 तेन सर्वे; D3 वनेनेन, D6 (before corr.) 9 तेवतेन (sic) (for ते वनेन) M3 तीर्था (for तीर्त्वा) M4 समुद्रगा (for बहूदकाः). Ś1 Ñ V3 4 B D5 10–13 सोनीत्य (D11 सौनीत्य, D13 सीतोनि (sic)) वनदुर्गाणि सरितश्च सरांसि च —^{c}) Ś1 Ñ V4 B D5 10–13 ययौ शैलं, V2 D1–3 7 M4 अनुप्राप्ता; V3 ययौ राम; D9 अनुप्राप्तो (for अनुप्राप्य) —^{d}) V3 D2 3 5 7 9 भारद्वाजस्य. M2 lost शासनात्.

27 V1 missing (cf. v l 25) —^{a}) In G1 M2 27^a is partially lost on a damaged fol. Ś1 Ñ V B D5 10–13 तत्र (for कृत्वा) —^{b}) D4 म in रममाणा sup. lin. D9 रममाणो. Ś1 Ñ V B D5 10–13 कृत्वा रामः सलक्ष्मण.—^{c}) Ct -सदृशास् (for -संकाशाम्). —^{d} G3 ततस् (for तत्र). M3 ते (sec. m.). V2 B2 D11 न्यवसन् प्रथमं त्रयः; D3 तत्र तेन्वे च

राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन्सुतम् ॥ २८
मृते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः ।
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः ।
स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ॥ २९
पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः ।
निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ॥ ३० G 1 1. 40 B 1 1 38 L 1 1 38

स सुखं —For 27^cd Ś1 Ñ V1 4 B1 3 4 D5 10 12 13 subst. while V2 B4 D11 ins after 27^ab

61* उवास सीतया सार्धं वल्कलाजिनसंवृत ।
[V2 वल्कलानि° D11 repeats l\~]

Then all the above MSS cont (V4 B4 ins after 27)

62* श्रीमद्भिर्स्तैखिमि सार्द्धं चित्रकूटे स राम स ।
अविष्ठितो यथा मेरु श्रीवैश्रवणशंकरे ।

[(l 1) D11 च (for तैम) D12 विष्मि (sic) (for तैर्मिमि) V4 2 D11 चित्रकूट V2 3 रा(V3 व)राम —(l 2) V2 अवस्थितो B2 वैश्वानर (m वैश्रवण), D11 नारायण (for श्रवण)]

V2 B2 cont D1 3 7 9 11 ins after 27^ab (D11 ins 63* before 61*)

63* वास्तुपूतो च तत्रैव चकुस्त सुसमाहिता ।

[D5 7 तु (for च) D3 कृत्वा (for तत्र) V2 च सचके B2 D11 तत्रश्च (for च तत्र) V2 B2 D11 कुर्वते (for चकुते) V2 B4 हित D11 च सुविहित]

28 V1 missing (cf v l 25) G1 missing from 28^a up to त्य in 28^c (fol injured) —^a) V2 3 D5 11 चित्रकूट —^b) Ś1 Ñ V (V1 missing) B D1 3 5 6—13 अर्दितस (for आतुरम्) V3 D1 3 7 9 नृप Dt D6 8 तथा M4 भूपं (for तदा) —^d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 भ्रागमद् (for जगाम) —After 28 B2 3 ins

64* रामप्रवासन श्रुत्वा पितुश्च निधनं तथा ।
भरतो विललापार्तो मातृकादागतो वहु ।

29 V1 missing (cf v l 25) —^a) Ś1 Ñ V (V1 missing) B Dt D1 3 5—13 गत Cg as in text (for मृते) B1 (m) D1 [श]य D1 [श]पि D5 नु (for तु) Ñ2 B2—4 D5 10 12 transp तु and तस्मिन् D11 गततु ततु (for मृत तु तस्मिन्) B3 (m) D1 भरत —^b) V3—4 B1 D2 वसिष्ठ, G2 °प्रमुख (for वसिष्ठप्रमुखै°) D1 om 29^c 30^b —^c) G1 partially missing 29^c on a broken fol Ś1 Ñ V B D1 7 9—11 13 प्रचोदितोऽपि (D7 °तेश्च D9 °तस्तु) D2 3 प्रचोदितस्तु D5 (before corr) नियोज्य° D13 प्रचोदितोऽपि (sic) (for नियुज्यमानो) —^d) M1 missing 29^d on an injured fol D12 राज्य (for राज्यं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9—13 °यशा (Ś1 after corr °शा) (for महाबल) —After 29^cd Ś1 Ñ V3—4 B D1 10—13 ins.

65* मृते तिति धर्मात्मा राजन्ते स पुरस्कृत ।
[D11 धर्म्ये V4 म (for स) V2 राज्ये स V3 राज्याय स D11 राजत्वेन (for राजन्ते स) V2 पुरस्कृत (for °स्कृत) Ś1 राज्याय पुरस्कृत D13 भरतश्च महायशा (for the post half)] M1 om. 29^ef —^e) D7 धीरो (for वीरो) —^f) D11 (before corr) पादा (for पाद) D9 °प्रसेवक —For 29^ef Ś1 Ñ V B D5 10—13 subst

66* राज्यलोभ परित्यज्य रामं द्रष्टुमुपागत ।
[D5 रामाश्रम° (for the post half)]
V2 cont

67* राममेव जगामाशु दर्शयन्विनयं स्वकम् ।

V2 further cont while D2 3 7 9 ins after 29

68* भरतोऽथ महाप्राज्ञ स्वपुरादेत्य सत्वर ।
[D3 [अ]पि D9 म (for [अ]थ) M1 missing last four letters on a damaged fol]
—After 29 Dt D1 8 9 14 S (except M1) ins

69* गत्वा तु स महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
[G1 missing न to सत्य D11 T2 G M1—3 सुमहात्मान (G1 °*) M3 (sec m) °क्रम (orig °क्रम)]
V2 Dt D3—4 6—9 14 S cont while Ñ2 B2—4 D10 ins. after 29

70* अयाचद्भ्रातरं राममार्यभावपुरस्कृत ।
V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 T G M1 3 cont (V2 Dt D9 T G M1 3 second time)

71* त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत् ।
[V2 B4 गृहाण राज्य धर्मज्ञ (for the prior half)]
Dt D4 6 8 9 14 S further (M1 for the second time) cont

72* रामोऽपि परमोदार सुमुख सुमहायशा ।
V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 (V2 B2 D9 second time) T G M1 3 cont

73* न चैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबल ।
[In M2 up to च्छ is missing on an injured fol D9 स नैच्छत् (for न चैच्छत्) V2 B2 प्रमाणमपि तं (B2 प्रमाण मातेपि पं) नैच्छद्राज्य महायशा]
Ñ2 B3 4 D 2 7 9 10 (D 3 7 for the second time) cont

74* न चैच्छत्परमप्रीतो रामं स्रोतु महायशा ।
[Ñ2 D10 प्रहो (for प्रीतो)]
—After 29 D11 ins. 67* with v l भ्रातगाम (for जगाम) and thereafter cont

75* गृहाण राज्य धर्मात्माब्रवीन रामममारत । (sic)
Then repeats 29^cd with v l महायशा

30 V1 missing (cf v.l 25) D1 om 30^ab (cf v.l. 29) —^a) D11 यास्य (for चास्य) G2 रामाय (for

G 1 1 41 B 1 1 38 L 1 1 39

स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ॥ ३१
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्रो दण्डकान्प्रविवेश ह ॥ ३२
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह ।
सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ॥ ३३
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ।
खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३४
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ।
ऋषयोऽभ्यागमन्सर्वे वधायासुरराक्षसाम् ॥ ३५

राज्याय) G1 missing [bcd] on a broken fol —[b]) D11 ना(m)स (for न्यास) M2 repeats न्यासं D5 3 7 तत (for first पुन) D6 [श]य राघव (for पुन पुन) —[c]) D1 प्रनोदयत्स तु (for निवर्तयामास) Ś1 Ñ1 V (V1 missing) B D1 3 5 9–13 तदा (for ततो) —[d]) V2 भ्रातर (for भरत)

31 V1 missing (cf v l 25) —[a]) D2 °वाप्यैं च, G2 °साप्यैव (for अनवाप्यैव) V2 D7 9 [पृ]व (for [पृ]व) In M1 last] two letters are lost (fol injured) D1 स कामयत चाप्येव —[b]) Ś1 N V (V1 missing) B D1 3 5 7 9–13 गृहीत्वा रा(D1 °म)मपादुके —[c]) D9 नंदी° (for नन्दि°) Ñ1 repeats राज्य —[d]) G1 रामागमन***

—After 31 B2 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

76* गते तु भरते श्रीमान्सत्यसंधो जितेन्द्रिय ।

[In G1 letters up to र are lost In M2 portion after भर is lost on a damaged fol B2 रामो (for श्रीमान्) D11 °वाक्दो (for °संधो) B3 धर्मपाठेन यत्रिन]

32 V1 missing (cf v l 25) —[a]) D1–3 7 9 M1 [स] पि (for तु) D1–3,9 M1 आकांक्षन् (D5 °क्ष), D7 भार्तकन् (for भाल्ह्य) —[b]) G1 भागरस्व (for नागरस्य) D1 2,9 M4 चै (for च) —[c]) D5 एकाग्रा (for °काग्रो) —[d]) G1 missing (fol damaged) D1 दंडकां, D2 दंडक- (for दण्डकान्) T5 G2 हा (for ह) —For 32 Ś1 Ñ V (V1 missing) B D5 10–13 subst

77* भातदृमानश्च पुन पौरजानपदागमम् ।
रामोऽपि हित्वा त शैलं प्रययौ दण्डकं वनम् ।

[(l 2) D5 राजा (for रामो) V2,3 विहाय (for हित्वा) V2 दडकार्ण्यं, V4 D13 दडकावन]

B2 D11 cont , Dt D4 6,8 9 14 S (except M4 G1 missing) ins after 32

78* प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचन ।

[B3 स D6 च M3 मु (for तु)]

33 V1 missing (cf v l 25) —[a]) Ñ1 V2 B1 विराध D5 विराढं (for विराधं) —[b]) M1 missing last three syllables. G2 हा (for ह) —[c]) G1 missing last four [syllables. D11 वा (for first च) —[d]) B1 om. च भ्रातरं Ś1 D13 G2 (अ) प्यगस्त्य 1 D1 भ्रातरस्य° D11 अगस्त्यं च महामुनिं

34 V1 missing (cf v l 25) D11 om 34 —[a]) G1 damaged from ग to चै D1 भागस्त्य, D5 अगस्ति (for अगस्त्य) —[b]) M2 missing [b] from चैव in [a] (fol damaged) Ñ1 चेंद्र, Ñ2 B3 4 D5 7 10 12 ए(B3 m ऐं)द्र, V2 D9 ऐंद्रं (for ऐन्द्र) Ś1 N V B D1 3 4,7 9 10 12 13 धनुर्महत् (B4 °था) (for शरासनम्) —[c]) G4 partially damaged Ś1 खालत्य, Ñ V B (B3 m स एव्या) D10 13 खड्ग्या स, D1 3 7 9 13 खड्ग्या च, D5 भाल्ह्य (for खड्गं च) Ś1 °प्रीति, V2 राम सु°, T2 °प्रीता (for परमप्रीतस्) —[d]) Ś1 Ñ V, B D2,3 5 7 9 10 12 13 तूणी, D1 तूणा (for तूणी) D3 7 om D12 वा (for च) Ñ1 D3 4 अक्षय्य°, V2 B3 4 °सायकौ, D1 °सायकं (for अक्षयसायकौ) —After 34 Ñ2 B3–4 D10 11 ins

79* अतीत्य शरभङ्गं च अगस्त्यश्च महामुनिम् ।
सोऽभिवाद्य ययौ श्रीमाननसूयां च सुमनाम् ।

[D11 om 1 1 —(l 2) Ñ2 अनुयां, D10 11 अनुसूयां (for अनसूयां) Ñ2 हुतवतां (for सुमनाम्)]

Ñ2 B3–4 D10 11 cont while Ñ1 V2 3 ins. after 34

80* देशं पञ्चवटी नाम तत्र वासमकल्पयत् ।

[V3 B3 4 देश (B3 m °श), D10 दश V2 पंचवटी, B3 °वटी Ñ1 om नाम Ñ1 अकल्पत Ñ2 °वेद, B3 (m) अकारयत्]

35 V1 missing (cf v l 25) —[a]) V4 वसतस्तु D5 वसतस्य (sic) (for वसतस्त) Ś1 N B1 3 (B3 m orig as in text) D13 (as in text also) 5 7 10–13 तत्र (for तस्य) —[b]) G1 M4 damaged for [b] In M3 में in वने and next च are moth-eaten D5 वनेचरे (for वनचरै) —[cd]) G1 damaged for सर्वे वधाया In G4 35 [c] from अभ्यगमें up to सतो शर्मां in 39 [a] illeg M1 damaged for [c]. D1–3 9 [अ]भ्यागताय, D1 (before corr) [अ]भ्यागमन् D7 [अ]भ्यागताय (f r [अ]भ्यागमन्) M1 तत्र (for सर्वे) Ś1 Ñ V2 3 B D1 10 13 दृशोत्थ कामसत्य ऋषयोऽभ्या(B1 m D13 °भ्या)गमन भयात —After 35, Ś1 Ñ V3–4 B D5 10–13 (V2 after 35[cd]) ins

81* रामं कमलपत्राक्षं दृष्टं दृष्टं पिय ।
महेन्द्रमिव दुर्धर्षं धाम्नव्रतधरूपिणम् ।

[V1 mis ng up to दृ in line 2 —(l 1) Ś1 Ñ1 शर्व (for दृष्टं) Ñ2 दृष्ट° V3,4 दृष्ट D13 °सत्र (for °रूपिणम्) —(l 2) Ś Ñ D13 13 सत्र (for सत्र)]

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥ ३६
ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ॥ ३७
निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ।
रक्षसां निहतान्यासन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३८

ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ।
सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३९
वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः ।
न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ॥ ४०
अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावणः कालचोदितः ।
जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ॥ ४१ G 1 1 54 B 1 1 52 L 1 1 51

V3 B2 D11 cont while Dt D1.6.8.9.14 S (G4 illeg) ins. after 35

82* स तया प्रतिशुश्राव राक्षस्याा तदा वने ।
प्रतिज्ञातश्च रामेण वध संयति रक्षसाम् ।
ऋषीणामग्निकल्पानां दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[(l 1) V3 Dt D9 °शुश्राव D4 M4 तथा D11 सह (for तदा) B2 तत्(m °त्रे), M4 वय (for वने) —(l. 2) V1 om line 2 D9 T2 G2 M1 प्रतिज्ञात B2 तु (for च) D9 वध (for वध) V3 संयति (for संयति) —(l 3) V3 B2 om line 3 In G1 first six letters are lost (fol injured) D9 महारण्यनिवासिना, M2 missing (for the post half)]

36 G4 illeg (cf v l 35) —a) In M2 first four letters are lost on an injured fol G1 तत्रै * M4 तत्रैव Ś1 Ñ V B D1-3.6.7.9-13 तेन तत्र सह भ्राता (V1.3 °ता) —b) V3 जलस्थान, D11.14 जनस्थाना (for जनस्थान) V3 D7.12 °सिना (for निवासिनी) D11 om ता in विरूपिता D3 विदूषिता (for विरूपिता) Ś1 V1 D13.14 शूर्पनखा, Ñ D1.11.12 सूर्पणखा, V2.4 B2.4 D6.8.7.9 सूर्पनखा, D2.3 सूर्पणखा, D9 शूर्पणखा (corrupt) G2.3 Cg शूर्पणखी (for शूर्पणखा) —d) G1 M1 partially damaged M2 lost रू in रूपिणी

37 G4 illeg (cf v l 35) —a) Ñ1 om खा, B2 D1.3.5.7.12 सूर्पणखा V1.2.4 B4 D4.9.11.13 सू(V1 D11-13 शू)र्पनखा (for शूर्पणखा) —b) Ś1 आगता, Ñ V B D5.10-13 आगतान्, D1-3.7 अदिता, D9 दर्शितान् (for उद्युक्तान्) B4 om Ś1 D1-3.7 सर्वराक्षसा (for °क्षसान्) Ś1 om. 37c 38b —c) D11 खड़ (for खर) Ñ V B D1-3.5.7.9-13 च दूषण (for त्रिशिरस) —d) Ñ V B2-4 D3.7.10-13 रक्षस्त्रि (D3 °त्रि)शिर (V4 °रस्)स्तथा B1.4 (B4 marg) D1.3 रक्षस्त्रि(D3 °त्रि)शिरस तथा, D9 खरस्त्रिशिरस तथा, D9 राक्षसं त्रिशिरामिधं

38 Ś1 om 38ab (cf v l 37) G4 illeg (cf v l 35) —a) B1 निर्जघान D1 जघान च D2.3.7 निहत्य च D9 निहत्य तु, D11 निजघान (sic) M1 हो जघान (for निजघान) D13 वने (for रणे) —b) V1 B1-3 (B2 m) D1-3.9.13 घोरास्तान्सर्वराक्षसान्: Ñ2 V B2.3 (before m. corr) D10.12 एकस्त्वा(V3-4 °स्था)न्सर्वराक्षसान्, D7 घोरान्स्तान्सर्वराक्षसान्: D11 एकदस्तानसर्वराक्षसा (sic) —After 38ab Dt D4.6.8.11 S (G4 illeg M2 missing) ins

83* वने तस्मिन्निवसता जनस्थाननिवासिनाम् ।

[G1 missing from त्रि to स्था M4 तेन (for वने) D4 T2.3 G2 M1 निवसन्तं (for निवसता) D4 reads portion after जन in marg]

—c) M2 partially damaged Ś1 N V B D5.10.12.13 तेषामनुचरं चैव, D1-3.7.9 तेषामनुचरं सर्वं, D11 तेषामनुचरा श्चैव —d) D3 °दिशा, D4 °देश (for चतुर्दश) —After 38, B3 ins

84* खर च दूषण चैव एको रामो जघान च ।

39 G4 illeg for 39a (cf v l 35) —a) G1 damaged for a except श्रुत्वा B4 D2 जाति (for ज्ञाति) V3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —After 39a, Ś1 Ñ V B D1-13 ins

85* रक्षस्त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
भ्रातरो रावणो नाम कामरूपी महाबल ।
राक्षसाधिपतिं शूरो

[(l 1) V3-4 B4 D13 विश्रुत —(l 2) D13 रावनो (sic) (for रावणो) B1 D13 °रूपो, D11 °रूप (for कामरूपी) —(l 3) V2 भूरो, D11 वीरो (for शूरो)]

—c) D2 मेहारं, D11.13 (D13 before corr) साहाय (for सहाय) Dt वरया* * —d) G4 missing up to नाम V1 राक्षस D10 कामरूपी महाबल (? cf 85* l 2)

40 D1 om 40ab —a) V1.4 D11 वीर्यमानो (V1 °णो) D13 वार्यमानो (sic) (for वार्यमाण) Ś1 Ñ1 V B1.2.4 D2.5.7.9.11-13 [ब नि(D3.9 तु, D7 स)बहुशो Ñ2 B3 D10 [ब पि बहुधा (for सुबहुशो) —b) G1 मारीचेण V4 च (for स) V4 (m orig as in text) महामना (for स रावण) —c) Ś1 बल्वत, G4 बलव* (for °वता) —d) D9 सर्व; G4 * मो (for क्षमो) D1.2.7.9 रामेण (for रावण) D1-2.7 से(D2 वा)त्विति D9 ते प्रमो (for तेन न)

41 a) D7 मोनादृत्य (for अनादृत्य) M4 [तु] व (for तु) —b) V D3.12 °दूनित, B2 (m orig as in text) मोहित, D1.2.3 °चोदित, D9 °चोन्ति (sic) D11 °दर्शित, D13 मोघ (for कालचोदित) M4 मारीचस्य स राव —c) V2 B3.4 D10 सहसा वीरो (for सहमारीच) V2 जगाम सहमारीचो —d) M1 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9-13 तत्राश्रम(B3 च)पदं तत

G I I 54
B I I 52
L I I 52

तेन मायाविना दूरमपनाह्य नृपात्मजौ ।
जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम् ॥ ४२
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
राघवः शोकसंतप्तो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ ४३
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुषम् ।
मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं संददर्श ह ॥ ४४

कबन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ।
तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः ॥ ४५
स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम् ।
श्रमणीं धर्मनिपुणामभिगच्छेति राघव ।
सोऽभ्यगच्छन्महातेजाः शबरीं शत्रुसूदनः ॥ ४६
शबर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः ।

---

42 ^{a}) D1 °कृता, M4 °विदा (for मायाविना) D2 सूमम् (sic) (for दूरम्) —^{b}) V4 D7 °कृष्टो, D1 °कृष्टे, D2 अपाह्य च D3 °कृष्टौ D9 °हृत्य D13 °सार्य M4 °नीय (for अपनाह्य) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D5 10–13 °त्मज V4 D7 °त्मज, D10 °त्मजे (for नृपात्मजौ) —After 42^{ab} V3 B3 (m) ins

86* रावणेच्छावशात्तौ तौ यावद्दूरौ वधोद्यतौ ।

V3 B3 cont while Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D1 3 5 7 9–13 ins after 42^{ab}

87* रावणोऽन्तरमासाद्य सीतां सुरसुतोपमाम् ।

[D9 राक्षसोऽंतरम् V4 सुरसुतोपमां (sic) (for the post half)]

—^{c}) V2 सीता (for भार्यां) M4 पत्नीं जहार रामस्य —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 हत्वा गृध्रं (by transp)

43 D11 om (hapl) 43^{a} 44^{b} —^{a}) Ś1 Ñ1 V B2 4 D1 2 5 9 M4 तु (for च) V4 D13 निहितं (for निहतं) D3 जटायुषं हतं दृष्ट्वा —^{b}) D1 3 7 9 भार्यां (for श्रुत्वा) D2 M4 तु (for च) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 भार्यां च (Ñ1 before corr V4 B4 D5 10 °सु)दुर्लभां —^{d}) D1 3 7 9 सुदु खित (for [आ]कुलेन्द्रिय)

44 D11 om 44^{ab} (cf v l 43) —^{a}) D9 रामेण (for शोकेन) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 स तत्र (V1 °हत) काकुत्स्थो (for तेनैव शोकेन) —^{b}) M2 (before corr) 4 हत्वा (for दग्ध्वा) Ś1 दृष्ट्वा गृध्रं Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 13 दग्ध्वा गृध्रं (by transp) —^{c}) D2 3 7 9 11 M1 मार्गमाणो M4 वनं (for वने) D1 3 7 9 11 M4 वीरो (for सीतां) —^{d}) T3 G2 हा (for ह) D1 3 7 9 तौ (D2 तु D3 त) ददर्शतु, D11 °तु M4 °तु (for संददर्श ह) —For 44^{cd} Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 subst while D9 after 45^{ab} D11 after 44 ins

88* कबन्धं ददृशे भूयो दनो पुत्रं महाबलम् ।

[V4 भूता (for भूयो) D11 सवन्धं दृष्ट्वा (for ददृशे भूयो) V2 स दानवं (for महाबलम्)]

45 ^{a}) D3 missing last letter D1 3 7 9 °भव(D1 °न्ध)दृशं —^{b}) D2 वीक्ष्य त, G1 damaged (for विकृतं) D1 दर्शनं (for °दर्शनम्) —^{c}) M4 स च (by transp) —For 45 Ś1 Ñ V B D5 10–12 subst

89* स मनैव कोपेन कबन्धं घोरदर्शनम् ।
निहत्य काकुत्स्थोऽदहत्स च दिव्यवपुस्तदा ।

[(l 1) V4 दृष्ट्वा च (for स तेनैव) Ñ V2 3 D5 10 11 कबन्ध —(l 2) D1* निहित (sic) (for निहत्य) V3 काकुदस्थः (sic) (for काकुत्स्थोऽदहत्) Ś1 D5 11 1* सोभूद् (for स च) B2 °तनुस् D13 घोर° (for दिव्यवपुस्) B3 4 तथा (B3 m था) (for तदा)]

—For 45^{cd} D1 3 7 9 subst

90* स हत्वा राक्षसं घोरं प्रियं पुत्रं दनुं तदा ।
ततोऽपश्यन्महाबाहुर्दिवं गच्छन्तमेव हि ।

[(l 1) D1 3 श्रिया D9 प्रिय (for प्रियं) D7 तथा (for तदा)]

D1 3 7 9 cont

91* दनोस्तु वचनाद्देव सुग्रीवं शरणं गत ।

[D9 सुग्रीवेण समागता (for the post half)]

46 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कथयामास रामस्य (V2 B2 D11 13 °माय) —^{b}) Ś1 B D13 श्रमणा Ñ V (except V2) D1 10–13 श्रवणां, V2 श्रवणं D4 श्रमणीं D5 भिक्षुकीं (for शबरीं) Ś1 Ñ V2–4 B D1 5 10–13 शब(Ś1 before corr शव, Ñ V2–4 D5 10 12 13 शव)रीं तत्र; V1 सबरीं (here and elsewhere below) तत्र (for धर्मचारिणीम्) D2 3 शबरी श्रवणा (D3 °णं) तदा D7 शबरीश्रमणं तथा —^{c}) Ś1 Ñ V B (B3 m orig धर्मस्य) D1 5 9–13 शबरीं D1–3 7 श्रवणा(D3 °णा) D9 (before corr) श्रवणीं Cr m g k. as in text B2 (m as in text) मार्गे D9 तत्र (for धर्म) V4 प्रयत्नाम् D10 विरताम् (for निपुणाम्) —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 3 D13 अभ्यागच्छद् V1 अनुगच्छ, V4 अभियाद्य, B2 (m) स निर्गम्य (orig as in text) B3 अभ्यागच्छ D1 अभ्यगच्छत् D5 अभिगच्छद् (for अभिगच्छ) Ś1 Ñ1 V1 3 D5 10 12 रघूद्वह; B (B2 m यथेच्छया) D11 रघूद्वह V4 रघूत्तम, D1 स राघव, D6 G2 Cm gp °राघव; (Cg cites also as in text) D13 T2 M2 4 Cr g °घव (for [इ]ति राघव) D2 3 7 9 अभिगच्छस्व राघव, D13 अभिगच्छत् * रघूद्वह —After 46^{cd} B4 ins

92* दिव्यज्ञानेन सा सर्वं कथयिष्यति राघव ।

B4 cont Ś1 Ñ V B1 2 D10–12 ins after 46^{cd}, while D13 ins. after 46^{cd}

93* तस्यैव वचनाद्रामो लक्ष्मणेन महात्मना ।

[Ñ2 B2 3 D10 सहायवान् V3 B1 D13 °ना B1 महाबल, D5 स सीतया, D11 महानत (for महात्मना)]

पम्पातीरे हनुमता संगतो वानरेण ह ॥ ४७
हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबलः ॥ ४८
ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ।
रामायावेदितं सर्वं प्रणयाद्दुःखितेन च ।
वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः ॥ ४९
प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ।
सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे ॥ ५०
राघवः प्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।
पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप संपूर्णं दशयोजनम् ॥ ५१ G 1 1 66 B 1 1 65 L 1 1 63

—After 46^{cd} D2.3 ins

94* दृष्ट्वा ता शबरीं याथा द्रक्ष्यसे वानर तत ।

[D3 याथान् (for याथा)]

D13 om 46^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ V B1 3 D5 10–12 अभ्य°, B4 मध्य° D2 4 सोभि° M4 मोप्य° (for सोऽभ्यगच्छन्) D1 3 7 9 M4 °बाहु (for °सेना) —^{f}) Dt D4 6 शवरीं, D7 श्रवणा (for शबरीं) M4 °मर्दन (for °सूदन)

47 Ś1 om 47 —^{a}) V2 स तया, V3 सपर्या, Dt D4 5 7 10 शवर्या D1 सवर्या, D11 मवर्या D13 शर्वया (for शबर्या) D3 पूजिना, D13 [श्र]थ युत (for पूजित) D9 तत्र, D11 राम (by transp) (for सम्यग) —^{b}) D11 सम्यग् (by transp) (for राम) —^{c}) V1 महातेजा, D9 हनू° (for हनुमता) —^{d}) V3 सयुत (for सगत) D2 3 हि, D9 स, T3 G2 हा (for ह) N2 V1 4 B2–4 (B3 m as in text) D5 10–12 वानरेण स सगत (Ñ2 B3 D10 °समागत°, B4 °समागम°, D11 °समं गत°)

48 B3 reads 48^{ab} in m —^{a}) V2 D9 11 T1 2 M (except M3) हनूमद् (for हनुमद्) —^{b}) V2 °गम, D2 महामना, G4 °हित (for समागत) D2 9 M4 om 48^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 सुग्रीवस्य, D1 3 7 सुग्रीवेण T3 om स in तत् B3 च तद्वाक्य D1 च तत्वज्ञ, D3 तदा तत्र, D7 च तत्वं स (for च तत्सर्वं) —^{d}) D1 3 7 पृष्टो (for शंसद्) D8 (before corr) रामे (for रामो) Ś1 राम पृष्टो N V B D5 10–13 रामो (V3 राम) शसन् Ś1 illeg (for महाबल) —After 48 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

95* आदितस्तद्यथावृत्त सीतायाश्च विशेषत ।

[D4 च (for तद्)]

and thereafter cont while Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M4 ins after 48

96* सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानर ।

[D11 व in सुग्रीव sup lin Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य (Ñ1 V3 B1 तत्र, M4 चैव) रामस्य (for चापि तत्सर्वं) Ś1 Ñ V B D5 10–13 वाक्यं महात्मन (V1 V3 B3 °मना D11 °त्मना)]

B3 Dt D1–4 6 11 12 14 S cont while after 48 D1 3 7 9 ins

97* चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ।

[B2 D1 3 7 9 रामोपि (for रामेण) D4 प्रीति (for प्रीतश्च) B2 D1 3 7 9 सुग्रीवेण महात्मना for the post half]

49 D5 om 49^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 चक्रे Ñ1 चक्रेण (hypermetric) (for ततो) B1 र in वानर sup lin M3 न in राजेन inf lin —^{b}) V2 वैरार्थं° B1 वरानु° D1 °कथित (for वैरानुकथन) Ś1 Ñ V2–4 B D10–13 महत्, V1 महान् (for प्रति) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 रामे निवे° M4 रामस्यावे° (for रामायावे°) —^{d}) B2 D2 4 प्रणया (sic) (for प्रणयाद्) D11 दु खितेन (for दु खितेन) Ñ V2 4 B1 3 D10 13 ह V1 हा B4 हि (for च) V3 दु खितेनच (sic) D1 3 7 om 49^{ef} Dt D4 6 8 9 14 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{e}) V1 M1 4 बालि° (here and elsewhere below) (for वालि°) V3 D9 वधं (for बलं) D5 चास्य (for तत्र)

50 Dt D4 6 8 9 14 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 4 (m orig as in text) B D10 12 13 °ज्ञाते तु (D12 °तु) V3 D1 2 5 7 9 °ज्ञात तु M3 (inf lin sec m orig as in text) °ज्ञातश्च (for प्रतिज्ञाते च) —^{b}) Ś1 तत, T3 तथा (for तदा) In D9 after वालि 'वीर्यण राघवे ॥ ७३ ॥' is removed by pigment —^{cd}) D4 कस्मिन्, D14 (before corr) आसिन् (for आसीन्) D1 3 7 9 M4 नि (D3 repeats) त्य वालि (for चासीन्नित्यं) D1 -वीर्ये च (for वीर्येण) D2 राघव Ś1 Ñ V B D5 10–13 राघवे (B4 °वो) वालि (Ś1 °शालि, V4 °त्यत) वीर्येण सुग्रीव शङ्कितोभवत्

51 ^{a}) Dt D4 6 8 9 T1 3 G M1 2 राघव D11 राघवस्य (hypermetric) (for राघव) D7 9 11 च (for तु) D3 प्रत्यप्रार्थं च (sic) M4 प्रत्ययार्थाय (for °यार्थं तु) —^{b}) D3 तद्दुभे कामम् (sic) (for दुन्दुभे कायम्) —After 51^{ab} Dt D4 6 8 9 11 14 S (except M4) ins

98* दशयामास सुग्रीवो महापर्वतसंनिभम् ।
उत्स्मयित्वा महाबाहु प्रेक्ष्य चास्थि महाबल ।

[(l 1) D11 रामाय (for सुग्रीवो) —(l 2) D11 om line 2 Dt reads the post half in marg D9 स्मार्य च (for उत्स्मयित्वा) D11 T2 चास्ति (for चास्थि)]

—^{cd}) D1 सुपूर्णं (for संपूर्णं) M4 दशयोजने D3 पादोस्पृष्टे तु चिक्षेप सार्धं तु दशयने योजनं (sic)

G I I 67
B I I 66
L I I 64

बिभेद च पुनः सालान्सप्तैकेन महेषुणा ।
गिरिं रसातलं चैव जनयन्प्रत्ययं तदा ॥ ५२
ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः ।
किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥ ५३
ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।
तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः ॥ ५४
ततः सुग्रीववचनाद्धत्वा वालिनमाहवे ।
सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥ ५५
स च सर्वान्समानीय वानरान्वानरर्षभः ।
दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥ ५६

—For 51 Ś1 Ñ V B D5 10–13 (D11 ins line one after line 1 of 98* and subst line two for 51cd) subst

99* रामोऽप्यप्रत्ययं दृष्ट्वा सुग्रीवं वानराधिपे ।
पादेन दुन्दुभेः कायं चिक्षेप शतयोजनम् ।

[(l 1) B2.3 D13 सप्रत्यय (for [अ]स°) B2 D13 कृत (for दृष्ट्वा)]

52 Dt a sec m —a) Ñ V B D5 10–13 सप्तताल(B1 before corr °शा)लाश्च Dt D1 °तालान् D6 8 °शालान् (for च पुनः सालान्) D1 3 7 9 सप्त तालान्विनिर्भिद्य —b) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 शरेणा(Ś1 भारेणा V3 शरेरा D1 3 7 13 शरेण) ततपर्वणा —c) T2 M2 3 गिरीन् (for गिरिं) Ś1 गिरिमारवलं चैव —d) G1 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य(V4 °स्र)विस्मय (B2 m orig प्रत्यय) D1–3 7 9 दश(D3 9 दर्श)यामास प्रत्यय

53 a) Ś1 °मनस V1 प्रीति° D2 प्रती° (for प्रीतमनास्) Ś1 Ñ V B D5 10–12 तस्य M4 तत्र (for तेन) —b) D6 विश्वास (for विश्वस्त) T1 missing (for महाकपि) Ś1 Ñ V B D5 10 12.13 कर्मणा तेन (B1 तेन sup lin D13 °तस्य) सोऽभवत् D1 3 7 9 कर्मणा विश्वसन् कपि (D1 °सत्कपि D2 °सन्नपि) D11 कर्मणा व्यथसत्कपि —After 53ab Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins

100* सुग्रीवो वानरश्रेष्ठ परं हर्षमवाप च ।
ततो वानरराजेन कृत्वा सख्यं महाबल ।
प्रत्ययं जनयामास तदान्योन्यस्य वै मिथः ।
समयं तौ तत्र कृत्वा नरवानरपुंगवौ ।

[(l 1) D11 अवाप्त (for अवाप च) V2.4 B2.4 ह B3 स (for च) —(l 2) B2 (m) एवं (orig ततो) B1 वानर inf lin —(l 3) V1 प्रत्यर्थे B1 प्रतीर (for प्रत्ययं) Ñ1 ततो B2 तथा (for तत्र) —(l 4) D11 सानरवानुगौ (sic) (for the post half)]

—After l 1 of 100* B3 ins.

101* रामो वालिवधे चैव करिष्यति न स(म)शय ।

—c) T1 missing c on a damaged fol V1 किष्किंधां D1 किष्किन्धां D5 किष्किन्धां D13 किष्किन्द्या (here and elsewhere below) (for किष्किन्धां) Ś1 Ñ2 V1 2.4 B2–4 D5 10–13 °सुग्रीवौ V3 B1 सहितौ (for °सहितो) —d) Ñ V B D5 10–13 जग्मतुस् (for जगाम) Ñ V B D5 10 तौ गुहां (V1 °गुहाम् V2 °गुह) D1 3 7 9 स्वगुहा (D1 °गुहाम्, D3 9 °गुह) D11 13 ता गुहां, M4 ह गुहा (for च गुहां) D9 तत (for तदा) Ś1 D13 जग्मतुर्गिरिगह्वरं

54 T1 missing —a) Ñ2 B3 4 D10 °श्रेष्ठ (for हरिवर) M4 ततो ननाद सहसा —b) Ś1 Ñ1 V B (B3 m) D5 10–13 मेघवत्(Ś1 V2 4 D5 10 13 °त्)स्वन, Ñ2 B3 (orig) हरि° (for हेमपिङ्गल) —For 54ab D1–3 7 9 subst while B3 (m) ins after 54ab

102* नर्दतिव च सुग्रीवः पूरयामास रोदसी ।

[D1 निनादेन D नर्दतिव D3 नर्दपि (for नर्दतिव) B3 स (for च) D1 7 रोदसीं]

—c) B3 शब्देन, D13 [आ]नादन (for नादेन) —d) D1 9 कपी°, D3 मही°, D2 illeg (for हरीश्वर) —After 54 B3 (m) Dt D1–4 6 9 11 14 S ins

103* अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः ।
निजघान च तत्रैनं शरेणैकेन राघवः ।

[(l 1) T1 lost the prior half (except तारां) on a damaged fol D11 °मान्य (for अनुमान्य) B2 D1–3 7 9 11 तस्य (for तदा) M3 (after inf lin sec m corr) तारां B2 om l 2 —(l 2) G2 निजगान (sic) D1–3 7 9 11 रामोऽपि M4 त राम (for तत्रैनं) D1 3 7 9 11 M4 वालिन (for राघव)]

55 a) V2 तत्र (for ततः) D5 illeg D13 वचसा (for वचनाद्) —b) T1 missing from 55b up to प्रत्या in 56c on a damaged fol D5 illeg (for हत्वा) —c) Ś1 Ñ V1 2 B D5 10–13 सुग्रीवमेव V2 D5 सुग्रीवाय च V4 सुग्रीवाय D7 सुग्रीव एव (for सुग्रीवमेव) Ś1 Ñ V B D1 3 6 7 10–13 राज्य (for राज्ये) M4 सुग्रीवस्य तदा राज्यं —d) B3 (m) °दापयत् D1 2 °पादयन् D3 प्रत्यपादयत् (sic) D5 11 °पादयत् D6 °वेशयत् (for प्रत्यपादयत्) —After 55 Ñ2 V2 4 B D14 11 13 ins

104* अनुज्ञातस्तु रामेण किष्किन्धां प्रविवेश ह ।
चतुरो वार्षिकान्मासानुषित्वा समयेन तु ।

[(l 1) V2 4 B1 2 4 च (for तु) V4 स (for ह) —(l 2) D11 13 स (for तु)]

56 T1 missing 56abc (cf v l 55) —a) V4 तत (for स च) Ś1 Ñ1 V1 2 D5 10 12 °मस्य V2.4 °नाप्य (sic) (for समानीय) —b) D11 वानरान् (for वानरान्) Ś1 om B1 sup lin ह in वानर D2.3 वानर्षभ (for वानरर्षभ) —c) V4 missing च and D7 om स in

ततो गृध्रस्य वचनात्संपातेर्हनुमान्बली ।
शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणार्णवम् ॥ ५७
तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥ ५८
निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य च ।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥ ५९
पञ्च सेनाग्रगान्हत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् ॥ ६०
अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात् ।
मर्षयन्राक्षसान्वीरो यन्त्रिणस्तान्यदृच्छया ॥ ६१
ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्कामृते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपिः ॥ ६२
सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः ॥ ६३ G 1 1 81 B 1 1 78 L 1 1 78

प्रस्थापयामास —^{d}) D1–3 7 9 मार्गध्वे, D13 विचेतुं (for दिदृक्षुर्) M4 वैदेह्या परिमार्गणे

57 M3 reads 57 *inf lin sec m* —^{a}) D3 [अ]स्य गृध्र (for गृध्रस्य) —^{b}) D1 हनुमत्, D9 हनूमान् (for हनुमान्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कपि (for बली) —^{c}) M4 -योन*- (for -योजन) V1 °विस्तीर्णं तु (hypermetric) V4 D2 3 7 विस्तार (for विस्तीर्णं) —^{d}) V4 D2 पप्लुवे T3 पुप्लवे (for पुप्लुवे) Ś1 Ñ V B1–3 D1 3 7 9 12 मकरालय, B3 (m) 4 व(B4 om)रुणालयं, D13 मकराकरं, M4 सलिलार्णव

58 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M1 ततो (for तत्र) B4 °गत्य, M4 °*द्य (for समासाद्य) —^{b}) M4 रम्या (for पुरीं) V1 रामण (for रावण) B2 (m as in text) -लालिता (for पालितां) —^{cd}) Ś1 V1 2 4 B D1 2 7 9–13 °कवनिका, V3 °कावलिकां (for अशोकवनिकां) D8 अशोकवनमध्यत M4 ददर्श भार्यां रामस्य सीतां मलिनवासिनीं

59 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 निवेद्य चापि M3 न्यवेदयित्वा (for निवेदयित्वा) D2 विज्ञाज (for [अ]भिज्ञानं) Ś1 om 59^{bc} T1 missing up to समा —^{b}) N V B2–4 Dt D5 8 9–13 M4 वि(D9 ता)निवेद्य (V3 °श्य) D1 7 संनिवेद्य, D3 स निवेद्य Cg as in text (for च निवेद्य) D2 तत्र वृत्तिं निवेद्य च —^{c}) D1–3 7 समासाद्य च D9 स समासाद्य (for समाश्वास्य च) Ñ V B D5 10–13 Ctp गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञानं —^{d}) V3 D9 दर्शया° V4 B D7 G1 अर्दया (for मर्दयामास) Ś1 N V B2–4 D1 5 9–13 नैर्ऋतान्, B1 D2 3 7 राक्षसान् (for तोरणम्)

60 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 मन्त्रिसुतान्, D11 सेनाग्र** (for सेनाग्रगान्) —^{b}) D9 प्रथम तत्°, D11 पच मन्त्रि° (for सप्त मन्त्रि°) Ś1 Ñ1 V B D5 10 12 13 पंच सेनाग्रगा(B1 °पती B2 (m) 4 °नुगा)नपि Ñ2 illeg (except पच and पि) —After 60^{ab} V2 3 ins

105* जम्बुमालिनमाहत्य प्रहस्तस्य सुत तथा ।

—^{c}) G4 क्ष* (for अक्षं) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कुमारमक्ष (for शूरमक्षं च) V3 4 नि पिष्य, D9 हत्वा तु (for निष्पिष्य) D1 3 7 शूरमक्ष निह(D1 °हि)त्वा च (D7 °स्यार्थं) —^{d}) V4 गहन (for ग्रहण) B3 D9 M4 °गत (for °गमत्)

61 D1 3 7 om 61^{ab} —^{a}) Ś1 V D5 11 12 अस्त्राद्वि(Ś1 °न्वि V4 orig °णि)मोच्य च Ñ1 शस्त्रान्विमुंच्य च Ñ2 B D10 13 अस्त्रादुन्मो(N2 °धमो B2 4 (m) °दुन्मु, B3 °धमु)च्य च (for अस्त्रेणोन्मुक्तम्) —^{b}) Ś1 D5 11 12 श्रुत्वा, V1 3 4 (m) B3 (m) (V4 B3 orig as in text) स्मृत्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 Ñ V (V4 m orig पैतामह धनु) B D5 10 12 13 पैतामहान्वरान्, D11 येतामहावरान् (sic) —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 8–13 Ctp ममर्ष, D2 मर्षयद् (for मर्षयन्) Ś1 Ñ V B 1 3 4 D2 3 5 7 9–13 रक्षसां B2 यंत्रणा, D1 बंधन (for राक्षसान्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D5 11 13 यन्त्रणा, V4 यन्त्राणा B2 राक्षसीं D1 3 7 धर्षणा, D9 यन्त्रणे G3 M3 (*inf lin sec m* orig as in text) मन्त्रिणम्, G3 *त्रिणस (for यन्त्रिणस्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11 13 ता, D9 स (for तान्) V1 4 °क्षया (sic) (for यदृच्छया) —For 61^{cd} M4 subst

106* राक्षसान्मर्दयामास समेतास्तु यदृच्छया ।

62 ^{a}) D0 दग्धा (for दग्ध्वा) D8 पुरा (for पुरीं) D3 11 °दग्धा(D11 °ध्वा) पुरी लका —^{b}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10–13 पुनर्दृष्ट्वा च° (D11 om च submetric) Ñ1 B2 हित्वा सीतां तु° D1–3 7 9 M4 दृष्ट्वा सीतां च जानकीं —After 62^{ab} B4 r 62^{cd} as in Ñ1 Ś1 om 62^{c}–63^{b}. —^{c}) M4 रामस्य (for रामाय) N1 B1 भार्यां दृष्ट्वा तु (B1 च) रामस्य, N2 V1 3 B2–4 D5 10–13 समाश्वास्य च वैदेहीं, V4 ता समाश्वास्य वैदेहीं (cf 59^{c}) D1 3 7 9 देव्या चाप्यायित (D9 च व्यथित) क्षिप्रं (D3 शीघ्र) —^{d}) N1 B1 शीघ्रम् (for पुनर) B2 महाद्युति

63 Ś1 om 63^{ab} (cf v l 62) —^{a}) B1 4 सोपि° T2 सोभ्य° B3 °गत्य (for सोऽभिगम्य) —^{b}) V2 D5 9 M4 राम कृत्वा (by transp) —^{c}) D7 ससुग्रीवो (for अमेयात्मा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 निवेदयामास तदा, D1 3 9 M4 न्य(D1 नि)वेदयत सुप्राज्ञो (D3 सुप्रीतो, D9 सम्प्राप्तो), D2 निवेदितस्तु सुप्रीतो —^{d}) V1 4 D2 7 11 दृष्ट्वा (for दृष्टा) D3 om ति Ś1 Ñ V B D5 10–13 मयेति वै (Ś1 च) (for [इ]ति तत्त्वत)

G. I. I. 82 B. I. I. 79 L. I. I. 79

ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः ।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसंनिभैः ॥ ६४
दर्शयामास चात्मानं समुद्रः सरितां पतिः ।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥ ६५
तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
अभ्यषिञ्चत्स लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ॥ ६६

कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ॥ ६७
तथा परमसंतुष्टैः पूजितः सर्वदैवतैः ।
कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ॥ ६८
देवताभ्यो वरान्प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।
पुष्पकं तत्समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा ॥ ६९

64 d) B3 बाणैर् (for शरैर्). V3 आदीविषोपमैः.

65 b) G4 *मुद्र°; M3 repeats (for समुद्र). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 राघवस्य च (V4 D1 2 तु, D9 हि; D13 ह). —c) V4 -दर्शनाच्; D11 M3 (sup lin sec m as in text) -वचनाग् (for -वचनाच्). M4 रामो (for चैव). —d) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9 11 12 14 G3 नलः (G3 °ळः); D10 13 M4 नल (M4 °ळ-), T1 2 G1 2 4 M2 3 नळं (for नलं). V2 सेतून् (for सेतुम्). V3 अथाकरोत् (for अकारयत्). V4 सेतुं बद्ध्वा महोदधौ. D11 चैव नल. सेतुम in marg.

66 a) D1–3 7 9 स वै; M4 ततो (for तेन). D11 transp. गत्वा and लंकां. V4 om. 66bc. —b) Ś1 Ñ V1–3 B D1 2 5 7 9–13 हत्वा तं (D9 तं हत्वा by transp., D13 इं) राक्षसेश्वर (V1 °र·). —After 66ab, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins., while D11 13 M4 ins. after 66; Ñ2 V4 B D10 12 ins. after 68ab, V2.3 after 69ab:

107* रामः सीतामनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ।
तामुवाच ततो रामः परुषं जनसंसदि ।
अमृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।
ततो वायुः प्रादुरासीद्वागुवाचाशरीरिणी ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात ह । (5)
ततोऽग्निवचनात्सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।

[Ñ2 V4 B D10 12 13 om. line 1. V2.3 om. lines 1 4 5. Dt D4 6 8 9 14 S om. lines 4 5. —(l. 1) G4 missing राम . M4 पुन प्राप्य (for अनुप्राप्य). D9 रामं सीता समुप्राप्य (for the prior half). D11 प्रीतिम्, T1 2 G M क्रीडाम् (G2 sec. m. as in D11) (for व्रीडाम्). D9 उपागता (for °गमत्). —(l. 2) V4 तामुवाच, D13 सीतामूचे (for तामुवाच). V3 G4 पौरुष (for परुषं). Ñ2 B2–4 (B3 m. as in V3) D10 12 तत्र°, V2.3 जानकीं वच, V4 B1 तस्य° (for जनसंसदि). —(l. 3) V3 आमुच्यमाना D9 अर्थमाना च (sic) (for अमृष्यमाणा). Ñ2 B D10.12 सीतापि, V3 तं सीता, V4 सीता तु. D11 वैदेही, D13 तु सीता, G2 हंसीता (for सा सीता). M4 अमृष्यनाणी सीता (submetric). G3 विवेक- (for विवेश). V4 ज्वल*. B4 भुवनं (for ज्वलनं). Ñ2 V2.4 B D10.12 M4 तत्र, D13 प्रति (for सती). V3 प्रविवेश ज्वलनं तत्र. D11 ततोऽग्नि प्रविवेश ह (for the post. half). —(l. 4) Ñ2 V4 ह्यशरीरिणी. —(l. 5) V4 °वर्षि (for पुष्पवृष्टिः). B1 2.4 D12.13 च (for ह). —(l. 6) Ñ2 V4 B D10 12 13 वाग्नि°, D13 ततोऽग्नि° B4 ततोऽग्निवचनो (for ततोऽग्निवचनात्).]

V2 3 cont.

108* अयोध्यां पुनरागम्य रामो राज्यमकारयत् ।

[V3 आगत्य]

Dt D6 8 cont.

109* अग्रहीदमलां रामो वचनाच्च गुरोस्तदा ।

[Dt अगृहीद्, D6 आग्रहीद्]

M4 cont. line 1 and 3 of 110*.

Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) read 66cd after 68ab. —c) Ś1 Dt D1 4 6 8 13 14 S अभि (D13 °भ्य)षिच्य च, (Ś1 M4 तु; D1 स). V1 2 D2 अभिषिं (V1 °षिं)चत्स; V3 B4 °षिचत्स; D5 °षिच्यत; D11 °षिचत, D13 °षिंचित्स (sic) (for अभ्यषिञ्चत्स). —d) V1 विभीषण.; D13 विभेषणे, M3 विभीषणं (for विभीषणम्).

67 M4 om. 67a 68b. —b) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 देवा (V3 सुरा) इंद्र (B2 शक्र)पुरोगमाः. D9 repeats 67ab as in Ś1 after 69ab. —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 सदेवर्षि (B3 m., orig. ससुरर्षि)गणास्, D9 °गणास्; D11 °गणा, Ctp देव ऋषिगणं (for सदेवर्षिगणं). Ś1 तेन; Ñ2 V2–4 B D1–3 7 10 11 13 तुष्टा, V1 D5 12 तुष्टाः; D9 तुष्टो (for तुष्टं). —d) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राघवं तेऽभ्यपूजयन् (D13 प्रतिपूजयत्).

68 M4 om. 68ab (cf. v.l. 67). Dt D4.6 8 9 14 S (except M4) read 66cd after 68ab. T2 reads 68ab in marg. —a) D1 2 बभौ, D2 3 ततः (for तथा). B2 D1 2 7 °संतुष्टः; D3 °संहृष्टः (for परमसंतुष्टैः). Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) बभौ राम. संप्रहृष्टः. —b) D11 सह (for सर्व-). V3 D1 7 9 10 T2 G1 2 -देवतैः (for -दैवतैः). —After 68ab, Ñ2 V4 B D10 12 ins. 107*. —c) D2 कृतकृत्यं; D3 कृतकृत्या (for कृतकृत्यस्). Ś1 D5 12 तथा, B2 M4 ततो (for तदा). —d) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 रामधर्मात्, D9 स मुमो°, G2 °दा; M4 स महाबलः (for प्रमुमोद ह). —After 68, M4 ins. line 4 of 110*.

69 M4 om. 69ab. —ab) T2 समुद्राप्य. D11 देवेभ्यः स वरान्प्राप्य. Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12.13 देवेभ्यः स वरान् (D1 वरं) प्रा(B2 m.)प्य रामः सं(V1 प्री)तमवाप्य च (V1 ह). —After 69ab, V2 3 ins. 107*. D9 repeats 67ab after 69ab. —After 69ab, Dt D4 6 9 11.14 T G M1–4 ins.:

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥ ७०
प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।
निरामयो *अरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥ ७१
न पुत्रमरणं केचिद्द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः क्वचित् ।
नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥ ७२
न वातजं भयं किंचिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः ।
न चाग्निजं भयं किंचिद्यथा कृतयुगे तथा ॥ ७३ G 1 1 96 B 1 1 94 L 1 1 92

110* अयोध्यां प्रस्थितो राम पुष्पकेण सुहृद्वृत ।
भरद्वाजाश्रमं गत्वा राम सत्यपराक्रम ।
भरतस्यान्तिके रामो हनूमन्त व्यसर्जयत् ।
पुनराख्यायिका जल्पन्सुग्रीवसहितस्तदा ।

[(1 1) D11 T3 G4 M3 पुष्पकेन (M3 after corr *inf lin sec m* °ण) —(1 2) D11 राम सीतामवाप्य च (for the post half) After line 2 D11 repeats 69[b] as in Ś1 —(1 3) S अन्तिक M3 हनुमन —(1 4) D11 पुष्पमाख्यायिक M3 पुनराख्यायिक D11 वली G4 तथा (for तदा)]

—[c]) D13 पुष्पक Ś1 Ñ V B D3 5 7 9–13 च D1 स, D2 तु (for तत्) V3 समासाद्य ☞ Ñ1 fol missing after सगुपा up to 1 2 13[ab] —[d]) Ñ2 reads [d] in marg Ś1 Ñ V1 3 B3 D1 3 5 7 9–13 उपागत (Ñ1 °**) V2 B1 2 4 उपागमत्; V4 समागत, G4 °* * M4 °तत (for ययौ तदा)

70 Ñ1 missing (cf v l 69) —[a]) D2 om ग्रामे B2 D3 5 12 जग, T1 जटे (for जटां) V B1–3 D5 10 11 13 हित्वा D9 Cr (as in text also) भित्त्वा (for हित्वा) —[b]) D13 भ्रातृभि (sic) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–12 सह राघव (D13 °*) M4 °नघ (for सहितोऽनघ) —[c]) D9 तत (for राम) D13 om ता in सीताम्, D7 समवाप्य (for अनुप्राप्य) V1 सीतामनुप्राप्य रामो B2 (m) D11 अयोध्यां नगरीं प्राप्य —[d]) B3 om वा D10 om स in अवाप्तवान् D2 7 13 °च पुनराप्तवान्, D3 °च समवाप्तवान् —After 70 Ś1 Ñ2 V B D5 9–12 ins

111* इने च विविधैर्यज्ञैर्हत्वा च लोककण्टकम् ।
[V1 इने स V2 इयाज B2 3 D12 इने च Ñ2 B3 4 D10 देव° V2 यज्ञ° D9 पापराक्षसं (for लोककण्टकम्)]

Ś1 cont

112* सीतया सहित श्रीमान्राजा दशरथात्मज ।
Ñ2 V B D5 9–11 cont while D13 ins

113* सीतया सहित श्रीमान्रेमे च मुदित सुखी ।
पाल्यमानास्तथैवेमा निवृत्त मुदिता प्रजा ।
अयोध्याधिपति श्रीमान्राजा दशरथात्मज ।

[(1 1) D11 धीमान् (for श्रीमान्) B4 रामन् (for रेमे) V2 3 स (for च) D9 राम पुरात सुखी (for the post half) —(1 2) V1 वै चेमा, V3 चैवैना D9 वै राज्यं (for चैवेमा) V1 2 4 D1 11 13 मुदित (for मुदिता) V2 सन (for प्रजा) —(1 3) Ñ2 V4 अयोध्याया पति (for अयोध्याधि°) Ñ2 B2 3 D10 रामो D13 रेमे (for राजा) D13 दशरथात्मजा (sic)]

71 Ñ1 missing (cf v l 69) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 हृष्ट प्र° D9 प्रहृष्ट° (for प्रहृष्टमुदितो) Ś1 V2 D9 12 13 (V2 D9 12 before corr) लोके (for लोक) —[b]) V1 हृष्ट (for तुष्ट) D10 11 स धार्मिक (for सु°) —After 71[ab], B4 ins

114* न च व्य(व्या)धि न(नि)रोगश्च दुर्भिक्षोत्पातवर्जित ।
—[c]) Ś1 V1 4 D1 5 7 11 12 M1 निरोगश, Ñ2 B D10 विशोकश्च; V2 3 विरागश्च, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ह्यरोगश्च, D2 3 विरोगश्च, D13 [अ]मिरामश्च (for अरोगश्च) —[d]) Ś1 V1 D5 12 13 °क्षायासवर्जिता, Ñ2 V3 4 B D2 7 10 11 °क्ष प यवर्जिता, V2 °क्षायपवर्जिता, D3 दुर्भिक्षयपापवर्जिता (sic) D9 °क्षो पातवर्जिता, M4 न च केचिदुपद्रवा

72 Ñ1 missing (cf v l 69) —[a]) V3 B1 D14 T G1 3 4 किंचित् (for केचिद्) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 पश्य(V3 °श्य)ति स्म नरा (Ñ2 V3 वा) D2 पश्यन्त्य स्थिवरा (for द्रक्ष्यंति पुरुषा) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 पतिशुश्रूषणे रता

73 Ñ1 missing (cf v l 69) M4 om 73[ab] Dt D4 6 8 14 T G M1 3 transp [a] and [c] —[a]) V3 च वातज (hypermetric) D3 शस्त्रज (for वातज) —[b]) D11 नाप्सु (for नाप्सु) D1 3 9 प्राणिन, D5 जत * D7 देहिन (for जन्तव) V3 om 73[cd] Dt D4 6 8 14 T G M1–3 transp [a] and [c] —[c]) M4 नाग्निसंभं (for न चाग्निज) —After 73[c] Dt D4 8 9 14 S ins

115* न पि ज्वरकृत तथा ।
न चापि क्षुद्भय तत्र न तस्करभय तथा ।
नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ।
नित्य प्रमुदिता सर्वे

[G3 om line 2 M4 om line 3 4 —(1 1) D4 ज्वरभयं T1 2 तदा (for तथा) —(1 2) T1 2 M4 तदा (for तथा). —(1 3) D8 °युतानि च (s c) (for the post half)]

—M4 om. 73[d] —[d]) V2 B1 2 (m as in text) D1 2 7 9 13 °युगं (for कृतयुगे) —After 73 Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 9–12 ins.

116* न तस्य राष्ट्रे विधवा नानाथस्तत्र नातुर ।
न दुर्गतो न कृपणो न व्याध्यार्तोऽभवन्नर ।

[(1 1) Ñ2 B3 4 D10 12 राज्ये (for राष्ट्रे) B2 तस्य राष्ट्रे न (by transp) Ñ2 V4 B2 D13 वधिरो V1 B3 D10 बधिरा (for विधवा) B1 विधवा राष्ट्रे (by transp) Ś1 B1 4 नानाथाम Ñ2 B2 3 D10 12 नैवाथस् (B2 D10 °थात्) V2 न मूकस् (for नानाथस्) V4 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ2 B4

G. 1. 1. 98
B. 1. 1. 94
L. 1. 1. 93

अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकैः ।
गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ॥ ७४
राजवंशाञ्शतगुणान्स्थापयिष्यति राघवः ।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेऽस्मिन्स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति ॥ ७५

दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं गमिष्यति ॥ ७६
इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७७

D10 नाबुधा, V4 चाबुध, B1 (m).2 बाबुध (for नाबुध). —For line 1 D5 reads तस्य राष्ट्रे विनाशो न विप्रास्तत्र न चाबुधा —(l. 2) Ñ2 दुर्मर्णो (sic) B2 D13 दु र्गितो, B3 D10 दुर्मना, D9 दुर्जनो (for दुर्गतो). V1 कृपणो (for कृपणो) V1 व्याख्याती B4 D5.13 व्याख्यार्ता, D8 ख्याती च, D13 व्याख्याती (for व्याख्याता) D10.12 भवेत् (D12 before corr. as in text) (for ऽभवत्) D13 जन (for नर).]

—After line 1 of 116*, B3 ins.

117* नाधना नाप्यदाता च न च लोकपरायणाः ।

74 Ñ1 missing (cf. v.l. 69) —[a]) D3 अग्निष्टोम° (for अश्वमेध°). —[b]) D3 यागैः; D7 तदा; M4 ततो (for तथा) V2 missing, D12 च (submetric) (for बहु-). —[c]) M4 damaged from कैः in [b] up to सं.—[d]) D6 विप्रेभ्यो (before corr as in text) (for विद्वद्भ्यो) D6.13 S ब्रह्मलोकं प्रयास्यति. —For 74[cd], Ś1 Ñ2 V B D1–3.6.7.9–13 subst.

118* गवां शतसहस्राणि बहूनि स हि दास्यति ।

[D11 om ह in सहस्राणि V2 स ह-, D2 च स, D13 हि स (by transp.) (for स हि).]

—After 74, Dt D4.8.9.11 S ins.

119* असंख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशाः ।

[G1 (before corr.) M4 असंख्येय.]

75 Ñ1 missing (cf. v.l. 69). M4 om. 75[ab]. —[a]) D6 राजवंशान्. —[b]) G1 स्थापयिष्यंति (corrupt). —For 75[ab], Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.9–13 subst.

120* बहून्यज्ञांश्च राजा स राघवो वै करिष्यति ।

[Ś1 D5 बहुन्यज्ञान्; Ñ2 V1.2.3 B D10.13 बहून् (B1.2 °न्) वंशान् (for बहून्यज्ञान्). D3.5.7.9 तु (for च). D11 बहून्वंशान्तु (sic). Ñ2 V1–3 B D10.13 राजं स (V2 °च). D1.7 राजेन्द्रो, D12 वै राजो, D5 राजा च, D9 राजानो (for राजा स). D1 तु D3.5.7.13 हि, D6 स (for वै). D5 करिष्यति, D13 विधास्यति (for करिष्यति).]

—[c]) D5 T1.2 G1.4 M5 चातुर्वर्णं (for °वर्ण्यं). —[d]) T2 नियोक्ष्यति, Ś1 Ñ2 V B D1.2.3.5.7.9–13 स्वधर्मे (Ñ2 धर्मे स्वे, B3 धर्मे स्व)स्थापयिष्यति; D3 स्वधर्मेण स्थापयिष्यति (hypermetric). M4 स्वधर्मे संनियोक्ष्यति. —After 75, M4 ins:

121* महर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणाः पुरुषदुर्लभाः ।
ते सर्वे समवायेन साधो रामसमाश्रिताः ।
वैदर्भीषु गुणेन क्षोभे भवन्ति न कदाचन ।
मुक्त्वैकं तु महात्मानं रामं सर्वगुणाकरम् ।
श्यामो युवा महातेजाः सिंहसंहननो बली । [5]
महारामोऽथ रामस्तु राम रामेति वै नराः ।
प्रभुत्तश्च विबुद्ध्यन्ते राम रामेति वै ध्रुवम् ।

[cf. lines 1 and 2 with 4 and 5 of 122*.]

76 Ñ1 missing (cf. v.l. 69) —[a]) D12 राम्यो (sic) (for रामो). Ś1 Ñ2 V1.2 B1.3.4 D5 10–13 °स्यासौ; V3 B2 °स्येह; V4 °गम्यासौ (hypermetric), D3 °श्रित्वा; D9 उषित्वा तु (for उपासित्वा) M4 कृत्वा राज्यं महावीर्यः. —[d]) Ś1 Ñ2 V B3 (m as in text)–4 D5.10–13 विष्णु°; M4 तत स्वर्गं (for ब्रह्मलोकं). Dt D4.8 प्रयास्यति; Cg as in text (for गमिष्यति). —After 76, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.9–13 ins.

122* स सर्वगुणसंपन्नः श्रीमान्निर्जितशासनः ।
यस्त्वां पृच्छति वाल्मीके राम एभिर्गुणैर्युतः ।
नारदस्य वचः श्रुत्वा वाल्मीकिरिदमब्रवीत् ।
देवर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणाः पुरुषदुर्लभाः ।
तेषां तु समवायस्तं सांप्रतं रामसमाश्रितः । [5]

[cf lines 4 and 5 with 1 and 2 of 121*. —(l. 1) V1 पुमान् (for श्रीमान्) V2 श्रीमा *** शासन. —(l. 2) Ś1 वाल्मीक, B3 वाल्मीकि D9 सर्वे- (for एभिर्). —(l. 3) Ñ2 नारदस्य च (hypermetric) —Before line 4, D13 ins. ref. वा (lacuna) कि (lacuna) वा (lacuna). —(l. 4) V2 यत्, V4 [अ]पि (for ये). D13 transp. त्वया and गुणाः. —(l. 5) V2.4 ते, D9 तु D11 तां (for तं). Ñ2 V1.2 B D10.13 तेषामेव समावाय (for the prior half). Ś1 °श्रितं, B3 रामसा° (for रामसमाश्रित).]

—After 76, D2 M4 ins.

123* सर्वज्ञानविचक्षेन सुखकैर्द्वैः पदनाममयम् ।
निर्भिन्नशुद्धराज्येन्द्र सर्वभूतजनप्रियः ।
कामदृगमयोध्यायाः इक्ष्वाकुमहाकुलम् ।
रामो धर्मभृतां श्रेष्ठः प्रजानां सत्यकामः ।

[(l. 1) D2 सर्वमतेन्द्रियेन (corrupt for the prior half). —(l. 2) D2 न सर्वं (for सर्वभूत). D2 सद्गुणनयवर्तिन (for the post half) —(l. 3) D2 सदाश्रयः (for अयो-ध्यायाः). —(l. 4) D2 धर्म ** (for सत्यकाम).]

77 Ś1 missing (cf. v.l. 69). D13 ins. ref. श्रु (lacuna) च (lacuna) च before 77. M4 transp. 77 and 78. —[ab]) D1–3.7.9 M4 ब्राह्मणं (for पापघ्नं).

एतदाख्यानमायुष्यं पठन्रामायणं नरः ।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ ७८
पठन्द्विजो वागृषभत्वमीयात्
स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।
वणिग्जनः पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीया ॥ ७९

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

G 1 1 107
B 1 1 100
L 1 1 101

D1-3 7 9 चैत्र मुखावह, M4 चेदन° (for चेदैश्च समितम्) Ś1 Ñ2 V B D5.10-13 इदमाख्यान(V4 °नच्यं)मायुष्य यशस्य (B4 om यशस्य) बलवर्धनं After 77ab D11 removes by pigment स पुत्रपौत्रमभवो नरकृच्छाद्विमुच्यते । य इद विदुषा मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ॥ पठन् द्विजो D11 reads 77cd in marg (sec m) —c) D11 पिबेत् (for पठेत्)

78 Ñ1 missing (cf v l 69) M4 transp 77 and 78 —a) D9 इदम् (for एतद्) —b) D2 3 7 बुध (for नर) —For 78ab Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 subst

124* इद परन्सदा ध्याय पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।

[Ñ2 V1 2 B2-4 D10 11 13 इम]

—c) Ś1 Ñ2 V2 4 B1 3 4 D2 10 11 13 °पौत्र D5 स्वपुत्र° D11 °पौत्रे (for सपुत्रपौत्र) Ś1 Ñ2 V B1-3 D5 10 12 13 स्व(D13 स)नतो, B4 सुतनैर, D11 भावेन, D14 सगणे (for सगण) —d) D1-3 7 9 स्वर्गलोके G1 ** स्वर्गे (for प्रेत्य स्वर्गे) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 नर कृच्छा(B1 m. पापा) द्वि(V2.4 B1.4 °ध्य)मुच्यते, M4 प्रेत्य चेह च नंदति —After 78 B3 ins

125* श्रोतव्य च सदा सद्भि पुत्रधर्मार्थकारणम् ।
य इद शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत् ।
श्रेयसा स समायुक्तो नर कृच्छाद्विमुच्यते ।

[(l 3) सर्वपापै प्रमुच्यते (for the post half in marg)]

B3 cont Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B1 2 4 D5 9-13 ins after 78

126* रामायणमशेषं च तत्र च श्रावित भवेत् ।
य इदं विदुषां मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित ।

[(l 1) V2.4 B1 D11 अशेषेण V3 °तु (for अशेषं च) V4 वा B3 D9 [ए]व (for second च) B3 च श्रुत (for श्रावित) V4 भवत् (for भवेत्)]

—V2 B3 cont

127* स सर्वं प्रियमाप्नोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते ।

[B3 भवम् (for प्रियम्)]

79 Ñ1 missing (cf v.l 69) —a) V3 वागृषभत्वम् V2 [अ]ग्रगृषभत्वम् M4 वागृषभत्वम् (for वागृषभत्वम्) D9 आपाद (for ईयात्) D1 °वृषभत्वमीयवान् —b) Ś1 V1 3 B1 2 4 D1 5 7 9 11 13 M4 क्षत्रान्वयो, Ñ2 V4 B3 D10 क्षत्रात्मनो V2 क्षत्रान्वितो, D2 क्षत्रान्वये, D3 क्षत्राच्च यो (for स्यात्क्षत्रियो) D9 [अ]मौ विनयत्वम् (for भूमिपतित्वम्) B4 om (hapl) 79c —c) D13 वाणिग्जन (sic) (for वणिग्जन) Ś1 V3 4 (V4 before corr) B3 D1 5 7 9 10 12.13 G1 2 पुण्य°, D3 पुननन वम् (sic) (for पण्यफलत्वम्) M4 वैश्यो धनेशत्वमियात्पर हि —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 शृण्वन् हि (D7 13 °च) D2 शृण्वस्त T3 जनस्य (for जनश्च) M4 शूद्र पर सद्गतिमुपैति

Colophon Ñ1 fol missing —*Kanda name* All MSS (except G4) इत्यार्षे Dt D6 8 ins हरि ॐ before इत्यार्षे Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5-7 10 11 om श्री G4 om रामायणे D4 T1.2 G1-3 M श्रीमद्रामा° —Before °काण्डे Ñ2 B2 3 D10 M3 ins महर्षि(B2 om महर्षि)वाल्मीकीये आदिकाव्ये (Ñ2 om आदिकाव्ये) चतुर्विंशतिसाहस्र्या (M3 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये चतुर्विंशत्सहस्रिकाया) सहिताया D3 6 वाल्मीकीये, D4 8 9 G3 M4 आदिकाव्ये (M4 श्री) वाल्मीकीये (D8 9 वाल्मीकीये आदिकाव्ये by transp) D11 वाल्मीकिविरचिते, D14 T1 2 G2 M1 2 (M2 श्रीमद्) आदिकाव्ये श्रीमद्, T3 G1 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये (G1 transp नारदवाक्ये and वाल्मीकीये) Ś1 Ñ2 V B (B4 om Kanda name) *D1 3 5 10 आदि (D1 3 अयोध्या)काण्डे* —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1-3 D1 5 10-12 नारदवाक्य नाम (V3 om नाम and after B2 om नाम) सग्रहाध्याय (Ś1 D5 सग्रहणाध्याय Ñ2 B1 3 D10 सग्रहोयं(B1 om. अयं)सर्ग, D1 सर्ग, D11 om. the portion after नाम; D13 सर्ग सग्रहनाध्याय) V2 नारदवाक्यसग्रहो नाम; D2 कायतीर्थ नाम D4 14 S (except M4 G3 श्री)नारदवाक्ये *(D4 14 T1 2 G1 4 M2 om नारदवाक्ये)* सक्षेपो नाम *(before* सक्षे° D14 ins. वाल्मीकीये, T2 ins वाल्मीकिप्रोक्ते) D7 वाल्मीकिप्रस्तावना नाम D9 काव्यवस्तूत्पादन नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 V1 2 B1 D1.5 12 om both V4 B2.3 D7 10 figures only B4 आदि D2 14 S प्रथम D13 इ(त्या)र्षे (रा)मा(य)णे (आ)दि(का)ण्डे (ना)र(द)वा(क्य)सं(ग्र)ह( ) ना(म) प्र(थ) म (स)र्ग Lacuna for bracketed portion. —After Colophon G1 concludes with श्रीरामचंद्रपरब्रह्मणे नम, G2.4 M1.2 conclude with श्रीरामाय नम, *G3 concludes with* श्रीमते रामानुजाय नम

२

G. 1.2.1 B. 2.1.1 L. 1.2.1

नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिः ॥ १
यथावत्पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तदा ।
आपृष्ट्वैवाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥ २
स मुहूर्तं गते तस्मिन्देवलोकं मुनिस्तदा ।
जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः ॥ ३

स तु तीरं समासाद्य तमसाया महामुनिः ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्दमम् ॥ ४
अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय ।
रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा ॥ ५
न्यस्यतां कलशस्तात दीयतां वल्कलं मम ।
इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमम् ॥ ६

2

1 Ñ1 fol. missing for 1-13^{ab} (cf. v.l. 1.1.69).— Before st. 1, D13 ins. ref. श्री(lacuna)त उ(lacuna) च. T1.2 begins with ॐ; T2 श्रीरामचंद्राय नमः। ॐ.—^{a}) Ś1 तथा, Ñ (Ñ1 missing) V B2.3 (m. as in B4) D5.10–12 [अ]थ तद्; B4 च तद् (for तु तद्). D7 नारदोक्तं स माहात्म्य.—^{b}) D13 °विदां वरः (for °विशारदः).—After 1^{ab}, Ś1 (marg.) Ñ (Ñ1 missing) V B D3.8.10.11.13 ins.:

128* वाल्मीकिः शिष्यसहितो विस्मयं परमं ययौ ।
मनसैव च रामाय पूजां चक्रे महामुनिः ।

[(1.2) D3 एव (for एव). V3 D11 स, D3 तु (for च). V2 D5 °मतिः (for °मुनिः).]

D3 cont.:

129* ते चापि मुनयः सर्वे स चापि मुनिपुंगव(:) ।

—^{cd}) Ś1 reads ^{cd} in marg. D1–3.7 G4 M4 शिष्यैर् (for शिष्यो). Dt D6.8 G3 M Cgp °मुनिः; D1.7 °त्समि.; D3 °मुनि (for महामुनिः). Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 तं चापि (B4 तथापि, D12 वाल्मीकि.) शिष्यसहितो नारदं (Ś1 °दः) प्रत्य (D13 °पि)पूजयत्.

2 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). Ś1 om. 2^{ab}.—^{a}) B2 (m. as in text) तथा हि; D2 तथा च (for यथावत्). D11 (before corr.) पूजिते (for पूजितः).—^{b}) D1 महर्षिर् (for देवर्षिर्). Ñ2 V1.3 B2–4 D1.5.10–13 तत.; Dt D2.3.8.9 T1 G1.2 M2 तथा, Cg as in text (for तदा). V2.4 B1.2 (m., orig. as in text) अथ नारद (for नारदस्तदा).—^{c}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D5.10–13 तमापृच्छ्य; Dt D6.8 M2.3 मापृच्छ्य (M3 before corr. °पृ°)व; D1–3.7.9 मापृच्छ्य च, T2 G1 मापृष्ट्वा (G1 before corr. °पृ°)च, Cgk as in text (for मापृष्ट्वैव). Ś1 अभ्यनुज्ञातो; B2.4 अथ (B4 °प)नुज्ञातः (for अभ्यनुज्ञातः).—^{d}) M4 जगाम स (by transp.). Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D2.6.8) जगाम त्रिदिवा(V2–4 B1–4 (m.) D1.3.5.13 त्रिद(D1 °दि)श)लयं.

3 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—^{a}) V1 D2.13 स मुहूर्ते; V3 समुहूर्ते; D7.12 स मुहूर्ते; D16 मुमुहूर्ते (for स मुहूर्तं). V3 गमत्; D13 om. (for गते). ❀ Ct: मुहूर्तांद इति पाठस्तु कल्पितः। ❀—^{b}) D3 देवलोकेः T3 (before inf. lin. corr.) °लोक- (for देवलोकं). Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 दे(D2 अ)वलोकाय नारदे.—^{d}) D3 जाह्नव्यां (for °व्यास्). D1–3.7 om., M4 च (for तु). D1 न वि°, D2 अवि° (for अविदूरतः). Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 वाल्मीकिमु(Ñ2 °किमु, D13 °कमु)निसत्तमः.

4 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—^{a}) Ñ2 V1–3 B1–4 D10.13 स च; D1.2 तत्र; D7 सतु; T1 स तं (for स तु). Ś1 स चरन् (m. sec. m. रम्यं)तीर्थमासाद्य, V4 B1 स पूतं तीर्थमासाद्य; D5.11.12 स चरं (D11 °रन्) तीर्थमासाद्य.—^{b}) V3 D11.13 तमसायां (for तमसाया). Dt D1.3.4.6–9 G4 M2.3 मुनिस्तदा (for महामुनिः).—^{c}) D1–3.7.11 उवाच शिष्यं पार्श्वस्थं.—^{d}) V2 D1.7 तीरम् (for तीर्थम्). D3 अकदमः (sic) (for अकर्दमम्).

5 Ñ1 missing (cf. v.l. 1).—^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5.10.11.13 नि.(D11.13 नि)शर्करम्; D1 न कर्दमम्; D2.3.7 नि कर्दमम्; D12 निशार्करम् (sic), M4 निष्कर्दमम् (for अकर्दमम्). V3 तीरं (for तीर्थं).—^{b}) Ñ2 V1.3.4 B1.2.4 D1.2.5.7.9.11 M4 भारद्वाज. D13 भातिशामय.—^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1.5.10–13 पुण्यं चैव (for रमणीयं). Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3.5.7.10–13 प्रसन्नं च, V4 पवित्रं च (for प्रसन्नाम्बु).—^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 सज्जनानां यथा मनः (D7 मनो यथा by transp.).—After 5, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3.5.7.10–13 ins.:

130* इदं तीर्थसमं सौम्य सुप्रसन्नं सुदुस्तराधकम् ।

[Ñ2 इतं (sic), D3 इमं (for इदं). Ñ2 V2.4 B D1–3.5.10.12 तीर्थं°; D7.13 °वरं (for तीर्थसमं). Ñ2 V2.4 B1–4 D1.5.7.10 सौम्यं, D2 सौरम्यं, D3 सौरे (for सौम्य). V3 पुण्यमिदं सौम्य (for the prior half). D7 सुवर्णं, D12 सुस्वर्ण (for सुभ्रं). D1 सुप्र°, D5 सौम्य° (for सुप्र°).]

—After 130*, D3 ins. 6^{cd} as in Ś1 with variant तत्रो for तीर्थं.

6 Ñ1 missing (cf. v.l. 1). Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D5.10.12.13 om. 6^{ab}. B3 D13 transp. 6^{ab} and 6^{cd}.—^{a}) D7 विन्यस्य; D11 अस्यतां (for न्यस्यतां). D7 कलशं (for कलशस्तात). B3 D1.2.7.9.11 तावत्; D6 तीर्थं (sic). T3

एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
प्रायच्छत मुनेस्तस्य वल्कलं नियतो गुरोः ॥ ७
स शिष्यहस्तादादाय वल्कलं नियतेन्द्रियः ।
विचचार ह पश्यंस्तत्सर्वतो विपुलं वनम् ॥ ८
तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।
ददर्श भगवांस्तत्र क्रौञ्चयोश्चारुनिःस्वनम् ॥ ९
तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥ १०
तं शोणितपरीताङ्गं वेष्टमानं महीतले ।
भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां गिरम् ॥ ११ G. 1. 2 14 B. 1. 2. 11 L. 1. 2 14

damaged, T3 यात (sic) (for तात) D3 कल्साहात (sic) (for कलशस्तात) —^{b}) G2 4 M1 3 Ctp वल्कला (M3 *sec m* as in text) D1 3 7 transp वल्कलं and मम M3 वल्कलं दीयतो मम, M4 दीयेतो मम वल्कले B3 D11 transp ^{ab} and ^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 अस्मिन् (for इदम्) V3 त्रिगा° (for [अ] वगा°) —^{d}) D2 °तीरम् (for °तीर्थम्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 तीर्थेहि तमसाजलं (D12 °जले) —After 6 Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 ins, while D1–3 7 ins. after 6 ^{ab}

131* वल्कलं त्वमिहादाय शीघ्रमेह्याश्रमात्पुन ।
यथा कलात्ययो न स्यात्तथा साधु विधीयताम् ।

[(l 1) D11 वल्कले V3 एत्य (for एहि) D7 reads for l 1 त्वमिहादाय शीघ्र मे ह्याश्रमाद्गच्छ पुन —(l 2) D2 3 7 कालात्ययो यथा (by transp) V4 नीतिर् D13 साधो (for साधु)]

7 Ñ1 missing (cf v l 1) M4 om 7 —^{a}) D6 उक्ते (for उक्तो) —^{b}) T3 वाल्मिकेन, M4 वाल्मीकेन —^{d}) G2 4 M1 3 वल्कला (here and elsewhere below) T3 नियतं (for नियतो) G2 M1 मुने (for गुरो) —For 7, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 10–13 subst.

132* स गुरोर्वचनाच्छीघ्रं पुनरागम्य चाश्रमात् ।
आनीय वल्कलं तस्मै गुरवे प्रत्यवेदयत् ।

[(l 1) V2 सद्गुरोर्, Ñ2 V3 B D1–3 7 13 transp आगम्य (Ñ2 V2 B3 (m त्य) D7 °त्य) and पुनर् Ñ2 V2 B D1–3 7 13 om च V3 पुनरायातस्तम् (for पुनरागम्य च) *D1–3 7 11* आश्रम —(l 2) D1 चामी D2 3 7 चास्मै (for तस्मै) V1 च नि°, V3 [अ]मैा न्य° V4 B2 प्रत्यगादयत् (B2 m °पादयत्) D5 प्रतिपादयत् (for प्रत्यवेदयत्)

8 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) D3 6 आदा* —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D3 5 10–13 परिधाय च (B3 m °याथ) वल्कलं, D1 2 7 स्नात्वा च स (D1 चैव) महामुनि, M4 वल्कले नियतो मुनि —After 8^{ab}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D (except Dt D4 6 8 14) ins

133* अवगाह्य जलं स्नात्वा जप्त्वा जप्यं च वाग्यत ।
तर्पयित्वा च विधिवत्तोयेन पितृदेवता ।

[D1 2 7 9 om l 1 —(l 2) D3 7 तु (for च)]

—^{c}) D1 2 7 °निरीक्षन्स, D3 नि*क्षन्स, M3 °रंह पश्यन् (for °ह पश्यस्तत्) Ś1 Ñ2 V B *D6 10–13* निरीक्ष(V3–4 D5 10 °क्ष्य)माणो व्यचरत् (D5 11 विचरन् D11 om 8 ^{d} up to ददर्श in 9 ^{c} —^{d}) V3 B1 सर्वं तत्, D13 तत्तीर्थं (for सर्वतो) Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 तमसा (D13 °सा) (for विपुलं) V2 3 B3 (m, *orig* as in text) -जलं, V4 -तटं, D13 च तां (for वनं)

9 Ñ1 missing (cf v l 1) D11 om 9 ^{ab} and partially ^{c} (cf v l 8) —^{ab}) D9 तदभ्यासे, M4 समभ्यासे (for तस्या°) M4 स (for तु) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12.13 तत स तमसा(D7 तम*)तीरे (V1 °रं) वि(V2 3 D7 व्य) चरतम(Ñ2 B2 m D7 10 °रन्तद, B3 D13 °रन्तद्)भीन (D2 °ष्ट)वत् (D13 °वान्) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 क्रौं(V1 क्रों, D11 om)च(B3 m, D11 om)योस् (for भगवांस) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 मिथुनं (for क्रौञ्चयोश्) Ś1 च सुदर्शनं, V1 2 4 B D1–3 5 7 10–13 °दर्शनं (D3 °न) V3 मिथदशन, Dt D6 S °निस्वनं (for चारुनि स्वन)

10 Ñ1 missing (cf v.l 1) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 च, M4 स (for तु) —^{b}) D3 सुरम्य (for पुमास) D5 (before corr) पारि° (for पाप°) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 श्यामत्यानुपलक्षित —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 वद्धानुशयो, D1 3 7 9 तीरनिलय (D9 °यो) D13 कश्चिद्वानुच्को, M4 पाप° (for वैरनिलयो) —^{d}) D1 om निषाद Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D4 6 8 9 14) M4 मुनि(D2 7 ऋषि, D3 M4 त्वृषि)सन्निधौ (*for तस्य पश्यत*) *D1* द्रष्टु (crossed) सन्निधौ (submetric)

11 *Ñ1 missing (cf v l 1)* —^{a}) *D1–3 7* हतं रुधिर दिग्धांगं —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 3 6–13 चेष्टमानं, V2 स्तम्भमाण, Cg as in text (for वेष्टमानं) V2 °तल (orig as in text) (for महीतले) —After 11 ^{ab}, D1–3 7 ins

134* ददर्शाल्पस्थितप्राणं विनदन्त यथाबलम् ।

[D1 उन्नदन्त (sic) D7 उभदन्त (for विनदन्त)]

—^{c}) D1 3 7 त, T3 च G4 [अ] थ, M3 *inf lin sec m*, M4 [अ]स्य (for तु) D1 निहितं (for निहतं) D2 भार्यान्नित हत दृष्ट्वा —^{d}) D1 3 7 9 विललापार्त(D2 °र्त्त, D3 °स (sic))या गिरा M4 रुरोद करुणा गिर, Ctp °खेपरिभ्रमा —For 11 ^{cd}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 subst

135* दृष्ट्वा क्रौञ्ची रुरोदार्ता करुणं खेपरिभ्रमा ।

[Ñ2 V2 क्रौञ्च (for क्रौञ्ची) Ś1 V3 D5 12 रुरा(D13 °रो)व (for रुरोद) D13 कृरुण (for करुण) Ś1 B4 °भ्रमा V3 °भ्रमन्, V4 °भ्रमात् B2 (m) खपरिभ्रमात् (orig °च्युता), D11 च परिभ्रमात् D12 खेपरिभ्रम, D13 खपरिभ्रमा (for खेपरिभ्रमा)]

—*After 11, Dt D4.6 8.9 14 S (except M4) ins*

G. 1 2.15 B 1.2 13 L 1.2 15

तथा तु तं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितम् ।
ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत ॥ १२
ततः करुणवेदित्वादधर्मोऽयमिति द्विजः ।
निशाम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ १४
तस्यैवं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः ।
शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया ॥ १५
चिन्तयन्स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिम् ।
शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुंगवः ॥ १६
पादबद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः ।
शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा ॥ १७

136* वियुक्ता पतिना तेन द्विजेन सहचारिणा ।
ताम्रशीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै ।
[(l 1) D14 विमुक्ता M2 पनिता (for पतिना) T2 °चारिणी (for सहचारिणा) —(l 2) G2 तांम्र° (for ताम्र°) G2 मुक्तेन (for मत्तेन) D6 G3 4 सह° (for सहि°)]

On the other hand D1-3 7 ins

137* तथा तां विलपन्तीं हि क्रौञ्चीं बाष्पहतां भुवि ।
[D1 विल्पमाना (for ता विल्पन्तीं) D1 तां, D2 च (for हि) D1 बाष्पा°, D2 च पतिता (for बाष्पहता).]

12 Ñ1 missing (cf v l. 1) —a) D1 7 यथा च तं; D2.3 °च तं; D4 6 8 तथाविधं, D9 तथा भूतं, T3 M2 तदा तु तं; G1 4 तथा तु त ; M4 °गतं; Cg as in text (for तथा तु तं) D1-3 7 तेन; G4 दृ* (for दृष्ट्वा). Ś1 Ñ2 V B (B3 m) D5 10-13 तं तया (Ñ2 B3 (orig) D10 ततस्तं, V4 तथावि; D5 तत्तथा) निहतं दृष्ट्वा —b) G4 missing bc on a damaged fol. Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 10-13 निषादे(Ñ2 दे m)नांडजं (D11 ° *जं) वने; V3 निषादेनाशुजं मुनि.. M3 missing from त्म to का in d (fol damaged). —c) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10 11 13 मुने ; D1-3 7 दृष्ट्वा, D12 मुनिः (for ऋषेर्). Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 10-13 शिष्यसहायस्य. —d) M4 करुणा (for कारुण्यं) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10-13 M4 °जायत (for समपद्यत) D1-3 7 मुनेः कारुण्यमागतं (D2 °तामगात्, D3 7 °मागमत्)

13 Ñ1 missing 13ab (cf v l. 1) —a) B1 °विदित्वान् (sic), D2 कारुण्य°, D3 करुणा°, D13 करुणरोदित्वाद् (sic) (for करुणवेदित्वाद्) —b) M2 द्रुच (sic) (for द्विज) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 धर्मात्मा स द्विजोत्तमः; D2 3.7 9 इ(D3 चे)दं वचनमब्रवीत्.
—After 13ab, D2 3 7 9 ins

138* अहो बत निषादेन नृशंसेनाल्पबुद्धिना ।
अयशस्यं कृतमिदं लोके कर्म विगर्हितम् ।
[(l 1) D9 नृशंसेन निषादेन (by transp) D2 अल्प° (for अल्प°) —(l 2) D3 7 अनायुष्य (for अयशस्य) D2 लोके (for इद) D3 धर्म (for कर्म)]
—c) Ś1 Ñ V B D (except Dt D4 6 8.14) विशम्य (for निशाम्य) Ś1 Ñ V B D5 10-13 करुणं (D5.13 °णां) (for रुदतीं) V2 क्रौंचं; V3 क्रौंच्या ; D9 11 12 क्रौंची (for क्रौञ्चीम्). —d) D9 पुनर् (for इदं). Ś1 Ñ V1 2.3 B1 D5 10-13 क्रं (V2 4 D11 13 रु)दतीं तां (V1 om. तां (submetric), V4 तं)जगादिदं; V3 तं बुद्ध्वा च जगादिदं, B2-4 क्रंदंतीं तां जगाद ह (B2 च), B4 (m.) रुदतीं तां जगादिदं.

14 a) D11 च (for त्वम्) —b) Ś1 आगमः (for अगमः). D2 शश्वती, D9 शाश्वतीः (sic) (for शाश्वतीः). —c) D2 यं (for यत्). D13 एवम् (for एकम्). —d) V4 om व; Dt om. म in मवधी.. D9 °धीन् (for अवधीः). V1 D2 9 12 °मोहित G4 missing (for °मोहितम्).

15 G4 missing up to बभूव in b on a damaged fol. —ab) Dt D8 इत्थं (for एवं). D3 वदतश् (for ब्रुवतश्). D2 चिपा (sic) (for चिन्ता). D1 °वीक्षितुं, D2 3 9 M4 °वीक्ष्य तं (D3 तां), D7 M3 °वीक्ष्य(M3 orig. °क्षि)त.; T2 M2 °वीक्षित.; D11 तदनंतरं (for हृदि वीक्षतः). Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 तस्येदमुक्त्वा वचनं चिंताभूत्तदनंतर. —c) D1 शोकार्तां च (for शोकार्तेन) D1-3 7 9 एव (for अस्य). D1 शकुनैः; M3 श * * (for शकुने.). Ś1 Ñ V B D5 10-13 शकुने(Ś1 शंकिनं , D13 शाकुंनं) शोचता (Ś1 D5 °तो) ह्येवं. —d) Ś1 किमेनं; Ñ V B D5 10-12 किमेतद्; M2 damaged, M4 किञ्चिदं (for किमिदं) D1 3.7 भाषितं; M4 व्याहृतिर् (for व्याहृतं).

16 b) D4 reads मति in marg , G1 3 मतिमुत्तमां G4 repeats मान्मति. —c) M2 शि * (for शिष्य) —d) M3 च (for स). M2 * * पुंगवः. —For 16, Ś1 Ñ V B D (except Dt D4 6 8 14) subst (D9 subst l 1 only for 16ab)

139* मुहूर्तमिव च ध्यात्वा वाक्यं तत्प्रविमृश्य च ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे भारद्वाजमिदं वच ।
[(l 1) V2 एव (for इव) Ś1 Ñ B3 (m. as in text) 4 D1 10 तद्, D9 त (for च). V3 D3 3 7 11 स मुहूर्तमिव(D7 °मभि) ध्यात्वा (for the prior half) B3 (m. as in text) D10 च (for तत्). D13 तद्वाक्य (by transp) V2 B3 (m , orig तद्विमृश्य) D11 परिमृश्य, B4 वै विमृष्य (for प्रविमृश्य). V3 °प्रति विमृश्य च, D7 °तत्रोपविश्य च (for the post. half). —(l. 2) D1-3 7 उवाच शिष्य भगवान् (for the prior half). Ñ V2 D1.7 11-13 भरद्वाजं]

17 D7 om 17c—18b. —a) D2 समश्रैव (for ऽक्षरसमस्). D1 2 पाद(D1 °दे)बद्धसमश्रैव; M4 समपद्धाक्षर पदः. —c) G4 partially missing D2 प्रदत्तो; D3 प्रवृत्तो

Picture 2

Valmiki gives a curse to the Nishada

मा निषाद प्रतिष्ठा त्वमगम शाश्वती समा ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधी काममोहितम् ॥ I 2 14

शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ।
प्रतिजग्राह संहृष्टस्तस्य तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १८
सोऽभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन्यथाविधि ।
तमेव चिन्तयन्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥ १९
भरद्वाजस्ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान्गुरोः ।
कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतोऽनुजगाम ह ॥ २०
स प्रविश्याश्रमपदं शिष्येण सह धर्मवित् ।
उपविष्टः कथाश्चान्याश्चकार ध्यानमास्थितः ॥ २१
आजगाम ततो ब्रह्मा लोककर्ता स्वयं प्रभुः ।
चतुर्मुखो महातेजा द्रष्टुं तं मुनिपुंगवम् ॥ २२
वाल्मीकिरथ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय वाग्यतः ।
प्राञ्जलिः प्रयतो भूत्वा तस्थौ परमविस्मितः ॥ २३ G. 1 2 26 B 1 2 24 L. 1 2 26

(sic)(for प्रहृत्तो) D14 T G2 M1 [अ]य (for मे) —d) D3 9 14 T भवति (for भवतु) D2 3 मा (for न) M2 missing (for नान्यथा) —For 17 Ś1 Ñ V B D5.10-13 subst

140* पादैश्चतुर्भि संयुक्तमिदं वाक्यं समाक्षरै ।
शोचतोक्तं मया यस्मात्तस्माच्छ्लोको भवत्विति ।

[(l 1) B1 संयुक्तैर् (for संयुक्तम्) B3 (m as in text) 4 D10 समाक्षर —(l 2) D12 om. तस्मात् Ñ V1 3 शोके (for श्लोके) Ś1 भवत्युत, V1 [अ]भवदिति V2 B3 (m, orig as in text) D11 13 भविष्यति (for भवत्विति)]

18 D7 om 18ab (cf v l 17) M3 missing a on a damaged fol —a) Ś1 Ñ V (V1 om) B D1 3 5 12.13 [अ]थ, D2.10 11 [अ]पि (for तु) Ś1 Ñ V B1-3 D5.10 11 13 तच्छ्रुत्वा, B4 त श्रुत्वा, D12 * श्रुत्वा (for ब्रुवतो) —b) B3 (m as in text) ऋषेर (for मुनेर्) —c) Dt D2 6 8 सतुष्टम्, Cg t as in text (for महृष्टम्) —d) D3 ततस् (for तस्य) D1 प्रीतो, G1 3 हृष्टो (for तुष्टो) Dt D2.3 6-8 मुनि (for गुरु) —For 18cd Ś1 Ñ V B D5 10-13 subst

141* तयेति प्रतिजग्राह गुरौ प्रीतिं विदर्शयन् ।
[D11 प्रयाति (sic) B4 प्रतिजग्रा* Ñ V2 B (except B4) नि(B3 m. प्र)दर्शयन् (B2 °न) V3 4 D13 प्रदर्शयन् (for विदर्शयन्)]
Then cont

142* समाप्यमाग एवाथ शिष्येण सहितस्तदा ।
[Ś1 V2 D5 11-13 स माप° V4 समाप्य° (for समाप्यमाण) V3 [अ]सौ, D11 [अ]र्थ (for [अ]थ) D5 सहि*स V4 B1 तत्र, D13 तथा (for तदा) Ñ1 illeg after शिष्येण]

19 Ś1 Ñ V B D5 10-13 om 19ab (cf 133*) —b) D1 तीर्थनद्या, D2 °नद्या, D7 °तावद् (for तीर्थे तस्मिन्) D1 3.7 °क्रम, D6 8 °त्रिधि (for °विधि) —c) Ñ2 V1 B1 3 D7 10 एव (for एव) Ñ1 B1-3 (B2 3 m.) श्लोक (for अर्थं) V4 तत्मा चिंतयन्नर्थम् (submetric) —d) Ñ V4 B1 2 उपा(V4 उपे)यादाश्रम, V1 B3(m आययावाश्रमे) 4 उपादायाश्रम, V2 समादायाश्रमं V3 समीयादाश्रमं (for उपावर्तत वै) Ś1 D1 2,5 7 10-13 आश्रमाय न्यवर्तत(D10 न्यवर्तयत्) D3 आश्रयाय निवर्तित..

20 a) M4 भारद्वाजस्तु शिष्यो वै —b) G4 missing नीत श्रुत on a damaged fol. T2 श्रितवान् (after corr as in text) T3 छृतवान् (for श्रुतवान्) D9 T2 G1 3 M2.3 मुनि, T1 3 मुने, M4 शुचि (for गुरो) —For 20 ab, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

143* तमन्वयाद्विनीतात्मा भारद्वाजो महामुनि ।

[V2 3 अनु° V4 D1 3 अन्वि° (for अन्वयाद्) B3 विभूतात्मा (m as in text) D1 13 भर° (for भारद्वाजो) D3 om महा Ñ1 V1 B3 °मुनि (for °मुनि)]
—c) Ñ V B G4 पूर्ण(B4 °र्ण)कलशम् (V1 B1[om]-4 °सम्) (by transp) D13 पय कलशम् —d) Ś1 D1-3 मुनिमत्तमं (D1.2 °म) D7 मुनिपुगवं, D12 जगाम ह (submetric) (for ऽनुजगाम ह) Ñ V B D11 13 शिष्य परम सम(V3 °य)त

21 a) Ś1 त°, D1 मप्रवेश्य (for स प्रविश्य) V2 [आ]श्रममन्दिर (for °पद) —b) Ñ2 B3 (m orig as in text)सहितस्तदा M3 ** धर्मवित् (for सह धर्मवित्) —cd) Ñ V B D10 11 13 ततस्तस्मिन्, Dt कथाश् (wrongly om. श्चान्या) (for कथाश्चान्याश्) Ñ V B1 3 D10 11,13 बभूव B4 अभवद् (for चकार) V4 °तपर, D13 °माश्रित (for ध्यानमास्थित) Ś1 D1-3.7 उपविश्यासने तूष्णीं ध्यानमेवान्वपद्यत —After 21 G1 ins 144*

22 ab) B3 repeats लो in लोक° V2 (before corr as in text) स्वयप्रभ, D14 illeg T2 स्वयमुव (for स्वय प्रभु) Ś1 D1-3 7 आजगामाश्रमपदे(D1 °पदे) ब्रह्मा लोकपितामह D1 om 22cd—24 —d) D5 9 11 13 G1-3 M1 ऋषि° (for मुनि°) —For 22cd Ś1 Ñ V B D2.3 7 10 13 M4 subst while G1 ins after 21

144* स्वय स्वयंभूर्भगवान्द्रष्टुं तमृषिसत्तमम् ।

[In Ñ1 after स्वय स्व up to ष्टु and last two letters तमम् are illeg V2 सृप D17 तत्र G1 अथ M4 ब्रह्मा (for first स्वय) V1.3 B1 स्वयमूर्भगवान् द्रष्टु (V1 तत्र V3 देवो) (for the prior half) B1 स्वय (for द्रष्टु) D7 त द्रष्टु (by transp) V3 ऋषिमुत्तम G1 मुनिपुगवं (for ऋषिसत्तमम्)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —a) Ś1 कि on marg Ś1 Ñ V1 3 B D2 3 5 7 10-13 M4 अपि (for अथ), B4 तद् (for त) V4 आगत दृष्ट्वा (inf lin लक्षित श्रुत्वा

G 1 2 27 B 1 2 25 L 1 2 27 पूजयामास तं देवं पाद्यार्घ्यासनवन्दनैः ।
प्रणम्य विधिवच्चैनं पृष्ट्वानामयमव्ययम् ॥ २४
अथोपविश्य भगवानासने परमार्चिते ।
वाल्मीकये महर्षये संदिदेशासनं ततः ॥ २५
उपविष्टे तदा तस्मिन्साक्षाल्लोकपितामहे ।
तद्गतेनैव मनसा वाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः ॥ २६
पापात्मना कृतं कष्टं वैरग्रहणबुद्धिना ।
यस्तादृशं चारुरवं क्रौञ्चं हन्यादकारणात् ॥ २७
शोचन्नेव मुहुः क्रौञ्चीमुपश्लोकमिमं पुनः ।
जगावन्तर्गतमना भूत्वा शोकपरायणः ॥ २८

also) (for अथ त दृष्ट्वा) —b) T3 सहतो° (sic) (for सहसोत्थाय) Ñ1 illeg V2 घाम्रत, D7 घाम्रत (for वाग्यत) D3 सहमास्थाय धर्मवित् —c) Ś1 Ñ2 V1 3.4 B1 3 4 D3 5 10 12–14 T G3 4 M1 प्रणतो, Cg t as in text (for प्रयतो) V4 तस्मै, D11 ब्रह्मा (as in text also) (for भूत्वा) —d) Ś1 तस्मै, V4 भूत्वा (for तस्थौ) B4 (marg, orig as in text) तस्थौ भूत्वा (by transp) V4 °मसमित, D3 °मविस्मित, D14 illeg (for °मविस्मित)

24 D1 om 24 (cf v l 22) D2 7 9 transp 24 and 25ab D3 transp 24ab and 25ab —a) D14 illeg (for पूज) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9 10 12 13 M4 चैवै(D1• चै चै by transp)न (for त देवं) D11 पूजयामास चैनं (submetric) —b) Ñ1 illeg after पाद्या V1 पाद्यार्घास (श also)न° V2 4 D12 पाद्यार्घ्यै(D12 °र्घ्या)सनवन्दनै, D2 3 7 9 पाद्यार्घ(D7 °र्घ्यै)स्तुति° —After 24ab M4 ins 28cd, which is repeated in its proper place —c) D14 illeg प्र to धि Ś1 पूर्णतो, N V B D5 10 12 13 प्रण(Ñ1 illeg)तो, G4 M4 प्रणेमे (for प्रणम्य) D3 वारि, D3 7 M4 चारि, D9 चैव (for चैनं) —d) V3 D2 14 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D3 [आ]गमनम्, D12 [अ]नाम* (for [अ]नामयम्) D11 अपय (sic) D13 *व्यय, M4 अव्यय (for अव्ययम्) D6 8 पृष्ट्वा चैव निरामय Cm g t as in text ❀ Ch अव्यय व्ययो जन्मादिनाशान्तविकारा .. । प्रथमं स्वागतमत्रभवता स्वामिनामित्यनामय पृष्ट्वा । ❀

25 D2 7 9 transp 24 and 25ab D3 24ab and 25ab —a) Ñ1 B3 (int lin) तथो° (for अथोपविश्य) —b) V2 परमर्चित, G1 °र्जिते (for परमार्चिते) —For 25ab, D1 subst D2 3 7 9 ins line 2 after 25ab

145* स्वय स्वयभूर्भगवानासने परमार्चिते ।
ऋषिणाभ्यर्चित सम्यगासाचक्रे पितामह ।

[(l 2) D7 अभ्यर्चित D9 आज्ञा° (sec m orig आमा°) (for आसाचक्रे) D2 3 7 वरासने (for पितामह)]

Ñ1 illeg after वाल्मीक up to d D14 partially illeg —c) V1 2 वाल्मीकाय (for °कये) Ś1 अप्यासनं, Ñ2 V1 3 4 B (B4 orig) D2 10 12 13 [अ]प्यासन स (Ñ2 V1 °स, D2 °च) V2 B4 (m) [अ]प्यसौ ब्रह्मा, Dt D6 8 Ct च ऋषये, D1 [अ]र्थासनं स्व, D3 5 आसन स्व, Cg as in text (for महर्षये) D7 वाल्मीकिर्यथासन स्व, D11 M4 वाल्मीकेप्यासनं स (submetric) —d) Ś1 स दिदेशातर, Ñ2 V1 3 4 B (B4 m as in text) D1 3 5 10–13 M4 दिदेशानतर, V2 om स, D7 विदेशानतर, D14 त दिदेशा° (for संदिदेशासन) M4 तदा (for तत) —After 25 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

146* ब्रह्मणा समनुज्ञात सोऽप्युपाविशदासने ।

26 a) D1 उपविष्ट, D3 13 उपविशो, M3 उ*विष्टे (for उपविष्टे) Ś1 Ñ2 V3 B2 3 D1–3 5 7 11 12 ततस्तस्मिन्, Ñ1 V2 B4 तु तस्मिंस्तु, V1 च ततस्तस्मिन् (hypermetric) V4 B1 D13 च तस्मिंस्तु, M4 च तस्मिन् स (for तदा तस्मिन्) —b) Ñ1 V4 D1 पितामह (for पितामहे) —c) V2 तद्गतेनैव, D5 °तेनेव (for तद्गतेनैव) —d) Ś1 °संस्थित, D1 °माश्रित (for °मास्थित)

27 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 transp 27 and 28 —a) G3 °त्मान (for पापात्मना) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कृत पापात्मना (by transp) D1 3 7 9 कष्ट कृत पाप्मना वै (D2 च पाप्मना) —b) Ś1 Ñ V1 3 B D5 10 12 13 व्या(Ñ2 को)धेना(V1 om ना)नास°(V2 3 °नाम° B1 2 °नार्य° B3 (m orig as in text) °नर्थ°) V4 व्याधेनार्थ*° D1–3 7 9 11 निषादेनाल्प° Ñ1 illeg for cd —c) D1 2 7 9 14 यत् Cg as in text (for यस्) D1 चारतर, D7 °स्त, M4 °रूपं (for चारुरव) Ś1 यत्सकामातुरं क्रौंचम्, Ñ2 V B D5 10 12 13 यस्स (V1 repeats य, Ñ2 V4 B3 4 D10 °त्सु) चारुस्वरं (V1 3 B1 °रव, V2 D12 °वर, D5 °भव) क्रौंचम्, D3 यत्तादृश चारर॰ (sic) D11 यम क्रौंच चारुवरम् —d) D1 3 7 9 M4 जघ्ने क्रौंचम् (for क्रौञ्च हन्याद्) Ś1 N2 V B D5 10–13 अवधीत्तम(V1 °त्काम, B2 m B4 om म, D13 °दाम)कारणात् (Ś1 Ñ2 V3 B3 [B3 m as in text] D10 °ण)

28 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 transp 27 and 28 —a) Ś1 Ñ2 V4 B D1 • 5 7 9–12 M4 शोचन्निव° V1 शोच यन्निव ता, V3 शोचयन्नितरा, Dt D6 8 °पुन D3 शोचन्नत्र°, D13 शोचन्निव स ता, G4 °न्नेवमुप, Cg as in text (for शोचन्नेव मुहु) V4 D14 क्रौंचम् D9 श्लोकम्(for क्रौञ्चीम्) —b) Ś1 N1 V B D5 10–13 तत° Ñ2 M4 उप(Ñ2 तत) शोकम् (for उपश्लोकम्) V2–4 B1 इद (for इम) Dt D6 8 जगौ M4 मुनि (for पुन) D1 3 7 तमेवार्थं पुन पुन, D9 तमेवार्थं विचिंतयन् After 24ab M4 ins 28cd —c) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–12 जगादान्तर्गत°, Dt D6 8 पुनरन्तर्गत° D13 जगादार्तमना भूत्वा M4 (both times) जगौ चान्तर्गत° —d) D13 दुख, M1 (before corr) भूया (for भूत्वा) Ś1 श्लोक°, V4 लोक° (for शोकपरायण).

तमुवाच ततो ब्रह्मा प्रहसन्मुनिपुंगवम् ।
श्लोक एव त्वया बद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ २९
मच्छन्दादेव ते ब्रह्मन्प्रवृत्तेयं सरस्वती ।
रामस्य चरितं कृत्स्नं कुरु त्वमृषिसत्तम ॥ ३०
धर्मात्मनो गुणवतो लोके रामस्य धीमतः ।
वृत्तं कथय धीरस्य यथा ते नारदाच्छ्रुतम् ॥ ३१
रहस्यं च प्रकाशं च यद्वृत्तं तस्य धीमतः ।
रामस्य सहसौमित्रे राक्षसानां च सर्वशः ॥ ३२
वैदेह्याश्चैव यद्वृत्तं प्रकाशं यदि वा रहः ।
तच्चाप्यविदितं सर्वं विदितं ते भविष्यति ॥ ३३
न ते वागनृता काव्ये काचिदत्र भविष्यति ।
कुरु रामकथां पुण्यां श्लोकबद्धां मनोरमाम् ॥ ३४

G 1 2 39
B 1 2 36
L 1 2 39

29 [b]) D1–3 7 9 M3 प्रहस्य (for प्रहसन्) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 °सत्तम (for °पुंगवम्) —After 29[ab] Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins

147* महर्षे यद्य प्रोक्तस्त्वया क्रौञ्चवधाश्रय ।

[D11 यद्द (sic) (for यद्य) B4 °श्रित (for °श्रय)]
—[c]) Ś1 Ñ V B Dt D5 8 12 Ct एवास्त्वयं, D1–3 9 एष°, D10 एवास्वय M4 एवस्त्वया, Cg as in text (for एव त्वया) D13 श्लोक स चास्त्वय बंध ❀ Ck इदानीमपि श्लोकव्याजेन त्वया श्लोक एव बद्ध , Ct श्लोक एव त्वया इति पाठेऽपि यशोरूप एवाय त्वया बद्ध ❀ —[d]) Ś1 Ñ V1 2 4 B2–4 D11 12 M4 तत्र वाक्यस्य शोचत , V3 B1 तत्र वाक्यमशोधत , D1–3 7 9 13 तस्य वाक्यस्य (D2 क्रौञ्चस्य, D7 वाक्यस, D9 चक्रस्य) शोचनात् (D13 °न) D5 [S]भूद्वाक्यस्य शोचत

30 [a]) Ś1 Ñ V2 4 B2–4 D2 3 5 7 9 11 12 स्वच्छन्दाद्, B1 सच्छन्दाद्, D1 13 स्वच्छन्दा, Cm g k t as in text (for मच्छन्दाद्) —[b]) B2 (m) प्रवृत्तेय D12 स्वारस्वती (sic) —[c]) Ñ1 ब्रह्मन् (as in text also) D11 S (except M2.4) Cg सर्वं (for कृत्स्नं) —[d]) V4 D12 °सत्तम (for °सत्तम) D9 कुरुत्व मुनिपुंगव

31 [a]) Ñ1 धर्मात्मनो गुणतो (sic) —[b]) Ñ1 V2 D7 लोक° Ñ2 B2 3 (after corr as in text) D3 9 10 13 लोका॰ D2 लोकनाथस्य (for लोके रामस्य) —[c]) Ñ1 V1 2 B2–4 D2 3 5 9–13 प्रथय, V4 B1 प्रथम , D1 प्रसिद्ध; Cg as in text (for कथय) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 8 9–13 G4 M4 रामस्य, D4 14 T1 3 G2 M1 2 वीरस्य, Cg t as in text (for धीरस्य) V3 रामस्य चरितं कृत्स्न (cf 30[c]) D7 रामस्य ससहायस्य —[d]) D11 यद्वा (for यथा)

32 [a]) V1 विहस्य च, V4 B D3 7 रहश्चैव (for रहस्य च) Ś1 D9 11 प्रकाश्य, V4 B1 D7 प्रकाशश्च (for प्रकाश) —[c]) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 7 10–13 M4 ससहायस्य, B4 सहमायस्य, Cg as in text (for सहसौमित्रे) —[d]) D3 राक्षसाना च स च सर्वश (hypermetric)

33 [a]) M (except M1) Cg [अ]पि (for [ए]व) Ś1 वृत्तान्त, G4 चरित (for यद्वृत्त) —[b]) G1 प्रकाशयति नारद —After 33[ab], D1 3 7 9 11 ins while Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 ins after 33

148* सदारेण सराष्ट्रेण राज्ञा दशरथेन यत् ।
आसिन भाषित चैव गतं यच्चाप्यनुष्ठितम् ।

[Cf l 2–3 of 154*—(l 1) V2 3 सपुत्रेण (for सराष्ट्रेण) Ñ2 B2 3 D10 13 सराष्ट्रेण सदारेण (by transp) B4 सदाचारेण सराष्ट्रेण (hypermetric) D2 सदाचारेण राष्ट्रेण (for the prior half) D3 om न in दशरथेन V1 2 B4 D2 7 11 च (for यत्) —(l 2) V3 प्रेषित D9 (before corr as in text) हसित (for आसित) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D5 11 12 मत, V2 3 ज्ञात, D1 कृत, D10 तैन (for गत) V3 वाचा, B4 तथ, D1 यदा, D2 9 चैव (for यच्च)]
B3 4 cont

149* सर्वं विदितमेतत्ते मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[B4 मत्समा॰द्]

—After 148* Ñ2 V4 B3 (after 149*) D10 11 13 repeat 33[cd] —[c]) Ñ2 V4 B3 (all both times) D10.13 (both second time) G1 M4 यच्च, D1 2 तथा, D11 (first time) यद्वा (for तच्च) Ś1 Ñ1 V1–3 B2 (m as in text) D1 3 5 9–13 [अ]वितथ (for [अ]विदित) Ñ2 B3 D10 11 13 (second D11 first time) किंचिद् (for सर्वं) —[d]) B3 वेदितं (for विदित) V4 तद् (for ते) —After 33 D1–3 7 9 ins Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins after 40

150* धर्मकामार्थसंबद्धं बहुचित्रार्थविस्तरम् ।
समुद्रमिव रत्नाढ्यं लोकश्रुतिरसायनम् ।

[cf l 11 12 of 154* and l 13–14 of the passage given in App I (No 2)—(l 1) Ñ1 illeg after धर्मार्थ up to द्ध in the prior half Ñ transp काम and अर्थ in धर्मकामार्थ Ñ2 V3 B3 4 संयुक्त D3 -संबध (for -संबद्ध) Ś1 विस्तर B3 (m orig as in text) भाषित (for विस्तरम्) —(l 2) B1 D9 समुद्र इव D12 om मिव (for समुद्रमिव) D13 रत्नार्थं (for रत्नाढ्य) Ñ V3 D2 5 10 12 13 लोके (for लोक) B4 -परायण (for -रसायनम्)]

34 B4 om (hapl) 34[ab] —[ab]) D8 अनृते (for अनृता) M4 गाव्ये (sic) (for काव्ये) D2 क्वचिद् (for काचिद्) G4 तत्र (for अत्र) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10–13 transp काव्ये (Ś1 कापि) and काचिदत्र —[c]) Ñ1 illeg (for कुरु रा) Ñ1 V2 3 B (B3 m orig मुख्या) D1–3 7 9 T3 M4 दिव्या, Cg as in text (for पुण्या) D11 कुरुष्वमकथा पुण्यं (sic) —[d]) Ś1 °बधा, V2 शोक°, D12 °बद्धा (for श्लोकबद्धा) M4 °हरा (for मनोरमाम्)

G 1 2 40 / B 1 2 36 / L 1 2 40

यावत्स्थास्यन्ति गिरयः सरितश्च महीतले ।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति ॥ ३५
यावद्रामस्य च कथा त्वत्कृता प्रचरिष्यति ।
तावदूर्ध्वमधश्च त्वं मल्लोकेषु निवत्स्यसि ॥ ३६
इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा तत्रैवान्तरधीयत ।
ततः सशिष्यो वाल्मीकिर्मुनिर्विस्मयमाययौ ॥ ३७
तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः ।
मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः ॥ ३८

समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा ।
सोऽनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः ॥ ३९
तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकेर्भावितात्मनः ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमीदृशैः करवाण्यहम् ॥ ४०
उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमै-
स्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
समाक्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो
यशस्करं काव्यमुदारधीर्मुनिः ॥ ४१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

---

35 T_1 missing [ab] on a damaged fol —[c]) V_2 रामायणं पुण्यं, M_4 रामकथा लोके (for रामायणकथा) —[d]) B_2 त्वत्कृता, M_4 सर्वत (for लोकेषु) D_{13} विचरिष्यति

36 B_1 om 36 $Ś_1$ $Ñ_1$ V_3 $D_{2\ 3\ 5\ 7\ 11\ 12}$ T_3 M_3 om [ab] T_2 reads [ab] in marg (*sec m*) —[a]) $Ñ_2$ V_2 $D_{1\ 9\ 10\ 13}$ G_4 M_4 च रामस्य (by transp) $V_{1\ 4}$ $B_{2.4}$ $D_{4\ 14}$ $T_{1\ 2}$ G_2 $M_{1\ 2}$ रामायण, B_3 G_3 रामस्य तु, G_1 रामस्य (submetric) (for रामस्य च) —[b]) $V_{1\ 4}$ $B_{2.4}$ लोकेषु D_{13} त्वत्कथा (for त्वत्कृता) $D_{1\ 9}$ विचरिष्यति —[c]) D_2 तत्र च (for तावद्) $Ñ$ $D_{1-5\ 7\ 9\ 11\ 13}$ ऊर्ध्वगतिश् (for ऊर्ध्वमधश्) V_4 $D_{1-3\ 7}$ M_4 चैव, D_9 त्वं च (by transp) (for च त्व) —[d]) $V_{2\ 3}$ $D_{1-3\ 7\ 9}$ $G_{1\ 3}$ M_2 मम लोके, B_2 मल्लोके च, B_3 (m orig as in text).4 स्वर्गलोके (for मल्लोकेषु) $Ñ_2$ $V_{3\ 4}$ $D_{5\ 7\ 8}$ निरस्यति B_3 विवत्स्यसि (m as in text) D_{13} चरिष्यसि (for निवत्स्यसि) G_4 मल्लोके निवसिष्यसि

37 [c]) Dt $D_{6\ 8\ 14}$ S (except M_4) भगवान्, $D_{3\ 4\ 9}$ वाल्मीकि (for वाल्मीकिर्) V_3 तत स शिष्यसहितो —[d]) $D_{1-3\ 7}$ आगत (for आययौ) $Ś_1$ $Ñ$ $V_{1.2\ 4}$ B $D_{5.10-13}$ विस्मय परम ($Ñ_1$ m परमं) ययौ, V_3 वाल्मीकिर्विस्मय ययौ, D_9 -मुनिर्विस्मयमानस

38 [a]) D_{13} G_4 तथा (for तत) $Ñ_1$ तस्य (for सर्वे) —[b]) Dt repeats D_{13} गुरो (for जगु) $Ñ_2$ V_3 $B_{3\ 4}$ इद; $D_{1\ 3\ 7\ 9}$ हित (for इमं) $Ś_1$ $Ñ$ V $B_{1\ 3\ 4}$ $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 9-13}$ M_4 तदा, B_2 तथा, G_4 missing (for पुन) —[c]) V_3 प्रियमना; D_2 प्रीयमाण (sic) (for प्रीयमाणा) D_2 om from 38[d] to 39[c] —[d]) $V_{2\ 3}$ प्राज्ञाश्च, B_1 भूयश्च°, B_4 प्रहुश्च (sic) D_3 illeg D_9 मु°, M_4 च (for प्राहुश्च) $Ś_1$ °दु स्मिता, V_3 बहु° (for भृशविस्मिता)

39 D_2 om 39[abc] (cf v l 38) —[a]) M_2 पदा° (for समाक्षरैश्) B_2 (m as in text) च (for य) M_4 चतुष्पादोक्षरसम —[b]) T_3 °र्बद्धो, M_4 शोकार्तेन (for पादैर्गीतो) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{5\ 10-13}$ महात्मना D_3 मनीषिणा (for महर्षिणा) —[c]) V_2 सोर्थ° (for सोऽनु°) M_4 अनुव्याहरणार्थाय —[d]) $V_{1.3}$ $B_{3\ 4}$ M_3 (*sec m* orig as in text) Cm g श्लोक, Ct as in text (for शोक) $Ś_1$ शोक श्लोकसम तव, V_4 श्लोकत्वमिदमागत ❋ Cg शोक श्लोकत्वमागत इति पाठे शोकहेतुश्लोक एव शोक इत्युच्यत इति ज्ञेयम्।, Ck स शोकविषयकशब्दो भूयोऽनुव्याहरणादनुस्मृत्य व्याहरणाद्धेतो दैवगत्या श्लोकत्वमागतस्तिष्ठति। ❋

40 [a]) $D_{1-3\ 7\ 9}$ ततो (for तस्य) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{3\ 5\ 10-13}$ अभूत्तत्र, $D_{1\ 2\ 7\ 9}$ अभूत्तस्य, G_1 °ज्ञाता (for इयं जाता) —[b]) Dt $D_{6.8}$ महर्षेर्, Cg as in text (for वाल्मीकेर्) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{5\ 10\ 12.13}$ अथ ($Ś_1$ एव) धीमत (for भावितात्मन) —After 40[ab], $D_{1-3\ 7\ 9.11}$ (D_{11} after 40) M_4 ins.

151* कृत्स्न रामायण काव्यमेष वै प्रकरोम्यहम् ।
जगौ स भगवान्कृत्स्नमेतद्बीज निशाम्य तु ।

[Cf 40[cd] —(l 1) D_{11} जगौ रामायण काव्य वाल्मीकिर्भगवानृषि D_{11} om line 2 —(l 2) M_4 च (for स) D_3 निशाम्य $D_{2\ 7\ 9}$ च (for तु) M_4 शिष्येभ्यस्तदा तदा (for the post half)]

—[c]) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{1-3\ 5\ 7\ 9-13}$ M_4 श्लोकैर्, Cg as in text (for काव्यम्) —[d]) D_{11} ईदृश (for ईदृशै) $D_{2\ 3\ 7\ 11}$ प्रकरोमि (for करवाणि) $Ś_1$ °भक्तिद स्मृत M_4 तद्विबोधत सत्तमा —After 40 $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{5\ 10-13}$ (D_{11} after 151*) ins 150*

41 M_4 om 41 —[a]) $Ñ_2$ वृत्तात्म, $V_{2\ 4}$ वृत्तानु, D_9 -वृत्त्य (before corr °त्या) र्थं (for -वृत्तार्थ) $Ś_1$ $Ñ$ V $B_{1\ 2\ 4}$ $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 9-12}$ मनोहरैम् Cg t as in text (for °रमैस्) —[b]) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 9-13}$ तत स, D_4 तदा स, T_3 $G_{1\ 3\ 4}$ $M_{2\ 3}$ तदस्य (for तदास्य) $Ñ_2$ $B_{3\ 4}$ D_{10} °वीर्यवान्, V_1 $D_{2\ 3\ 7}$ °बुद्धिमान्, V_3 च कीर्तिवर्धनं, V_4 °कीर्तनं (for चकार कीर्तिमान्) —[c]) V_2 B_2 (m as in text) $D_{1-3\ 7\ 9}$ (m as in text) -पदैर्; V_4 -गतैर् (for -शतैर्) B_1 om यशस्विनो —[d]) D_{11} om श in यशस्कर and र in उदार

३

श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः ॥ १

उपस्पृश्योदकं सम्यङ्मुनिः स्थित्वा कृताञ्जलिः ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिम् ॥ २

G. I. 3 2
B. I. 3. 2
L. I. 4. 2

Ñ1 V4 B2.3 D1-3.7 °धीरिनि; B1.4 °धी॰ परं; Dt D6.8 °दर्शन.; D13 °मुप्रधी: (for उदारधीर्मुनि:). —After 41, Dt D4.6 8-10.14 S (M4 after 40) ins. 44*

[तदुपगतसमाससधियोगं
समधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
रघुवरचरितं मुनिप्रणीतं
दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ।]

[(l. 3) D10 निशानय त्वं (for मुनिप्रणीत) —(l. 4) D6 om शि in दशशिरस्य, D10 मुनिप्रणीत (for निशामयध्वम्)]

Colophon. —*Kānda name* Before Kāṇḍa name, Ñ1 ins रामायणे; V1.3.4 B4 D5.6.7 10-12 इत्यार्षे रामा°; V2 D9 इत्यार्षे श्रीरामा°, B1 इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये; B2 इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये, B3 इत्यार्षे रामायणे चतुर्विंशतिसाहस्र्यां; Dt D1-3.8 इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये, D4 इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे; D14 T G M1-3 इति श्रीमद्, M4 इति Ñ2 V4 D5.6.10 om Kāṇḍa name Ś1 V1-3 B D12 आदि°, Ñ1 Dt D2.4.7.8.9.11.13 S बाल° (as in text), D13 अयोध्या° —*Sarga name* Dt S om Ś1 B4 ब्रह्माभिगमनं; Ñ1 V1.3.4 B1-3 D5 10-12 ब्रह्मागमनं, Ñ2 V2 ब्रह्मागम, D1 वस्तूत्पादनं, D2.3.7 काव्यवस्तूत्पादन: (D3 °नं), D9 काव्याभिगमनं. —*Sarga no* (figures, words or both). Ś1 Ñ2 V2.4 B2.3 D1.5.7.11 2, V3 Dt D2.3 S द्वितीय, D4.6.9 both (as in text) D13 इ थें आ णे ल्मी ये दि व्ये तु श सा स्या हि यां दि के ह्मा म ना द्वि य . (After each letter lacuna) —After Colophon, D1 mentions No 128 G1.2 conclude with श्रीरामाय नम; G3 with श्रीमते रामानुजाय नम; M1.2 with श्रीरामाय नम..

1 [b]) Dt D6.8 धर्मार्थसहितं हितं. ॐ Ct. धर्मार्थेति त्रिवर्गोपलक्षणं फलत्वेन तत्सहितं। हितं मोक्षफलकम्। ॐ —[d]) M4 तत्र तत्त्वत. (for तस्य धीमत·). —For 1, Ś1 Ñ V B D1-3.5.7.9 (l 1 for 1 [ab] and om. l. 2)-13 subst.:

152* श्रुत्वा पूर्वं काव्यबीजं देवर्षेर्नारदादपि ।
लोकादन्विष्य भूयश्च चरितं चरितव्रत: ।

[(l. 1) B3 महर्षेर् (marg. as in text) (for देवर्षेर्). Ś1 D1-3.5.7.11.13 मुनि (for ऋषि.). —(l 2) Ś1 लोकम्, D13 लोकम् (for लोकाद्). V4 चरित (for भूयश्च). D3 लोकानन्वेषयामास (for the prior half) D1.3.7 विस्तर, D2 विस्तार (for चरित). V3 °मत, D7 च मत° (for चरितव्रत·). V4 पवित्रं भूरितेजस (for the post. half)]

2 V4 M4 om 2. —[b]) D11 तस्थौ (for स्थित्वा). G4 मुनिरास्थित विष्टरे D5 om 2 [cd]. —[c]) V3 [अ]धर्मेण (for दर्भेषु) —[d]) Ś1 Ñ2 B2-4 D1-3.7.11.13 काव्यस्य (for धर्मेण) Ś1 [अ]न्वेषयन्; V3 [अ]न्विष्यतो, B4 [अ]न्वेषणे (sic), D1-3.7.10.11 G2 अन्वेषणे (D3 °णो), D13 अन्वेषया; D14 अन्विष्यतो, G4 अ * षतो (for अन्वेषते). D1-3.7 रत (D3 °त), D11 मतिं; D13 नतिं (for गतिम्) —After 2, Ś1 Ñ2 V2.3 B2-4 D1-3.7.10.11.13 ins, Ñ1 V1 B1 D12 subst for 2 [cd]

153* तपोबलेन चान्विष्य चरितं भूरितेजस: ।

[V1 तपोवन, V2 तपोवने (both submetric) Ś1 D13 चरितेन च तेनभा (for the post half)]

—After 2, Dt D4.6.8.9.14 S ins

154* रामलक्ष्मणसीताभी राज्ञा दशरथेन च ।
सभार्येण सराष्ट्रेण यत्प्राप्तं तत्र तत्त्वत· ।
हसितं भाषितं चैव गतिर्या यच्च चेष्टितम् ।
तत्सर्वं धर्मवीर्येण यथावत्संप्रपश्यति ।
स्त्रीतृतीयेन च तदा यत्प्राप्तं चरता वने ।
सत्यसंधेन रामेण तत्सर्वं चान्ववेक्षितम् ।
तत पश्यति धर्मात्मा तत्सर्वं योगमास्थित ।
पुरा यत्तत्र निर्वृत्त पाणावामलकं यथा ।
तत्सर्वं तत्त्वतो दृष्ट्वा धर्मेण स महाद्युति ।
अभिरामस्य रामस्य चरितं कर्तुमुद्यत ।
कामार्थगुणसंयुक्त धर्मार्थगुणविस्तरम् ।
समुद्रमिव रत्नाढ्य सर्वश्रुतिमनोहरम् ।
स यथाकथितं पूर्वं नारदेन महर्षिणा ।
रघुवंशस्य चरितं चकार भगवान्मुनि ।

[M4 om lines 3 T3 om line 4 For l 2 3 cf 148* —(l 2) T3 यद्वृत्त तस्य धीमत (for the post.

3

☞ Before Sarga 3, (which is the 4th Sarga in the following MSS) Ś1 Ñ V B D5 10-13 add one Anukramaṇī Sarga (Gorresio ed adds after the 3rd Sarga) giving the contents of all the 7 Kāndas in detail Some of the st om in Sarga 3 of the above MSS are found in the additional Sarga relegated to App I (No I) Their variants are given there M4 begins the 3rd Sarga from st 3 St I and 2 along with the additional passages thereafter are read in the beginning of the 4th Sarga. T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम. । ॐ.

G 1 3 3
B 1 3 10
L 1 4 3

जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम् ।
लोकस्य प्रियतां क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम् ॥३
नाना चित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने ।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम् ॥ ४
रामरामविवादं च गुणान्दाशरथेस्तथा ।
तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावताम् ॥ ५

व्याघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम् ।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम् ॥ ६
प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनम् ।
निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥ ७
गङ्गायाश्चाभिसंतारं भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ॥ ८

half) —(l 3) Dt D4 6 8 यावच्च (for या यच्च) —(l 5) Dt D4 6 8 14 च तथा G3 M1 चरता (for च तदा) G2 M1 च तदा (for चरता) —(l 6) Dt D6 8 G1 3 अन्वैक्षत D14 T1 2 अन्ववेक्षते G2 M1 अन्वनेष्मत M3 अनुवीक्षते (for अन्ववेक्षितम्) —(l 7) T3 आश्रित (for आस्थित) —(l 9) G2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) Dt D6 8 (*sec m*) °भति M2 4 °मुनि (for °श्रुति) —(l 10) Dt D6 8 9 G1 3 4 M2 तन्मते (for चरित) T2 वक्तुम् (for कर्तुम्) For l 11 12 cf 150* —(l 11) G1 transp कामार्थ and धर्मार्थ D4 9 सपन्न (for -संयुक्त) M4 धर्मार्थे च इह विस्तर (for the post half) —(l 12) G4 समुद्र इव M4 लोक (for स्व) —(l 13) Dt D6 8 M2 महामना (for महर्षिणा) —(l 14) D4 9 T G1 3 4 M2 4 ऋषि (for मुनि)]

—After 2 D1–3 7 ins (after 153*) a passage of 19 lines given in App I (No 2)

3 D10 m 3 —^{b}) Ś1 D13 चैवा°, V3 पूर्वा° G1 °नुकूल्यता (for सर्वा°) —^{c}) V1 कान्तिं (for क्षान्तिं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10–13 °वाक्यता M4 °वादिता (for °शीलताम्)

—After 3 B2 ins

155* विश्वामित्रस्य चरितं मन्त्रलम्भं तथैव च ।
ताडकायाश्च निधनं यज्ञयागनिदर्शनम् ।

4 D5 om (hapl) 4 and 5 N1 V B D2 3 10 11 13 read 4^{ab} after 5^{ab} D7 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{a}) D9 T3 G2 नानार्थाः (for नाना) V2 D2 4 9 14 T G2 M1 Cg k चित्र, G3 विधा (for चित्राः) D1 नाना कथाश्चाप्यभवन् —^{b}) Ś1 Ñ B1 3 D2 7 10–13 -महामुने, V1 2 D14 T1 G2–4 -महासने, V3 B4 -महात्मन (V3 °नो) D1 -महावने, D3 4 9 T2 3 M2 3 Cg k -समागमे M4 -समास्थने Ct as in text (for -सहायने) ✿Cg विश्वामित्रसमागमे विश्वामित्रेण राम लक्ष्मणयोः संयोगे सति अन्या रामचरितादन्या नानाप्रकारचित्र कथा, Ck मित्रसमागमे नानाचित्रकथा लौकिक्य । ✿ —^{c}) D2 3 7 जनकेन (for जानक्याश्च) Ś1 Ñ V B D10–13 मिथिलागमनं चैव —^{d}) Ś1 N2 V B1–3 चैव भेदनं D2 3 7 M4 चापि भेदनं (for च विभेदनम्) —For 4^{cd} D1 subst

156* धनुर्भेदं च मिथिला वैदेहानां प्रतिक्रिया ।

5 D5 om. 5 (cf v l 4) Ñ1 V B D2 3 10 11 13 read 4^{cd} after 5^{ab} —^{a}) Ñ1 D13 विवादश्च, V4 विलाप (for विवादं) D12 रामरामस्य विवादं —^{b}) Ś1 Ñ2 B2 (m as in text) —4 D2 3,7 9 10 13 भर्यं, V4 D12 M3 गुणं D11 प्रीतिं (for गुणान्) T2 3 G1 3 (before corr) तदा (for तथा) Ś1 N V B D2 3 7 9–13 M4 दशरथस्य च (Ñ1 * M4 श्च) D1 रामस्य कीर्तिता (for दाशरथेस्तथा) —^{c}) B1 अथ D4 T3 तदा (for तथा) D3 [अ]भिषेके (for °क) —After 5^{c} D1 ins

157* प्रकृतीना प्रतिक्रिया ।
मन्थराया कुमन्त्रं च

—^{d}) D1 भावता (for भावताम्)

6 ^{a}) V1 D5 11 व्याघातश्च Dt D3 6–8 G1 3 4 M2 Cg t विघात D3 तु (for च) —^{b}) Ñ2 V1 B2–4 D5 10–12 14 T2 राघवस्य (for रामस्य च) Ś1 D13 महात्मन (for विवासनम्) B2 ^{cd} in marg —^{c}) V1 शोको V4 D1 2 4 9 14 S Cg शोक, B4 श्लोक (sic) (for शोकं) Ś1 D12 विषादं V1 B1 विलापश्च (for विलाप) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 10 13 मोहं मरणमेव च Ñ1 मोहेन मरण तथा D1 कौसल्याश्च तथैव च D2 3 7 पौर लोकस्य चाप्रिय

7 ^{a}) Ñ1 विषादश्च (for विषादं) —After 7^{a} B2 ins

158* रामस्य गमन तथा ।
तमसाया निवास च

B ^{b} in marg —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 3 5 7 11 13 तथैव च, B2 प्रजाना च D10 सूतस्य च (for प्रकृतीना)

—After 7^{b} B3 (marg) ins

159* शृङ्गवेरपुरे वासं

—After 7^{ab}, D1 reads 8^{a} repeating it in its proper place then ins

160* पत्रैश्चापि निवासनम् ।
रात्रौ शोको विलापश्च रामस्य च महात्मन ।
लक्ष्मणेनाश्वासितश्च प्रकृत्य(ति) च स्वय गत ।

—After 7^{ab} D11 ins line 2 of 157* and thereafter cont

161* प्रजाना च निवर्तनम् ।

B3 transp ^{c} and ^{d} G3 reads ^{cd} *inter lin sec m*

—After 7^{c} B3 (marg) ins

162* गङ्गाकूले महात्मन ।

—^{d}) Ś1 V1 3 4 B1 D2 3 5 12 सूतस्य च नि(V3 वि)वर्तनं; Ñ1 अतो तस्य निवर्तनं, Ñ2 V2 B3 4 D7 10 11 13 सूतस्य च विसर्जनं, D1 ततस्तस्य निवर्तनं

8 D11 om (hapl) 8^{ab} G3 reads 8 *inf lin sec m* —^{a}) Ś1 Ñ V1 3 4 B D5 10 12 13 चैत्र°, V2 Dt D3 6 8,

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा ।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम् ॥ ९
पादुकाग्र्याभिषेकं च नन्दिग्रामनिवासनम् ।
दण्डकारण्यगमनं सुतीक्ष्णेन समागमम् ॥ १०
अनसूयासमस्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम् ।
शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥ ११
वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा ॥ १२
राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिबर्हणम् ।
कबन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम् ॥ १३ G 1 3 15 B 1 3 21 L 1 4 15

---

9 14 S (except G4) चापि°, D7 चानिशतार (for चाभि सन्तार) —After 8^{a}, D2 ins.

163* गुहस्य विनिवर्तनम् ।
प्रयागगमनादेव

On the other hand D7 ins

164* सुमन्त्रस्य निवर्तनम् ।
निषादवचनादेव

—^{b}) *D2 3 5 7 12 M4 भारद्वाजस्य* —^{c}) *Ś1 V4 भारद्वाजा* (for भरद्वाजा) V1 D3 5 11 नुज्ञा (D3 5 °ज्ञा) च, V2 M4 नुज्ञानं, V3 नुज्ञातश, D7 नुज्ञात G4 नुज्ञात (for नुज्ञानाच्) D1 भरद्वाजस्य वचनाच्, D2 भारद्वाजायानुज्ञात —^{d}) V1 °कूटस्य च (hypermetric) B4 °कूट (submetric) (for °कूटस्य) V3 °कूटप्रवर्तन

9 ^{a}) V4 निवेशश, Cg त्रिवेश (for निवेशं) V3 D13 °कर्मणि वेश च ❀ Ck वास्तुकर्म चित्रकूटे पर्णशालानिर्माणं तत्पूर्वकस्तत्र निवेश ❀ —^{c}) Ś1 D13 आश्वासन, T2 प्रसादन (for प्रसादन)

10 ^{a}) Ś1 Ñ B2 3 D1–3 5 7 10–13 ग्र्य (Ñ1 illeg) भिषेक, V1 भिषेक (submetric) V2 4 B1 4 D9 -या (V4 B4 च B1 भ्य) भिषेकं, G1 भ्यषेक (submetric) M4 -ग्राभिषेक (for ग्र्याभिषेक) V3 पादुकायाभिकथन —^{b}) Ś1 D13 -प्रवेशनं, Ñ V1–3 B2–4 D2 5 9–12 नि (N2 त्रि) वेशन D1 अगस्त्यस्य विसर्जनं, D3 भरतस्य निवेशन T1 2 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{c}) V4 °आगमन (for °गमनं) —After 10^{c} Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

165* विराधस्य वधं तथा ।
दर्शन शरभङ्गस्य

[(l 1) T3 G2 M1 तदा]

—^{d}) V1 सुतीक्ष्णाया (sic) Dt सुतीक्ष्यन (sic) D3 सुतीक्ष्नेन D4 [अ]भिसगम (for समागमम्)

11 T1 2 transp 10^{cd} and 11^{ab} Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D5 अनुसूया, D10 अनुसूवा Ś1 D11 -समस्या च, Ñ1 Ct -समास्या च, D1 -समायोगम्, D4 G3 Cg -सहास्या च D9 भिगमने D14 T1 2 G2 -नमस्या (D14 °स्या) च, M4 -सपयास्म, Cr k as in text (for -समस्या च) V3 B1 4 अनुसूयासमास्या (B4 °स्या) च D2 3 7 अन (D3 7 °नु) सूया समासाद्य ❀ Ck तयाग्रे च अनसूयासमस्यार्थं (?) अनसूयाया अत्रिपत्न्या समस्यत् (?) सगम ❀ —^{b}) V1 अंगराजस्य (sic) D9 (to avoid hiatus) [अ]प्यगरागस्य B1 अंगरागसमर्पणं —After 11^{ab}, Ś1 Ñ V (V4 om 11^{cd}–21) B D1–3 5 7 9 –13 ins

166* शरभङ्गाश्रमे वास वासवस्य च दर्शनम् ।
अगस्त्याश्रमवास च अगस्त्याच्च विसर्जनम् ।
समागम विराधेन वास पञ्चवटे तथा ।

[(l 1) D5 [अ]भ्यास (श) (for वास) V4 -अभावास V3 रामस्यापि (for वासवस्य) D1–3 7 9 शक्रेण सह सगम (D2 °म) (for the post half) —(l 2) D2 तु (for first च) D9 अगस्त्यस्याश्रमे वास (for the prior half) V2 [अ]गस्त्याश्रम, D1 अगस्त्यस्य (for अगस्त्याच्च) V3 B1 [अ]खलभनं (for विसर्जनम्) —(l 3) Ś1 कवधेन B4 विवादेन (for विराधेन) Ñ2 V B4 D12 13 पञ्चवटेस् (for °वटे)]

—After 11^{ab}, Dt D6 8 M2 ins

167* दर्शन चाप्यगस्त्यस्य धनुषो ग्रहण तथा ।

On the other hand D4 T2 3 G1 3 M1 ins

168* अगस्त्यदर्शनं चैव शूर्पणख्याश्च दर्शनम् ।

V4 om (hapl) from 11^{cd} up to 21 —^{c}) D4 सूर्पणख्याश्, (for शूर्पणख्याश्) M4 प्रकोप च (for च सवादं) Ś1 Ñ V1 3 B D5 10–13 हास सू (Ś1 V1 3 D11 13 शू) र्पण (Ś1 V2 D5 10–13 °न) खा (D13 °हा) याश्च D1–3 सूर्पणख्या (D2 °खा) प्रहास च T3 तथा च सह सवाद —^{d}) D2 om 11^{d} 12^{a}

12 V4 om 12 D2 om 12^{abc} (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 illeg V3 वध (for वध) D3 °त्रिशिरसा, D9 °त्रिशिरसोपि (for °त्रिशिरसोर्) —^{b}) Ś1 Ñ V1–3 B D5 10 12 13 कथनं, D3 11 व्युत्थानं (for उत्थान) D7 दूषणस्य वधं तथा —After 12^{ab}, V3 ins

169* मारीचस्य च वाक्यानि वैदेह्याश्च प्रलोभनम् ।

☞ D7 om st from 12^{cd} up to the 5th Sarga After 12^{ab} it ins from line 100 up to the end of *the Anukramani Sarga (App 1 No 1)* *For v l* see App 1 (No 1)

—^{c}) N1 V1–3 B D1 3 5 9 10 12 M4 विनाश च (for वध चैव) Ś1 D11 मारीचिप्रविनाश च —^{d}) Ś1 B2 D13 वैदेही (for वैदेह्या) —After 12 V3 ins line 3 of 171* with v l सभाषा जटायुषा (for महात्मना)

13 V4 om 13 (cf v l 11) G4 रामस्य च (for राघवस्य) —^{b}) D4 निबर्हणं M4 बर्हणं च जटायुष —^{c}) Cg चापि (for चैव) —^{d}) D4 G1 3 M2 [ए]व (for [अ]पि) —For 13^{cd} M4 subst

G I. 3 16
B I. 3 22
L. I 4. 15

शबर्या दर्शनं चैव हनूमद्दर्शनं तथा ।
विलापं चैव पम्पायां राघवस्य महात्मनः ॥ १४
ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम् ।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम् ॥ १५
वालिप्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम् ।
ताराविलापसमयं वर्षरात्रनिवासनम् ॥ १६

कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसंग्रहम् ।
दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम् ॥ १७
अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य बिलदर्शनम् ।
प्रायोपवेशनं चैव संपातेश्चापि दर्शनम् ॥ १८
पर्वतारोहणं चैव सागरस्य च लङ्घनम् ।
रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्यापि विचिन्तनम् ॥ १९

170* अरण्यदर्शनं चैव कबन्धस्य च दर्शनम् ।

14 V4 G3 M4 om. 14 (for V4 cf. v.l. 11). —a) D4 शवर्या. —b) T3 तदा (for तथा). —For 12^{c}–14^{b} D11 subst.

171* (13^{cd} 13^{a}) सीतायाश्च प्रलोभं च मारीचस्य वधं तथा ।
वैदेह्या हरणं चैव शोको वै राघवस्य च ।
गृध्रराजेन संभासं(षं) धर्मज्ञेन महात्मना ।
(13^{bc}) जटायोर्निधनं चैव कबन्धस्य च दर्शनम् ।

Then reads line 3 of 172*. —For 13–14^{b} Ś1 Ñ V (V4 om.) B D1–3 5 9 10 12 13 subst.:

172* (जटायोर्निधनं चैव) विलापो राघवस्य च ।
कबन्धग्रहणं चैव कबन्धस्य वधं तथा ।
शबर्या दर्शनं चैव पम्पाया दर्शनं तथा ।

[(l. 1) Ñ2 D2 3 9 जटायुनिधन, B2 जटायोर्मरण. Ś1 Ñ1 V1 2 B1 2 D1–3 5 9 12 13 विलाप. D3 वै (for second च). Ñ2 B4 राघवस्य विलापन (for the post. half). —(l. 2) B1 3 4 D2 वधस् (for वध). V3 कबधवधमेव च (for the post. half). —(l. 3) 13^{d} and 14^{a} transp. B4 श्च निदर्शनं (for दर्शनं तथा). D1–3 पपामदर्शन तथा (for the post. half).]
—Before the post. half of line 1 of 172* B2 (marg.) ins.:

173* वैदेह्यान्वेषणं तथा ।
लक्ष्मणानुगमं चैव.

—D1 14 T G2 M1 3 om. 14^{cd}. —For 14, Dt D6 8 subst., while V2 D2 3 9 11 subst. line 2 only for 14^{cd}:

174* शबरीदर्शनं चैव फलमूलाशनं तथा ।
प्रलापं चैव पम्पाया हनूमद्दर्शनं तथा ।

[(l. 2) 14^{b} and ^{c} transp. D2.3 हनुमद्.]

15 V4 om. 15 (cf. v.l. 11). —a) Ś1 Ñ V1–3 D5 10–13 ऋष्य(D13 °षि)मूकाभि, D3 ऋस्य°, T1 2 M ऋश्य°, Cg as in text (for ऋष्यमूकस्य). —b) D14 illeg. (for समागमम्). —c) D3 प्रत्ययोत्पादनात्. D2 सख्ये.

16 V4 om. 16 (cf. v.l. 11). —a) D9 वाली. D2.3 11 12 -प्रम(D2 °श)मनं (for प्रमथनं). Ś1 Ñ V2 3 B D1–3,5 9–13 M4 राज्ये; M3 चापि (for चैव). V1 वालिप्रथम राज्येन. —b) V1 सुग्रीवस्य (hypermetric) (for सुग्रीव-).

B4 -पालनं (for -पादनम्). D2 3 11 सुग्रीवस्याभिषेचनं, G1 °प्रार्थनं तथा. —c) Ñ1 B1 4 Dt D4–6 8 11 12 G1 Cmp g -विलापं (D5 °प). M1 -विलोप- (for -विलाप-). Ś1 Ñ2 V2 B3 D10 11 13 -शमनं; V3 -कथनं, D1–3 9 12 -समये (for -समयं). ❀ Cg ताराविलापसमयमिति पाठे 'सर्वो द्वन्द्वो विभाषयैकवद्भवति' इत्येकवद्भाव.; Ck: शरदि कार्योद्योग· कार्य इति राम सुग्रीवकृतसंकेत. समय: ❀ —d) Ś1 V1 M3 वर्षारात्र-; Ñ V2 3 B D1 3,10 11 वर्षारात्रि; D2 वर्षा चात्र, D12 (before corr. as in text) 13 G1 2 वर्षरात्रि, Cg k as in text (for वर्षरात्र-). V1 विवासनं, V2 -विवेशनं. D9 वर्षासु प्रविवासनं.

17 V4 om. 17 (cf. v.l. 11). —a) Ñ1 D1–3 कोपाद्; D10 कोपो. D9 वचनाद्राजसिंहस्य. —b) T3 G1 3 M2 उपसंगमं (for °संग्रहम्). V2 3 वानराणामुपग्रहं (V3 °सद्ग्रहं hypermetric). —c) Ś1 D1–3 9 13 दिक्षु (for दिशः). M2 4 अपि (for एव). —d) D11 °श्चैव वर्णनं.

18 V4 om. 18 (cf. v.l. 11). —a) V3 B1 2 अंगुरीय. Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D5 10 12 13 अंगुली(B3 4 °री)यप्रदानं च. —b) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 2 4 D1 5 9 10 12 13 तथैव; M4 मयस्य (for ऋक्षस्य). D13 G2 बलि (for बिल-). D2 3 तथा बिल विदर्शनं. V2 om. (hapl.) 18^{cd}. —c) D1–3 M4 शोकं; D6 14 T1 2 G1–3 M1–3 चापि, G4 lacuna (for चैव). D9 °वेश शोकं च. —d) Ñ2 B3 संपातेश्. Ś1 Ñ (Ñ1 illeg. for च) V1 3 B D1 4 5 10–13 [ए]व (for [अ]पि). Ñ1 illeg. (for दर्शनम्).

19 V4 om. 19 (cf. v.l. 11). D3 om. (hapl.) 19–20. G4 om. (hapl.) 19^{ab}. —a) D6 14 T G2 M1 3 4 [अ]पि (for [ए]व). —b) Ñ2 om. ^{b}. Dt D6 8 T3 [अ]पि लंघनं; D9 विलंघनं. —After 19^{ab}, Dt D4 5 8 9 14 S (except G4 (om.) M4) ins.:

175* समुद्रवचनाच्चैव मैनाकस्य च दर्शनम् ।

[T3 शैल (for चैव).]

Dt D6 8 cont.:

176* राक्षसीतर्जनं चैव छायाग्राहस्य दर्शनम् ।

Dt D4 5 8 9 14 S (except G4 (om.) M4, Dt D6.8 second time) cont., while Ś1 Ñ2 B D10 12 13 G4 M4 ins. after 19^{ab}.

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम् ।
अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम् ॥ २०
अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणम् ।
राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ॥ २१
मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च ।
राक्षसीविद्रवं चैव किंकराणां निबर्हणम् ॥ २२
ग्रहणं वायुसूनोश्च लङ्कादाहाभिगर्जनम् ।
प्रतिप्लवनमेवाथ मधूना हरणं तथा ॥ २३
राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा ।
संगमं च समुद्रस्य नलसेतोश्च बन्धनम् ॥ २४ G I 3 28 B I 3 34 L I 4 27

177* सिंहिकायाश्च निधनं लङ्कामलयदर्शनम् ।

[Ñ2 missing up to लङ्काम D6 सिंहकायास् D9 निहन (for निधन) Ś1 B D10 12 13 सिंहि(D12,13 सिंह)कायाश्च चैव (for the prior half) Ś1 B3 4 D10 13 निलय (for -मलय) B1 2 D12 लङ्कामयनि° (for the post half)]

Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{cd}) D4 एकस्य च M4 एकायन (for एकस्यापि) D9 च चिंतने (for विचिन्तनम्) Ś1 N V1-3 B D1,2,8,10-13 रात्रि(Ś1 D13 °त्रौ)प्रवेश (B3 D5 °शो, D11 °शन hypermetric) लंकायां चिंता (V1,3 B4 D5 10 12 °ता) हनुमतस्तथा (V3 चैव हनूमत) —After 19 T1 2 ins 178*

20 V4 D3 om 20 (cf v.l. 11 and 19 resp) —^{a}) V2 B3 Dt D6 अपान, V3 तथापान (hypermetric) (for आपान) D1 भूमौ (for भूमि) —^{b}) D1 सावरोधस्य, G1 अवरोधस्य च (hypermetric) (for अवरोधस्य) —After 20^{ab} Dt D4 6 8 10 S (except M4 T1 2 after 19) ins

178* दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ।

[G2 रावनस्य (for रावणस्य) T2 G2,4 M1,3 [अ]पि (for च)]

—After 20^{ab} D2 ins.

179* नागगन्धर्वयक्षाणां देवतासुररक्षसाम् ।

Ś1 (hapl.) D2 om 20^{cd} —^{c}) N1 V2 B4 D1 13 -वनिकायां(N1 °मा also) च (V3 तु) (for -वनिकायान) —^{d}) V1 शीतायास् (here and elsewhere below) N2 B3 D4 10 11,13 [श्]च (for [श्]चापि)

21 V4 om 21 (cf v l 11) —^{b}) D4 T2 अपि (for अपि) D9 S (except T2) रावणस्य च (G2 M2 °स्यापि)दर्शन D1 om. M4 om (hapl) 21^{cd} —^{c}) D4 G1 2 °दर्शने G2 M1 अपि (for एव) —^{d}) D9 -वन (for -स्वप्न) —For 21 Ś1 Ñ V (V4 om) B D1 3 (D1 l 2 for 21^{ab}) 8,10-13 subst

180* राक्षसीतर्जनं चैव रावणस्य च दर्शनम् ।
संभाषणं च मैथिल्या अभिज्ञानस्य धारणम् ।

[D1 om line 1 —(l 1) Ñ1 V1-3 B1 D2,11 12 °दर्शने Ś1 V3 B2,3 D1,8,10,13 चापि (for चैव) B2 भर्त्सनं (for दर्शनम्) —(l 2) B1 4 transp the prior and the post halves V1 सभाषणं चैव (hypermetric) D3 समाषण (submetric) D9 भाषणं चैव (for संभाषण च) D1-3 सीताया (for मैथिल्या)]

22 ^{a}) D2 प्रशि° (sic) (for मणिप्रदानं) D1 3 सीतायै (for सीताया) —^{b}) M2 damaged for ^{b} Ś1 Ñ2 B2 (marg as in text) 3 D10 13 वन°, V2-4 B4 D1 3 °भगास् (for वृक्षभङ्ग) —^{c}) D3 रक्षसां (for राक्षसी) G2 M1 विद्रवं चापि (for विद्रवं चैव) D1 रक्षोविद्रवणं चैव —^{d}) Ś1 D13 वध (D13 °धस्)तथा (for निबर्हणं) V2 रावणस्य च दर्शनं —After 22 Ś1 Ñ2 V B D5 10-12 ins

181* अमात्यपुत्रनिधनं सेनापतिवधं तथा ।
अक्षस्य निधनं चापि यानमिन्द्रजितस्तथा ।

[(l 1) B4 अमात्र (sic) (for अमात्य) V3 4 °वधम् (for °वध) —(l 2) B4 अक्ष च (for अक्षस्य) B1 चैव (for चापि) Ś1 V1 2 4 B1 2 4 D5 11 निर्याणं(Ś1 °तँ B1 2 4 °यं)इन्द्रजित° (B1 2 °ता) V3 निर्याणमिंद्रजितस्° (hypermetric) B3 °जित° (for the post half)]

23 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3,5 8-13 M4 वानरेंद्रस्य (for वायुसूनोश्च) —^{b}) D11 om भिगर्जनं, Cr K -तर्जनं Ctp -मर्दनं Ś1 Ñ2 V1 3 B D1 3,5 10,12 13 लंकादाहाभि(D1 3 °हेन)मर्दनं (V2 दर्शन D1 गर्जन D3 गर्जित) In G3 23^{c} 25^{b} are written int lin sec m —^{c}) Ś1 Ñ2 V3 B2-4 D5 10 12 प्रतिप्रयागम् V1 अभिप्रवणम्, V4 प्रतिप्रवरम् D1 कपिप्रवणम्, D2 3 प्रतिप्रगमम्, D13 प्रत्यप्रयागम् (sic) D11 प्रतिप्लग* (for प्रतिप्लवनम्) Ś1 Ñ V B D1 3 8-13 [अ]पि D2,3 [अ]त्र (for [अ]थ) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 2 5,8-13 M4 मधुनो D3 (before corr as in text) Cg ग्रहण (for हरणं) T2 तदा (for तथा)

24 G2 reads 24 int lin sec m (cf v.l. 23) —^{a}) D2 राघवश्चास्मन (sic) M4 °श्वा**नं (for राघवाश्वासनं) Ś1 V1 B2 3 D5,10 12,13 T1 2 चापि D11 चापि (for चैव) —^{b}) M4 मणेर् (for मणि) V3 नियातन B4 निजातन (sic) D3 नियातनं (sic) (for नियातनं) T2 तदा (for तथा) —After 24^{ab} B2 (marg) ins

18_* तत समुद्रगमनं समुद्रस्य च दर्शनम् ।
विभीषणागमं चैव अभिषेकं तथैव च ।

G 1 3 28 B 1 3 35 L 1 4 28

प्रतारं च समुद्रस्य रात्रौ लङ्कावरोधनम् ।
विभीषणेन संसर्गं वधोपायनिवेदनम् ॥ २५
कुम्भकर्णस्य निधनं मेघनादनिबर्हणम् ।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे ॥ २६

विभीषणाभिषेकं च पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
अयोध्यायाश्च गमनं भरतेन समागमम् ॥ २७
रामाभिषेकाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनम् ।
स्वराष्ट्ररञ्जनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनम् ॥ २८

—After 24^{ab} T1 2 read 25^{cd} M2 damaged from समुद्रस्य in 24^{c} up to विभीषणेन स in 25^{c} —^{c}) D13 संग्राम (for सगर्मं) Dt D1–4 6 8 9 14 T G1 3 4 M4 समुद्रेण (for समुद्रस्य) —After 24^{c} D2 ins

183* विभीषणसमागमं ।
समुद्रतरण चैव राघवस्य विचिन्तनम् ।
समुद्रागमन चैव

Ś1 om (hapl) 24^{d}–25^{a} —^{d}) D1 °सेतुश्च D3 नभसतोश्च (sic) (for नलसेतोश्च) D2 11 दर्शन (for बन्धनम्)

25 Ś1 om 25^{a} (cf v l 24) G2 reads 25^{ab} *int lin sec m* (cf v l 23) M2 damaged for 25^{abc} (cf v l 24) —^{a}) V1 2 D5 11 12 तरणं च (V1 वै) V3 प्रतरण च (hypermetric) V4 B1 2 4 प्रतारण D6 प्रताप च D13 प्रभाव च, M3 प्रकार च (after corr *sec m* as in text) (for प्रतार च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 9–13 M1 3 4 रौद्र (D9 M1 3 रात्रौ) ल्कोप (V1 2 4 D11 M1 3 °काव) रोधन (Ś1 D13 °मर्दनं, Ñ2 B3 D10 °दर्शनः M1 °लोकन) —After 24^{ab} T1 2 read 25^{cd} —^{c}) Ñ V विभीषणन, D2 3 विभीषणस्य (for विभीषणेन) N2 D5 ससग, D2 मैत्रेण D3 सपाससर्गं मत्रेण (sic) D11 संतु ससर्गा (hypermetric) (for ससर्गं) —^{d}) V1 विधोपाय (sic) D11 वधोय (submetric) M2 व*पाय (for वधोपाय) B4 निमंत्रणं, M4 निदर्शन (for निवेदनम्) —After 25 B3 ins

184* रावणस्य च संत्रास चारप्रस्थापनस्त(नन्त)था ।
शुकसारणनियाण सैन्यसदर्शनस्त(नन्त)था ।
रावणोत्पातन चैव शे(शै)लस्य च निवेदनम् ।
विलाप चैव वैदह्या शरबन्धस्तथैव च ।

26 ^{a}) T3 कुंभकर्नस्य Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 M4 च वधं (V3 B3 °धो) D4 निधनं (after corr as in text) (for निधन) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 -वध (V2 3 B4 °धस् D13 °धम् (sic)) तथा D1 [अ]भिमर्दनः D2 विमर्दनं, D3 निपातन, D9 [उ]पमर्दन (for निबर्हणम्) N1 सिंहनाद वधस्तथा M4 मेघनादस्य मर्दनं —^{c}) G2 राघवस्य (for रावणस्य) D11 वधं घोर (for विनाश च) B1 रावण****च —After 26^{c} B2 ins

185* सीतात्याग तथैव च ।
ब्रह्मादिदेवताना च दर्शनं वचन तथा ।
सीताया प्रत्यय चैव

—^{d}) V2 °प्राप्तिस् V3 4 B3 D 10 °वाप्तिस् B4 D9 °प्राप्तिम् (for सीतावाप्तिम्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 9–13 तथैव च M4 च राघवे (for अरे पुरे) —After 26 B3 ins.

186* तत समुद्रगमन समुद्रस्य च दर्शनम् ।

27 ^{a}) Ñ V Dt D1 4–6 9–14 S विभीषणा°, D2 3 विभीषणस्याभिषेक —^{b}) Ś1 N V B D5 10–13 G4 M3 पुष्पकारोहण तथा —After 27^{ab} D2 3 ins

187* ब्रह्मादिदेवागमन सीताया प्रत्ययं प्रति ।
[cf l 2–3 of 185*]

On the other hand D11 ins lines 2 and 3 of 185* and thereafter repeats 26^{d} —^{c}) Ś1 V3 D2 5 13 अयोध्याया, D12 अयोध्या*श्च (for अयोध्यायाश्च) V4 D9 11 M4 अयोध्यागमन चैव (D9 चापि) —After 27^{c} Dt D6 8 ins

188* भरद्वाजसमागमम् ।
प्रेषण वायुपुत्रस्य

28 ^{a}) M2 damaged for ^{a} Ñ1 illeg (for रामा) Ś1 D13 °भ्युदयो (for °भ्युदय) D2 रामाभिषेकोभ्युदये (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 9–13 हरिरक्षो° (V1 °क्षौ (sic)) M2 ञर्वसैन्य° —After 28^{ab} Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 10 11 13 ins

189* अगस्त्यप्रमुखाना च महर्षीणा समागमम् ।
राक्षसाना समुत्पत्तिं रावणस्य जयं तथा ।

[(l 1) B3 °प्रभृतीना (for °प्रमुखाना) —(l 2) Ś1 D13 om l 2 B3 भय D2 जयम् (for जय)]
D5 reads 28^{c}–29^{b} in marg —^{cd}) Dt T2 स्वराष्ट, D14 स राष्ट्र G4 सुराष्ट्र (for स्वराष्ट्र) T3 सीतायाश्च (for वैदेह्याश्च) Ś1 N V B D1 3 5 9–13 सीतायाश्च परित्यागं (B3 °ग) प्रकृतीना च रजनं (B4 रंचन D11 रज* Ś1 B2 D13 रञ्जन प्रकृतेस्तथा D1 9 प्रकृतीरजन तथा) M4 रजनं प्रकृतीना च सीतात्याग तथैव च —After 28 D3 ins while D2 ins after 29

190* लवणस्य विनाशं च शत्रुघ्नस्याभिषेचनम् ।
मथुराया निवेशं च मैथिल्या प्रसव तथा ।
यज्ञस्यागम चैव सीताया प्रत्ययं पुन ।
भूमौ प्रवेशं सीताया सतापो राघवस्य च ।
कालदुर्वाससोर्वाक्याल्लक्ष्मणस्य विसर्जनम् । [5]
स्थाप्य राज्ये सुतान्सर्वान्रामस्य च गतं दिवि ।
एतत्तु तपसा दृष्ट्वा निरचिन्वन् महामुनि ।

[(l 3) D2 संज्ञानागमन —(l 4) D3 सताप —(l 5) D3 वाक्यं —(l 6) D2 reads प्राप्य राज्य सुता सर्वे रामस्य त्रिदिवे गतिं —(l 7) D3 निमील्ने (for निरचिन्वन्)]

अनागतं च यत्किंचिद्रामस्य वसुधातले । | तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

G. I 3. 33
B. I 3 39
L. I 4 42

29 D5 reads 29^{ab} in marg (cf v l 28) —^{a}) D5 °गतस्य, D12 °गत* G1 °गमं च (for अनागतं च) G4 अनागमवा किंचिद् —^{b}) D11 वहुधा° (for वसुधा°) —After 29^{ab} Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins line 15 of the passage given in App I (No 2) Ñ1 V B D5 12 cont Ś1 Ñ2 D1 9–11 13 ins after 29

191* अस्यागमसपीणां च शत्रुघ्नस्य विसर्जनम्।
वने प्रसूतिं सीताया लवणस्य रणे वधम्।

[Ś1 D13 om l 1 D1 9 om l 2 —(l 2) V3 रत्न (for वने) Ñ2 प्रसूती D5 प्रसूति D11 लवण* V3 4 वधस्तथा (for रणे वधम्)]

B2 cont lines 2–4 (var) of 190 —After 191** D11 ins the prior half of l 2 of 190* and then cont

192* यज्ञारम्भस्तथैव च।
यज्ञान्ते चैव सीताया पातालगमनं तथा।

—After 191* Ś1 Ñ V B (B2 after l 4 of 190*) D5 10–13 (D11 after 190*) read l 5 6 (var) of 190* then read l 9–14 (omitting 10) (var) of the passage given in App I (No 2) Ñ1 V B D5 12 om 29^{cd} —^{c}) Ś1 N2 D1 2 9–11 13 T3 G4 काण्डे, Cg k t as in text (for काव्ये) G4 * * कारोत्तरे काव्ये M4 तच्चोत्तरकाे स्काव्ये ꣸ Cg मदुत्तरे काव्ये उत्तरकाण्डे चकार, Ck रे काव्य इति। समग्रकाव्यलक्षणलक्षितत्वात् काव्योत्तमे, Ct तत्सर्वमुत्तरे सर्वतो विशिष्टे काव्ये चकार निबबन्धेत्यर्थ ꣸ —^{d}) D1 2 9–11 13 M4 चरितं (for वाल्मीकिर्) G4 भारि तामन (for भगवानृषि) —After 29 D1 9 ins l 1 of 191*, thereafter read l 6 (var) of 190* and then ins

193* ऋक्षवानरगोपुच्छैस्तथा जनपदैरपि।

—Thereafter read l 7 (var) of 190* and then ins while D2 subst for 29^{cd}

194* चरितं सर्वयशस्य सत्यं काव्ये चकार ह।
[D1 9 सर्वं (for सत्य) D9 काव्य]

D1 cont while D9 ins before 1 4 1

195* तत पुनरह किंचिदुपश्लोकयते मुनि ।
स ब्रह्मा सप्रहस्यैव श्लोक इत्यब्रवीद्वच ।
तत शिष्याश्च वृद्धाश्च सर्वे चान्ये तपस्विन ।
अभिवाद्य महात्मानमृषिवाक्य विचारयन्।
पादबद्धश्चतुष्पाद श्लोकान्ते च महर्षिणा। [5]
अत्र व्याहरणार्थं वै शोक श्लोकत्वमागत ।
तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकेर्भावितात्मन ।
इदं रत्नं रामायण काव्यमयमेव करोम्यहम्।
यथा मे ब्रह्मणा प्रोक्तं नारदस्य च दर्शने।
(I 3 I) श्रुत्वा स वस्तुमात्रं हि धर्मज्ञो धर्मसंहितौ (त)। [10]
वक्तुमन्विष्यते भूयो यद्वृत्तं तत्र तत्त्वत ।

[For l 3–8 cf I 2 38–40 —(l 4) D9 ऋषेर्वाक्य —(l 5) D9 श्लोक इत्यभिसंज्ञित (for the post half) —(l 6) D9 अनु (for अत्र) —(l 8) D9 एष वै प्रकरोम्यह (for the post half) —(l 9) D9 दर्शन (for दर्शने) —(l 10) D9 धर्मात्मा (for धर्मज्ञो) —(l 11) D9 व्यक्तमन्विष्य वै D9 तत्र हि (for तत्त्वत)]

—After 29 D2 ins 190* Ś1 Ñ2 D5 10 11 13 ins 191*

Colophon Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 cont the Sarga D7 om —*Kanda name* Dt D6 8 इत्यार्षे श्री (D8 om श्री) रामायणे वाल्मीकीये° (D6 om वा°) D9 इत्यार्षे श्रीरामायणे (om बाल°) D4 14 S इति श्रीमद्बालकाण्डे (D4 M4 om श्रीमद्) —*Sarga no* (figures words or both) Dt D4 6 8 9 14 both as in text S (words) —After colophon G1 2 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम G4 श्री द्राय नम

G. 1 3 56 B. 1.4 16 L. 1 4 54 ते प्रीतमनसः सर्वे मुनयो धर्मवत्सलाः ।
प्रशशंसुः प्रशस्तव्यौ गायमानौ कुशीलवौ ॥ १५
अहो गीतस्य माधुर्यं श्लोकानां च विशेषतः ।
चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिव दर्शितम् ॥ १६
प्रविश्य तावुभौ सुष्ठु तदा भावमगायताम् ।
सहितौ मधुरं रक्तं संपन्नं स्वरसंपदा ॥ १७
एवं प्रशस्यमानौ तौ तपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ।
संरक्ततरमत्यर्थं मधुरं तावगायताम् ॥ १८

---

15 Cf v.l. 2 and 18.—^{a}) D4 प्रीता मुनयः (for प्रीतमनसः) —^{b}) D4 तथा वै (for मुनयो) —^{d}) D14 T1 2 गायंतौ तौ; Cg as in text (for गायमानौ)

16 Cf. v l 2 and 18. T3 repeats 16^{ab} after 20^{ab}. —For 16^{ab}, M4 subst.

202* अहो भगवत सम्यग्रामस्य चरितं महत् ।

—^{c}) D4 6 9 चिर (for चिर-) D6 9 निवृत्तम् (for निर्वृत्तम्).

17 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) Dt D8 T1 2 G1 3 Ct तथा, Cg as in text (for तदा) T3 M2 काव्यम् (for भावम्) M4 अहो सुष्ठु प्रविश्यैतावुभौ°. —^{c}) D6 सहितो (sic), D9 M1 सहितं, M4 सहतं (for सहितौ). G1 (before corr) मधुरौ (for मधुर). G2 रक्तौ, M2 व्यक्तं; Ck तारं (for रक्तं). —^{d}) D4 T3 G2 M1 2 सपन्नौ, Cg k t as in text (for सपन्नं) ❀ Cg स्वरसपदा षड्जादिस्वरसपदा सपन्नं अत एव मधुर रमणीयं रक्तं रागयुक्तं च यथा भवति तथा अगायतां; Ck· तारमुच्चैः संपन्नं यथा तथा अगायतां, Ct मधुर पाठतो गानतश्च । रक्तमुच्चै स्वरसपदा षड्जादिस्वरसपदा संपन्नं यथा भवति तथा अगायतां ❀

18 ^{a}) D4 प्रशंस्यमानौ (for प्रशस्यमानौ) D9 11 तु; D14 T1 2 G3 4 M2 3 तैस् (for तौ) —^{b}) D9 तप श्लाघैर्, D11 गीयमानौ (for तप.श्लाघ्यैर्). D4 9 14 S (except T1 M2 3) Cg महात्मभिः (for महर्षिभिः). —^{c}) T1 missing from मत्य up to तान in ^{d}.

For 2–18, Ś1 Ñ V B D2 3 5 10–13 subst a passage diverging from the text, which is given below as one unit for the sake of convenience, D1 subst. for 7-18:

203* (2) { श्रुत्वा चेदमशेषेण काव्यं रामायणाद्वयम् ।
चिन्तयामास क इदं लोकेऽस्मिन्प्रथयिष्यति ।
(3^{ab}) अथ चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
(3^{cd}) तदा जगृहतु पादौ मुनिवेश(ष)धरौ वने ।
वाल्मीकिशिष्यौ तरुणौ रूपौदार्यगुणान्वितौ ।
(4^{ab}) कुशीलवाविति ख्यातौ गीतरागाद्भैरवौ ।
स तौ मूर्धन्युपाघ्राय वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
उवाचेदं तदा वाक्यं प्रगल्भतरम भिक्षौ ।
सारं रामायणं काव्यमिदं तावन्मया कृतम् ।
गृह्णतां भक्तियोगेन पुण्यप्रवर्धनीर्तनम् ।
(6^{cd}) पौलस्त्यवधसंयुक्तं धर्मकामार्थबृंहितम् ।
(7^{ab}) पाठ्ये गेये च मधुर प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
(7^{cd}) { तन्त्रीगीतैश्च मधुरैरन्वितं सप्तभिः स्वरैः ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं श्रोतु· श्रुतिमनोहरम् ।
(8) { शृङ्गारवीरबीभत्सरौद्रहास्यभयानकैः ।
करुणाद्भुतशान्तैश्च युक्तं काव्यरसैरपि ।
एवमुक्त्वा तु तौ बालौ भगवानृषिसत्तमः ।
सम्यगध्यापयामास काव्यं रामकथाश्रयम् ।
(11^{cd}) वाग्विधेयं तदा ताभ्यां कृतं तच्च विशेषतः ।
पुण्यं रामायणं काव्यं तदा तौ मुनिरब्रवीत् ।
गीयतामिदमाख्यानं भवद्भ्यामृषिसंसदि ।
(12^{ab}) राजर्षीणां पुण्यकृतां साधूनां च समागमे ।
गुरुणैवमनुज्ञातौ ततस्तौ देवरूपिणौ ।
कुशीलवौ राजपुत्रौ प्रकृत्या मधुरस्वरौ ।
(10^{cd}) रूपानुरूपौ रामस्य बिम्बाद्बिम्बमिवोत्थितौ ।
(5^{ab}) वेदवेदाङ्गेतिहासशास्त्रेषु परिनिष्ठितौ ।
(12^{cd}) जगतुस्तौ तदा काव्यं मधुर मधुरस्वरौ ।
यथोपदिष्टमृषीणां संनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
तयोर्ब्रह्माभवत्प्रीत· सेन्द्राश्च सुरसत्तमा· ।
गन्धर्वपतयश्चैव पन्नगाश्च महर्षिभि. ।
(13^{ab}) तौ कदाचित्समेतानामृषीणां देवरूपिणाम् ।
(13^{cd}) काव्यं रामायणं मध्ये सहितावभ्यगायताम् ।
(14^{ab}) शृण्वतां तु तदा काव्यमृषीणां हर्षसंभव· ।
(14^{cd}) सहसाभून्महाशब्दः साधु साध्विति शंसताम् ।
(15^{ab}) सुप्रीतमनसश्चैव मुनयो धर्मवत्सला· ।
(15^{cd}) शशंसुर्भ्रातरौ तत्र गायन्तौ तौ कुशीलवौ ।
(16^{ab}) अहो भावानुगं गीतमहो गीतमनिश्वरम् ।
अहो भगवता सम्यग्रामस्य चरितं महत् ।
(16^{cd}) चिरवृत्तमपि ह्येतत्प्रत्यक्षमिव दृश्यते ।
संस्कृतं मधुरं चैव समाक्षरपदक्रमम् ।
प्रयोक्तारायिमौ चापि सम्यगस्य कुशीलवौ ।
कुमारौ देवगर्भाभौ तरुणौ मधुरस्वरौ ।
अहो श्रव्यमहो स्वाद्यमहो गीतमनिस्वरम् ।
(17^{cd}) व्यक्तं च मधुर चैव परया स्वरसंपदा ।
पदसंधिसमायुक्तं ताललयसमन्वितम् ।
(18^{ab}) एवं प्रशस्यमानौ तौ श्लाघ्यमानौ महर्षिभि. ।
(18^{cd}) भूयो व्यक्ततरं साधु मधुरमभ्यगायताम् ।

[D1 om. lines 1-16, 24-27, 41, 45 and 47.—(l. 1) D5 10 12 चेदम् (for चेदम्) V1 शिशन D2.3 °चेत शिशेन (for the prior half). B1 काव्यं (by metathesis) (for काव्यं). Ś1 V1 D2.3 [मा]करं (for [आ]द्वयम्). —(l. 2) Ś1 V2.4 B1 D2 °देशैर (for प्रथयिष्यति). —(l 3) D2 वैरोर् (for महर्षेर्). —(l. 4) Ś1 D13 गुरो, B1 D11 मुने·, D12]

वन (*for* वने) D॰ मुनिरूपधरौ च तौ, D3 ब्रह्मरूपधरौ मुने (for the post half) —(l 5) B2 कि °(m) in वाल्मीकि॰ B3 (m) °समन्वितो —(l 6) V2 न्यायव (for न्यायज्ञ॰) —(l 7) V3 तौ च, B1 स त D13 मुनी (for स तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(l 8) V4 B2 प्रोवाच (for उवाच) D10 [इ]मौ (for [इ]द) Ś1 V4 D13 तनो, Ñ B1 3 तथा (for तदा) —(l 9) D2.3 इत्स्न (for आर्ये) D3 °तानौ यथाक्रम (for the post half) —(l 10) Ś1 Ñ2 (m) B1 2 D10 गृहीत, V1 3 B4 D13 गृहीत, V2.4 B2 गृहीता (for गृह्यता) V1 3 सनि°, D3 मुनि° (for मविधानेन) —(l 11) Ñ2 V1 B3 4 D10 न्सयुत (for न्सहितम्) —(l 12) Ś1 V1 4 B1 2 4 D3 11–13 पाठे° D2 पठेरेन, D5 (after corr *sec m*) as in text (*for* पाठव गये) B3 पाठव यो (*sup lin*) येथे च मधुर (hypermetric) (for the prior half) V3 अन्वित स्रिवि॰ (by transp) D3 अश्रौनै (sic) (for अन्वितम्) —(l 13) V3 नीति, D2.6 नवेद् (for नश्री) —(l 14) Ñ V2 B3 श्रासुश्रुनि, V1 2.4 D3 10 12 13 श्रोत्रश्रुनि, B4 श्रातुश्रोत्र (for श्रोतु श्रुनि) D2.5.11 श्रोत्र (D3 श्रोतु, D11 मन) श्रुतिसुखावह (for the post half) —(l 15) D10 erroneously om वीर V4 न्वीभल्ले (for न्वीभत्स) V3 रौद्रैश्च B1 2 4 न्रौद्रश्च स (*for* न्रौद्रहास्य) D3 3 शृंगारकरुणोदाररौद्रवीभत्सगर्भौ (D2 °गौ) —(l 16) Ñ1 B1 2 हास्यैश्च, B1 शान्तैश्च (for न्शान्तैश्च) D2.3 तथैव हास्यवीराभ्या (for the prior half) D3 3 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) —(l 17) D॰ उत्तौ (for उक्ता) Ś1 V2.4 B2 D13 च°, Ñ2 [अ]श°, D3 मुनौ (for तु तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(l 18) D11 सम्याप्यावापा * * (for the prior half) V4 °थित B4 रामायणा° (for रामवथा°) —(l 19) D3 °दय (for वाग्विधेय) Ś1 V2 4 सन्त V1 B1 यथा Ñ2 V1 3 B3 D1 10 11 यदा D3 * दा D2 12 तनन् D13 स वा (for तदा) B2 नदि (m as in text) (for साभ्या) B2 यत्राप्यशेषत, D1 3 तत्राप्यशेषत (for तत्र विशेषत) —(l 20) V2 D3 [आ]गै (for तौ) —(l 21) D2 गीयेताम् (for गीयताम्) D1 °त (for आख्यान) D1॰ भगवद्वधाम् (hyper metric) (*for* मवद्वधाम्) D1 3 न्सनिधौ D2 न्सत्तम (*for* न्समदि) —(l 22) D11 रानगौणौ पु * कृता (for the prior half) Ñ1 * ममालने, D2 चैव म्मले (for च समागम) —(l 23) V1 गुरूनैवाश्नुनार्नौ (for the prior half) D1 श्रुत्वा तनो गुरोर्वाक्य शिरसा प्रातगृह्य च —After l 23 D1 which om l 24 27 reads lines 31 32 —(l 24) V2 3 B2.3 (m) D2 3 राम° D11 रामप्तौ (for रामपुत्रौ) Ñ1 om from the post half up to the prior half of l 25 V2 om l 25-27 —(l 25) Ñ1 om the prior half Ś1 V4 D13 अनुरूपौ च (for रूपानुरूपौ) D11 राम* D12 रामसन्य (*ditto*) (for रामस्य) Ś1 Ñ1 V3 D2.5 12.13 [उ]द्धनौ, V4 B1 3 4 D10 [उ]द्गनौ (for [उ]दितौ) V3 °द्विबाविवाद्गतौ, D3 वीवाद् विवतामिवना (sic) D11 सूर्यविवादिव द्धतौ (for the post half) —(l 26) B1 D11 पुराण (for शाखेषु) —(l 27) V3 तथा (for तदा) B3 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) B1 D2 missing (for मधुर) D13 न्वतनो (for न्वरौ) —(l 28) V3 repeats (var) l 28 after l 42 Ś1 अथो° V3 (second time) °इणव्, D1 यतो° (for यथोपदिष्टम्) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1 3 5 10–13 ऋषिणा (for ऋषीणा) D1 सानिध्ये (for सनिधौ) —(l 29) D3 प्रीत्या (sic) (for प्रीन°) B4 स्वर (for सुर) D13 देव समस्तस्तम (for the post half) —(l 30) Ñ2 V4 B D10 गधर्वा पनगा°, V1 °पनगा°, V2 3 B3 (m) D5 11 12 गधर्वासुरलक्षैव, D1–3 गधर्वाश्च पनगाश्च (D1 तुवगाश्च) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 मन्नय, D3 11 सहर्षिभि (for महर्षिभि) V1 पन्नगा सहर्षिभि (submetric) D1 पन्नगा समहर्षय (for the post half) Ś1 D13 गधर्वा पन्नगाश्चैव पनगाश्च महर्षय —(l 31) V4 °समेता * (for the prior half) Ś1 D13 चैव सनिधौ, Ñ V B॰–4 D2.3 5 10–12 °रूपिणौ (for देवरूपिणाम्) —(l 32) Ñ1 illeg from मा to ण Ś1 D13 नाम (for मध्ये) D13 सहिताव (for सहिताव) V3 अहु°(sic) D5 13 अध्य° (for अन्य°) D3 समंहिनाश्चभगायनो (sic) (for the post half) —(l 33) Ñ1 V॰4 B1 D1 3 11 तच्छुष्वता, V3 (before corr) श्रुणुना° (for शृण्वता तु) V2 सदा (for तदा) B1 4 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) V2 °व, V4 देवसनिधौ, D5 °सभर° (for हृष्टमन) —(l 34) Ñ2 B3(m as in text) 4 D॰ 10 संवरौ, V1 सहर्षौ, B2 सहरौ, D1 सव सो, D3 रुवाहा (sic) (for सहमा) B3 D1 3 5 महान्, D12 महाच (sic) (for महा) Ñ1 V2 4 B1 न्नाद° D5 न्हद (sic) (for न्शब्द) D2 शसत, D3 शसतो (for शसनाम्) —(l 35) B3 (m) °ति (*for* सुग्रीन) B1 न्मानसाह्य (for न्मनसाद्य) V1 सर्वे न (hypermetric), B4 D1 2 सर्वे (for चैव) D12 °च्छन्ना (for धर्मवत्सला) —(l 36) D1॰ भ्रातर (for भ्रातरौ) V4 °च D1–3 गायमानौ, D5 (after corr) 11 °तव् (for गायन्ता तौ) Ś1 D13 om l 37 41 —(l 37) D11 इहो (sic) (for अहो) V1 D10 °नुमगीनम् V3 °वैम्गीतम्, B4 °त्मक(as in text also) काव्यम् D1–3.5 11 °काव्यम्, D12 °न * काव्यम् (*for* भावानुग गीतम्) V3 अनुरूपम् (for अहो गीतम्) D5 अविस्तर D11 मविस्तर (for अविस्तरम्) B2 (marg) °काव्यमहो स्वर D1 आभ्या गीयन विस्तर, D॰ इन्द रामायण कृत, D3 अभ्या गीतमविस्तरौ (for the post half) —D3 om l 38 —(l 38) Ñ2 V॰3 B3 4 D10 11 °त (for भगवता) D1 3 काव्यम् (for सम्यग) B॰3 (marg) कृत (for महत्) D1 3 इद रामायण कृत (for the post half) —(l 39) V2 चिव (for चिर) D2 चिरमिच्छारदेतद् (for the prior half) V3 B3 अपि (for इव) V2 रस्यते D2 3 5 11 13 दर्शित (for दृश्यते) —(l 40) D1 सकृत (for मस्कृत) D10 न्धुर (for मधुर) D10 om (hapl) from the post half of l 40 to the prior half of l 44 Ñ1 illeg for पद V4 °म (for पदक्रमम्) —(l 41) D11 reads l 41 43 in marg (*pr m*) —(l 42) V3 repeats l 28 (var) after l 42 B3 °रौ (for मधुर) B1 [अ]क्षौ (for न्वरौ) —(l 43) Ś1 V3 4 B3 4 D5 12 श्रायम् (for श्रयम्) V3 श्रावम् B1 वाच्यम् (for स्वाचम्) D11 अहो आय महत्काय

४

G 1.4 1
B 1.4 1
L 1.3 1

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमात्मवान् ॥ १
कृत्वा तु तन्महाप्राज्ञः सभविष्यं सहोत्तरम् ।
चिन्तयामास को न्वेतत्प्रयुञ्जीयादिति प्रभुः ॥ २
तस्य चिन्तयमानस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
अगृह्णीतां ततः पादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ॥ ३
कुशीलवौ तु धर्मज्ञौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ ददर्शाश्रमवासिनौ ॥ ४
स तु मेधाविनौ दृष्ट्वा वेदेषु परिनिष्ठितौ ।
वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥ ५

4

☞ D7 om Sarga 4 (cf v l 1 3 12) T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः D2 begins Sarga 4 with 195* then repeats 1 3 2 Then cont. lines 1 4 of 154* Thereafter reads lines 3 8 of the passage given in App 1 (No 2) Then repeats l 7 of 154* then reads l 9 of the passage given in App 1 (No 2) and thereafter repeats l 8 of 154*

Ś1 Ñ V B D1-3 5 10-13 continue the Sarga with st 2 For 1[ab] in Ś1 Ñ V B D5 10-13 cf line 15 (cf v l 1 3 29) and for st 1 in D2 3 cf lines 15 16 of the passage given in App 1 (No 2) The variants of the above MSS [for D2 3 cf v l App 1 (No 2)] are mentioned here along with others

1 a) Ś1 Ñ2 B2 D13 °राजस्य, Dt °राज्य*, D11 भ्रात° (for प्राप्तराज्यस्य) B3 प्राप्तरामस्य राज्यस्य (sic) —b) Ś1 Ñ V B D11 13 चरितं यच्च (Ś1 D13 तस्य) धीमत (V4 कीर्तितं) —For 1[cd] in Ś1 Ñ V B D5 10-13 cf lines 12 14 (App 1 No 2) (cf v l 1 3 29) —c) M2 चका* (for चकार) D1 9 तस्य, D5 11 चित्र (for कृत्स्नं) —d) D14 विचित्रपरम्, G1 स चित्रपदम् (for विचित्रपदम्) G2 मात्मवाक्, G4 भ्रात्म * *, M1 भ्रात्मवान्; Cg as in text Ct मर्थवत् (for भ्रात्मवान्) ꧁Ct आत्मवानिति पाठे मवहितान्तःकरण । प्रातस्त्वे मतुप् आत्मशब्दश्चान्तःकरणवाची । ꧂ —For 1[cd] D2 subst 194* —After 1 B1 [after l 14 of the passage given in App 1 (No 2)] Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

196* चतुर्विंशत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृषिः ।
तथा सर्गशतान्पञ्च षट्काण्डानि तथोत्तरम् ।

[Although Kataka comments he views that this is interpolated Til quotes Kataka as below कतकस्तु ... प्रक्षिप्तः श्लोकोऽयं न सार्थः स्वल्पः'—(l. 1) G4 damaged for the prior half B3 चतुर्विंश (for °विंशत्) B2 G3 M1 मुनि (for ऋषि) —(l 2) G4 damaged for the prior half B3 D9 14 G1 3 M1 3 शतं (for शतान्) B3 चैव (for पञ्च) B3 [पञ्चमोत्तं (sic) (for षट्काण्डानि)]

[For 2 18 the MSS Ś1 Ñ V B D1 (for 7 18) —3 5 10-13 representing Northern recension have a longer version which is given at the end of st 18]

2 a) D1 9 M4 च, D3 14 T G2 4 M1 3 [अ]पि (for तु) D1 त, G4 तु Ct [इ]द (for तन्) —b) Cr m g k सभविष्यं (as in text) Ct सभविष्य T2 तथोत्तर D1 9 M4 काव्यं रामायणं शुभम् (M4 महत्) ꧁Ct सहशब्दः सहितपरः भविष्येण सह सहितं विशिष्टं यदुत्तरं तेन सहितमिदं काव्यं ... । सहोत्तरमित्यत्र उत्तरपदार्थस्य सभविष्यमिति सविशेषणत्वेऽप्यार्षः समासः । ꧂ —cd) D1 9 को न्वि (D1 °वी)दं प्रथमं लोके प्रयुञ्जीतेत्य (D1 °त्याय) चिंतयत् (D1 °यन्)

3 Cf v l 2 and 18 —b) G4 damaged. —c) Dt D2 3 Ct अगृ (D2 °ग्र)ह्णीता, G2 M1 अग्रहीष्टां, G4 * * ह्णीतां, Cg k as in text (for अगृह्णीतां) M2 त* (for तत) D1 9 यालौ जगृहतु पादौ, M4 गत्वा पादावगृह्णीतां —d) T2 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf 4[b])

4 Cf v l 2 and 18 —a) D9 च (for तु) D1 स धर्मात्मा (for तु धर्मज्ञौ) M4 स धर्मात्मा राजपुत्रौ —b) D1 9 राम°, G2 M1 °वयौ (for राजपुत्रौ) T2 रूपवंतौ सुलक्षणौ, M4 रूपवंतौ मनस्विनौ —G2 om 4[cd] —c) (cf 1 4 9[c]) D1 सत्व°, D9 सत्त्व° (for स्वरसंपन्नौ) —After 4[c], M2 reads 9[d] and 10[a] repeating them in their proper place —d) G4 -वा * * (for -वासिनौ) D9 reads 10[cd] after 4

5 Cf v l 2 and 18 —a) D1 9 M4 सौ (for तु) G4 damaged from वदेषु up to ग्राह in [d] —b) T2 देवेषु (by metathesis) (for वेदेषु) —After 5[ab] D1 9 ins

197* मुनिर्मूर्धन्युपाघ्राय वचनं चेदमब्रवीत् ।
कृत्स्नं रामायणं तात मया काव्यमिदं कृतम् ।

[Cf lines 7-9 of 203* —(l 2) D9 वाते (for तात) D9 इत्येव चोक्त्वा (for the post half)]

Thereafter cont l 10 of 203*

Then read

198* एवमुक्त्वा तु भगवान् प्रयत ... प्राह ... स्थित ।

Thereafter cont l 18 of 203*

—c) D1 9 (after sec m corr as in text) -बृहणा (for -बृंहणा) —d) D1 तावग्राहयता पुन (sic)

काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत् ।
पौलस्त्यवधमित्येवं चकार चरितव्रतः ॥ ६

पाठ्ये गेये च मधुरं प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ ७

हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रवीरभयानकैः ।
बीभत्सादिरसैर्युक्तं काव्यमेतदगायताम् ॥ ८

तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ स्थानमूर्छनकोविदौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ॥ ९

रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरस्वरभाषिणौ ।
बिम्बादिवोद्धृतौ बिम्बौ रामदेहात्तथापरौ ॥ १०

तौ राजपुत्रौ कार्त्स्न्येन धर्म्यमाख्यानमुत्तमम् ।
वाचो विधेयं तत्सर्वं कृत्वा काव्यमनिन्दितौ ॥ ११

ऋषीणां च द्विजातीनां साधूनां च समागमे ।
यथोपदेशं तत्त्वज्ञौ जगतुस्तौ समाहितौ ।
महात्मानौ महाभागौ सर्वलक्षणलक्षितौ ॥ १२

तौ कदाचित्समेतानामृषीणां भावितात्मनाम् ।
आसीनानां समीपस्थाविदं काव्यमगायताम् ॥ १३

तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।
साधु साध्विति तावूचुः परं विस्मयमागताः ॥ १४ G 1 3 55 B 1 4 16 L 1 4 54

---

6 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 कृत्स्नं (for काव्यं) M3 रा * यण D1 यस्तु, D9 तत्तु (for कृत्स्नं) G2 M1 काव्य रामाभिसयुक्त —^{cd}) Dt D6.8 T3 M2 Ct एवं, Cg k as in text (for एव) D12 पौलस्त्यवध इत्यर्थ (D9 इत्यार्थे) त्रियवं नियतात्मना

7 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 पद्ये (for पाठ्ये) D2 गेय, M2 गेहे (for गेये) —^{b}) M4 प्रयोगैस् (for प्रमाणैस्) T2 र is moth eaten in रन्वितम् —^{c}) D1 9 14 S Cm g यद्द (for युक्त) —^{d}) G4 -सम * * (for -समन्वितम्)

8 Cf v l 2 and 18 D9 reads 8 in marg (*sec m*) G4 damaged for ^{ab} —^{a}) Dt D6 8 9 T3 M3 Cr(!) g k(!) t रसै (for हास्य) Dt D6 8 9 -करण (for -कारुण्य) —^{b}) Dt D6 8 9 T3 M2 हास्यरौद्र, D4 G1 3 M3 transp रौद्र and वीर, Cg हास्यवीर (for रौद्रवीर) M4 रौद्रबीभत्सका द्भुतै —^{c}) G4 damaged up to र in रसै Dt D6 8 9 M4 Ck t वीरादिभी°, D14 T बीभत्साद्भुत(T3 °वैश्च)सयुक्त M3 वीरादिभिश्च सयुक्त —^{d}) M3 एत*°, M4 °गृह्णता (for एतदगायताम्)

9 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 °कुशलौ (for °तत्त्वज्ञौ) —^{b}) D4 S (except M4) Cr m g मूर्छ (G4 lacuna) नास्थान, D9 तालग्रहण, D14 मूर्छितास्थान, M4 तालमूर्छन, Ck t as in text (for स्थानमूर्छन) M4 om (hapl) 9^{d}-10^{a}

10 Cf v l 2 and 18 M4 om 10^{a} (cf v l 9) G4 damaged from first र up to रि —^{b}) M4 स्मित (for -स्वर) D9 यथा मधुरभाषिणौ D9 reads 10 ^{cd} after 4 —^{c}) D9 बिम्बे इव, G4 * * * * व (for बिम्बादिव) Dt D6 8 T3 Cg k t (उ त्थितौ, Cr as in text (for (उ द्धृतौ) D9 विचार् (for बिम्बौ) ❀ Cr रामदेहाद्बिम्बात्तयोद्धृतौ। तेनैव सन्निवेशेन उद्धृतौ अपरौ बिम्बौ। Ct बिम्बात्सूर्यादेरुत्थितौ बिम्बाविव प्रतिबिम्बाविव तथा रामदेहादुत्थितौ परौ रामदेहा त्रियर्थं । ❀ —^{d}) M3 इव (for तथा) D9 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf 4^{b}) M4 रामबिंबाविवापरौ

11 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D6 T2 3 कार्त्स्नेन (for कार्त्स्न्येन) —^{b}) D6 धर्माख्यानम् (*submetric*) T2 3 G4 धर्ममाख्यानम्, Cg k t as in text (for धर्म्यमाख्यानम्) G1 3 M2 धर्मा(M2 °र्म्या) ख्यानमनुत्तमम् —For 11 ^{cd}, M4 subst

199* पाठ्ये गेये च नियतौ वाल्मीकेन महर्षिणा ।

—For 11 D9 subst

200* युक्त रामायण काव्य कृत्स्नं जगृहतु शुभम् ।
वाचो विधेय सर्वं वै कृत्वा तद्भ्रातरावुभौ ।

Then cont

201* बहुमानाच्च वाल्मीके पठस्य च मुखादपि ।

Thereafter ins (var) lines 19-21 of 203*

12 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) M4 ऋषीणा समवायेषु द्विजातीना सतामपि —^{c}) G4 * * पदेश (for यथोपदेशं) M4 यथाप्रदेशं धर्मज्ञौ —^{d}) T3 जगतस्थौ (sic) (for जगतुस्तौ) D14 T1 3 G3 M1 तौ तु शीघ्रवौ, G4 मुनिचोदितौ Ct सुसमाहितौ (for तौ समाहितौ) M4 om (hapl) 12 ^{ef} —^{e}) G2 M1 महात्मनौ (for महाभागौ) —^{f}) Dt om लक्षण Ck लक्ष्य लक्षणलक्षितौ

13 Cf v l 2 and 18 —^{a}) G3 M1 कदाचित्समवेतानां —^{b}) T3 च महात्मना, M4 दृढव्रतधर्मिणा (for भावितात्मनाम्) —^{c}) Dt D6 8 मध्येमध्ये (for आसीनानां) M4 समीपे तु (for समीपस्थौ)

14 Cf v l 2 and 18 —^{c}) G3 (अ थ (for (इ ति) D9 निनाद in marg (*sec m*) D14 T1 2 M4 चाप्यूचु ; T3 (अ थाप्यूचु, G1 (अ)थाप्यूचु, M3 (अ)थो ऊचु (for तावूचु) —^{d}) T3 मायगु (for आगता) D9 G1 3 परम विस्मय गता ❀ Cg तत्काव्य श्रुत्वा पर विस्मयमागता बाष्पपर्याकुलेक्षणा सर्वे मुनयस्तौ साधु साध्विति ऊचु ❀

G 1 3 62 B 1. 4 20 L. 1. 4 61 प्रीतः कश्चिन्मुनिस्ताभ्यां संस्थितः कलशं ददौ ।
प्रसन्नो वल्कलं कश्चिद्ददौ ताभ्यां महायशाः ॥ १९

आश्चर्यमिदमाख्यानं मुनिना संप्रकीर्तितम् ।
परं कवीनामाधारं समाप्तं च यथाक्रमम् ॥ २०

(for the prior half) Ś1 D1 13 सुविस्तर, V3 अरीश्वर; D11 अविस्तर (for अविस्तरम्) D3 अहो काव्यमहो थाव्यमहो रम्यार्थमद्भुत, D3 अहो श्राव्यमिद काव्यमहो रम्यार्थमद्भुत. —(l 44) Ñ V1 4 B2 3 4 D11 12 repeat l. 44 after l 45 B1 transp l 44 and 45. Ś1 Ñ V1 4 (first time) D3 13 रक्त°, D1 पेशल, D11 12 (first time) युक्त° (for व्यक्त च). B4 (first time) missing (for चैव) Ñ V1 (second time) B D5 11 12 (last two second time) संरक्त चाति (V1 B1 °मि, D5 11 12 °पि) रक्त च, V4 (second time) अरक्तमविरक्त च (for the prior half) D11 सु° (for स्वरसंपदा). V2 3 D1–3 om. l 45. B1 transp l 44 and 45 —(l 45) D5 11 12 -वृत्त- (for -स्मृति) Ś1 D13 -भाव ; Ñ V4 D10 -तार, B3 (m) -मान (for तान-) —(l 46) V1 4 प्रसस्य°; V2 3 D2 प्रशस्त°; B4 * * स्य° (for प्रशस्य°). D11 तु (for तौ) D11 गीय° (for गाव्यमानौ). B1 कुशीलवौ (for महर्षिभि). D1 om l. 47. —(l. 47) V1 °य (sic) (for भूयो). Ś1 Ñ V1 3 4 B3 D2 3 5 11–13 रक्त° (B3 m. बहु°; दिव्य°, व्यन°), B1 बहु°, D10 वक्तु° (sic) (for व्यक्तस्वर) Ś1 D13 स्वादु (for साधु). V2 D10,12 वा (for च). V2 D3 गीयता (for [अ]गायताम्).]

—After l. 14 of 203*, D2 ins :

204* (9^{ab}) तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ तालग्रहणकोविदौ ।
(9^{cd}) भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ।
(10^{ab}) रूपलक्षणसंपन्नौ मधुराभाषिणौ तथा ।

[D2 repeats l. 3 after l. 23 of 203*]

—After l 21 B3 ins.:

205* रामस्य चरितं दिव्यं सर्वलोकसुखावहम् ।

—After l 31, B3 4 ins :

206* काव्यं तज्जगतुः प्रीतौ कुमारौ कलमद्भुतम् ।
(14^{cd}) श्रुत्वा तु मुनयः सर्वे परं विस्मयमागताः ।
हर्षविस्मयसंपूर्णैर्नैत्रैरनिमिषैरिव ।
समीयुस्तत्र तत्काव्यं श्रोतुकामाः सहस्रशः ।

[(l 2) B3 च (for तु). —(l. 3) B4 मापन्ना (for -संपूर्णैः) B3 अनु° (for अनिमिषैः).]

On the other hand, D1 ins

207* सभासीनाः शुभा वाचं रामायणमुदीरतु ।
(14^{ab}) तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।

19 D1 om. 19–21^{b} —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10–13 ताभ्यां प्रीतो मुनि. कश्चिद् (by transp). —^{b}) Ś1 Ñ V B D2,3 5 10–13 पानीय ; D14 T1 2 Cr संमत.; T3 G1 सुस्थित-; G3 उत्थित , G4 स स्थित ; M4 संस्थितं; Crp m g k.t as in text (for संस्थित·) —^{c}) D6 प्रसन्नौ (sic) (for प्रसन्नो) M4 वल्कलान्. —^{d}) D14 T1 M4 °तपाः (for महायशाः). —For 19^{cd}, Ś1 Ñ V B D2 3 5 10–13 subst. .

208* कश्चिद्वनफलं स्वादु वल्कलं कश्चिदीप्सितम् ।

—After 19, Dt D4 6 8 14 T1,2 G1–3 M1 3 ins .

209* अन्य· कृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्रं तथापरः ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनिः ।
बृसीमन्यस्तदा प्रादात्कौपीनमपरो मुनिः ।
ताभ्यां ददौ तदा हृष्टः कुठारमपरो मुनिः ।
काषायमपरो वस्त्रं चीरमन्यो ददौ मुनिः ।
जटाबन्धनमन्यस्तु काष्ठरज्जुं मुदान्वित ।
यज्ञभाण्डमृषिः कश्चित्काष्ठभारं तथापर· ।
औदुम्बरीं बृसीमन्यः स्वस्ति केचित्तदावदन् ।
आयुष्यमपरे प्राहुर्मुदा तत्र महर्षयः ।
ददुश्चैवं वरान्सर्वे मुनय. सत्यवादिनः ।

[Except Śiromaṇi (not included in the apparatus) no other commentator glosses on these lines. Til. however glosses on बृसी and स्वस्ति. —(l 1) D4 कृष्णांजनम् (for कृष्णाजिनम्). D4,14 T1 2 transp. the post. halves of l. 1 and 2. D4 T1 2 प्रादाद् (for अदाद्). G1 2 अथ (for तथा). Dt [अ]परे· (for [अ]पर) —(l. 2) D4 14 T1,2 transp. the post. halves of l 1 and 2 (cf. v. l. l 1). G M1 अदात् (for प्रादात्). D4 14 T1 2 om l. 3–7 and 10. G1 2 om (hapl) l 3. —(l. 3) G3 M1 3 ग(M3 after *sup. lin sec. m* corr. दृ)र्शीं ददौ तदा (M3 महा) हृष्ट (for the prior half). M1 om from the post. half. of l 3 to the prior half of l. 4. M3 कुद्दालम् (for कौपीनम्). G3 M3 om. (hapl.) l 4. —(l. 4) G1 2 अर्घ्यं (for ताभ्यां). —(l. 5) G1 2 मह्य° (for ददौ मुनि). M3 om l. 6 —(l 6) Dt * टा°; G1 °मडलम् (for जटाबन्धनम्). M3 reads l. 7–10 *inf. lin* —(l. 7) G1 2 अथ (for तथा). —(l. 8) M1 अन्य (for अन्य) M3 तथा (for तदा). D4 14 T1 2 जपमाल्याम् (D4 °ल्यां त)थापर· (for the post half). —(l. 9) D4 14 T1 G3 M1 3 चोचुः, T2 G1,2 [अ]प्यूचु· (for प्राहु). —(l 10) G M1 चैव, M3 एव (for चैव). G M1 3 प्रीता (for सर्वे).]

—After 19, M2 ins. :

210* यज्ञोपवीतमन्यपरः काष्ठभारन्तथा परः ।
काष्ठबन्धनरज्जुं च ददौ ताभ्यां परो मुनिः ।
अन्यः कृष्णाजिनं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनिः ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादात्त्वसीमन्यस्तथा ददौ ।

Thereafter M2 reads l. 5 of 209*, then cont. :

211* कुठारमपरः प्रादात्स्वस्ति केचिद्वादयन् ।
एवं प्रीतास्तु मुनयः प्रददुः सत्यवादिनः ।

20 D1 om 20 (cf. v l. 19). —^{a}) D3 इति यदीतं (for इदमाख्यानं). —^{b}) D3 कविभिः ; D6 T3 M4 मुनी(T3

प्रशस्यमानौ सर्वत्र कदाचित्तत्र गायकौ ।
रथ्यासु राजमार्गेषु ददर्श भरताग्रजः ॥ २१
स्ववेश्म चानीय ततो भ्रातरौ स कुशीलवौ ।
पूजयामास पूजार्हौ रामः शत्रुनिबर्हणः ॥ २२

आसीनः काञ्चने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ।
उपोपविष्टैः सचिवैर्भ्रातृभिश्च परंतपः ॥ २३
दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ तावुभौ वीणिनौ ततः ।
उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतं तथा ॥ २४ G 1 3 71 B 1 4 32 L 1 4 70

°नि)ना (for मुनिना) M4 समवर्तत After 20ab T3 repeats 16ab —d) D3 T3 G1.4 यथातृत्त M4 समासं जन्मन कृत —For 20 Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 subst while D3 ins after 20

212* एवं पूर्वमिदं काव्यं मुनिभिः प्रतिपूजितम् ।
सारभूतं मनुष्याणां कवीनामार्षमद्भुतम् ।

[(l 1) Ñ2 B4 काव्यमिदं पूर्वं (by transp) V1 D3.11 ऋषिभि, D2 विद्भि (for मुनिभि) D2.5 परिपूजित —(l 2) D2 काव्यानाम् Ś1 मनमद्भुत, V1 B4 (m orig as in text) D5.11–13 उज्जीवन (for आर्षमद्भुतम्) D2 काव्य नानार्थमद्भुत (for the post half)]

—After 20 Dt D4.6.8.9.14 S (except M4) ins

213* अभिगीतमिदं गीत सर्वगीतेषु कोविदौ ।
आयुष्य पुष्टिजनन सर्वश्रुतिमनोहरम् ।

[(l 1) G2 अपि° G3 अवि° M3 अधि° (for अभिगीतम्) Dt -गीतिषु (for -गीतेषु) —(l 2) D4 °मद्दोहर (sic) D9 G1 °श्रुति (G1 शत्रु) मनोरम (for the post half)]

21 D1 om 21ab (cf v l 19) —a) Ś1 Ñ V B D5.10–13 तावेवं (V4 D10.13 °व, B4 marg °तौ) D3 प्रशस्यमानौ कविभिर् —b) Ś1 Ñ V B D5.10–13 देवरूपिणौ, D4.9 तत्र गायतौ D14 T1.3 G1.3 M3 °गापि (T1 °य)नौ, M4 तौ तु° (for तत्र गायकौ) D2 उभावपि हि गायता

22 a) G4 तदा (for ततो) —b) D4 च (for स) —For 22ab, M4 subst

214* आनीय च स्वकं वेश्म तावुभौ भ्रातरौ तत ।

—d) M4 सत्कारेण सुसत्कृतौ

23 a) G1 तल्पे (for दिव्ये) —c) D4.14 T M3.4 Cg k t (!) °विष्ट ; Ctp as in text (for उपोपविष्टे) M4 पार्श्वस्थैर् (for सचिवैर्) Ctp उपोपविष्टसचिव —d) M4 भ्रातृ* T3 स (for च) Dt D4.6.8 Ct च समन्वित M4 भरतादिभि (for च परंतप) —For 21cd–23 Ś1 Ñ V B D1–3.5.10–13 subst

215* तत्रयातीतु रात्रौ च सर्वविन्यगायताम् ।
अथाथमथे रामोऽपि तावुपश्रुत्य गायनौ ।
(22ab) आनयामास सत्कृत्य पुरं रामस्कारिभि ।
(22cd) पूजयामास पूजार्हौ सत्कारार्हौ सुसंस्कृतौ ।
तत्रेव जगतुस्तत्र काव्यं रामप्रचोदितौ । [5]
कर्मान्तरेषु विप्राणां राजलक्ष्मणसंनिधौ ।
शत्रुघ्नभरताद्दीनामन्येषां च महीक्षिताम् ।
वसिष्ठात्रिपुरोगाणां संनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
(23ab) रामस्तत्रासने शुभ्रे स्पर्ध्यास्तरणसंवृत ।
उपविश्य तु शुश्राव तदा सच्चरितं महत् । [10]
(23cd) {आर्षं रामायण काव्य भ्रातृभिर्भरतादिभि ।
पौरजानपदैश्चैव वृत शतसहस्रश ।}
दृष्ट्वा रामस्तदोवाच सर्वांस्तत्र सभासद ।

[Ś1 Ñ V B1.3.4 D5.10.12.13 om lines 4 and 13 D1 om lines 11 13 B2 D11 om line 13 B3 reads line 4 in marg D3 reads line 10 after line 12 —(l 1) V2 समीपे हि D2 समीपे तु (for समीपेषु) Ś1 अपि गायतो V3 उपगायता, D1 अथ गायता D13 अप्यगायता —(l 2) D3 तथा D11 om (for अथ) —(l 3) Ś1 D13 सत्कृता वानयामास Ñ1 V4 B1.2 सत्कृत्यानाययामास V3.3 सत्कृत्यानया माम (submetric) V2 B3.4 D10 सत्कृत्य चानयामास, D5.11.12 सत्कृत्यैवानयामास (for the prior half) —(l 4) B2 D11 पूताना (for पूजार्हौ) D2 स्वदक्तौ D3 स्वत्कृतौ (for सुसंस्कृतौ) B2 D11 सत्कारैस्तौ स्वत्कृतौ (for the post half) —(l 5) D11 उभौ (for त°) D5 तस्य (for तत्र) V1.2 प्रदेशिनौ, D2.13 प्रणो(D2 °नो)दितौ —(l 7) D1.3.9 महात्मनां (for महीक्षिताम्) —(l 8) D11 भक्तवादिनो —(l 9) Ñ1 V3.4 स्पर्धा B1 परा, D5.12 मृदु D11 मृदा (for स्पर्ध्या) Ś1 D13 -संयुते D2 -सत्कृते D9 -सत्कृते (for -संवृते) V2 परार्ध्यास्तरणावृते, D1 स्यद्री (sic)स्तरणसंयुते D3 शुभ्रास्तरणसंयुते (for the post half) —(l 10) D1 सुस्पेशविह D2.3.9 उपोपविश्य D2 शुश्रुवे Ñ2 D10 तस्य स्व V1 तस्य मे V4 तस्यमा- B3 (marg as in text) तस्य सु (for सच्च°) —(l 11) Ś1 Ñ V1.2.4 B D5.10.12.13 सार्वं (for काव्य) —(l 12) D2.3.9 अमात्यैश्च सचिवैश्चैव (D3 °मात्यै D9 °श्चापि) (for the prior half)]

—After line 1 D1 ins

216* (21cd) रथ्यासु राजमार्गेषु तौ तु शुश्राव राघव ।

24 D1 om 24 D9 transp 24 and 25 —a) Ś1 V2–4 B1.2 D5.11.13 [स य V1 स V1 स, D4 T3 Cm tp [अ]स्म (for तु) ⊛ Ct दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ इति प्रचुर पाठ ⊛ —b) G2 M1 भ्रातरौ (for तावुभौ) Ś1 D13 G2 गायनौ (G2 °कौ) त(D13 स)दा V2 D10 धीडितौ तत, V3 रागकौ तत V2 वीरिणौ तत D2.3.9.11 धीरवात्स्यौ D4.14 S (except G2 M4) नियतस्तदा M4 मुनिपुत्रौ (for वीणिनौ तत) B4 वि(वी)णौ तु उभौ तत Dt D4.8 विनीतौ भ्रातरावुभौ Ś1 D13 om 24cd —d) D2.14 T3 M3 तदा (for तथा) Ñ V B D5.10–13 सर्वा(V2.3 D13 °वां)श्चैव सभासद D9 शत्रुघ्नभरतौ तथा

G 1 3 72
B. 1 4 32
L 1 4 70

श्रूयतामिदमाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ।
विचित्रार्थपदं सम्यग्गायतोर्मधुरस्वरम् ॥ २५
इमौ मुनी पार्थिवलक्षणान्वितौ
कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ ।
ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते
महानुभावं चरितं निबोधत ॥ २६
ततस्तु तौ रामवचःप्रचोदिता-
वगायतां मार्गविधानसंपदा ।
स चापि रामः परिषद्गतः शनै-
र्बुभूषयासक्तमना बभूव ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

25 D9 transp 24 and 25 —a) Dt D6 8 Ct एतद्, Cm g as in text (for इदम्) —b) V4 देवरूपिणो, D12 वेदवर्चसो (by metathesis) D1 3 9 उभयोरनु(D1 °श्र) गायतो (D2 °ता) —c) V1 विचित्रानुपद —d) V3 गायता, D1 5 गायतौ D10 गायतौ (for गायतोर्) V2 गायतौ मधुरै स्वरै, B1 श्रूयते मधुराक्षर, Dt D4 8 14 S (except T3 M4) Cm k गायिनौ (Dt D4 8 Cm °कौ) समचोदयत्, D2 गायतौ मधुरस्वरौ, D3 9 अनयोर्मधुरस्वर, D6 T3 गायमानावचोदयत्, M4 गायन्तौ चाप्यचोदयत्, Cg गायिनौ तावचोदयत् —After 25 Dt D4 6 8 14 S ms

217* तौ चापि मधुर रक्त स्वचित्तायतनि स्वनम् ।
तन्त्रीलयवद्‌यर्थं विश्रुतार्थमगायताम् ।
ह्लादयत्सर्वगात्राणि मनांसि हृदयानि च ।
श्रोत्राश्रयसुख गेय तद्बभौ जनसंसदि ।

[M4 om l 2 —(l 1) D4 वीरौ (for चापि) M2 व्यक्त (for रक्त) D4 T1 G4 M4 स्व(G4 M4 स)चितायत (M4 °च)नि स्वन (D4 °नौ) T2 G1 3 M1–3 स्वचितायतनि स्वन (for the post half) —(l 3) D6 8 T2 3 G1 3 M2–4 ह्लादयन् T3 transp मनांसि and हृदयानि —(l 4) D14 श्रोतृश्रव° T1 श्रोत्रश्रम° G1 श्रोत्राश्रय°, G3 श्रोत्रयोश्च° (for श्रोत्राश्रयमग) M2 गीत, M4 गान (for गेय) M4 जगतू राजससदि (for the post half)]

26 a) D1 बालाविमौ (for इमौ मुनी) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2 3 5 9–13 हि (D9 तु) बालौ नृप, V2 हि नृप (submetric) (for मुनी पार्थिव) D14 लक्ष्मणान्वितौ —b) Ñ2 V1 4 B2–4 D10 13 कुशो(Ñ2 D10 °शी)लवश्च, V2 कुशलवौ B1 G3 M2 3 चापि (for चैव) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 तपोव(D3 °ध)नाश्रयौ, G4 महायशस्विनौ —c) D4 14 S (except G1 M4) Cm g प्रवक्ष्यते, G1 प्रशास्यते Ct as in text (for प्रचक्षते) M4 ममाच सभूतिकर प्रचक्षतो —d) T1 2 महानुभावौ G2 M1 महानुभावाश्च M4 महानुभावो (sic) —For 26cd, Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 subst.

218* ममेतिवृत्त किल गेयमद्भुत
महर्षिवाल्मीकिकृत प्रगास्यत ।

[(l 1) D9 [इ]इ वृत्त V4 °काव्यम्, B4 °गीतम्, D1 °गानम्, D3 कल्मानम् (for किल गेयम्) D2 9 वक्ष्य(D2 °क्ष)तोद्भुत —(l 2) Ś1 प्रगास्यता, V1 प्रशास्यत, D2.3 5 9 11 12 प्रगायत (D2 9 °त)]

27 a) T3 M4 रामस्य (for तौ राम) D1 प्रमोदितौ, D2 प्रनोदितौ (for प्रचोदितौ) Ś1 Ñ V2–4 B D5 10–13 राघव सम्प्रचोदितौ V1 ततस्तौ राघवप्रदेशितौ (submetric) —b) Ś1 Ñ V B D1 3 5 9–13 अ(Ś1 प्र D9 व्य)गायता काव्यमिदं यथाक्रम —c) Ś1 D13 सहित सभागतै, Ñ1 V2 4 B3 (marg as in Ñ2) 4 सहि(V4 B4 °ह)तै समागतै, Ñ2 V1 3 B2 D1 10 11 सह(Ñ2 V3 D1 10 °हि)तै सभागतै, B1 सहितै समस्तै, D5 13 सहितै समाहितै D2 3 9 °राना सहितै (D3 °त) सभासदै (D9 °गतै) —d) D4 6 14 S (except G4) Cg बभूव ह (metri causa) Ct as in text Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 बभूव तत्रार्पितचेतन(D3 °मानस)स्तदा

Colophon Ñ1 V3 om Ś1 om up to रामायणे D12 om up to Kanda name V1 D5 om इति V1 2 4 B Dt D1 2 6 8–12 add आर्षे before रामा° Ś1 Ñ2 V1 4 B D5 6 11 om श्री°, Ñ2 om रामायणे V4 B1 Dt D2 6 8 add वाल्मीकीये(B1 महर्षिवा°) after रामायणे —*Kanda name* V1 B3 D1 3 om Ñ2 V2 4 B1 2 4 D3 10–13 आदिकाडे (V4 °डो) D4 14 S इति श्रीमद्बालकांडे (M4 om श्रीमद्) —*Sarga name* Ś1 D12 13 काव्यसंक्षेप, Ñ2 V4 B D5 10 11 काव्योपसंक्षेप (B2 °संग्रह) V1 आदिकाव्योपसंक्षेप, V4 पसे (sic) D1 वस्तूपादनं नाम, D2 कथामुखो नाम, D3 काव्यमुखो नाम, D9 काव्यवस्तूपादनं —*Sarga no* (figures, words or both) V2 B1 D5 12 om Ñ2 5 V3 6 V4 2 (sic) B2–4 D10 11 figure (as in text) D1 3 D2 3 तृतीय Ś1 Dt D4 6 8 9 13 both (as in text) —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः

५

सर्गपूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुंधरा ।
प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ॥ १
येषां स सगरो नाम सागरो येन खानितः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ॥ २
इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनाम् ।
महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥ ३
तदिदं वर्तयिष्यामि सर्वं निखिलमादितः ।
धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयया ॥ ४
कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान् ।
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ५ G I 5 I B I 5 5 L I 5 I

5

☞ D7 om Sarga 5 (cf v l 1 3 32) Ñ1 V3 cont 4th Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम ॐ

1 Before 1 Ś1 Ñ2 B3 4 D10 11 13 ins

219* ततस्तौ स्वरसपन्नौ कुमारौ तत्र ससदि ।
अगायता नव काव्य रामायणमिति स्मृतम् ।

[(l 2) B3 4 श्रुत (for स्मृतम्)]

Thereafter Ñ2 glosses इति पाश्चात्ये पुस्तके B3 cont Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 6 10 12 13 subst for 1 D2 9 ins before 1 while D11 subst l 1 for 1^{ab} then cont l 2

220* सागरान्ता मही येषामासीद्वीर्यार्जिता किल ।
आमनो पुण्यकीर्तीनां राज्ञाममिततेजसाम् ।

[(l 1) V4 चैषाम् (for येषाम्) V4 वीर्यान्विता D3 वीर्यवतां, D5 वीर्यजिता (for वीर्यार्जिता) —(l 2) Ś1 D13 आत्मानां, V2 आमेरो, V3 D10 12 आत्मनो (sic) D1 आत्मन (for आमनो) D11 पुण्यत्ताना (sic) (for पुण्यकीर्तीना)]

D2 om 1^{ab} —^{a}) B3 पूर्वा, D3 पूर्वे (for सर्वा) D9 तेषाम् (for येषाम्) —^{b}) B3 D9 राज्ञा, D3 स्फीता (for कृत्स्ना) —^{c}) D2 transp 1^{cd} and 2^{ab} B3 प्रजापतिर् (for प्रजापतिम्) D9 पा sup lin in उपादाय —^{d}) G M1–3 °शालिना (for जयशालिनाम्) B3 D2 3 9 11 M4 नरेन्द्राणां यशस्विना

2 ^{a}) D2 transp 1^{cd} and 2^{ab} T1 तेषा, T2 एषा (for येषा) T3 राना (for नाम) Ś1 Ñ V B D1–3 5 8–13 स(D3 12 सा)गर पूर्वजो येषा, M2 येषा * सगरो नाम —After 2^{a}, B4 reads the post half of l 2 of 222* —^{b}) T2 खानित, T3 शोधित, G4 खादित (for खानित) G2 M1 य समुद्रमखानयत् B4 om 2^{c}–4 —^{c}) V2 D1 3 6 8 9 11–13 Ct षष्टि, B1 D5 M4 षष्टिं, Cg k.tp as in text (for षष्टि) B3 reads पुत्र in marg —^{d}) D2 नृपं (for यान्त) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10–13 पृष्ठतोन्वयु (Ś1 °न्वय [sic] V2 B3 [marg] °ययु, D1 पर्यु° D3 T2 M4 पर्यवारयत् D11 °वयु च [hypermetric]) —After 2 B3 D1–3 9 ins

221* नक्षत्रराजे वर्षान्ते व्यभ्रे ज्योतिर्गणा इव ।

[D9 °राज्य D3 व्यभ्रा, D9 व्यभ्रा (for व्यभ्रे)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) T2 reads मिद sup lin sec m —^{b}) M4 रा* (for राज्ञा) Ś1 Ñ V B1–3 D1 3 5 8–13 वशे(D1 3 °शा, D12 °शो)कीर्तिविवर्धन Dt राज्ञा * * * * स्मना —^{c}) M4 उत्पन्नं महद् (by transp) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 8–13 निबद्ध(V3 °बर्ध, D3 °बुद्द) पुण्यकीर्तीना (D1–3 9 °माख्यान) —^{d}) V3 इद (for इति) V2–4 B2 D13 स्मृत (for श्रुतम्) B3 (marg) काव्य रामायण स्मृत

4 B4 om 4 (cf v l 2) —^{a}) G1 3 अह (for इद) Dt D2 6 8 Ct °व, D9 वर्ण°, Cg as in text (for वर्त यिष्यामि) —^{b}) D9 सम्यड (for सर्वं) G3 निरवशेषत (for निखिलमादित) —^{c}) D2 3 9 -सयुक्त (for -सहित) —^{d}) Dt D3 6 8 M4 Ct अनसूयता (D3 °ता) D2 अनुरूपिणा, D9 अनुसूयुना (sic) Cg as in text (for अनसूयया) —For 4 Ś1 Ñ V B1 3 D1 5 10–13 subst while D2 3 9 ins after 4^{ab}

222* तदिद श्रुतामार्षं पुण्य पापभयापहम् ।
धर्मकामार्थसंयुक्त श्रुतिस्मृत्युपबृंहितम् ।

[D2 3 9 transp l 1 and 2 —(l 1) Ñ2 B3 (m as in text) आद्य (for आर्षं) D2 3 तदिद (D3 श्रूयता) पुण्य माख्यानम् (for the prior half) V4 काव्य, B1 सव, D2 3 आर्षे (for पुण्य) D1 9 transp आर्षं and पुण्य —(l 2) D9 -युक्तार्थ (for -सयुक्त) Ś1 B2 D13 धर्मार्थकाम° Ñ2 B3 D10 कामधर्मार्थ° (for the prior half) Ñ1 °स्मृत्युदितपबृंहित (sic) D1–3 नानाश्रु° D9 नानाश्रुत्यपदहित (sic) (for the post half)]

☞ G and L begin fresh numbering from st 5 which is given in the marginal concordance

Ś1 reads ॐ नमो रामचन्द्राय Ñ1 colophon आर्षरामायणे बालकाण्डे कुशीलवदर्शन, D13 श्रीगणपतये नम Then D13 cont

223* ॐ नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यास ततो जयमुदे(दी)रयेत् ।

5 Ñ1 begins Sarga 5 from here D13 ins ॐ before 5 —^{a}) Ñ V B D2–5 10–12 14 कोशलो (B4 D5 °शला, D3 °शल्यो) D1 M3 कौमलो, G4 कोपला B4 महत, D4 मुदित्य (sic) S (except T1 2) मुदित (for मुदित) D9 कोशलाना प्रमुदित —^{b}) V4 स्थितो, B4 स्यातो (for स्फीतो) D5 जान° (for जनपदो) —^{c}) Ñ1 V2 B3 4 D5

G 1 5 2
B 1 5 6
L 1 5 2

अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ ६
आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापथा ॥ ७
राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
मुक्तपुष्पावकीर्णेन जलसिक्तेन नित्यशः ॥ ८
तां तु राजा दशरथो महाराष्ट्रविवर्धनः ।
पुरीमावासयामास दिवि देवपतिर्यथा ॥ ९

कपाटतोरणवतीं सुविभक्तान्तरापणाम् ।
सर्वयन्त्रायुधवतीमुपेतां सर्वशिल्पिभिः ॥ १०
सूतमागधसंबाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।
उच्चाट्टालध्वजवतीं शतघ्नीशतसंकुलाम् ॥ ११
वधूनाटकसङ्घैश्च संयुक्तां सर्वतः पुरीम् ।
उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ॥ १२
दुर्गगम्भीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।
वाजिवारणसंपूर्णां गोभिरुष्ट्रैः खरैस्तथा ॥ १३

शरयू V1 सरजू (for सरयू) D2 -कूले (for -तीरे) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 पशुधान्यधनर्द्धि(D5 11 12 °समृद्धि)मान्

6 ^{ab}) T2 ध्या *sup lin sec m* in अयोध्या D2 3 9 [अ]स्ति (for [आ]सील्) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 M4 तत्रासी न्नगरी (by transp) D12 °ती (sic) G4 °त (for लोकविश्रुता) —^{c}) Ñ2 B3 D2 10 मनु(D2 सा तु)नाम्ना नरेंद्रेण —^{d}) M4 पुरो वै (for या पुरी) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 पुरैव (V1 B4 D5 12 यत्नेन, B2 पुरेव) परिनिर्मिता D1–3 9 11 पुरा समभिनिर्मिता (D9 °नंदिता)

7 ^{a}) V4 शत (submetric) D11 पक (sic) च (for दश च) —^{b}) G M1 °नां (for योजनानि) —For 7^{cd} 22 Ś1 N V B D5 10–13 read a parallel passage which is given at the end of 22 —After 7^{c} D2 3 9 ins the post half of l 1 and the prior half of l 2 of 230* (for variants cf v l 230*) —^{d}) D4 म in marg in सुविभक्त D14 °क्ता (for सुविभक्त) —After 7 D9 ins while D2 3 ins after 10^{ab}

224* रात्रौ शब्दन विच्येरअल्पन्तमपि सौरसुकम् ।
(20^{cd}) बालमात्रं च वितत क्षिप्रहस्ता सुशिक्षिता ।
(2_{-}^{ab}) तादृशानां सहस्रै सा संपूर्णा सुमहामनाम् ।

[(l 1) D3 जन्तमिव सोयुक (sic) (for the post half)]

8 Cf v l 7 and 22 D9 om 8–9 —^{b}) D1 सुशोभिता (hypermetric) D2 3 विस्तीर्णेनोपशोभिता M4 सुविभक्तचतुष्पथा —^{c}) D1 2 3 बहुपुष्पा°, T2 °विकीर्णेन, M1 (before corr *sec m*) °तीर्णेन —^{d}) M4 रज (for जल) D1 3 जलसङ्घात(D3 missing)रेणुना

9 Cf v l 7 and 22 D1 3 9 om. 9 (for D9 cf v l 8) —^{b}) T3 G1.3 महान् (for महा) M3 रा *inf lin sec m* in महाराष्ट्र M4 महात्मा राष्ट्रवर्धन —^{d}) D1 14 T M3 Cg दिवं Ct as in text (for दिवि) —For 9^{cd} M4 subst

225* अयोध्या पुरुषव्याघ्र समृद्धामवसत्पुरीम् ।

10 Cf v l 7 and 22 —^{a}) D1 पताका ; D14 T2 G M कवाट (for कपाट) D1 2 -तोरणवना,D3 -गोपुरवती (for -तोरणवतीं) D9 दृढद्वारप्रतोलीका —^{b}) D1 सुविभक्तचतुष्पथा D2 3 हर्म्यप्रासादसंकुला —After 10^{ab} D2 3 ins. 224* and thereafter D2 cont l 10 of 230* —^{c}) D9 -शास्त्रा (for -यन्त्रा) D1 -युधवती; D3 -युद्धवती M4 -युधगणैर् (for -युधवतीम्) —^{d}) Dt D6 8 उपिता D1 द्युपेता, D2 3 शोभिता (for उपेता) —After 10 D3 9 ins l 16 5 of 230* (for variations cf v l 230*)

11 Cf v l 7 and 22 D9 om 11 12 D3 om 11 12^{ab} D1.2 transp 11^{ab} and 11^{cd} —^{a}) D1 -संघुष्टा D2 -संतुष्टा (for -संबाधां) —^{b}) D1 2 सर्वत शुभा (for अतुलप्रभाम्) —After 11^{ab} the sequence in M4 is 12^{cd} 11^{cd} 13^{ab} 12^{ab} and 13^{cd} —^{c}) D2 °वचे (for उच्चाट्टाल) D1 उद्दाहालध्वजवती —^{d}) D1 शितघ्नी (for शतघ्नी) D1 2 -संवृता (D2 °ता) T3 G2 4 M -संवृता (for -संकुलाम्)

☞ After 11^{cd} (which is om in D3) the sequence in D2 3 from 12 19 (including the star passages) is 13 14^{cd} 18 (D2 om ^{bcd}) l 17 of 230* (D2 om) 15^{cd} (D3 om partially ^{a}) l 18 (230*) 19^{cd} l 20 (230*) 226* 12^{cd} l 21 (230*) 15^{ab} 19^{ab} 16^{ab} l. 24 (230*) (D2 om) l 25 (230*) 17 (^{cd} om) l 33 32 28–30 (230*) 228* (D3 om)

12 Cf v l 7 and 22 D9 om 12 D1 3 om 12^{ab} (cf v l 11 for D3 9) —^{a}) T3 -नायक (for -नाटक) M4 नटनाटकसंघर्षै —^{b}) D6 G4 संयुता; M4 उपेता (for संयुक्ता) —^{cd}) T3 मेचला (for -मेखलाम्) M3 om 12^{d} and repeats 10^{d} in its place D1 3 उद्यानोपवनो(D2 °मनो)पेता(D2 °ता) सुमहाशालमेखला (D2 °ला)

13 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 —^{a}) D1 3 दुर्गा (D3 °र्गं) (sic) M4 खात (for दुर्ग) Dt D1–4 6 8 9 M4 -परिखा (Dt D4 6 8 9 °खां D1 °पा) (for -परिखा) T3 परि *inf lin* in परिघा —^{b}) D1 M4 गुप्तां (D1 °प्ता) (for दुर्गाम्) D1 चान्यैर् (for अन्यैर्) D2 3 9 नानायुधसमन्विता (D9 °तां) —^{c}) Dt D1 2 -संपूर्णा —^{d}) D4 गो *inf lin* in गोभिर् D9 G3 M1 उष्ट (for उष्ट्रै) D2 अपि D3 अभि; D4 युतां T3 वृता (for तथा)

सामन्तराजसङ्घैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।
नानादेशनिवासैश्च वणिग्भिरुपशोभिताम् ॥ १४
प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतैरुपशोभिताम् ।
कूटागारैश्च संपूर्णामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥ १५
चित्रामष्टापदाकारां वरनारीगणैर्युताम् ।
सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥ १६
गृहगाढामविच्छिद्रां समभूमौ निवेशिताम् ।
शालितण्डुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् ॥ १७
दुन्दुभीभिर्मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।
नादितां भृशमत्यर्थं पृथिव्यां तामनुत्तमाम् ॥ १८
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि ।
सुनिवेशितवेश्मान्तां नरोत्तमसमावृताम् ॥ १९
ये च बाणैर्न विध्यन्ति विविक्तमपरापरम् ।
शब्दवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥ २० G 1 5 18 B 1 5 20 L 1 5 17

---

14 Cf v.l 7 and 22 For sequence in D2.3 cf v.l 12 D1 3 9 M4 om 14^{ab} —^{cd}) D2 3 देशाभिया (D2 °घा) तैश्, D9 -पार्थिवसंघैश् (for देशनिवासैश्) D3 उरु-, D9 चोप (for उप) M4 वणिग्भि शोभिता चैव नानादेशनिवासिभि —After 14 the sequence up to 19^{ab} in D9 is 18, l 17 (230*) 15^{cd}, l 18-20 (230*) 226*, l. 21 (230*) 19^{ab}, l 24 (230*) 15^{ab}, l 25 and 26 (230*)

15 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2.3 cf v l. 12 D9 reads 15^{ab} after 16^{ab} D1 transp 15 and 18 —^{a}) D1 प्रासादमालैर्बहुभि, D2 3 9 म(D3 मा)हाप्रासाद शिखरै (D9 °रा) —^{b}) D2 शृंगारैर् (sic) D3 9 शृंगाग्रैर् (for पर्वतैर्) Dt D2 3 6 8,9 M2 4 इव (for उप) D1 3 -शोभिता (for -शोभिताम्) G2 om 15^{cd} D2 om up to गारैश्च in ^{c} —D9 reads 15^{cd} after 18 —^{c}) M1 सु (for च) D1-3 M4 सछन्ना (D2 M4 °म्) (for संपूर्णाम्) —^{d}) D1 3 T3 [ए]व (for [इ]व) D1 3 अमरावती —After 15^{cd}, D2.3 ins l 18 D9 ins l 18-20 of 230* (for variation cf v l 230*) D2.3 (both after l 20 cf v.l. 19) 9 cont while D11 ins after l 20 of 230*

226* योधैरग्निसमस्पर्शैराहवेष्वनिवर्तिभि ।
गुप्ता पुरुषसिंहैश्च सिंहैरिव गिरेर्गुहाम् ।

[(l 1) D3 9 कल्पैर् (for तुल्यैर्) D11 अनिवर्तभि (sic) —(l 2) (B3 reads l 2 after l. 19 of 230* with v l. तै for च) D3 गुप्ता (for गुप्ता) गिरिगुहा (for गिरेर्गुहाम्)]

—D9 cont l 21 (230*) and thereafter reads 19^{ab} —After 15 M3 ins

227* खड्गिभिर्वीरवपुरैर्द्वारपालैश्च शोभिताम् ।

—After 15 M4 reads 19

16 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2.3 cf v.l. 12 For $16\text{-}17^{ab}$ D9 subst l 24 26 (230*) and reads 15^{ab} after 16^{ab} (= l 24 of 230*) G2 om 16 D1 reads 16 after 19 D9 after 19^{ab} —^{a}) D14 (before corr) G4 चित्र (for चित्राम्) D1 अष्टपदे (for अष्टापद) D3 [आ कार (for -[आ कारां) D1 G3 विचित्राष्टापदाकारां (D1 °रा) —^{b}) Dt T3 G4 M3.4 -गणायुता; D4 -गणैर्यु(m)तां (sic) D6 -गणैयुता (sic) (for -गणैर्युताम्) D1-3 नानाद्रव्य (D2 °हर्म्य, D3 °द्रुम) समुच्चया (D1 °या, D3 °य) —After 16^{ab} D3 ins l 24 (230*) —^{c}) D1 -समाकीर्णां —^{d}) D1 °वरशोभिता —For 16^{cd}, D2.3 subst. l 25 of 230*

17 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 D1 om 17 —^{a}) M4 इव° (for अविच्छिद्रां) D2 3 अविच्छिन्नान्तरगृहा (D3 °हा) —^{b}) D2.3 M4 °भूमि, G1 समौ° (sic) (for समभूमौ) D2 निवेशितां, D3 M4 निवेश(M4 °शि)ता (for निवेशिताम्) —After 17^{ab} D2 3 9 ins. l 33 32 28-30 of 230* thereafter D2 cont

228* पञ्चाग्निविद्भिर्गुणिभि सर्वतश्च स्वलंकृताम् ।

—^{c}) D2 3 9 om 17^{cd} —^{d}) T3 G4 M4 -खंड (for -काण्ड)

18 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2.3 cf v l 12 D9 reads 18 after 14 D1 transp 15 and 16 —^{ab}) Dt दुदु*भिर्, D2.3 T3 दुदुभीभि (sic) G4 दुदुभिश्च D1 वेणुभि (for वीणाभि) T3 तदा, M4 अपि (for तथा) D9 पणवैश्च मृदगैश्च शोभिता दुदुभिस्वनै —^{c}) D1 3 °ता (for नादिता) G2 M1 मुहुर् (for भृशम्) —^{d}) D1 3 9 M4 प्रथिता (D9 M4 °ता) (for पृथिव्या) D1 3 सा त्व(D3 प्य)नुत्तमा (for तामनुत्तमाम्) —After 18, D3 9 ins l 17 of 230* (for variations cf v l 230*) Then D9 reads 15^{cd}

19 Cf v l 7 and 22 For sequence in D3 3 cf v l 12 D1 reads 16 after 19 D9 after 19^{ab} M4 reads 19 D9 19^{ab} after 15 —^{b}) D3 [अ]धिगदतिर (corrupt) M4 [अ]धि*त महत् (for [अ]धिगतं दिवि) D9 om 19^{c}–22 —^{c}) D1 -वेशासा (sic) D2 वेश्माता (sic) M4 सिद्धाता (for -वेश्मान्तां) D3 सुनिवेशतो विम्साता (sic) —^{d}) M4 -शता° (for -समावृताम्) D1 3 नरनारीगणै युंता (D1 °समाकुला, D2 °गणावृतां (cf 16^{b}) G2 M1 नरेन्द्रोत्तमसेविता —After 19 D2.3 ins l 20 of 230* and then cont 226* G3 ins

229* न कुबेरस्य चेन्द्रस्य यमस्य वरुणस्य च ।
ब्रह्मणोऽपि पुरी रम्या हीदृशी च स्वयंभुव ।

20 D1 om 20–23 D2.3 om 20–21 D9 om 20 (cf v.l 19) —^{a}) M4 वि° (for न विध्यन्ति) M4 om 20^{bc} —^{b}) D4 T G M1 -परं (G4 °री) M3 -परा (for -परम्) —^{c}) T2.3 G2 M3 शब्दवेधं G1 तु (for च)

G 1 5 18
B 1 5 21
L 1 5 17

सिंहव्याघ्रवराहाणां मत्तानां नदतां वने ।
हन्तारो निशितैः शस्त्रैर्बलाद्बाहुबलैरपि ॥ २१

तादृशानां सहस्रैस्तामभिपूर्णां महारथैः ।
पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा ॥ २२

21 D1 3 9 om 21 (cf v l 20 and 19) —^{a}) M4 -नाग (for -व्याघ्र) —^{c}) G M1 3 4 बाणैर् Cgt as in text (for शस्त्रैर्) —^{d}) M3 -बलाद् (for -बलैर्)

22 D1 9 om 22 (cf v l 20 and 19) —^{a}) D2 3 सा, G3.4 M1 तैर् (for ताम्) —^{b}) G2 (before corr *sec m*) मनोरथै (for महारथै) D2 9 सपूर्णा सु(D3 सुसपूर्णा) महामना D2 3 om 22^{cd} —^{c}) M4 पुरीमुवास धर्मात्मा —^{d}) M1 °था (for तदा) M4 राजा दशरथ * *

[The following MSS (Northern) have a version parallel to that of the text it is given here separately]

—For 7^{cd}—22 Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

230* (7^{cd} 8)
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा नवसस्थानशोभिता ।
सुविभक्ता वरद्वारा सुविभक्तमहापथा ।
शोभिता राजमार्गेण जलससिक्तरेणुना ।
नानावणिग्जनोपेता नानारत्नविभूषिता ।
महाशालावृता दुर्गा उद्यानाम्रवनान्विता ।
दुर्गगम्भीरपरिखा नानायुधसमन्विता ।
कपाटतोरणयुता उपेता धन्विभि सदा

(9^{ab}) राजा दशरथो नाम महात्मा राष्ट्रवर्धन ।
(9^{cd}) ता पुरीं पालयामास स्वपुरीं मघवानिव ।
(10^{ab}) दृढद्वारप्रतोलीका सुविभक्तान्तरापणाम् ।
(10^{cd}) नानायन्त्रायुधवतीं नानाशिल्पगुणान्विताम् ।
शतघ्नीपरिघोपेतामुच्छ्रितध्वजतोरणाम् ।
हस्त्यश्वरथसपूर्णां नानायानसमाकुलाम् ।
(14^{cd}) नानापार्थिवभृत्यैश्च वणिग्भिश्चोपशोभिताम् ।
निधानशतसबाधा सर्वैश्च विभवैर्युताम् ।
(16^{cd}) नानारत्नचयाकीर्णा धनधान्यसमन्विताम् ।
देवतायतनैश्चैव विमानैरिव शोभिताम् ।
सभोद्यानप्रपाभिश्च रुचिराभिरलङ्कृताम् ।
(16^{ab}) प्रविभक्तमहाहर्म्यां नरनारीगणान्विताम् ।
विद्वच्छूरार्यपुरुषैराकीर्णाममरोपमै ।
आरोहमिव रत्नाना प्रतिष्ठानमिव श्रिय ।
महाप्रासादशिखरै शैलाग्रैरिव शोभिताम् ।
(15^{cd}) विमानचयसबाधामिन्द्रस्येवामरावतीम् ।
अष्टापदपदालेख्यै रम्यामालिखितामिव ।
नानारत्नचयैश्चित्रा हृष्टपुष्टजनैर्युताम् ।
(17^{ab}) अविच्छिन्नान्तरगृहा समभूमिनिवेशनाम् ।
(17^{cd}) वरान्नपानकलिला शालितण्डुलभोजनाम् ।
धूपमाल्यदृगिगन्धैर्हृद्यैश्चाप्यधिवासिताम् ।
लोकपालोपमै शूरै सर्वशास्त्रार्थपारगै ।
गुप्ता योधवरैश्चापि नागैर्भोगवतीमिव ।
(18^{ab}) मृदङ्गवेणुवीणाना रम्यै शब्दैर्विनादिताम् ।
नित्योत्सवसमाजाढ्या नित्यपुष्टजनैर्युताम् ।
ब्रह्मघोषस्वनवतीं धनु शब्दनिनादिताम् ।
स्वय चैवेन्द्रकल्पेन पुरीं देवपुरोपमाम् ।
गुप्तामिक्ष्वाकुनाथेन राज्ञा दशरथेन च ।

☞ For the sake of convenience the variants of D2 3 9 which are not included in this subst group are given here along with others as they have some lines of the subst in common with others [After 7^{c} D2 3 9 ins the post and prior halves of l 1 and 2 respy —(l 1) Ś1 चास्ति D13 चानि (for त्रीणि) Ñ2 D10 11 13 विस्तीर्णे (D10 °र्णां D13 °र्णे) (for विस्तीर्णा) Ś1 D13 रत्न° V1 नगनागर° V2 नाकसरयान° V3 D2 3 5 11 नाना° B3 नर° D9 मानसस्थानमाश्रिता (for the post half) —(l 2) Ñ V1 4 B2 4 D10 °क्तान्तरपणा (Ñ2 D10 °विपणा V1 °रपर्णे (sic) V4 B4 °रपथा B2 (marg) °द्वारा) V3 B3 °क्तान्तरा पुण्या (B3 marg दारा) D3 सुविभक्ता वरद्वार (for the prior half) Ś1 V3 D5 सुविभक्ता B1 सुविस्तीर्णे (for सुविभक्त) V1 -महापथा V2 सुविस्तीर्णमहापथ (sic) B4 सुविभक्तत्रिरामायणा (hypermetric) (for the post half) —(l 3) B4 D10 जन (for जल) V4 B1 -सम्पात D5 -सेमक्ति (sic) (for -ससिक्त-) D11 राजमार्गेण महता विस्तीर्णेनोपशोभिते (sic) —After l 3 B3 (marg) ins 231* —After 10 D3 9 ins l 16 5 —(l 5) B3 repeats l 5 after l 13 N1 V3 D10 शालवृता V1 B3 (second time) D5 9 11 12 शालान्विता (B3 D9 °ता) V3 शालवती D3 -जलान्विता (for शालावृता) B3 (second time) D9 दुर्गो (for दुर्गा) Ś1 उद्यानास्तरनान्विता N °वने (N1 °ने)युता V1 2 B3 (second time) D5 11 12 उद्यानप्रवरैर्युता (B3 °तां D11 °वृता D12 °त) V4 °वनोपेता B1 2 उद्यानवनशोभिता B3 (first time) 4 D10 उद्यानाम्र (B3 marg °नोप) वनायुता (B3 marg °न्विता) D3 उच्चावचवनैर्युता D9 प्रधानोपवनैर्युता D13 स्नानास्तरणावृता (sic) (for the post half) —(l 6) Ś1 D13 अति (for दुर्ग) V2 4 D10 11 -परिघा D5 परिखां (for परिखा) D9 °रत्नयुद्ध° (hypermetric) D11 °तां D13 °युद्ध° (for the post half) —(l 7) Note hiatus between the prior and the post halves Ñ2 D13 कवाट B3 कवाट (for कपाट) V3 युक्ता D11 -वती (for -युता) D13 चोपेता (to avoid hiatus) V2 धनुभि (sic) B1 ध्वनिभि (for धन्विभि) D11 हर्म्यप्रासादसंकुला (for the post half) —(l 8) Ś1 D13 धर्मात्मा (for महात्मा) V2 राज्य (for राष्ट्र) —(l 9) B4 °नाम (sic) (for पालयामास) D13 स स्व पुरी (hypermetric) V2 मघवा (for मघवान्) —D2 cont l 10 after 224* —(l 10) N2 दृढ * र; B4 दृढदृढद्वार (by dittography) Ñ1 -पुरो° V4 -प्रतोलीकी

(sic) B4 पुरोलीय (for प्रतोलीवां) Ś1 D13 सुविम (Ś1 marg)क्त° Ñ2 B4 स्व° V2 °वनाम्, V4 °पंगाम् D12 सुवि * क्तं * * पर्णा (for the post half) —(l 11) V3 -रत्न (for -यन्त्र) V2 -मर्नी (sic) D11 12 -वनी (for -वर्नी) V1 4 D11 13 -गिरि D12 -शिल्पा (sic) (for गिन्य) Ś1 V4 -गणान्वितां V1 D12 -गणायुता D11 -वर्गैर्युतां D5 नानागिरि गणायुत (after *sec m* corr °तां) (for the post half) —After l 11 D12 ins 11*ab* Ś1 D13 om l 12 —(l 12) D5 शतघ्नीं (for शतघ्नी) B1 D5 °गोपेनाम् D11 °घोपेता (for परिघोपेताम्) D12 शतघ्नीपारिघोपेता (for the prior half) B2 (marg) उन्नत also (for उच्छित) D11 घ * * रणां D12 सुदि घ्नघ्नतोरणा (sic) (for the post half) —After l. 12 D11 ins 232* N1 V1 2 4 D5 12 om l 13 15 —(l 13) V2 -सपर्ना (for -मापूर्णा) B3 (marg as in text) 4 -मणि D10 पान (for -यान) V2 -समन्वितां (for -समाकुल्याम्) —After l 13 B3 repeats l 5 with adjectives in accusative qualifying तां पुरीं then cont 13*cd* —(l 14) V2 B2 -कृतैः (for भूषैः) N2 B1 3 4 D10 नानापथिकदूतै (D10 °भूर्तै)श्च (for the prior half) V2 वलिभिः B4 वाणिग्भिः D10 वणिग्भिः (both sic) (for वणिग्भिश्च) Ñ2 B2 (marg as in text) -जीविनां (for शोभिताम्) —After l 14 Ś1 D13 read l 18 —(l 15) V2 B2 निधान B1 विमान B4 निधाय (for निधान) B2 मवद्वा (for -सवाधा) V3 विधिभिः (for विपश्चिः) D11 युत (for युताम्) —Ś1 D13 om 16 V2 D11 read l 16 after l 12 (D11 after 232*) D3 9 ins l. 16 after 10 —(l. 16) D12 -रत्ना (for -रत्न) D9 -समाचिता (for -समन्वि ताम्) D12 धनधान्य(om. स)मन्वितां —After l 16 B3 reads l 20 —After 18 D3 9 ins l 17 —(l 17) B3 reads l 17 19 in marg D11 °ने D12 दै° (for देवनायत नैश्च) D3.9 चिन्नैः (for चैव) V2 विमरैः (for विमानैः) Ś1 V4 D3 13 उप Ñ2 V2 B3 अति B1 D10 अभि (for इव) —After 15*cd* D2 3 ins l 18 D9 l 18-20 —(l 18) B3 reads l 18 in marg (cf v l line 17) Ś1 reads l 18 after l 14 V2 गुभो° V3 सद्दो° B4 महो D2 समावन D10 समोत्थान (hypermetric) (for समोथान) V3 D3 9 12.13 प्रसाभिश्च (for प्रसाभिश्च) B2 पा *inf lin* in प्रसाभिश्च D11 समीव * प्रियाभिश्च (sic) (for the prior half) D3 °तौ (for अलङ्काम्) —(l 19) B3 reads l. 19 in marg (cf v l line 17) B1 अविभक्त (for प्रविभक्त-) Ś1 N B3 D9 10 13 -वेश्मां (N1 °श्मा D9 °न) V4 -हर्म्यां B4 D5 हर्म्यै (for हर्म्या) V3 -गणावृतां D9 -गणायुता D11 -गणान्वित (for गणान्वितम्) —After l 19 B3 ins l 2 of 226* —After 19*cd* D2 3 ins l 20 —(l 20) B3 reads l 20 after l 16 D9 illeg (for -तार्यं) V1 2 4 B1 3 (marg orig as in text) D11 विद्वद्विरार्य D5 विद्वद्वीरार्य (sic) (for विद्वद्भूतार्यं) B4 °रोपनै D2 °रोपमौ (both sic) (for अमरोपमै) V1 आकीर्णा ममलोदैर D3 आकीर्णाम्यमरोपमै (for the post half) —After l 20 D11 ins 226* (for variants cf v l 226*) —(l 21) D2 3 ins l 21 after 12*cd* D9 after 226* Ś1 प्ररोहम् V2 D3 9 आने (D3 °दौ sic) हम् V4 मुनोहम् B4 आरोहन् (sic) D2 या गेहम् D13 आरहम् (for आरोहम्) B1 प्रतिमानम् (m *pr m* as in text) D9 श्रिया (for श्रिय) V3 प्रतिष्ठामिव च श्रिय D12 प्रविष्ठाममिवश्रियां (for the post half) —(l 22) D11 गिरौ (for शिखरे) V1 गिन्रौः D11 शृगरेश्च (sic) (for शैलाग्रैः) Ś1 B4 (also as in text) D13 उप, D11 चोप (for इव) B1 भूमिना D2 °ता (for शोभिनाम्) —After l 22 D11 ins 19*ab* with v l सुवि for वि D11 om l 23 —(l 23) V3 विमान (for विमान) Ñ1 V2 4 B1 2 -रत्न (for -चय) V4 -सर्वांधाम् (sic) (for -सवाधाम्) —(l 24) D9 subst l 24 26 for 16-17*ab* D3 ins l 24 after 16*ab* B1 (before corr) अष्टाप D5 (before corr) अष्टाप (by metathesis) D12 [आ]ख्येश्च (sic) (for [आ]ख्यैः) D5 रथाम् (sic) (for रम्याम्) B1 सलिलिताम् D11 आ * लिताम् (for आप्लिताम्) N2 इनि V4 पुरी (for इव) V3 सुरम्यां मानितामिव (for the post half) —(l 25) D2 3 subst l 25 for 16*cd* D12 * ना° D13 °लै (for नानारत्न) B3 म (*inf lin*) for च in चयैश्च D2 चित्रै (for चित्रा) D3 इष्ट * * (for हृष्टपुष्ट) N1 V4 B1 3 D5 10-12 -जना(Ñ1 °न)युता V1 -जनन्विता V2 °वृता V3 जनाकुलां D3 °र्वृता (for -जनैर्युताम्) —After l 25 D13 reads l 33 —D13 om l 26 —(l 26) D10 अवच्छिन्न (for अविच्छिन्न) Ś1 B2 3 -गुहां V2 ग्रामा (for -गृहा) D9 अविच्छिन्नातटग्रहा (for the prior half) N1 °मौ (for समभूमि) V3 निता D12 °शन (for निवेशनाम्) —After l 26 V D5 10-12 read l 31 33 —(l 27) B3 सवात्र° D11 नानात्र° D13 वराण° (sic) (for वरात्रपान) N2 V3 B2 3 D5 10-12 -स(B2 m as in text)लिला V1 -कल्पिता (for -कलिता) V3 भोजितां V4 भाविता D11 भोजन (for भोजनाम्) —(l 28) D2 3 9 read l 28-30 after l 32 D2 3 धूपैराज्य (D2 °ज) D13 °मालि- (for धूपमाल्य) D12 हवि (for -हविः) D5 धूपमाल्यावहि (sic) D9 आज्यहोमहविर्भिश्चैः (for the prior half) D9 श्चैश्च (for हवैश्च) V2 अपि (for चापि) B4 °* वासिता D3 पानै सवत्र शोभिता (for the post half) —(l 29) D3 चमै (sic) (for द्यौ) V1 शाम्नातु D9 11 शास्त्र (for शास्त्रार्थ) Ś1 V3 D13 °शास्त्र (V3 D13 शास्त्र) विचारै D2 वेन्वेर्ता° (for the post half) —(l 30) D11 वत्री (sic) (for भोगवतीम्) Ś1 D11 13 यथा (for °व) D13 om l 31 V D5 10-12 read l 31 33 after l 26 —(l 31) B4 मृजग (sic) (for मृ ह) B4 नि (for निनादिताम्) —After l 31 B3 ins 233* —D13 om l 32 —(l 32) D2 3 9 transp l 32 and 33 V4 B1 नित्य (for second नित्य) N V1 3 B D5 10-12 हृष्टजनायुतां (D12 °त) V2 हृष्टजनैर्वृता V4 हृष्टनानान्वितां D2.9 -मनल

G 1. 5 20
B 1. 5 23
L 1. 5 19

तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतां
द्विजोत्तमैर्वेदपडङ्गपारगैः ।
सहस्रदैः सत्यरतैर्महात्मभि-
र्महर्षिकल्पैर्ऋषिभिश्च केवलैः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

सयुता, D3 -मग॰ युतां (submetric) (for -पुष्टजनैर्युताम्). —(l 33) After transposing l. 32 and 33 D2 3 9 ins. l. 33 after 17^{ab} D13 reads l. 33 after l 25 V3 -स्तनवनीं, D2 3 -स्वरवनीं (D3 °ती) (for -स्वनवनीं). V3 दुदुभि- (hypermetric), B1 मद्द-, D2 3 गीत- (for धनु-). Ñ V1 4 D5 10 -स्वनविना(Ñ2 ना in marg)दिता; V2 -स्वनविनादिनीं; V3 B2–4 D2 3 11 -स्वननि(B3 नि in marg.)नादितां, D12 -स्व- * निनादिता (for -शब्दनिनादिनाम्) D9 ब्रह्मघोषेण स्रवतीं गीतस्वन-निनादिनां —(l 34) B1 -कल्पेव, D11 -क * न (for -कल्पेन). Ś1 Ñ V4 B D10 12 13 पुरी (D12 °रो) (for पुरीं). Ś1 V4 B D10 13 -पुरोपमा, Ñ1 -पुरीमिवपमां (sic) (for -पुरोपमाम्) —(l. 35) Ś1 Ñ V4 B D10 13 सु(Ñ2 स्व)गुप्ते° (for गुप्ताभि°). Ś1 Ñ V2 4 B1–3 D10 13 सा (for च).]

—After l. 3, B3 (marg) ins :

231* कपाटगोपुरवती हर्म्यप्रासादसंकुला ।

[The post half = post. half of l. 7 in D11.]

—After l. 12, D11 ins :

232*
(11^{ab}) सूतमागधसंयुक्तां ब्रह्मघोषनिनादिताम् ।

—After l 31, B3 ins

233* नटनर्तकविद्वद्भिर्बहुभिः परिवेष्टिताम् ।

23 D1 2 om 23 (for D1 cf v l 20) Ñ1 illeg. after वरा up to द्विजोत्त in ^{b}. —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5 9–13 वराग्निच(Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D10 11 13 °म; B2 °चि, D5 °र)द्भिर्; D14 T2 G1 M3 °वद्भिर्, M4 देवाग्निकल्पैर् (for तामग्निमद्भिर्) B4 missing (for गुणवद्भि). Ś1 Ñ V B D5 9–13 अन्विता (V1–3 D5 9 11 12 °ता) (for आवृतां). D3 पंचाग्निभिर्द्भिर्गु-णिभि· स्वलंकृतां. —^{b}) D14 T1 2 द्विजैर्वैरैर् (for द्विजोत्तमैर्). Ś1 D13 -तरग; D3 9 -विदांग- (for -पडङ्ग-). —^{c}) Ś1 Ñ2 V1–3 B3 D10 13 T3 सहस्रशः (B3 *int lin* as in text) (for सहस्रदैः). B4 सद्य° (sic), D3 °परैर् (for सत्यरतैर्). Ś1 B1 4 D9–11.13 °सत्यतपोदयान्वितैर्; Ñ V1 B2 3 D5 12 °सत्यतपोदमान्वितैर्, V2 4 °सत्यतपोधनान्वितैर्, V3 °सत्यतपोभिरन्वितैर् —^{d}) T3 महार्षि- (for महर्षि-). Ś1 Ñ V2–4 B2–4 D3 5 9–13 यतिभिर्य(D3 °भ्रि)ता(Ś1 D13 °र्महा)त्मभिः (D3 °त्म *). V1 °कल्पेनयतिभिर्यतात्मिः (sic). —After 23, D11 ins. ·

234* रराज सा द्यौरिव चन्द्रतारकैः ।

Colophon D1 om Ñ2 om. up to Kānda name. Ś1 om up to रामायणे. Ñ1 V1 D8 om इति. B4 D4 14 S om. श्रीरामायणे. Ñ1 V1 3 4 B1–3 D6 8 10–12 ins आर्षे before रामायणे, while V2 Dt D2 4.9 ins. it before श्री. Ñ1 V1 3 4 B D5 6 8 10–12 om श्री. D6 रामा * *. V2 B1 Dt D2 6 8 add वाल्मीकीये (B1 महर्षि वाल्मीकीये), D5 आदिकाव्ये after रामायणे. —*Kānda name*: Ñ2 B1 D12.14 om. Ś1 V B2–4 D5 10 11 आदि°, D3 अयोध्या°, D4 श्रीबाल°, D14 S (except M4) श्रीमद्बाल°. —*Sarga name* · Dt D4 6 8 14 om. Ś1 Ñ V B D2 3 5 9–12 अयोध्यावर्णनं (D2 9 °नो) नाम (Ñ2 B D10 om नाम) D13 इत्यार्षे * * यणे * * कांडे * * ध्याव * * नाम * * म. सर्ग·. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ V1.4 B1 4 D5 11 12 om both V2 7, V3 4; B2 3 D10 5. Ś1 S (except G1) पंचम.; D3 3 चतुर्थ·; Dt D4 6 8 9 14 G1 (as in text) —After colophon, G1 2 M3 conclude with श्रीरामाय नम.; G3 श्रीमते रामानुजाय नम.; G4 श्रीन्द्रीय नम. (sic).

६

पुर्यां तस्यामयोध्यायां वेदवित्सर्वसंग्रहः ।
दीर्घदर्शी महातेजाः पौरजानपदप्रियः ॥ १
इक्ष्वाकूणामतिरथो यज्वा धर्मरतो वशी ।
महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २
बलवान्निहतामित्रो मित्रवान्विजितेन्द्रियः ।
धनैश्च संचयैश्चान्यैः शक्रवैश्रवणोपमः ॥ ३
यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।
तथा दशरथो राजा वसञ्जगदपालयत् ॥ ४
तेन सत्याभिसंधेन त्रिवर्गमनुतिष्ठता ।
पालिता सा पुरी श्रेष्ठा इन्द्रेणेवामरावती ॥ ५
तस्मिन्पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वैरलुब्धाः सत्यवादिनः ॥ ६
नाल्पसंनिचयः कश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे ।
कुटुम्बी यो ह्यसिद्धार्थोऽगवाश्वधनधान्यवान् ॥ ७ G 1 6 B 1 6 L 1 6

6

1 Ñ1 begins with ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम D1 continues the Sarga —^{ab}) Ñ1 पुरे° V4 पुरि° B4 Dt D2–4 6–9 M4 Cg k तस्यां पुर्याम् (by transp) D13 पुण्या° (for पुर्यां तस्याम्) Cr सर्ववित् (for वेद°) M4 सत्यसश्रय (for सर्वसग्रह) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10–13 वेदवेदागपारग (Ñ1 V4 B1 3 [m also] D2 7 °वित्तम) D1 तत्र राजा दशरथो धृतिमान्निष्टिवर्धन —^{d}) V1 [आ]श्रय, M4 त्रिये (sic) (for प्रिय) D14 °राजपदप्रिय

2 D14 repeats 2 after 3 —^{a}) M2 इ***म् (for इक्ष्वाकूणाम्) —^{b}) V4 राज्ञा (for यज्वा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 धर्म(Ñ1 illeg)भृता (D12 °विदा) वर, Dt D2 3 6–9 T3 M4 धर्मपरो° Cg as in text (for °रतो वशी) —^{d}) D2 3 7 सर्व, D11 नृपु, Cg as in text (for त्रिषु) D14 (second time) त्रिश्रुता (sic) (for विश्रुत)

3 ^{a}) Ś1 B2 4 D5 11–13 G2 4 M1 विजितामित्रो (D12 °ता मैत्रो (sic)) Ñ V1 2 4 B1 3 D10 °मात्यो, V3 विदितामात्यो, Cg as in text (for निहतामित्रो) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 नीतिमान्, D1 3 7 9 11 सत्यवाग् (for मित्रवान्) Ñ1 V B1 2 D5 7 9 12 M4 नियतेन्द्रिय, D2 च यतेन्द्रिय (for विजितेन्द्रिय) —^{c}) D1 धनस्य D2 धनै स्व, M3 धन्यैश्च (for धनैश्च) D1 [अ]पि (for [अ]न्यै) Ś1 Ñ V B D5 10 13 धनधान्यैश्च (Ś1 D13 °न्यादि, V2 4 B2 °न्यर्द्धि)भिर्मनै (V1 °भि) —After 3 D14 (which om 4–6^{b}) repeats 2 reading it (var) for the first time in its proper place while D7 reads (first time) 4^{cd} as in D2.

4 D14 om (hapl) 4 6^{b} D3 om 4^{ab} D2 9 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 आदिराजो मनुरिव —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 प्रजाना D1 2 7 9 लोकाना (for लोकस्य) D2 °रक्षक, G4 °रक्षित (for परिरक्षिता) D1 om 4^{cd} D4 14 S repeat 4^{cd} after 22 —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 9–13 राजा, D2 3 नाम्ना, D4 14 T G M1 3 (all second time) यस्या, M4 (second time) तस्या (for तथा) Ś1 N V B D2 9–13 नाम (for राजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 बभूव त्रिद(V1 4 °दि)शोपम, Dt D3 6–8 M4 (first time) लोकस्य (D7 °काना) परिरक्षिता, D2 9 धृतिमात्राष्ट्रवर्धन (for D9 cf l 8 of 230*) M4 (second time) वसन् जगतीमावहत् —After 4^{cd}, D7 (after 4^{cd} read after 3) 9 ins

235* अयोध्या पुरपच्याम समृद्धामावस पुरीम् ।

5 D14 om 5 (cf v l 4) D9 om (hapl due to transp) 5^{ab} —^{a}) M2 missing (for तेन) Ñ1 स*भिसधेन —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10–13 °पश्यता (for अनुतिष्ठता) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) M4 लालिता Ś1 Ñ V1 3 D5 10 12 13 [अ]भूत्, V4 वै, M4 [अ]सौ (for सा) V2 पुरीम् (sic) Ś1 B4 नाथ, V2 अथ, B1 सा तु (for श्रेष्ठा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 13 M4 शक्रेण T2 इद्रस्य (for इन्द्रेण) V4 G1 M3 [ए]व, B4 D2 11 वा (for [इ]व)

☞ For 6–24 Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst a passage of 48 lines which differs from the text and appears at the end of 24

6 D14 om 6^{ab} (cf v l 4) —^{a}) D1–3 7 9 रम्ये (for हृष्टा) —^{b}) T3 महा° Cg t as in text (for धर्मात्मानो) —^{c}) G1 3 जनास् (for नरास्) D14 illeg (for धनै स्वै)

7 Cf v l 6 and 24 —^{a}) T2 नाल्पश्च निचय, Cr m t °सन्निचय (as in text) (for नाल्पसंनिचय) D7 सम्यक, D9 तस्मिन् D10 कस्मिन् (for कश्चिद्) ❀ Cr t सतामुत्कृष्ट वस्तूना निचय Cm सतामुत्कृष्टधनाना निचय ❀ —^{b}) D2 3 7 M4 तस्मिन्नासीत् (by transp) D9 कश्चिन्नासीत् (for आसीत्तस्मिन्) —^{c}) G M कुडु(G4 °डि)बी (for कुटुम्बी) D1 योनभिज्ञातो D2 3 योत्र(D3 °च)सिद्धार्थो D7 M4 यो न°, M1 योग्य° (for यो ह्यसिद्धार्थो) —^{d}) D1 न चापि, T2 °श्च, G4 गोमाश्च (sic) M3 [अ]गजाश्च (for ऽगवाश्च) D1 [अ]धन (for धन) —The sequence from 7–16 in M4 is 7 13 14 11^{ab} 15^{cd} 15^{ab}, 8 9 10^{cd} 10^{ab}, 11^{cd} 12 16

G 1 68 B. 1 68 L 1 68

कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥ ८
सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
मुदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ ९
नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥ १०
नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ।
नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥ ११
नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः ।
कश्चिदासीदयोध्यायां न च निर्वृत्तसंकरः ॥ १२
स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।
दानाध्ययनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३
न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः ।
नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान्विद्यते तदा ॥ १४
न दीनः क्षिप्तचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन ।
कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥ १५

---

8 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —[a]) D1 M4 नातिमानी M2 का॰ वा न M4 कद्यों (submetric) (for कदर्यो वा) —[b]) G1 damaged (for नृशस) D1 [अ]पि वा M4 कुत (for क्वचित्) —[cd]) c=15[c] D1 °शक्यस्त्वयोध्याया स विद्वान्नास्तिकोपि वा

9 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —[b]) D1 M4 दानशीला सुधार्मिका —[c]) T3 M4 उदिता (for मुदिता) D1 वेदज्ञा वृत्तशालिना —[d]) M2 [अ]परा (for [अ]मला)

10 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 G4 missing up to नाल्प on a damaged fol —[b]) D1 [अ]विरुपत्नी M4 [अ]पुरोगवान् (for [अ]ल्पभोगवान्) D1 om 10[cd] —[c]) D3 नामृष्टो G1 नानुष्टो (for नामृष्टो) Dt D4 8 Ct न नलि° D6 न लि° (wrongly om one न) G1 नानलि° M2 [अ नतुलि°, M4 नाविलि°, Cg as in text (for नानुलिप्ताङ्गो) M4 transp 10[d] and 11[a] —[d]) D4 G3 °गन्धिश्च G2 M1 नासुखश्चैव M4 नासुख श्चापि (for नासुगन्धश्च)

11 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D1 reads 11[ab] after 14 —[a]) D1 °भोक्ता M4 नादृष्टभोगी (for नामृष्टभोजी) D1 वा (for न) D4 °भोजनो दाता —[b]) D1 नासुगन्धो न चानृत —After 11[ab] D1 ins l 22 26 of 248* (cf v l 24) —[d]) D1 M4 [अ]यानवान् G4 [अ]ना * * * (for [अ]नात्मवान्) —For 8–11 D2 3.7 8 subst l 13 (prior half) 11 (post half) 12 9 10 23 and 29 of 248* (cf v l 24) then read 16[ab]

12 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —[a]) D6 नाहिता° (submetric) G4 * * * ताग्निर् (for नानाहिताग्निर्) D1 योयज्वा D7 T1 नायज्ञो, D12 नायज्वी (for नायज्वा) —[b]) Cg t क्षुद्रो (for विप्रो) D9 T2 वा (for न) Dt D1.6.8.14 T1.2 G2-4 M2 3 न क्षुद्रो (G4 न * *) वा न तस्कर, D1 विप्रदो वा° D2 विप्रोनाय° —[d]) G2 [अ]निर्वृत्त, Cg tp as in text, Ct [अ]वृत्तो न (for निर्वृत्त) G2 3 -सगर (for -संकर) Dt D6 8 न चावृत्तो न° D1 सद्वृत्तरहितो नर D2 नावृत्ताचार° D3 सद्वृत्तिरहितो न च D7 अद्य नो वृत्ति D8 न तयोत्तर° M4 य स्थितो वर्णसंकरे

13 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D7 reads 13[ab] after l 32 of 248* which it ins. after 16[ab] —[a]) D2 न कर्मनि° T3 M3 स्वधर्मनि° M4 स्व * * नि° (for स्वकर्मनिरता) —[b]) D1 च नि° D 9 निय° (for विजितेन्द्रिया) —[c]) D9 -संयुक्ता M4 -युक्ताश्च (for -शीलाश्च) D1 यज्ञाध्ययननियाश्च D2 3 7 सुव्रता (D2 °शीला) व्रतवंतश्च —[d]) D1 3 7 विरताश्च D9 सयुक्ता T3 सयुताश्च M4 समथाश्च Cg t as in text (for संयताश्च) D2 3 7 च प्रतिग्रहात्, D9 सत्प्रतिग्रहे (for च प्रतिग्रहे) —For 13[cd] D1 subst l 18 of 248* (cf v l 24)

14 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —[a]) D3 नो° D14 T3 M3 4 ना° (for न नास्तिको) D1 3 7 8 T3 नानृतवाक् (D1 T3 °वान्) D14 नानृतिको (sic) M2 वानृत वा M4 [अ]नृतवान् (for नानृतको) D6 8 G1 2 4 M1 2 Ct नास्तिको नानृतो (Ct °तो Ctp °तो) वापि Cg as in text Dt repeats (by oversight) 14[cd] after 236* —[c]) D9 असूयको (for ना°) D1 नावाल्पो D2 3 न वाल्पत्यो (D3 °कशाल्पा sic) D7 वाशक्तो वा D9 चापक्तो वा (for न चाशक्तो) —[d]) Dt (both times) D6 8 कश्चित्, D4 तथा T3 सदा (for तदा) D1-3 7 9 M4 नापुविद्यश्च दृश्यते D1 reads 11[ab] after 14 —After 14 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

236* नापडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नासहस्रद ।

[Dt D6 8 [अ]त्र (for [अ]त्रासीन्) G4 नावृत्तो M3 नाव्रतो (for नाव्रतो) Dt D6 8 G1 2 [अ]बहुश्रुत G2 M1 [अ]प्यनात्मवान् G1 [अ]प्यात्मवान् (for [अ]सहस्रद) (for Dt see above)]

15 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D2 3 7 9 M4 transp 15[ab] and [cd] —[a]) G4

वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।
दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्मं सत्यं च संश्रिताः ॥ १६
क्षत्रं ब्रह्ममुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।
शूद्राः स्वधर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥ १७
सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।
यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥ १८

योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।
संपूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥ १९
काम्बोजविषये जातैर्बाह्लीकैश्च हयोत्तमैः ।
वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोपमैः ॥ २०
विन्ध्यपर्वतजैर्मत्तैः पूर्णा हैमवतैरपि ।
मदान्वितैरतिबलैर्मातङ्गैः पर्वतोपमैः ॥ २१ G 1 6 25 B 1 6 23 L 1 6 26

निद्रित (for न दीन) D6 °वृत्तो, M4 क्षीणवित्तो (for क्लिष्टचित्तो) —^{b}) D2.3 7 9 T1 3 M4 व्याधितो (D3 °धि+) (for व्यथितो) T3 [अ]प्यनधीतो न° —For 15^{ab} D1 subst l 27 of 248* (cf v l 24) —^{d}) G1 [अ]श्रीमाश्चाप्यस्वरूपभाक्, G4 श्रीमांश्चैव सुरूपभाक —For 15^{cd} D1 subst l 26 of 248* —^{e}) = 8^{c} D7 °शक्यम्, D9 न तु दुष्ट (with hiatus) (for द्रष्टुं शक्यम्) D7 त्वयोध्याया —^{f}) M3 [अ]राजन्य, M4 [अ]न्यभृत (sic) (for राजनि) D2.3 7 9 तस्मिन्नासीत् प्रवासति —After 15 D1 ins l 29 of 248* (cf v l 24)

16 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D2 3 7 9 read 16^{ab} after 11 (cf v l 11) —^{a}) D1 3 6 7 G1 वर्णेष्वग्र (D3 °+ग्र, D6 °ष्वग्रे) M4 चतुर्ष्वपि हि वर्णेषु —^{b}) D3 दवता+थि° D6 °पूजना —After 16^{ab} Dt D4 5 8 14 S (except M4) ins

237* कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसंयुताः ।

[T3 धर्मज्ञाश् (for कृतज्ञाश्)]

On the other hand D2 3 7 9 ins l 32 of 248* (cf v l 24) Then D7 reads 13^{ab} —^{d}) D6 3 7 तपो धर्मं, D9 धियो धर्मे (for धर्मं सत्य) D2 संभृता, G1 संश्रुता (for संश्रिता) —For 16^{cd} D1 subst l 30 of 248* (cf v l 24) —After 16^{cd} Dt D4 5 8 14 S (except M4) ins

238* सहिता पुत्रपौत्रैश्च नित्य स्त्रीभि पुरोत्तमे ।

[G2 4 M1 स्त्रीभिर्नित्य (by transp)]

17 Cf v l 6 and 24 Ñ2 D10 ins 17^{ab} as in D7 after l 30 of 248* while D5 11 12 read the same for l 31 (cf v l 248*) —^{a}) T3 हि (for च) D1 आसीत् क्षत्रा ब्रह्मसुख, D2 ब्रह्मचर्यं चरत् क्षत्र, D3 ब्रह्मचर्यचरा वैश्या, D7 9 ब्रह्म पर्यचरत् क्षत्र M4 °धर्मरत चापि —^{b}) D3 क्षत्रधर्मम् (for वैश्या क्षत्रम्) D3 om 17^{cd} —^{c}) Dt D1 6 8 T3 M4 Ct स्वकर्म, Cg as in text (for स्वधर्म) ※ Ct शूद्राणां स्वकर्माह त्रीनिति । ※ —^{d}) D1 अभ्यपूजयन् D8 M3 अनु° (for उपचारिण) M4 त्रिवर्णानुपसेविरे —For 17^{cd} D2 7 subst on the other hand Ñ2 D5 10–12 ins after l 31 Ñ2 D10 after 30 of 248*

239* शूद्राश्चापि वर्णांस्त्रीन्शुश्रूषन्तोऽनसूयव ।

[D2 7 हि (for [अ]पि) D2 7 11 12 शुश्रूषन्ते (for शुश्रूषन्तो) D2 7 11 (before corr *sec m*) °यका (for ऽनसूयव)]

—After 17 D1 ins l 32 of 248* (cf v l 24)

18 Cf v l 6 and 24 —^{a}) D1–3 7 एवम् (for सा तेन) —^{b}) D1 3 7 पालिता साभवत् (D2 °महा)पुरी D3 om 18^{c}–19 —For 18^{ab} D9 subst and reads after 18^{cd}

240* तथा दशरथो राजा चातुर्वर्ण्यं प्रशास्ति ।

—^{d}) D9 निर्मिता, M4 पालिता (for धीमता) D1 2 7 प्रत्येय परिपालिता —After 18 G2 M1 ins

241* योधाना मन्त्रिकल्पाना महता च मनीषिणाम् ।

19 Cf v l 6 and 24 D2 3 7 9 om 19 (for D3 cf v l 18) —^{a}) G2 M1 द्विजानाम् (for योधानाम्) V2 °वर्णाना (for °कल्पाना) —^{b}) D14 T1 2 G4 सुवर्चसा, G1 2 M2 महर्षिणा G3 महिंर्षणा (sic) M3 मनस्विना M4 महामना Cg t as in text (for अमर्षिणाम्) D1 सयुगेष्वनिवर्तिना —^{c}) M3 सर्वै पूर्णा च शूराणा —For 19^{cd} D1 subst l 36 of 248* (cf v l 24)

20 Cf v l 6 and 24 —^{a}) D1–3 7 9 देशजैश्चापि D2 om (hapl !) 20^{bc} —^{b}) D1 हयैर्वालनवैस्तथा, D3 7 9 हयैर्वानायुजैस्तथा (D9 °रपि) —^{c}) T3 वनजैश्च (for वनायुजैर्) M4 नदीदेश (for °जैर्) D1 3 9 नदीजैर्वा हिजैश्चापि, D7 नदीजैश्चापि सपूर्णा —^{d}) D7 हयैर् (for पूर्णा) Dt D6 8 14 T G4 °त्तमै (for हरिहयोपमै) M4 सपूर्णा विविधैर्हयै

21 Cf v l 6 and 24 —^{a}) M2 °मन्दरजैर् (for विन्ध्य पर्वतजैर्) D1 3 7 9 नागैस् (for मत्तै) —^{b}) D1–3 7 9 तथा (for पूर्णा) B3 (marg) ins 21^{cd} as in D8 after l 40 of 248* (cf v l 24) —^{d}) D9 शिक्षितै (for मातङ्गै) —After 21 Dt D4 6–9 14 S ins D1 subst for 21^{cd} while B3 4 ins after l 41 of 248* (cf v l 24)

242* ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।

[D1 9 °वण (sic) (for ऐरावत) B3 4 वामनैरपि च द्विपै D1 सत्त्ववद्भिर्गुणान्वितै (तै) (for the post half)]

D7 cont l 41 of 248* (cf v l 24)

G 1 6 8
B 1 6 8
L 1 6 8

कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥ ८
सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
मुदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ ९
नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥ १०
नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ।
नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥ ११
नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः ।
कश्चिदासीदयोध्यायां न च निर्वृत्तसंकरः ॥ १२
स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।
दानाध्ययनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३
न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः ।
नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान्विद्यते तदा ॥ १४
न दीनः क्षिप्तचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन ।
कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥ १५

---

8 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —^{a}) D1 M4 नातिमानी M2 का * वा न M3 कदर्यो (submetric) (for कदर्यो वा) —^{b}) G1 damaged (for नृशस) D1 [अ]पि वा M4 कुत (for क्वचित्) —^{cd}) c=15^{e} D1 °शक्यस्त्वयोध्यायां स विद्वान्नास्तिकोपि वा

9 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —^{b}) D1 M4 दानशीला सुधार्मिका —^{c}) T3 M4 उदिता (for मुदिता) D1 वेदज्ञा वृत्तशीलज्ञा —^{d}) M2 [अ]परा (for [अ]मला)

10 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 G4 missing up to नाल्प on a damaged fol —^{b}) D1 [अ]विलेपनी, M4 [अ]पुरोगवान् (for [अ]ल्पभोगवान्) D1 om 10^{cd} —^{c}) D4 नामृष्टो G1 नातुष्टो (for नामृष्टो) Dt D4 8 Ct न नलि°, D6 न लि° (wrongly om one न) G1 नावलि°, M2 [अ]नतुलि°, M4 नाविलि°, Cg as in text (for नानुलिप्ताङ्गो) M4 transp 10^{d} and 11^{b} —^{d}) D4 G3 °गन्धिश्च, G2 M1 नासुखश्चैव M4 नासुख श्चापि (for नासुगन्धश्च)

11 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D1 reads 11^{ab} after 14 —^{a}) D1 °भोक्ता M4 नादृष्टभोगी (for नामृष्टभोजी) D1 वा (for न) D4 °भोजनो दाता —^{b}) D1 नासुगन्धो न चानृजु —After 11^{ab} D1 ins l 22 26 of 248* (cf v l 24) —^{d}) D1 M4 [अ]यानवान् G4 [अ]ना * * * (for [अ]नात्मवान्) —For 8–11 D2 3 7 9 subst l 13 (prior half) 11 (post half) 12 9 10 23 and 29 of 248* (cf v l 24) then read 16^{ab}.

12 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —^{a}) D6 नाहिता° (submetric) G4 * * * ताग्निर् (for नानाहिताग्निर्) D1 योयज्वा D7 T1 नायज्ञो, D12 नायज्वी (for नायज्वा) —^{b}) Cg t क्षुद्रो (for विप्रो) D9 T3 वा (for न) Dt D4 6 8 14 T1 2 G2–4 M1–3 न क्षुद्रो (G4 न * *) वा न तस्कर, D1 विश्रुद्रो वा° D3 विप्रोनार्थ° —^{d}) G2 [अ]निर्वृत्त, Cg tp as in text Ct [अ]वृत्तो न (for निर्वृत्त) G2 3 -सगर (for सकर) Dt D6 8 न चावृत्तो न° D1 सद्वृत्तरहितो नर, D2 नावृत्ताचार° D3 सवृत्तिरहितो न च D7 अद्य नो वृत्ति° D9 न तथोत्तर° M4 य स्थितो वर्णसकरे

13 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D7 reads 13^{ab} after l 32 of 248* which it ins after 16^{ab} —^{a}) D2 न कर्मनि° T3 M3 स्वधर्मनि° M4 स्व * * नि° (for स्वकर्मनिरता) —^{b}) D1 च जि° D 9 निय° (for विजितेन्द्रिया) —^{c}) D9 -सयुक्ता, M4 -युक्ताश्च (for शीलाश्च) D1 यज्ञाध्ययननियाश्च D 3 7 सुव्रता (D2 °शीला) व्रतवंतश्च —^{d}) D1 3 7 निरताद्य, D8 संयुक्ता, T3 सयुताद्य, M4 समर्थाद्य Cg t as in text (for सयताद्य) D2 3 7 च प्रतिग्रहात्, D9 स प्रतिग्रहे (for च प्रतिग्रहे) —For 13^{cd} D1 subst l 18 of 248* (cf v l 24)

14 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —^{a}) D3 नो° D14 T3 M3 4 ना° (for न नास्तिको) D1 3 7 9 T3 नानृतवाक् (D1 T3 °वान्) D14 नानृतिको (sic) M3 वानृते वा, M4 [अ]नृतवाङ् (for नानृतको) D6 8 G1 2 4 M1 2 Ct नास्तिको नानृतो (Ct °ती Ctp °तो) वापि Cg as in text Dt repeats (by oversight) 14^{cd} after 236* —^{c}) D9 असूयको (for ना°) D1 नावासल्यो D2 3 न वाक्शल्यो (D3 °कशाल्या sic) D7 वाशक्तो वा D9 चामक्तो वा (for न चाशक्तो) —^{d}) Dt (both times) D6 8 क्वचित्, D4 तथा T3 सदा (for तदा) D1 3 7 9 M1 नात्युचिस्तत्र दृश्यते D1 reads 11^{ab} after 14 —After 14 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

236* नापडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नासहस्रद ।

[Dt D6 8 [अ]ग्नि (for [आ]सीन्) G4 नावृतो M3 नावृतो (for नाव्रतो) Dt D6 8 G1 3 [अ]बहुश्रुत G2 M1 [अ]प्यनात्मवान् G4 [अ]प्यरत्नवान् (for [अ]सहस्रद) (for Dt see above)]

15 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D2 3 7 9 M4 transp 15^{ab} and ^{cd} —^{a}) G4

वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।
दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्मं सत्यं च संश्रिताः ॥ १६
क्षत्रं ब्रह्ममुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।
शूद्राः स्वधर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥ १७
सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।
यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥ १८
योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।
संपूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥ १९
काम्बोजविषये जातैर्बाह्लीकैश्च हयोत्तमैः ।
वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोपमैः ॥ २०
विन्ध्यपर्वतजैर्मत्तैः पूर्णा हैमवतैरपि ।
मदान्वितैरतिबलैर्मातङ्गैः पर्वतोपमैः ॥ २१ G 1 6 25 B 1 6 23 L 1 6 26

निंदित (for न दीन) D6 °वृत्तो M4 क्षीणवित्तो (for क्षिप्तचित्तो) —^{b}) D5 3 7 9 T1 2 M4 व्याधितो (D3 °धि-) (for व्यथितो) T3 [अ]प्यनधीतो न° —For 15^{ab} D1 subst l 27 of 248* (cf v l 24) —^{d}) G1 [अ]श्रीमांश्चाप्यस्वरूपभाक् G4 श्रीमांश्चैव सुरूपभाक —For 15^{cd} D1 subst l 26 of 248* —^{e}) = 8° D7 °शक्यम्, D9 न तु दुष्ट (with hiatus) (for द्रष्टु शक्यम्) D7 त्वयोध्यायां —^{f}) M3 [अ]राजन्य, M4 [अ]न्यभृत (sic) (for राजनि) D2 3 7 9 तस्मिन्राज्ञि प्रशासति —After 15 D1 ins l 29 of 248* (cf v l 24)

16 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D5 3 7 9 read 16^{ab} after 11 (cf v l 11) —^{a}) D1 3 6 7 G1 वर्णेष्वग्र (D3 °*ग्र, D6 °ष्वग्रे) M4 चतुर्ष्वपि हि वर्णेषु —^{b}) D3 देवता*थि° D6 °पूजना —After 16^{ab} Dt D1 6 8 14 S (except M4) ins

237* कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसंयुता ।

[T3 धर्मज्ञाश् (for कृतज्ञाश्)]

On the other hand D 3 7 9 ins l 32 of 248* (cf v l. 24) Then D7 reads 13^{ab} —^{d}) D5 3 7 तपो धर्मं, D9 थियो धर्मे (for धर्मं सत्यं) D2 संभृता G1 संश्रुता (for संश्रिता) —For 16^{cd} D1 subst l 30 of 248* (cf v l 24) —After 16^{cd} Dt D1 6 8 14 S (except M4) ins

238* सहिता पुत्रपौत्रैश्च नित्य स्त्रीभि पुरोत्तमे ।

[G2 4 M1 स्त्रीभिर्नित्य (by transp)]

17 Cf v l 6 and 24 Ñ2 D10 ins 17^{ab} as in D7 after l 30 of 248* while D5 11 12 read the same for l 31 (cf v l 248*) —^{a}) T3 हि (for च) D1 आसीत्क्षत्रा ब्रह्मसुख D2 ब्रह्मचर्यं चरत्क्षत्र D3 ब्रह्मचर्यचरा वैश्या D7 9 ब्रह्म पयचरत्क्षत्र M4 °धर्मरत चापि —^{b}) D3 क्षत्रधर्मम् (for वैश्या क्षत्रम्) D3 om 17^{cd} —^{c}) Dt D1 6 8 T3 M4 Ct स्वकर्मे Cg as in text (for स्वधर्मे) ※Ct शूद्राणां स्वकर्मेह नीतिरिति । ※ —^{d}) D1 अभ्यपूजयन् D9 M3 अनु° (for उपचारिण) M4 त्रिवर्णानुपसेविरे —For 17^{cd} D2 7 subst on the other hand Ñ2 D5 10–12 ins after l 31 Ñ2 D10 after 30 of 248*

239* शूद्राश्चैवापि वर्णांस्त्रीञ्शुश्रूषन्तोऽनसूयव ।

[D2, 7 हि (for [अ]पि) D5 7 11 12 शुश्रूषते (for शुश्रूषन्तो) D5 7 11 (before corr sec m) °यका (for °नसूयव)]

—After 17 D1 ins l 32 of 248* (cf v l 24)

18 Cf v l 6 and 24 —^{a}) D1 3 7 एवम् (for सा तेन) —^{b}) D1 3 7 पालिता साभवत्(D2 °महा)पुरी D3 om 18^{c} 19 —For 18^{ab} D9 subst and reads after 18^{cd}

240* तथा दशरथो राजा चातुर्वर्ण्यं प्रशासति ।

—^{d}) D5 निभिता M4 पालिता (for धीमता) D1 3 7 प्रजेय परिपालिता —After 18 G2 M1 ins

241* योधाना मन्त्रिकल्पाना महता च मनीषिणाम् ।

19 Cf v l 6 and 24 D2, 3 7 9 om 19 (for D3 cf v l 18) —^{a}) G2 M1 द्विजानाम् (for योधानाम्) V2 °वर्णाना (for °कल्पाना) —^{b}) D14 T1 2 G4 सुवर्चसा G1 2 M2 महर्षिणा, G3 मर्हिणा (sic) M3 मनस्विना M4 महात्मना Cg t as in text (for अमर्षिणाम्) D1 सयुगे त्वनिवर्तिना —^{c}) M3 सधै पूर्णा च शूराणा —For 19^{cd} D1 subst l 36 of 248* (cf v l 24)

20 Cf v l 6 and 24 —^{a}) D1 3 7 9 देशजैश्चापि D2 om (hapl !) 20^{bc} —^{b}) D1 हयैर्वानजैस्तथा D3 7 9 हयैर्वानायुजैस्तथा (D9 °रपि) —^{c}) T3 वनजैश्च (for वनायुजैर्) M4 नदीदेश (for °जैश्च) D1 3 9 नदीजैर्वा हिमजैश्चापि D7 नदीजैश्चापि संपूर्णा —^{d}) D7 हयैर् (for पूर्णा) Dt D1 8 14 T G4 °त्तमै (for हरिहयोपमैः) M4 संपूर्णा विविधैर्हयैः

21 Cf v l 6 and 24 —^{a}) M2 °मदरजैर् (for विन्ध्यपर्वतजैर्) D1 3 7 9 नागैम् (for मत्तै) —^{b}) D1 3 7 9 तथा (for पूर्णा) B3 (marg) ins 21^{cd} as in D9 after l 40 of 248* (cf v l 24) —^{d}) D9 शिक्षितै (for मातङ्गै) —After 21 Dt D1 6–9 14 S ins D1 subst for 21^{cd}, while B3 4 ins after l 41 of 248* (cf v l 24)

242* ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।

[D1 9 °वण (sic) (for ऐरावत) B3 4 वामनैरपि च द्विरै D1 सत्त्वविद्भिर्गुणान्वितै (तै) (for the post half)]

D7 cont l 41 of 248* (cf v l 24)

G 1 6 26
B 1 6 24
L 1 6 27

अञ्जनादपि निष्क्रान्तैर्वामनादपि च द्विपैः ।
भद्रमन्द्रैर्भद्रमृगैर्मृगमन्द्रैश्च सा पुरी ॥ २२
नित्यमत्तैः सदा पूर्णा नागैरचलसंनिभैः ।
सा योजने च द्वे भूयः सत्यनामा प्रकाशते ॥ २३

तां सत्यनामां दृढतोरणार्गलां
गृहैर्विचित्रैरुपशोभितां शिवाम् ।
पुरीमयोध्यां नृसहस्रसंकुलां
शशास वै शक्रसमो महीपतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

22 Cf v l 6 and 24 —[a]) D5 14 T G1 M2 3 Cg अपि निष्पन्नैर्, G4 अपिनिष्क्रान्तैर्, M4 अपिनिर्वृत्तैर् (for अपि निष्क्रान्तैर्) D9 अञ्जनाद्यभिसंवृत्तैर् —[b]) D9 वानरैर् (sic) (for वामनाद्) T3 G4 द्विजै (sic) (for द्विपै) —After 22[ab] Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

243* भद्रैर्मन्द्रैर्मृगैश्चैव भद्रमन्द्रमृगैस्तथा ।

[T1 2 G M1–3 मन्द्रैर् (for भद्रैर्) D8 भद्र ** T1 2 G M1 3 °मन्द्र (for भद्रमन्द्र)]

V2 3 (om) B3 4 (after 242*) ins 22[cd] after l 41 of 248* (cf v l 24) —[c]) V2 B4 D9 M4 भद्रैर्मन्द्रैर् (B1 M4 °न्द्रैर्) B3 भद्रैर्मन्द्रैर्, D14 T1 2 G M1–3 भद्रमन्द्रैर् (for भद्रमन्द्रैर्) V2 D9 °मन्द्रैर्, B3 4 G2 M1 मंद्र(B3 मन्द्र)भद्रैर् M4 °मंद्रैर् (for भद्रमृगैर्) —[d]) V2 मृगैर्मन्द्रैश्च, B3 °मन्द्रैश्च, B4 D9 14 S (except T3) °मन्द्रैश्च (for मृगमन्द्रैश्च) B3 सयुता (for सा पुरी) —For 22 D1 subst

244* कुमुदाञ्जनकुल्लोद्भूतैरञ्जनादपि निर्वृतैः ।
भद्रमन्द्रमृगैर्मन्द्रैर्वामनैरपि च द्विपैः ।

[(l 1) (hypermetric)]

—For 21[e] 22 D3 3 subst l 40-41 of 248* while D7 subst l 40 (248*) for 22 (cf v l 24)

—After 22 D4 14 S repeat 4[cd] (var) then ins 245*

23 Cf v l 6 and 24 V2 3 (om the prior half) B3 cont (see above) B4 ins (var) the line of 23[ab] after l 41 of 248* —[a]) G4 नित्य (for नित्य) V2 3 (om) B2 शुभैर्दन्तैर्, B3 शुभै दन्तैर्, D2 3 7 8 सदा(D3 °मा)कीर्णा G2 M1 सुसपूर्णा (for सदा पूर्णा) —[b]) V3 मत्तैर्मन्द्र B2 नागै पर्वत (for नागैरचल) —For 23[ab] D1 subst l 42 of 248* —[cd]) D2 7 आयोजनाद् (for सा योजने) DtD6 8 द्वे च° (by transp) D2 3 7 8 द्वे (D2 7 वा) वा भूयो (for च द्वे भूय) D1 अयोधनाद्योध्या सा M4 सा त्रियोजनविस्तीर्णा (cf 1 57[c]) भूयो वापि° ※ Ct द्वियोजने द्वयोर्योजनयो । अत्यन्तसंयोगे द्वितीया । ※ —After 23 Dt D4 6 8 14 S (for D4 14 S see 22) ins

245* ता पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
शशास शासितामित्रो नक्षत्राणीव चन्द्रमाः ।

[(l 1) T3 M3 तमहा° M4 °बाहु (for स महातेजा) M4 तदा (for महान्) —(l 2) M4 प्रशशास नता° (for the prior half)]

On the other hand D1 ins

246* निर्जराभूत्पुरी सा तु पुरा दशरथे नृपे ।

while D2 3 7 8 ins. D11 reads for l. 44 of 248*

247* तस्यां दशरथो राजा वाह्तोऽप्यतिरिवावसत् ।

[D2 [आ]सते D8 [अ]भवत् (for [अ]वसत्) D3 7 शास्ति (D7 पाता) धर्मेण नृप (for the post half)]

24 [a]) M4 स (for ता) M4 °धामा (for सत्यनामा) D3 दृढ़ (sic) (for दृढ) —[b]) D2 7 8 उपशोभितान्तरां D3 °वरां, T3 °प्रियां (for °शिवाम्) D1 महर्द्धिभिर्वेश्मवरैरलंकृतां —[c]) D4 नृपसिंह (for नृसहस्र) D1–3 7 8 पुरीं महोद्यान°.

—For 6–24, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst. :

248* (6^{ab}) हृष्टपुष्टजने तस्मिन्पुरे नैवाबहुश्रुतः।
कश्चिदासीन्नरो नापि कश्चिदन्यायवृत्तिमान्।
(7^{ab}) न चाल्पविभवः कश्चिदासीत्तत्र पुरे जनः।
(7^{cd}) न चाप्यासीदसंतुष्टः कुटुम्बी तत्र कश्चन।
(8^{ab}) न कदर्यः कश्चिदासीत्तानृती न शठोऽपि वा।
न मानी न च संरम्भी न नृशंसो विकत्थनः।
नामहात्मा न पिशुनो न परस्त्रोपजीवकः।
न चावर्षसहस्रायुर्नामयी नाबहुप्रजः।
(9^{ab}) नराः स्वदारनिरता नार्यश्चासन्पतिव्रताः।
(9^{cd}) सुव्रता धृतिमन्तश्च नरा आसंस्तथा स्त्रियः।
(10^{ab}) नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाविलेपनी।
न च कुप्रावृतो नासीद्दरिद्रो वा पुरोत्तमे।
(11^{b}) नामृष्टभूषणधरो न चाप्यासीदनिष्कधृक्।
(11^{cd}) नाहस्ताभरणोपेतो नानृजुर्न च नास्तिकः।
(12^{ab}) नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः।
(12^{cd}) कश्चिदासीदयोध्यायां सद्वृत्तरहितो जनः।
(13^{ab}) स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे तत्र द्विजातयः।
(13^{cd}) यज्ञाध्ययननित्याश्च विरताश्च प्रतिग्रहात्।
(14^{ab}) न नास्तिको नानृतवाङ्न कश्चित्क्रोधनो नरः।
(14^{cd}) न सूचको न घातको नाशुचिस्तत्र चाप्यभूत्।
($11^{a}10^{d}$) नामृष्टभुङ्न चादाता नासुगन्धो न चानृजुः।
न दुःखी पुरुषः कश्चिन्न च सीदन्नरत्नवृत्त।
रूपचातुर्यमाधुर्यशीलाचारगुणान्विताः।
नार्यश्चासन्नयोध्यायां मृष्टाभरणवाससः।
नानामवाश्च न कृशो न विरूपो न चालसः।
कश्चिदासीदयोध्यायां नाश्रीमांश्च महाधनः।
(15^{ab}) न दीनो नापि चोद्विग्नो नातुरो न भयातुरः।
(15^{cd}) द्रष्टुं शक्यो ह्ययोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान्।
(16^{ab}) वर्णज्येष्ठान्पूजयन्त पितॄन्देवानतिथींस्तथा।
(16^{cd}) आसन्दीर्घायुषस्तत्र नरा सत्यपरायणाः।
(17^{ab}) आसीत्क्षत्रं ब्रह्ममुखं विट्शूद्रं राजभक्तिमत्।
न योनिसंकरश्चापि तत्र नाचारसंकरः।
(18^{ab}) एवमिक्ष्वाकुनाथेन पालिता साभवत्पुरी।
(18^{cd}) यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण भूरियम्।
(19^{ab}) योधानामग्निकल्पानां सयुगेष्वनिवर्तिनाम्।
(19^{cd}) गुप्ता पुरी सहस्रैः सा सिंहैरिव गिरेर्गुहा।
(20^{ab}) काम्बोजदेशजैश्चैव हयैर्वानायुजैस्तथा।
(20^{cd}) नदीजैर्बाह्लिजैश्चैव पूर्णा हरिहयोपमैः।
(21^{ab}) विन्ध्यपर्वतजैश्चैव नागैर्हैमवतैस्तथा।
सत्त्ववीर्यगुणोपेतैः शूरैरप्यालचेष्टितैः।
पद्माञ्जनकुलोद्भूतैर्भद्रमन्द्रमृगान्वयैः।
(23^{ab}) सा पुरी बहुभिः कीर्णा तदासीदन्यहस्तिभिः।
(23^{cd}) आयोजनाद्धि भूयो वा सानिधाना व्यकाशत।
सा पुरी यत्र राजासीत्पुरा दशरथोऽनघः।

(24) तां सत्यनाम्नीं दृढतोरणार्गलां
महद्भिर्भिर्वेश्मशतैरलंकृताम्।
पुरीं सभोद्यानवनामनुत्तमां
स कोशलेन्द्रो नृपतिर्व्यपालयत्।

☞ As D2.3 7 9 have lines 9–13, 23 and 29 of 248* as subst. for 8–11, their variants are given below along with other MSS of the subst. group.

[V3 om. from the post. half of l. 1 to the prior half of l. 5 —(l. 2) V4 अन्यार्थ- (for अन्याय). —(l. 3) Ñ1 V1 4 B1 D5 11 12 -निचय (for -विभवः). Ñ2 जनप्रिय, V1 3 4 B4 D5 11 12 transp. पुरे and जन (for पुरे जन). —(l. 5) Ś1 [अ]व्रती (for [अ]नृती) —(l. 6) V3 नीचो (for मानी). Ñ1 missing (for नृशंसो) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D10 12 न°, V2 नवि° (hypermetric), B1 न कश्मल, D5 11 12 न कुत्सित (for विकत्थन) —(l. 7) V4 न मोहात्मा (for नामहात्मा) D12 कृपणो (for पिशुनो). V3 न पुरश्चापहारक, D12 न परस्योपजीवक (for the post. half). —(l. 8) Ś1 B1 D13 न दीनो, V3 B4 नामयी (for नामयी) V1 4 D5 10–12 ना(V1 om., V4 चा)बहुश्रुत, B2 4 न° (for नाबहुप्रज). —(l. 10) B4 निवृंता, D12 सुवृत्ता (for सुव्रता). D10 धृ*मनश् (for धृतिमन्तश्) D10 वस्त्र आसन् तथा स्त्रिय (sic) (for the post half) —(l. 11) V2.3 °पन (for नाविलेपनी) —(l. 12) V1 2 B1 2 D5 12 तत्र, V2 न तु D2 3 नात्र (for न च) V2 D12 कुप्रकृतो (D13 °निर्), B1 वै प्राकृतो, D5 तु प्रकृतिर् (for कुप्रावृतो) Ñ D10 चासीद्, V2 चापि (for नासीद) Ś1 D13 रक्तवस्त्रावृतो नाभूद् (D13 °सीत्), V4 न च प्राकारवानासीद्, D11 न कश्चित्तत्र पुरुषः (for the prior half) D11 कश्चिद्दरिद्रः पुरोत्तमे (hypermetric) (for the post half) —(l. 13) D10 -भूष*धरो (for भूषणधरो) Ś1 नैव, Ñ1 D5 11–13 न वा (for न च) Ś1 D13 च निष्ठुर, V2 अलीकधृक्, B4 (m. also) D10 अनिष्टधृक् (for अनिष्कधृक्) —(l. 14) V1 D5 10–12 नानृती B2 (m. also) नाम्हुर (for नानृजुर). Ś1 D13 om. l. 15–21 —(l. 15) D8 नाथ सहस्रदा (for नाप्यसहस्रद). —(l. 16) V D10 स्द्वृत्ति(V3 °स)हीनो (for सद्वृत्तरहितो). —(l. 17) V2 स्वकर्मणि रताश्, D5 स्वधर्मे? (for स्वकर्मनिरताश्) B2 हि (for च) Ñ1 ह्यत्रदारा (for सर्वे तत्र) D5 subst. l. 18 for 13^{cd} —(l. 18) V4 -विधाश्, B2.4 -निधाश् (for -नित्याश्) B1 विमत्ताश् (for विरताश्) V1 °मदे, B1 D10 परि° (for प्रतिग्रहात्) —(l. 19) V4 नास्तिको (for नास्तिको) —(l. 20) V4 D11 गवकी (for सूचको) V4 **भूत् (for चाप्यभूत्) —(l. 21) D11 नामिष्टभुक् (sic) (for नामृष्टभुक्) D11 12 वा (for च) V4 नासुगन्धी न चानृजी (for the post half) D5 ins. l. 22–26 after 11^{cd}. —(l. 22) V2 अन्न न्न (for मनःकृश) B2 (m also) न वैरसीदन्नृवृत्त (for the post half) —(l. 23) D5 11 12 चारु- (for रूप-). V2 transp. चातुर्य and माधुर्य —(l. 24) V1 नयोध्यायां. Ś1 om. (hapl.) from the post.

half of l 24 to the prior half of l 26 D1 भूविना (for -वाम्म) —(l 25) V4 नापुत्रवान् (for नानामवान्) Ñ• V3 B2 D5 10 [अ]क्रूरो (for क्रूरो) D12 [अ]विरूपो (for विरूपो) V3 D11 13 बालिश (for चान्म) D1 subst l 26 for 15^{cd} —(l 26) Ñ1 महासन V1 [अ]महात्मा (submetric) V3 B1 [अ] महामना V4 B3 (marg) महामना B4 [अ]महायशा D5 11 12 [अ]महामनान् (for महामान) D1 subst l 27 for 15^{ab} —(l 27) Ś1 D13 °कुल Ñ1 V2 4 D1 °न्वित (for भयातुर) D1 ins l 29 after subst for 15 —(l 29) V1 B1 (m) D5 11 12 श्रष्ठान् (for -ज्येष्ठान्) V1 2 4 B4 D1 11 13 पितृ (for पितॄन्) B3 एव (for देव) V4 B3 (m) D1 तन्ना (for तथा) D1 subst l 30 for 16^{cd} —(l 30) D13 नर (for नरा) D1 पराक्रमा (for परायणा) —After l 30 Ñ2 D10 ins 17^{ab} as in D7 while D5 11 12 read it for l 31 then all cont 239* —(l 31) V2 क्षेत्रं V3 छत्र (both sic) (for क्षत्र) B -मुख्य D13 -मुग (for -मुख) B1 शूद्रो राजभक्तिमान् (for the post half) D1 ins l 32 after 17 D2 3 7 9 after 16^{ab} —(l 32) D1 2.7 9 [आ]सीद् D3 [द]व (for [अ]पि) D12 न योनिन समारश्चापि (sic) (for the prior half) Ś1 [आ]नन (sic) (for [आ]चार) —(l 33) Ñ1 पालि× (for पालिता) V2 [आ]सीन्महा (for साभवद्) —(l 34) V3 पुर सा (for पुरस्तान्) B4 मनैने° (sic) (for मानवेन्द्रेण) V2 धीमता (for भूरियम्) —(l 35) V2 -वर्णानां (for -रूपानां) D1 subst l 36 for 19^{cd} —(l 36) D11 पु× (for पुरि) (For l 35 36 cf 226*) —(l 37) Ñ B1 3 D5 कलोन (for काम्बोज) B1 D5 11 12 चापि (for चैव) Ś1 D5 12 13 हरि(D5 हानि)ह्योपमै V B4 वाणा (V3 °लर)युतै° D11 वागयुरै° (sic) (for वानायुनैस्तथा) Ś1 D13 om l 38–41 D5 12 om l 38 —(l 38) V2 वहिरेय, D10 वाहिजैय् (for बाह्लिकैश्च) V4 B1 D11 [अ]पि (for [ए]व) D11 पूर्णा (for पीर्णा) D2 3 ins l 40 and 41 D7 ins l 40 after 21^{ab} —(l 40) D2 3 7 °वह्निर् (for सरगरीर्यं) Ñ1 B3 D2 -वणे° (for -मुणोपेते) Ñ1 D5 11 12 अवन्सेनिभै (for अश्वाश्चेष्टिरे) D3 हरैश्चाम्पारू° (sic) (for the post half) —After l 40 B3 (marg) ins 21^{cd} as in D9 D7 cont l 41 after 241* (cf v l 21) V3 om (hapl !) from the post half of l 41 to the prior half of the line of 23^{ab} (cf v l 23) —(l 41) D11 -कुल्पेनैर् (for °द्भवैर्) B2 (m) गय (for भद्र) B3 -मह्र (for -भद्र) —B• ins the line of 23^{ab} after l 41 (cf v l 23) —After l 41 B3 4 ins 242* the line of 22^{cd} then B3 alone cont the line of 23^{ab} D1 subst l 42 for 23^{ab} —(l 42) D1 पुरि सा (by transp) Ś1 D1 13 तथा (for तदा) —After l 42 V2 3 (om) B4 ins 242* then V2 cont the line of 22^{cd} —(l 43) Ś1 आयोनना वा V1 B4 आयोजनार्धा (B4 °ध) (for आयोजनादा) B• (before corr as in text) D11 भूमेर् (for भूयो) V2 आयोजनाश्रुतो वा D5 सा योजने द्द भूमे सा D12 आयोजनद्वय भूमे (for the prior half) V1 B2 4 D5.11 13 सत्यना (B2 °बा B4 °धा)मा V2 [अ]लरीशवत् (sic) B1 3 साभित(B1 °धा)मा (for सानिधामा) B4 चकासते D5 11 12 प्रकाशते D10 विरांशत (sic) Ś1 D13 om l 44 —(l 44) B1 3 (m) 4 नृप (for न्नघ) D11 reads 247* for l 44 —(l 45) D13 मां (sic) (for तां) Ś1 D13 सपर्या वै V1 2 B2 सत्यना(B2 °धा)मां V4 B3 (m) शोभमानां B4 °धाम्नीं (for सत्यनाम्नीं) V1 3 D5 12 °णार्गलां D11 °ण योजनार्गली (sic) (for -तोरणार्गलां) —(l 46) D10 समाकुलां (for अलङ्कृताम्) D11 शूरैर्विविधैस्तागोभितांतरां —(l 47) V1 सद्दो° V4 महो° (for समोधानवतीम्) D11 प्रियमागोधानवती मनुत्तमां (sic) —(l 48) D13 कोसले्द्रो (for कोशलेन्द्रो) Ś1 Ñ1 V B3.4 D10 13 न्य(Ś1 D13 ष V2 नु)पाल्यद् D11 राशाम वै राजमसो नराधिप]

Colophon Ś1 Ñ1 V1 D3 5 om इति Ś1 D4 14 S om श्रीरामायणे Ñ1 V1 2 4 D3 5 9 11 13 om श्री Ñ2 V2–4 B Dt D1–3 6–9 12.13 ins वाल्मीकीये before रामायणे D4 श्रीमद्रामायणे Dt D2.3 ins वाल्मीकीये after रामा° —*Kāṇḍa name* D2 om D4 14 S (except M4) ins श्रीमद् before बालकाण्डे V B D5 11 13 आदि° D1 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 दशरथमीराज्यवर्णनं Ñ V1 4 B D1 2. 3 7 9–12 राज्यवर्णनं (D1–3 7 °र्णनो D11 °*नं) नाम (Ñ V4 B D10 om) V2 नगरवर्णनं, V3 पुरीवर्णनो नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 B2 3 D10 6 V2 8 V3 5 D1 7 4 D2 3 पंचम, S षष्ठ, Dt D4 6 8 9 11 both (as in text) D13 इत्यार्षे **** यणे ** कांड अयोध्यायां ** रथ मीराज्य *** नाम षष्ट ** G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमद्रामानुजाय नम

७

अष्टौ बभूवुर्वीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
शुचयश्चानुरक्ताश्च राजकृत्येषु नित्यशः ॥ १

धृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्थो अर्थसाधकः ।
अशोको मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् ॥ २

7

☞ In $D_{2\,3\,7\,9}$ the sequence of stanzas in Sarga 7 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is ignored in these notes

Tabular conspectus of the sequence of stanzas in $D_{2\,3\,7\,9}$

D_2	D_3	D_7	D_9
249*		249*	
3	3	3	3
1	1	1	1
2	2	2	2
252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})
r 1 2 of 249*	1 2 of 249*	r 1 2 of 249*	1 2 of 249*
255*	255*		255*
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
258*	258*	258*	258*
10	10	10	10
264*	264*	264*	264*
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
254*	254*	254*	254*
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
256*	256*	256*	
	5	5	5
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
9	9	9	9
8^{ab}	8^{ab}		
		11	11
		8^{ab}	
12	12	12	12
r 256*	r 256*	r 256*	256*
259*	259*	259*	259*
260*	260*	260*	
			261*
263*	263*	263*	263*
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
			15^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	
		15^{cd}	
l 3 of 271*	l 2 3 of 271*	l 3 of 271*	
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17	17	17	17

T_2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः. Dt $D_{2.4\,6-8\,11}$ S (g t begin with $D_{3\,9}$ ins. after 252*

249* तस्यामात्या गुणैरासन्निक्ष्वाकोः सुमहात्मन ।
मन्त्रज्ञाश्चेङ्गितज्ञाश्च नित्यं प्रियहिते रताः ।

[$D_{3\,9}$ om 1 1 —(l 1) $D_{2.7}$ विदितात्मन, D_3 T_3 G M_{1-3} सु महात्मन (for सुमहात्मन) D_{11} T_1 ² ऐक्ष्वाकस्य महात्मन (for the post half) $D_{3\,7}$ repeat l 2 after 252* —(l 2) D_3 M_4 मनज्ञाश् (for मन्त्रज्ञाश्) D_2 (second time) चिंतितज्ञाश् D_7 (second time) (विगि° (for चेङ्गित ज्ञाश्) D_2 (first time)मतिमतरतिज्ञाश्च(sic) D_7 (first time) मतिज्ञाश्च कृतज्ञाश्च (for the prior half) $D_{2.7}$ (both first time) नत्य (for नित्य) cf 1^d in $Ś_1$ etc for the post half]

1 $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{1-3\,7\,9-13}$ read 3 before 1, while M_4 transp 1^{cd} and 3 —^{a}) T_3 ईशस्य (for वीरस्य) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{1\,3\,5,\,7,\,10-13}$ अष्टावन्ये बभूवुश्च (B_2 °स्तु) —^{b}) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{2\,5\,10-13}$महीपते (for यशस्विन) —For 1^{ab} M_4 subst

250* स ते परिवृतो राजा ममात्यैर्बुद्धिकोविदैः ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) $Ñ$ $V_{2\,4}$ B_{1-3} $D_{5\,10\,12}$ स्वनु°, V_1 (with hiatus) अनु° B_4 D_{11} त्वनु° (for चानुरक्ताश्च) —^{d}) D_1 °कर्मसु, G_1 राज्य° M_4 नियोगुक्तश्च (for राजकृत्येषु) D_1 नोदिता, M_4 कर्मसु (for नित्यश) $Ś_1$ $Ñ$ V B $D_{5\,10-13}$ नित्य (D_{11} सत्य)प्रिय(V_3 नृप)हिते रता, $D_{2\,3\,7\,9}$ नित्ययुक्ता स्वरकृता —After 1^{cd} M_4 ins 252*

2 ^{a}) V_2 $D_{7\,9}$ वृष्णिर्, V_3 $D_{3\,12}$ वृष्टिर्, D_1 सृष्टिर्, D_2 गृष्टिर्, D_5 विष्टिर्, M_4 धृतिर् (for धृष्टिर्) D_9 य marg. in जयतो D_6 (before corr) विनय (for विजय) —^{b}) Dt $D_{6\,8}$ सुराष्ट्रो (for सिद्धार्थो) $Ś_1$ $Ñ_1$ $B_{2\,3}$ $D_{10\,12}$ [ऽ]र्थार्थ° V_1 Dt $D_{1-3,6-9}$ राष्ट्रवर्धन, $V_{2\,4}$ B_4 $D_{5\,13}$ [ऽ]र्थार्थ° V_3 [ऽ]स्वार्थ° B_1 [ऽ]प्यर्थ° D_{11} [ऽ]प्यर्थसधक, T G M_{1-3} ह्यर्थ°, M_4 चार्थ° (all to avoid hiatus) (for अर्थसाधक) —^{c}) Dt $D_{6,8}$ अकोपो (for अशोको) $Ś_1$ $Ñ_2$ V B Dt $D_{1\,3\,5-13}$ M_4 धर्मपालश्च (D_{13} before corr °वालश्च) $Ñ_2$ मन्त्रपाः (submetric) (for मन्त्रपालश्च) —^{d}) V_2 सुमनुश्च, B_4 सुचंद्रश्च, D_4 सुमतश्च, D_{13} सुमित्रश्च (for सुमन्त्रश्च) D_{12} सोष्टमो, D_{14} illeg (for चाष्टमो) $Ś_1$ भवेत्, $B_{1\,4}$ मत, Dt $D_{6\,8}$ [ऽ] र्थवित्, D_2 स्मृत, $G_{2\,4}$ M_1 महान् (for ऽभवत्) V_2 सुमन्त्राश्चाष्टमोभवत्, D_{11} सुमन्त्रो मंत्रकोविद —After 2 B_1 reads 254*

G 1 7 1 B 1 7 4 L 1 7 1 ऋत्विजौ द्वावभिमतौ तस्यास्तामृषिसत्तमौ ।
वसिष्ठो वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ॥ ३
श्रीमन्तश्च महात्मानः शास्त्रज्ञा दृढविक्रमाः ।
कीर्तिमन्तः प्रणिहिता यथावचनकारिणः ॥ ४
तेजःक्षमायशःप्राप्ताः स्मितपूर्वाभिभाषिणः ।
क्रोधात्कामार्थहेतोर्वा न ब्रूयुरनृतं वचः ॥ ५
तेषामविदितं किंचित्स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
क्रियमाणं कृतं वापि चारेणापि चिकीर्षितम् ॥ ६
कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।
प्राप्तकालं यथा दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि ॥ ७

3 Ś1 N V B D1 3 7 9–13 read 3 before 1 M4 transp 1 ^{cd} and 3 —^{a}) D2 3 7 9 मन्त्रिणौ चैव M4 चाप्यपचितौ (for द्वावभिमतौ) Ś1 N V B1 2 4 D1 5 10–13 मन्त्रिणावृत्विजौ चैव B3 मन्त्रिणौ वृत्तिसंपन्नौ —^{b}) D2 तावास्ताम् (for तस्यास्ताम्) B4 अपि (for ऋषि) —^{d}) Ś1 Ñ V B2–4 D1 3 5 7 9–13 वेद(D11 om)वेदाङ्गपारगौ B1 षडङ्ग वेदपारगौ —After 3 Dt D6 8 ins

251* सुयज्ञोऽप्यथ जाबालिः काश्यपोऽप्यथ गौतम ।
मार्कण्डेयस्तु दीर्घायुस्तथा कात्यायनो द्विज ।
एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्य पौर्वका ।

Dt D6 8 cont D4.14 S (M4 after 1 ^{cd}) ins after 3 while D2 3 7 9 subst for 1 ^{ab}

252* विद्याविनीता ह्रीमन्त कुशला नियतेन्द्रिया ।

[D2 धीमन्त G4 M3 श्रीमन्त (for ह्रीमन्त) D2 3 7 9 M4 कुलीना (for कुशला) T3 विनिर्जितेन्द्रिया]
D3 9 cont 249* D14 T1 2 cont

253* परस्परानुरक्ताश्च नीतिमन्तो बहुश्रुता ।

4 ^{a}) M3 ह्रीमतश्च (for श्रीमन्तश्च) T3 °प्राज्ञा (for महात्मान) M4 मतिमंतो विनीताश्च —^{b}) Dt D9 शास्त्रज्ञा (for शास्त्रज्ञा) T3 श्रुत°; M4 वाग्मिनो दक्षा (for दृढविक्रमा) —For 4 ^{ab} Ś1 N V B (B1 reads after 2) D1 5 10–13 (D11 reads after 267*) subst while D2 subst for 14 ^{cd} D3 7 9 ins after 14

254* ह्रीमन्तो विनयोपेता नीतिज्ञा विजितेन्द्रिया ।

[Ñ B3 4 श्रीमन्तो (for ह्रीमन्तो) V4 D2 विजयो° (for विनयोपेता)]

—For 4 ^{ab} D2 3 7 9 subst 252* After 252* D2 7 repeat D3 9 ins l 2 of 249* then D2.3 9 cont

255* तैर्गुणैरुपसंपन्ना सर्वे सुविपुलौजस ।
पर्युपासन्त राजान वसवो वासव यथा ।

D11 reads 4 ^{cd} after 254* (for sequence cf v l 4) —^{c}) Ś1 N V B D5.10–13 मति° D1 कांति° D8 (before corr) कीर्तिवत (for कीर्तिमन्त) Ś1 स्वन° Ñ1 V1 B3 4 स्वधि° Ñ2 D1 10 11 13 स्वव° V2 4 B1.2 (after corr स्वन°) सुधि° V3 पुर° D1 चारित्रा D2.3 7 सुचरिता D9 च चि° D 2 स्वाज्ञा° (sic) G1 प्राणि° (for प्रणिहिता) —^{d}) Ś1 N V B D2.3 5 7 9–13 यत्र(V3 °जा)निर्देश° D1 राज्ञामादेश° D2 3 7 ins 256* after 4 ^{cd} which they read after 254*

5 D2 om 5 —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 10 12 M4 °वय, D3 7 9 °युता D5 °चय D13 -वय कृपा (for -क्षमायश) D1 -वृद्धा D3 7 9 प्राज्ञा (for प्राप्ता) —^{b}) B4 °भाषिता (for °भाषिण) —^{c}) D9 वा काम (for -कामार्थ) Dt D6 8 कामात्क्रोधार्थं° —^{d}) D9 नानुवन् (for न ब्रूयुर्) M4 कचित् (for वच) —For 5 ^{cd} Ś1 N V B D1 5 10–13 subst D2 3 7 ins after 4 ^{cd} repeating after 12 while D3 ins after 12

256* अलुब्धा धृतिमन्तश्च सत्यधर्मपरायणा ।

[D2 (first time) 3 7 (both second time) प्राज्ञाश्च (for अलुब्धा) D1 अनुध्यवृत्तिमतश्च D11 अनुबद्धा धृतिमत (for the prior half)]

—D11 cont 268*

6 ^{a}) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M4 नैषाम् (for तेषाम्) D10 आवि° (for अविदित) D1 चासीत् D11 *विद् (for किंचित्) —^{b}) D2 तेषु (for स्वेषु) Ś1 N V B D1 2 5 10–13 चैव° D3 (om hapl) 7 9 M4 वास्ति° (for नास्ति परेषु) Ś1 Ñ V2–4 B D1 3 5 7 9–13 G4 M2 च (for वा) D2 om 6 ^{cd} —^{c}) G2 4 M1 4 च (for वा) —^{d}) G2 M1 परेण (for चारेण) D4 9 T3 M4 [श]य (for [श]पि) D3 चिकीर्षत G4 चिकीर्षिता M3 च कीर्तित (for चिकीर्षितम्) —For 6 ^{cd} Ś1 N V B D1.5 10–13 subst

257* चिकीर्षितं क्वचिद्राज्ञो मित्रोदासीनविद्विषाम् ।

[V2 B1 किंचित् (for क्वचिद्) Ñ1 राजा B2 राज्ञां (for राज्ञो) D11 मात्रोदासीन° (after corr pr m as in text) D1 reads राज्ञा मित्रार्युदासीनमध्यस्थानां चिकीर्षितां (cf Gita 6 9 Crit ed B O R.)]

7 ^{a}) M1 कुशलं (for कुशला) —^{b}) T1 परीक्षका (for परीक्षिता) D2.3 7 9 विरागा सर्वसमता (D7 °संस्तुता) M3 नीतिज्ञा सत्यवादिन —After 7 ^{ab} D2 3 7 9 ins

258* वर्धयन्तश्च धर्मेण कोशमूलं महीपते ।

[D2 स्व (for च) D7 कोश मूल (for कोशमूल)]
M4 transp 7 ^{cd} and 8 ^{ab} —^{cd}) G1 2 4 प्राप्तकाले (for °कालं) D14 G2 4 M1 3 च ये T1 2 च त T3 च यद् (for यथा) M4 °च पुत्रेपि त विदुर्दंडधारणे —For 7 Ś1 N V B D1 5 10–13 subst while D2.3 7 (after repetition

कोशसंग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
अहितं चापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥ ८
वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः ।
शुचीनां रक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाम् ॥ ९
ब्रह्मक्षत्रमहिंसन्तस्ते कोशं समपूरयन् ।
सुतीक्ष्णदण्डाः संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलाबलम् ॥ १०
शुचीनामेकबुद्धीनां सर्वेषां संप्रजानताम् ।
नासीत्पुरे वा राष्ट्रे वा मृषावादी नरः क्वचित् ॥ ११   G 1 7 14 B 1 7 14 L 1 7 14

see above) 9 ins l 1 after 256* and for 7^{cd} subst l 2 which comes in succession

259* धर्माचारविवेकज्ञा सर्वत्र समदर्शिन ।
पुत्रेऽपि च प्राप्तदोषे धर्मतो दण्डपातिन ।

[(l 1) D3 पराचार, D9 धर्माधर्म (for धर्माचार) V4 विवेकागा, D1 2 7 9 विवाद्ज्ञा, D3 विचाराज्ञा (for विवेकज्ञा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 read l 2 after 8^{ab} —(l 2) V4 प्राप्तेपे च (by transp) D2 प्राप्तेपेपि D9 हि° (for च प्राप्तदोषे) D7 पुत्रे सप्राप्त षेपि (for the prior half) D13 **पातिन (for दण्डपातिन)]

—D2.3.7 (marg) cont 260*, D9 261*

8 D9 om 8^{ad} D7 reads 8^{ab} after 11 M4 transp 7^{cd} and 8^{ab} (cf v.l 7) —^{a}) Ñ1 °सग्र*णे, Ñ2 V B1 2 4 D10 कोष° M3 °सरक्षणे M4 °सजनने (for कोश सग्रहणे) D7 युक्तो (for युक्ता) D1 कोशसरक्षणसयुक्ताम् (hypermetric) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 5 10–13 तथा बल (for बलस्य च) D2 ब्रह्मणेनुसूयका (submetric) D3 ब्राह्मणेष्वनुसूयका, D7 ब्रह्मस्वस्याविहिंसक, M5 बलस्य परिसग्रहे —After 8^{ab} Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 read l 2 of 259* (cf v l 7) —^{c}) D1 अहिते, D2 3 7 9 M4 अप्रिय (for अहित) D2 3 9 वा (for च) —^{d}) D4 न विहन्युर, D7 अविहिंस्युर, T3 न निहन्युर (for न विहिंस्युर) D1 D6 8 G1 3 M2 न हिंस्युरवि°, D9 न विगर्हति° —For 8^{cd} Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst while D2 3 7 (marg) ins after 259*

260* अद्रोग्धारश्च धर्मेण शत्रोरप्यकृतागस ।

[V3 अत्रोद्धारस्, D1 आयोद्धार D2 3 7 अविरोधा (for अद्रोग्धारश्च) D1 सु , D3 स्व-- D7 हि (for च) V1 पुत्रो *** धर्मेण, V4 अद्रोग्धा वधवर्येन (for the prior half) D2 3 अथ (for अरि)]

9 ^{a}) D3 7 धीराश् (for वीराश्) D2 3 7 सुकुलीनाश्च (for नियतोत्साहा) D9 M4 धी(M4 धी)राश्चैव कुलीनाश्च —^{b}) D14 T1 2 °ष्ठता (for अनुष्ठिता) D2 3 9 °शास्त्र (D2 स्वेषु)प्रतिष्ठिता, T3 राजशासननिष्ठिता —For 9^{ab} Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst while D9 ins after 259*

261* आगतज्ञानविज्ञाना पितृपैतामहोचिता ।

[V3 आदान (sic) (for आगत) Ś1 V1 D13 आगता नागतज्ञाना (for the prior half) D11 हिता D13 चिन (for चिता)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–5 8 7 9–13 M4 रक्षितारश्च (D3 ° रस्व) वर्णानां V1 om 9^{d} and the prior half of l 1 of 262* —^{d}) Ñ1 illeg for वा in वासि

10 ^{b}) D2 कोश तं, D3 7 9 कोश ते (by transp), T3 स्वै ° (for ते कोश) D2 3 7 9 14 T1 2 सम(D14 T1 2 अभि)वर्धयन्, D3 Ctp अभि° (for समपूरयन्) —^{c}) D2 3 7 9 अतीक्ष्ण (for सुतीक्ष्ण) —^{d}) D2 3 7 9 M4 पुरुषाणां (for पुरुषस्य) —For 10 Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst

262* कोशसग्रहणे युक्ता ब्रह्मस्वस्याविहिंसका ।
सुतीक्ष्णदण्डवेत्तार परार्थबलपौरुषा ।

[Ñ1 illeg up to र्थ in l 2 V1 om the prior half —(l 1) The prior half=8^{a} D11 कोष , D13 लोक (for कोश) V3 4 विहिं(V4 ° *)सका —(l 2) V2 B (B3 before corr) D5 10–13 अतीक्ष्ण (V2 °क्ष्णा) D1 अभीरु (for सुतीक्ष्ण) Ś1 V1 3 B1 2 (before corr) D1 5 11 13 -दण्डा (for -दण्ड) D5 नेतार , D10–12 नेतार (for -वेत्तार) V1–3 D5 11 12 परात्म (D5 11 °त्मा) (for परार्थ) Ś1 V1–3 B1 D13 पौरुष, D5 11 पौरुषे (for पौरुषा) D1 परीता दर्पपौरुषै (for the post half)]

Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 cont D2 3 7 ins after 260*, while D9 ins after 261*

263* परस्परेणाविरुद्धा प्रीतिमन्त प्रियंवदा ।
परापवादविरता गुणाढ्या न च गर्विता ।

[D7 reads l 1 in marg —(l 1) B1 [अ]विवद्धा, (for [अ]विरुद्धा) D7 परस्परे न विरुद्धा (for the prior half) —(l 2) B1 D9 -रहिता, B4 निरता, D2 भीताश्च, D3 विदिता D11 [अ]वरता (for विरता) D7 परापवादे न रता (for the prior half) Ś1 D13 पुण्याढ्या, D10 गुणा* (for गुणाढ्या) D2 7 transp न and च V3 (before corr) गर्हिता (for गर्विता)]

Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 5 10–13 cont 267* (D11 om l 1 and 2) —After 10 D2 3 7 9 ins

264* त्यक्तानृतकथा शूरा सर्वे ते तु प्रियवदा ।
शुचयो गुणवन्तश्च सदस्याहितनिश्चया ।

[(l 1) D9 त्यक्त्वा (for त्यक्ता) D2 °तस्य D9 धर्मशीला (for सर्वे ते तु) —(l 2) D2 सन्स्य° D9 °मित्र (for सदस्याहित)]

B3 cont

265* धर्मतोऽपि प्रजाना च धनग्रहणतत्परा ।
Thereafter reads 267*

11 D2 3 om 11 Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 om 11^{ab}, D7 reads 8^{ab} after 11 —^{a}) D7 शुनीनाम् (for शुचीनाम्)

G 1 7 15
B 1 7 15
L 1 7 15

कश्चिन्न दुष्टस्तत्रासीत्परदाररतिर्नरः ।
प्रशान्तं सर्वमेवासीद्राष्ट्रं पुरवरं च तत् ॥ १२
सुवाससः सुवेशाश्च ते च सर्वे सुशीलिनः ।
हितार्थं च नरेन्द्रस्य जाग्रतो नयचक्षुषा ॥ १३
गुरौ गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमैः ।
विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो बुद्धिनिश्चयात् ॥ १४

—[b]) D7 अनुयायिना (for सम्प्रानताम्) —[c]) B1 आसीत् (for नासीत्) V1 G1 om first वा (submetric) B3 (m ong as in text) राज्ये° (for राष्ट्रे वा) D7 नासीत्तेषु पुरे राष्ट्रे —[d]) Ś1 Ñ V B D1 5 7 9 13 M4 तस्करो ना(Ś1 V2 3 B2 D7 9 13 वा)शुचिर्नर (Ś1 D13 °व्रत)

12 [a]) Ś1 Ñ V1 3 B D5 9–13 M4 न दुष्ट कश्चिद् (by transp) V2 4 न दु खी(V4 – – खी)कश्चिद्, Dt D4 8 क्वचि° D6 क्वचित्त° (sic) (for कश्चिन्न दुष्टस्) Ś1 Ñ V B D5 9–13 अपि M4 अत्र (for तत्र) D1 3 7 न दुष्टश्चा भवत्कश्चित् —[b]) M4 पारदारो (for परदार) Ś1 Ñ V B D5 7 10–13 [अ]भिमर्षक, D1 3 M4 [अ] (M4 [ऽ]) नसूयक (for रतिर्नर) D9 द्र-दु पुरवराणि च —After 12[ab] Ñ V B D5 10–12 ins while Ś1 D1 13 subst for 12[cd]

266* कृत्स्नम सीदनुद्विग्न राष्ट्र तै परिपालितम् ।

[V3 राष्ट्रे (for राष्ट्र) V3 परिपालितै]

—[c]) Ñ V B D2 3 5 7 9–12 प्रशस्त (for प्रशान्त) D5 12 स्वमासीत्तद् (for सर्वमेवासीद्) —[d]) T2 G1 2 M1 2 च यत्, M4 तथा (for च तत्) Ñ1 °चैव पुराणि च Ñ2 V1 3 B1 4 D10 °पुरवराणि च, V2 4 B2 3 (m) D5 12 °पुरव(B3 orig °ध)नानि च, D2 3 7 9 11 राष्ट्रेषु नगरेषु च —After 12 D9 ins D2 3 7 repeat 256* and cont 259* (cf v l 5 and 7 respectively) D2 3 7 further cont 260* (cf v l 8) —D13 cont 268*

13 cf v l 14 D11 om 13 D2 3 7 9 om 13[ab] —[a]) D13 (int lin) °स, M4 सुभागाश्च (for सुवासस) —[b]) D14 तधु (for ते च) Dt D6 8 शुचिव्रता (for सुशीलिन) T3 ते सर्वे सुखशालिन M4 न च सघर्षशीलिन —[c]) Dt D4 6 8 M2 हितार्थाद् (for हितार्थं) D2 त (for च) D3 नरेंद्रश्च (for नरेन्द्रस्य) —[d]) D2.3 7 9 जाग्रति M4 ते जाग्रन् (for जाग्रतो) D2.3 9 ज्ञानचक्षुषा (D2 3 °ष)

14 [a]) Dt D4 6 8 G1 3 M1 Ct गुरोर्, T3 गुणैर्, M4 पुरे Cg k as in text (for गुरौ) D2 3 7 उपकारगृहीताश्च, D9 अरोगा प्रगृहीताश्च, Cm tp गुणागुणगृहीताश्च —[b]) G2 4 M1 विख्यातास्, Cg as in text (for प्रख्यातास्) D4 14 S Cg k पराक्रमे (for पराक्रमैः) —For 14[cd], D2 subst 254* —[c]) D3 7 ज्ञातार, D14 T2 G2 M1 3 विख्याता, Cg t as in text (for विज्ञाता) D9 ज्ञातारोपि (पि on marg) विदेशेषु M4 विशेषेष्वपि तज्ज्ञास्ते —[d]) G4 सर्वे ते (for सर्वतो) Dt D6 9 G4 Ct निश्चया, Cg as in text (for निश्चयात्) D2.7 9 सर्वैर् (D9 °र्वै) बुद्धिविनिश्चये —For 13 and 14 Ś1 Ñ V B D1.5.10–13 (D11 which om 13 subst only l 3 and 4 for 14 B3 reads after 265* and others after 263*) subst

267* आर्यवेशा सुवचसो न च सन्दिग्धनिश्चया ।
नरेन्द्रवचनासक्तचेतसस्त परायणा ।
स्वगुणेषु परिख्याता नामरूपगुणान्वयै ।
परराष्ट्रेषु विख्याता नयबुद्धिगुणाशुभि ।

[D11 om l 1 2 —(l 1) D13 आयवेश्या Ś1 सयवाचो Ñ2 V1 3 B3 4 D5 12 सुमनसो B1 सुरुचयो (for सवचसो) V4 आचार्यवेशवचसो (for the prior half) D1 °सद्दृष्टबुद्धय (for the post half) —(l 2) Ñ2 वच सक्त (submetric) V4 वचन * चाश् (for °वचनासक्त) V4 चनसा (for °चेतसस्) Ś1 D13 सपराक्रमा (for तपरायणा) D1 om l 3 —(l 3) Ñ1 V1 सगुणषु V2 B4 गुणवु(B4 m °वृ orig as in text)द्धि B1 स्वगुणे सु D5 स्व गुणेषु D12 स्वगणषु (for स्वगुणेषु) D13 विख्याता (submetric) (for परि°) V4 स्वगुणे परराष्ट्रेषु (for the prior half) Ñ2 om (hapl) the post half of l 3 and the prior half of l 4 B4 नाना (for नाम) Ś1 B3 4 D10 13 [अ]न्विता (for [अ]न्वयै) V4 विख्याना रूपगुण वयै (hypermetric) (for the post half) —After l 3 D10 ins 268* —(l 4) B3 4 परमान्तेषु D1 सुराष्ट्रेषु सु D5 11 12 °राज्येषि (for परराष्ट्रेषु) V1 वि ता (for विख्याता) B4 नयबु– (for नयबुद्धि) Ś1 Ñ2 D13 गुणा शुभा V3 गुणादिभि B1 4 गुणाभभि (for गुणाशुभि)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B D1 5 10 12 (D10 after l 3) cont D11 after 256* D13 after 12 ins

268* आसस्तत्र गृहीतास्तै सर्वे वर्णा स्वकर्मभि ।

[Ś1 D5 11 13 तत्रा(Ś1 °द)नुरक्ता V1 तत्रानुरक्ता (submetric) V2 तत्रानुरक्ताश्च V3 तत्रासमहिता B4 °रतु D1 सुान° (for तत्र गृहीतास्तै) Ñ2 सव (for सर्वे) Ś1 D1 11 13 °सु V1 स्वधर्मभि B4 सुकर्मभि D13 – कर्मभि (for स्वकर्मभि)]
—After 14 Dt D4 6 8 14 S ins.

269* अमितो गुणवन्तश्च न चामन्गुणवर्जिता ।
सन्धिविग्रहतत्त्वज्ञा प्रकृत्या संपदान्विता ।
मन्त्रसंवरणे शक्ता शक्ता सूक्ष्मासु बुद्धिषु ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञा सतत प्रियवादिन ।

[D4 14 S (except M2.4) om l 1 —(l 1) M3 4 अमिता (for अमितो) M3 °गार्हिता M4 सद्गुणगर्हिता (for [आ]त्मगुणवर्जिता) —(l 2) D14 निग्रह (for विग्रह) M3 –सत्त्वज्ञा (for –तत्त्वज्ञा) M4 प्रकृते (for प्रकृत्या) —(l 3) D4 –संग्रहणे (for –संवरणे) D14 T1 3 G2 M गुप्त T3 रक्ष

ईदृशैस्तैरमात्यैस्तु राजा दशरथोऽनघः ।
उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद्वसुंधराम् ॥ १५
अवेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रञ्जयन् ।
नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः ॥ १६

तैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रहितैर्निविष्टै-
र्वृतोऽनुरक्तैः कुशलैः समर्थैः ।
स पार्थिवो दीप्तिमवाप युक्त-
स्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः ॥ १७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

G 1 7 18
B 1 7 24
L 1 7 19

(for first शक्ता) Dt D6 8 G2 M1 सक्ता, D4 M4 श्लक्ष्णा, M3 युक्ता (for second शक्ता) M4 om l 4]

On the other hand D3 7 9 11 ins (D11 after 267*) 254* then D11 reads 4^{cd} 5^{ab} 256*

15 Ś1 D13 om 15^{ab} —^{a}) Ñ V1 3 4 B D1 5 7 10–12 अमात्यैरीदृशैस्तैस् (by transp) V2 अमात्यैरादृशैस्तैस्, D2 3 9 अमात्यैस्तादृशैस्तैस् Dt D4 6 8 T3 M2 4 (after corr स) च, D1 स (for तु) —^{b}) N V B D1 3 5 7 10–12 [ऽ]वित (for ऽनघ) D‑3 om 15^{cd} D7 transp 15^{cd} and 16^{ab} —^{c}) D9 सुप्रसन्नो, T3 (before corr as in text) G2 M1 उपपन्नैर्, M3 उपपन्न (for उपपन्नो) D7 9 गुणैरतैर् (for गुणोपेतैर्) —^{d}) D7 9 महीमिमां (for वसुधराम्) —For 15^{cd} Ś1 N V B D1 5 10–13 subst

270* धर्मेण पालयामास पृथिवीमनुरञ्जयन् ।

[D1 पालयामास धर्मेण (for the pr or half)]

16 D9 om (hapl ?) 16^{ab} to l 3 of 271* D7 transp 15^{cd} and 16^{ab} —^{a}) V4 B3 Dt D1 3 5 7 8 10 अवे(D8 before corr °पे)क्ष्य° B4 आरक्ष° D2 (after corr pr m as in text) °माण, D13 अयेक्ष° G1 अन्वेक्ष°, G3 अन्वेप° (for अवेक्षमाणश्च) V3 °माण स चारेण (hypermetric) —^{b}) Dt D6 8 रक्षयन्, T3 वर्धयन् (for रञ्जयन्) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 महीं सूर्य इवांशुभिः, D2 3 M4 सर्वाश्च(M4 धर्मेणा)रञ्जयन्प्रजाः, D7 सर्वाश्च रञ्जयन्प्रजा —After 16^{ab} Dt D2 4 6–8 (D7 after 15^{cd}) 14 S ins

271* प्रजानां पालनं कुर्वन्नधर्मं परिवर्जयन् ।
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु वदान्यः सत्यसंगरः ।
स तत्र पुरुषव्याघ्रः शशास पृथिवीमिमाम् ।

[D2.7 om l 1 and 2 D3 M4 om l 1 —(l 1) G1 निधर्मं (for अधर्मं) —(l 2) D3 M3 सव (for त्रिषु) M4 transp विश्रुतम् and वदान्यम् Dt श्रुत° (for सत्यसगर) —(l 3) G2 न्वशास(sic) (for शशास) D2 3 7 प्रशशास धरामिमां (for the post half)]

—^{c}) V3 D1 [अ]भ्य (V3 °भ्या) गच्छन्, B4 [अ]धिगच्छेत् (for [अ]ध्यगच्छद्) Ś1 Ñ V B D1.5 10–13 कश्चित् किंचिद् (Ś1 B1 D13 कंचिद् Ñ1 V4 कश्चिद्; D11 तुल्य) D3 विश्टा वा (for विशिष्टं वा) —^{d}) Ś1 D13 ऐक्ष्वाक, N1 ऐक्ष्वाकु, Ñ2 V B D1 5 10 12 इक्ष्वाकु, D11 विशिष्ट (for तुल्यं वा) D2 शत्रुम्, M4 रिपुम् (for शत्रुम्) —After 16 Dt D4 6 8 14 S ins

272* मित्रवान्नतसामन्तः प्रतापहतकण्टकः ।
स शशास जगद्राजा दिवि देवपतिर्यथा ।

[(l 1) T2 3 (both before corr) G4 नतु (for नत) M3 [उ]द्धत (for हत) —(l 2) G1 3 प्रशशास M2 शशास स (by transp) D14 T1 2 G3 4 M1 3 4 दिव (for दिवि) M4 देवेश्वरो (for देवपतिर्)]

17 ^{a}) Ś1 Ñ B2 D5 10 11 13 भर्तृहिते, V2 4 B3 4 भर्तृ°, D4.8 T1 G M मन्त्र(G1 [before corr] M3 मन्त्रि)हितै, D7 साधुहिते D12 नृप° (for मन्त्रहितैर्) D9 विशिष्टैर् (for निविष्टैर्) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 विद्वद्भिरासै (for वृतोऽनुरक्तै) V2 कुलजै (for कुशलै) Ñ (N4 m) V B D10 G2 M1 समस्तै, M3 समेतै (for समर्थै) —^{c}) D3 7 9 ‑सहस्र (for ‑मवाप) D7 12 युक्तैस् (for युक्तस्) V4 स पालयत्सरपतिरवाप दीप्तिं (hypermetric) D1 2 °दीप्यत (D1 दीप्ति) दीप्तिमद्भिस् —^{d}) D9 °मयो (for तेजोमयैर्) B1 दीप्तिर् (for गोभिर्) Ñ V B D2 5 10–12 [अं]शुरे, T2 3 G2 4 M2 [उ]दिता (for [उ]दितो) Ś1 D13 °रर्कं इवांशुपथै (D13 °नै)

Colophon Ś1 Ñ2 D5 10 13 om इति Ñ1 V B Dt D2 3 6–9 11 12 ins आर्षे (D2 आर्षे श्रीमत्) while D4 14 S (except M4) श्रीमत् after इति Ś1 Ñ V B D5 6 10–14 S om श्री Ś1 Ñ2 D4 10 13 14 S om रामायणे Dt D2 8 9 ins वाल्मीकीये after रामायणे —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D5 10 12 13 om V B आदिकाण्डे, D1 अयोध्याकाण्डे —After Kanda name D8 reads अयोध्यापर्वणि —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 2 4 5 9–13 अमात्यवर्णनं नाम, D3 7 मन्त्रिवर्णनं, D13 आमात्य *** नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 S om Ś1 Ñ2 B2 3 D10 11 7 V2 9 V3 D1 6 D7 5 D2 3 षष्ठ, D6 8 S word as in text Dt D4 8 14 both (as in text) —After colophon T3 concludes with श्रीरामाय नमः, G1 3 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

८

G 1 8 1
B 1 8, 1
L 1 8 1

तस्य त्वेवंप्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः ॥ १
चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥ २
स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥ ३
ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरूंस्तान्सपुरोहितान् ॥ ४
एतच्छ्रुत्वा रहः सूतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥ ५
सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां संनिधौ राजंस्तव पुत्रागमं प्रति ॥ ६

8

1 Ś1 begins with ॐ —ᵃ) Ś1 Ñ V B D5 10–13 धर्मप्रधा(D13 °दा)नस्य, Dt D1 3 6 8 M1 चैवप्रभाव(D1 °धान)स्य (for त्वेवंप्रभावस्य) D13 om (hapl) 1ᵇᶜ —ᵇ) D2 3 7 9 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य) D3 om (hapl) 1ᶜ—2ᵇ —ᶜ) D1 सुतार्थ, M3 स्तोवार्थं (for सुतार्थं) D9 तप्यतो राज्ञो, D11 °मान * D12 °मा * स्य (for तप्यमानस्य) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V3 B2–4 D1 10 13 नाभूद्, D5 न स्याद् (for नासीद्) D12 °धर (for वंशकर) B1 शुभ (for सुत)

2 D3 om 2ᵃᵇ (cf v l 1) —ᵃ) G1 चिन्त्यमानस्य (for चिन्तयानस्य) D1 11 T G4 M4 [ह्र]यं (for [स्यै]वं) —For 2ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D1 2.5 7 9–13 subst

273* तस्य चिन्तयतो बुद्धिरुपजेय महामते ।

[D6 8 रोव D7 नैव (for बुद्धि) D2 7 9 बुद्धजाता D11 उपवेत (for उपजेय) V1 महामुने V4 D1 3 7 9 11 महामन B1 मनीषने (for महामते)]

Ñ1 illeg from मेधेन to म्य in ᵈ —ᶜ) Ñ2 V1 2 B3 4 D4(after corr as in text) 10 °र्थो D1 °र्थे (for सुतार्थं) —ᵈ) B1(m as in text) न किमर्थं (by transp) D1 M4 किं पुनर्न D12 किम * * (for किमर्थं न) V1 जयामि (by metathesis) (for यजामि)

3 ᵃ) Ś1 V2–4 B1.2.4 D1 5 11 13 G4 M2 सुनिश्चितां, G1 स निश्चित्य (for स निश्चितां) V1 बुद्धिं (for मतिं) —ᵇ) D1 बुद्धिमान Ś1 Ñ V B D1 2.10–13 यक्ष्ये (V3 °क्ष्यं वै) वसुधाधिप (D13 °पति) —ᶜ) M4 मन्त्रिभि (for मन्त्रिभिः) Ś1 Ñ V1 3 4 D1 5 10 12 13 समेत्य, D11 संमन्त्र्य (for धर्मात्मा) V2 मंत्रिभि सहमामंत्र्य —ᵈ) Dt D6.8 अपि (for एव) T3 महा° (for कृतात्मभि) Ś1 Ñ V B D1 2.10–13 तैः स्वामि(D1 स्वामिनः D11 स्वामिनो)हित कांक्षिभि

4 ᵃ) Ś1 Ñ V B D10–13 तत्र D3 तदा, M2 तदा (for ततो) Dt D6.8 महातेजा (for इदं राजा) —ᵇ) B4 मंत्र° D11 * त्रि° (for मन्त्रिसत्तमम्) —ᶜ) D11 आन * (for आनय) Ś1 Ñ V1.3 B1 2 D3 10–13 सर्वा(D11 °*)न्मे, V2 4 सर्वांस्तान्, B3.4 सर्वांस्तु (for मे सर्वान्) —ᵈ) M4 तां (for तान्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 वसिष्ठप्रमुखान्गुरून् (Ś1 D11 13 °न्द्विजान्) T2 समस्तान्वेदपारगान् —After 4 Dt D1 6 8 14 S (except M4) Cr m g k t read for the first time 1 11 5–20 repeating them in their proper place thereafter cont here

274* विसर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽय यथावत्क्रतुराप्यताम् ।

[(l 2) cf 5ᶜ Dt D6 8 T3 M3 Ck t °सन्दिष्टो D1 °दृष्टेय G2 M1 इह संदिष्टो (for उपदिष्टोऽय) T3 क्रतुरेष समाप्यतां (for the post half)]

Then all read for the first time 1 11 21 repeating it in its proper place and finally cont

275* तत स गत्वा ता पत्नीर्नरेन्द्रो हृदयंगया ।
उवाच दीक्षां विशत यक्ष्येऽहं सुतकारणात् ।
तासां तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यशोभन्त पद्मानीव हिमात्यये ।

[(l 1) Dt D6 8 हृदयगमा —(l 3) G1 2 तस्य (for तासां) G1 2 सुवर्चस (for सुवर्चसाम्) —(l 4) G2 M1 हिमक्षये]

Then read Colophon अष्टम सर्ग, then T2 reads श्रीरामचन्द्राय नम ।

5 For 5 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 subst while Dt D6 8 M3 ins. l 2 only after 5ᵃᵇ

276* एवमुक्तो नृपतिना सुमन्त्रो वाक्यमब्रवीत् ।
नरेन्द्र श्रयतां तावत्पुराणं यन्मया श्रुतम् ।

[Ñ1 om l 1 —(l 1) D2.7 स राजा(D2 °जा)नु (D7 नु) D9 नु राजा वै (for नृपतिना) —(l 2) D1 तत् (before corr °ते) D11 तच्च (for तावत्) Dt D6 8 M3 श्रयतां वद (D6 तद्, M3 च) पुरावृत्त (for the prior half) D2 पुरा° D1 पुराण (sic) (for पुराणं) Dt D6 8 M3 च (for यत्)]

6 ᵃ) D1 11 13 पुरा (for पूर्वं) M3 कथा (for कथाम्) Ś1 Ñ V2–4 B D1 13 M2 यथावृत्तं प्रोक्त (V1 °संप्रोक्त; M1 °वैप्रोक्त)वान्पुरा V1 कथयामास वै पुरा —ᵈ) M1 प्रभो (for प्रति) —For 6ᶜᵈ, Ś1 Ñ V B D1.10 13 subst

277* अभिरूप्ये शिशुको मत्ये तव पुत्रसमुद्भवम् ।

काश्यपस्य तु पुत्रोऽस्ति विभाण्डक इति श्रुतः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ७
स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरः सदा ।
नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥ ८
द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः ।
लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥ ९
तस्यैवं वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत ।
अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्विनम् ॥ १०
एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान् ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः ॥ ११
तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
अनावृष्टिः सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥ १२
अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
ब्राह्मणाञ्छ्रुतवृद्धांश्च समानीय प्रवक्ष्यति ॥ १३

G 1 8 13
B 1 9 10
L 1 8 13

[V1 भविष्यद् (for भविष्य) D10 -स्युद्भवे (for -स्नुद्भवम्) V3 तत्र पुत्रस्य संभव (for the post half)]

7 ᵃ) D1–4 कश्यपस्य Dt D2 4 6–8 14 T2 M3 च (for तु) Ś1 Ñ V B D5 10–13 अस्तीह क(V1 ॰ का)श्यप सुतो —ᵇ) D9 वैभाडक, D14 S (except T3) here and elsewhere below विभडक (for विभाण्डक) V2 B2 D3 स्मृत, D13 श्रुति (for श्रुत) —ᶜ) D2 ऋष° D7 13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —ᵈ) D3 ॰स्य (for तस्य) G2 4 M1 2 पुत्रस्तस्य (by transp)

8 ᵃ) Ś1 D13 जातु° Ñ V B2 4 D1 10 M4 जात° (B1 D1 °त) B1 जातसमृद्धो, B3 जातमवधो (m °सवृद्धो) D3 °सवृद्धौ (for नित्यसवृद्धो) —ᵇ) D2–4 7 वनचरैः सह (for °चर सदा) T3 तथा, G1 3 M2–4 तदा (for सदा) Ś1 Ñ V B D9 10–13 मुनिपुत्रो वनेचर, D1 ऋषिपुत्रो नरेश्वर, D3 मुनिवचनचरैः सह (corrupt) —ᶜ) D4 9 नान्यन (for नान्यं) D2 3 7 9 ज्ञास्यति (for जानाति) —ᵈ) T1 2 M3 मर्यं (for नित्य) D4 G4 M3 पित्रानु°, T3 पित्र्यनु° (for पित्रनु°) D2 3 7 8 मानव पितर विना T3 स नित्य पितृशासनात्, M4 मानव जनवर्जनात् —For 8ᶜᵈ Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst

278* नान्य प्रज्ञास्यते कश्चिन्मानव पितृवर्जितम् ।

[V1 4 D5 12 नान्यत् (for नान्य) V2 प्रज्ञास्यते (sic) D5 प्रनास्यमे (sic) (for प्रज्ञास्यते) V1 4 D1 5 किंचित् (for कश्चिन्) D1 मानुष पितर विना (for the post half)]

9 ᵃ) Ś1 तस्याच्छिद्रं ब्रह्मचर्यं, Ñ1 B2 4 D12 M4 तस्यास्कन्न (D12 °न्न) ब्रह्मचर्यं, Ñ2 V2 B3 D10 तस्या (Ñ2 D10 °स्य)न्यून ब्रह्मचर्यं, V1 D5 11 तस्या(D11 °स्य)नून ब्रह्मचर्यं, V3 तस्यान्योन्य ब्रह्मचर्य, V4 तस्य रिकर्द (sic) ब्रह्मचर्य, B1 तस्यानुग्र ब्रह्मचर्य, D1–3 7 9 तस्यायुग्र (D1 स्य तत्र, D3 °स्य पूर्व) ब्रह्मचर्यं D13 तस्याच्छिद्र ब्रह्मचर्य —ᵇ) D3 महामन, D11 महामना (for महामन) —ᶜ) Ñ1 लोक च D5 (before corr) श्लोकेषु (for लोकेषु) B4 प्रति त, D9 पूनित, D12 प्रविथितं (sic) T2 प्रथितो (for प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 M4 चोग्र, D3 चाग्य, D9 ब्रह्म (for राजन्) D7 लोके प्रतिष्ठित चोग्र —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 तप (V3 °त)स्तस्य (D11 °स्त ॰)भविष्यति

10 ᵃ) D3 [ए]व (for [मे]वं) Ś1 Ñ V B D1 3 10–13 M4 तपोरत(D1 m °गत orig as in text)स्य तस्यैव (Ś1 V2 D1 13 °व) —ᵇ) Ś1 Ñ P2 3 D3 9 11 13 समभि(D13 °ति)वर्त्स्यति, V1–3 D5 7 °वर्त्स्यति, V4 °वर्त्सेत, B1 °वर्त्सति, B4 D12 °वर्त्स्यते (D12 before corr °घर्त्स्यते) D1 °वर्त्स्यत (sic) D2 °वर्त्स्यत, D4 G* M1 4 °वर्तते, D10 °वत्र्स्यति (sic) (for °वर्तत) —ᶜ) D1 2 अग्नीन् (for अग्निं) G3 शिश्रूष° (sic) (for शुश्रूष°) —ᵈ) D5 च sup lin Ś1 Ñ2 B3 (orig) D10 13 तपस्विन (Ś1 D13 °न B3 m as in text) D1 यशस्विन (for यशस्विनम्)

11 ᵃ) V1 काले (submetric) D6 कालेषु, D11 का॰ ॰ (for काले तु) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 M4 here and elsewhere below लोमपाद, D3 लोमापाद (for रोमपाद) D4 प्रता॰वान् —ᵈ) D3 (before corr) महामन (for महाबल) D7 सर्वभूतहिते रत

12 ᵃ) Ś1 Ñ॰ V B D1 5 12 13 M4 व्यतिक्रमभवा (V1 °माभावा, D5 °माभवा) D3 °क्रम दव, D10 °क्रमभरा, D11 [अ व्यतिक्रम (before corr मा)भवा (for व्यतिक्रमाद्राज्ञो) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 5 10–13 [अ]तिदारुणा (for सुदारुणा) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 जनपद (D11 °॰) D6 सुघोरा (submetric) D9 G2 °रानि, M1 °रा हि (for सुघोरा वै) —ᵈ) Dt D6 8 M3 -लोक Dt m g as in text (for भूत) D9 M4 -क्षया° (for भया°) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 क्षयाय बहुवार्षिकी (B3 °कार्षिका) —After 12 D2 ins 280* then cont

279* (14ᵃᵇ) भवन्त श्रुतदृष्टार्था लोकदृष्टान्तवेदिन ।
यथा च प्रशमेच्चेय सर्वभूत क्षयावहा ।

13 ᵃ) D9 अनावृष्टौ D2 7 9 M4 प्रवृ° (for तु वृत्ताया) —ᶜ) Dt D2 6–8 -सवृद्धान्, D4 reads in marg D9 M3 -सपश्चान्, M1 -वृद्धास्तु M4 विद्याश्च (for -वृद्धाश्च) —ᵈ) V2 B2 4 °नाय्य, D2 °नये (for समानीय) V2 B2 4 स पार्थिव, D2 7 9 स वक्ष्यति (for प्रवक्ष्यति) —For 13 Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 D1 3 5 10–13 subst while V2 B2 4 subst l 1 for 13ᵃᵇ and ins l 2 after 13 D2 ins both lines after 12

280* अनावृष्ट्या तया राजा स तदा परिकर्शित ।
प्रक्ष्यति ज्ञानिनो विप्राननावृष्टिप्रतिक्रियाम् ।

८

G 1 8 1
B 1 8 1
L 1 8 1

तस्य त्वेवंप्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः ॥ १
चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥ २
स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥ ३
ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरूंस्तान्सपुरोहितान् ॥ ४
एतच्छ्रुत्वा रहः सूतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥ ५
सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां संनिधौ राजंस्तव पुत्रागमं प्रति ॥ ६

8

1 Ś1 begins with ॐ —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 धर्मप्रधा(D13 °दा)नस्य, Dt D1 3 6 8 M1 चैवप्रभाव(D1 °धान)स्य (for त्वेवप्रभावस्य) D13 om (hapl) 1^{bc} —^{b}) D2 3.7 9 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य) D3 om (hapl) 1^{c}—2^{b} —^{c}) D1 सुतार्थं, M3 स्तोकार्थं (for सुतार्थं) D9 तप्यतो राज्ञो; D11 °मान * D12 °मा * स्य (for तप्यमानस्य) —^{d}) Ś1 Ñ2 V3 B3 4 D1 10 13 नाभूद्, D° न स्याद् (for नासीद्) D12 °धर (for वंशकर) B4 शुभ (for सुत)

2 D3 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) G1 चिंतयमानस्य (for चिन्तयानस्य) D4 14 T G4 M4 [द्व]य (for [ए]वं) —For 2^{ab} Ś1 Ñ V B D1 ° 5 7 9–13 subst

273* तस्य चिन्तयतो बुद्धिरुपन्नेय महामते ।

[D2 9 त्वेव D7 चैव (for बुद्धिर्) D2 7 9 बुद्धिर्गाना D11 उपन्नैव (for उपन्नेय) V1 महामुने V4 D1 2 7 9 11 महामन B1 महीपते (for महामते)]

Ñ1 illeg from मेधेन to र्थं in ^{d} —^{c}) Ñ2 V1 3 B3 4 D4(after corr as in text) 10 °र्थो Dt °र्थे (for सुतार्थं) —^{d}) B1(m as in text) न किमर्थं (by transp) D1 M4 किं पुनर्न D12 किम * (for किमर्थं न) V1 जयामि (by metathesis) (for यजामि)

3 ^{a}) Ś1 V° 4 B1 3 4 D1 5 11 13 G4 M4 सुनिश्चितां G1 स निश्चिय (for स निश्चितां) V1 बुद्धिं (for मतिं) —^{b}) D3 बुद्धिवान् Ś1 Ñ V B D1 5 10 13 यष्टव्ये (V3 °ष्टु वै) वसुधाधिप (D12 °पति) —^{c}) M4 तन्त्रिभि (for मन्त्रिभि) Ś1 Ñ V1 3 4 D1 5 10 12 13 समन्य, D11 मन्त्रज्ञै (for धर्मात्मा) V2 मन्त्रिभि सहसाम*य —^{d}) Dt D6 8 अपि (for एव) T2 महा° (for कृतात्मभि) Ś1 Ñ V B D1 5 10 13 तै स्वामि(D1 स्वामिने, D11 स्वामिनो)हित कारिभि

4 ^{a}) Ś1 Ñ V B D10–13 तत्र, D5 तव M3 तदा (for ततो) Dt D6 8 महातेजा (for इदं राजा) —^{b}) B4 मंत्र° D11 * त्रि° (for मन्त्रिसत्तमम्) —^{c}) D11 आन * (for आनय) Ś1 Ñ V1 3 B1 2 D5 10–13 सर्वां(D11 °*)स्त्व, V2 4 सर्वांस्तान्, B3 4 सर्वांस्तु (for मे सर्वान्) —^{d}) M4 त्वं (for तान्) Ś1 N V B D1 3 5 7 10 13 वसिष्ठप्रमुखान्गुरून् (Ś1 D11 13 °न्द्विजान्) T3 समस्तान्वेदपारगान् —After 4 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g k t read for the first time 1 11 5–20 repeating them in their proper place thereafter cont here

274* विसर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं यथावत्क्रतुराप्यताम् ।

[(l 2) cf 5^{c} Dt D6 8 T3 M3 Ck t °सन्दिष्टो D4 °दृष्टोय G2 M1 इह सन्दिष्टो (for उपदिष्टोऽय) T2 क्रतुरेष समाप्यतां (for the post half)]

Then all read for the first time 1 11 21 repeating it in its proper place and finally cont

275* तत स गत्वा ता पत्नीर्नरेन्द्रो हृदयप्रिया ।
उवाच दीक्षां विशत यक्ष्येऽहं सुतकारणात् ।
तासां तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यशोभन्त पद्मानीव हिमात्यये ।

[(l 1) Dt D6 8 हृद्यगमा —(l 3) G1 3 तस्य (for तासां) G1 3 सुवर्चस (for सुवर्चसाम्) —(l 4) G2 M1 हिमक्षये]

Then read Colophon अष्टम सर्ग, then T2 reads श्रीरामचन्द्राय नम ।

5 For 5 Ś1 N V B D1 3 5 7 9–13 subst while Dt D6 8 M3 ins l 2 only after 5^{ab}

276* एवमुक्तो नृपतिना सुमन्त्रो वाक्यमब्रवीत् ।
नरेन्द्र श्रूयतां तावत्पुराणे यन्मया श्रुतम् ।

[Ñ1 om l 1 —(l 1) D3 7 स राज्ञा(D2 °ना)तु (D तु) D9 तु राज्ञा वै (for नृपतिना) —(l 2) D1 एतद् (before corr °ता) D11 तचद् (for तावत्) Dt D6 8 9 M3 श्रयतां यत् (D8 तद्, M3 य)पुरावृत्त (for the prior half) D2 पुराणं, D3 मज्ञाणे (sic) (for पुराणे) Dt D6 8 M3 च (for यन्)]

6 ^{b}) D5 11 12 पुरा (for पूर्वं) M3 कथा (for कथाम्) Ś1 Ñ V2–4 B D10 13 M4 यथावत्प्रोक्त (V3 °सम्प्रोक्त M4 °वै प्रोक्त)वान्पुरा V1 कथयामास वै पुरा —^{d}) M4 प्रभो (for प्रति) —For 6^{cd} Ś1 Ñ V B D5.10–13 subst

277* भविष्यं विदुषां मध्ये तव पुत्रसमुद्भवम् ।

काश्यपस्य तु पुत्रोऽस्ति विभाण्डक इति श्रुतः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ७
स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरः सदा ।
नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥ ८
द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः ।
लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥ ९
तस्यैवं वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत ।
अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्विनम् ॥ १०
एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान् ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः ॥ ११
तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
अनावृष्टिः सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥ १२
अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
ब्राह्मणाञ्श्रुतवृद्धांश्च समानीय प्रवक्ष्यति ॥ १३

G 1 8 13
B 1 9 10
L 1 8 13

[V2 भविष्यद् (for भविष्य) D10 -म्नुद्भवे (for -म्नुद्भवन्) V3 तत पुनस्य समव (for the post half)]

7 a) D1-4 कश्यपस्य Dt D2 4 6-8 13 T2 M3 च (for तु) Ś1 Ñ V B D5 10-13 अस्तीह क(V1 3 का)श्यप सुतो — b) D5 वैभाडक, D11 S (except T2) here and elsewhere below विभडक (for विभाण्डक) V2 B2 D3 ऋष्य° D7 13 ऋषि° स्मृत, D13 श्रुति (for श्रुत) — c) D3 ऋष्य° D7 13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) — d) D3 -स्य (for तस्य) G2.4 M1 2 पुत्रस्तस्य (by transp)

8 a) Ś1 D13 जातु° Ñ V B2 4 D1 10 M4 जात° (B4 D1 °त) B1 जातसमृद्धो, B3 जातसवृद्धो (m °सवृद्धो) D3 °सवृद्धौ (for नित्यसवृद्धो) — b) D2-4 7 वनचरै सह D3 °सवृद्धौ (for °चर सदा) T2 तथा, G1 3 M2-4 तदा (for सदा) Ś1 Ñ V B D5 10-13 मुनिपुत्रो वनेचर, D1 ऋषिपुत्रो नरेश्वर, D3 (for °चर सदा) — c) D3 9 नान्यन (for मुनिवनचरै सह (corrupt) — c) D1 9 नान्यन (for नान्यं) D2 3 7 9 ज्ञास्यति (for जानाति) — d) T2 M3 मयं (for नित्य) D4 G4 M3 पित्रानु°, T2 पित्र्यनु° (for पित्रनु°) D2.3 7 9 मानव पितर विना T3 स तिष्य पितृशासनात्, M4 मानव जनवर्जनात् —For 8cd Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 subst

278* नान्य प्रज्ञास्यते कश्चिन्मानव पितृवर्जितम् ।

[V1 4 D5 13 मान्यत् (for नान्य) V2 प्रज्ञास्यते (sic) D5 प्रनास्यते (sic) (for प्रज्ञास्यते) V1 4 D1 5 किंचित् (for कश्चिन्) D1 मानुष पितर विना (for the post half)]

9 a) Ś1 तस्याच्छिन्न ब्रह्मचर्य, Ñ1 B2 4 D12 M4 तस्यास्कन्न (D13 °न्न) ब्रह्मचर्यं, Ñ2 V2 B3 D10 तस्या (Ñ2 D10 (D13 °स्य)न्यून ब्रह्मचर्य, V1 D5 11 तस्या(D11 °स्य)नूनं ब्रह्मचर्य, °स्य)न्यूनं ब्रह्मचर्य, V4 तस्य रिकद (sic) ब्रह्मचर्य, V3 तस्यान्योन्यं ब्रह्मचर्य, B1 तस्यात्युग्रं (D1 °स्य B1 तस्यागुण्ण ब्रह्मचर्य, D1-3 7 9 तस्यात्युग्रं (D1 °स्य ब्रह्मचर्य तत्तं, D3 °स्य पूर्वं) ब्रह्मचर्यं, D13 तस्याच्छिन्न ब्रह्मचर्य — b) D3 महात्मन, D11 महामना (for महात्मन) — c) Ñ1 लोके च, D5 (before corr) श्लोकेषु (for लोकेषु) B4 प्रथि त, D3 पूजित, D12 प्रथितं (sic) T3 प्रथितो (for प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 M4 चोग्र, D3 चाग्य, D9 प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-13 M4 चोग्र — d) Ś1 Ñ V B ब्रह्म (for राजन्) D7 लोके प्रतिष्ठित चोग्र — d) Ś1 Ñ V B D1-3,5,7,10-13 M4 तच (V2 °त)स्तस्य (D11 °स्त*)भविष्यति

10 a) D2 [ए]व (for [ए]वं) Ś1 Ñ V B D1 5 10-13 M4 तपोरत(D1 m °गत orig as in text)स्य तस्यैव (Ś1 V2 D1 13 °व) — b) Ś1 Ñ P2 3 D3 9 11 13 समभि(D13 °ति)वर्तयेत, V1 3 D5 7 °वस्यति V4 °वर्त्सते, B1 °वत्सति, B4 D12 °वर्त्स्यते (D12 before corr °पर्स्यते) D1 °वत्स्यत D2 °ट्स्यत, D4 G2 M1 4 °वर्तते, D10 °वस्त्यति (sic) — c) D1 9 अग्नीन् (for अग्नि) G3 (sic) (for °वतत) — c) D1 9 अग्नीन् (for अग्नि) G3 शिश्रूष° (sic) (for शुश्रूष°) — d) D5 च sup lin Ś1 Ñ2 B3 (orig) D10 13 तपस्विन (Ś1 D13 °न, B3 m as in text) D1 यशस्विन (for यशस्विनम्)

11 a) V1 काले (submetric) D6 कालेषु, D11 का** — b) Ś1 Ñ V B D1 5 7 9-13 M4 here (for काले तु) — b) Ś1 Ñ V B D1 5 7 9-13 M4 here and elsewhere below लोमपाद, D3 लोमपाद (for रोमपाद) D1 प्रताश्वान् — d) D3 (before corr) महामन (for महाबल) D7 सर्वभूतहिते रत

12 a) Ś1 Ñ V B D1 5 12 13 M4 व्यतिक्रमभवा (V1 °भ्रमा) D3 °क्रम देव, D10 °क्रमभरा, D11 °भाभात्रा D5 °माभवा) D3 °क्रम देव, D10 °क्रमभरा, D11 [अ]व्यतिक्रम (before corr मा)भवा (for व्यतिक्रमाद्राज्ञो) — b) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 5 10-13 [अ]तिदारुणा (for सुदारुणा) — c) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10-13 जनपद (D11 °) D6 सुघोरा (submetric) D9 G2 °रानि M1 °रा हि (for सुघोरा वै) — d) Dt D6 8 M3 -लोक Cr m g as in text (for भूत) D9 M4 क्षया° (for -भया°) Ś1 Ñ V B D1-3 5 10-13 क्षयाय बहुवार्षिकी (B3 °कार्षिकी) —After 12 D2 ins 280* then cont

279* (14ab) भवन्त श्रुतधर्माणो लोकचारित्रवेदिन ।
यथा च प्रशमेद्वैष सर्वमूत क्षयावहा ।

13 a) D9 अनावृष्टौ D2.7 9 M4 प्रवृ° (for तु वृत्ताया) — c) Dt D2 6-8 -स्तृद्धान्, D4 reads in marg D9 M3 -संपन्नान्, M1 -वृद्धान्तु M4 विद्याश्च (for -वृद्धांश्च) — d) V2 B2 4 °नाय्य, D5 °नये (for समानीय) V2 B2 4 स V2 B2 4 °नाय्य, D5 °नये (for समानीय) V2 B2 4 स पार्थिव, D2 7 9 स वक्ष्यति (for प्रवक्ष्यति) —For 13 Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 D1.2.5 10-12 subst, while V2 B2.4 subst. l 1 for 13ab and ins l 2 after 13 D9 ins. both lines after 12

280* अनावृष्ट्या तया राजा स तदा धर्मकर्शित ।
प्रक्ष्यति ज्ञानिनो विप्राननावृष्टिनिवृत्तिकम् ।

G 1 8 14
B 1 9 10
L 1 8 14

भवन्तः श्रुतधर्माणो लोके चारित्रवेदिनः ।
समादिशन्तु नियमं प्रायश्चित्तं यथा भवेत् ॥ १४
वक्ष्यन्ति ते महीपालं ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
विभाण्डकसुतं राजन्सर्वोपायैरिहानय ॥ १५
आनाय्य च महीपाल ऋष्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।
प्रयच्छ कन्यां शान्तां वै विधिना सुसमाहितः ॥ १६
तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा चिन्तां प्रपत्स्यते ।
केनोपायेन वै शक्यमिहानेतुं स वीर्यवान् ॥ १७
ततो राजा विनिश्चित्य सह मन्त्रिभिरात्मवान् ।
पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयिष्यति सत्कृतान् ॥ १८

[(l 1) D11 अनावृत्ता (sic) Ñ2 V1 3 B2 3 D5 10–12 तदा स (by transp) V4 स तथा (for स तदा) V3 निचक्षित D5 परिकीर्तिन D13 परिकीर्थिन (sic) B4 तत्र सपरिकीर्तित (for the post half) —(l 2) V1 प्रवृत्ति V3 प्रवक्ष्यति (hypermetric) V4 पृच्छति B1 प्राहामि, B3 (marg as in text) D6 12 वक्ष्यति B4 D3 प्रक्षति D11 प्रवृत्ति (for प्रक्ष्यति) D11 (before corr) ज्ञानन्तो (for ज्ञानिनो) V1 वृद्धान् (for विप्रान्)]

14 ᵃ) Ś1 V B4 D11–13 श्रुति(Ś1 °त)दृष्टानैद (V1 D11 13 °ष्टार्था) Ñ1 श्रुतिमन्त्रादि, Ñ2 B3 D10 श्रुतिवृत्तान्तैद्, B1 °वंतो वै, B2 °वतारै (sic) Dt D6 8 °कर्माणो, D3 श्रुति कर्मज्ञा D5 °दृष्टाथा, D10 °वृत्तज्ञा (for °धर्माणो) —ᵇ) Ś1 D3 5 लोकदृष्टात, Ñ V B D1 10–13 M4 लोकवृत्तात, Dt D4 6 8 T3 G3 4 M1 3 लोक° D2 लोकचारित्र; (for लोके चारित्र) M4 -वोविदा (for वेदिन) Ś1 D2 om (hapl!) 14ᶜ–15ᵇ —ᶜ) D2 °शध्व (for समादिशन्तु) —ᵈ) G4 om from यथा to ऋष्यशृङ्ग in 16ᵇ —For 14ᶜᵈ Ñ V B D1 3 5 10–13 M4 subst

281* ममाज्ञा दातुमर्हन्ति यथावत्प्रशमेदियम् ।

[Ñ1 श्रुतुम् (for दातुम्) Ñ V3 4 B2–4 D3 10 11 यथा च (for यथावद्) M4 इद (for इयम्)]
while D7 subst

282* यथा भवति मे राष्ट्रे वृष्टिस्त सुविधीयताम् ।

—After 14 Dt D6 8 Ct ins

283* इत्युक्तास्ते तदा राज्ञा सर्वे ब्राह्मणसत्तमाः ।

15 G4 om 15 Ś1 D2 om 15ᵃᵇ (cf v l 14) —ᵃ) D3 9 ते वक्ष्यन्ति (by transp) D14 यथा° (m as in text) M4 महीपाला (for महीपाल) —ᵇ) D4 (before corr) ब्राह्मण (for ब्राह्मणा) Dt वेदपारण (for वेदपारगा) —For 15ᵃᵇ, Ñ V B D1 5 10–13 subst

284* ते समाज्ञापयिष्यन्ति श्रुतिवृत्तान्तवेदिन ।

[V3 °पयन्ति स्म (for °पयिष्यन्ति) Ñ1 V4 B (B3 m B3 orig as in text) -दृष्टान्त-; Ñ2 D5 10 13 -वेदांत-; D12 -वेदांग (for -वृत्तान्त) D5 -वान्वि (for -वेदिन) D11 ब्राह्मणा मन्त्रवेदिन (for the post half)]
while D7 subst

285* लोमपादश्च श्रुत्वा ते वक्ष्यन्ति द्विजोत्तमा ।

—ᶜ) D1 13 विभांडके, D13 विभांडक- (for विभाण्डक) B4 -सुतो, D3 om (for -सुत) —ᵈ) D14 illeg (for सर्वोपा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 त्व(V4 त)मानय (for इहानय)

16 G4 om up to ऋष्यशृंग in ᵇ (cf v l 14) —ᵃ) Dt D6 °तु, D1 आनयैव, D2 3 9 आनाय्यैव(D9 °नै) D4 14 T1 2 M2 आनीय च (T2 तु) D7 आनीयैव, G2 M1 आनयित्वा (for आनाय्य च) Ś1 D13 महातेजा Ñ V B D5 10–12 महाराज (V2 B3 °जम्) D1 M4 महात्मानम्; D2 3 7 9 महाभागम् (D7 9 °ग) (for महीपाल) —After 16ᵃ M3 repeats 15ᵇ changing nom pl into acc sing —ᵇ) D5 ऋषि° T2 °श्रिंग (for ऋष्यशृङ्ग) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10 11 13 M4 ऋषे सुत, D1 7 मुने सुत, D9 तु सत्कृत (for सुसत्कृतम्) —After 16ᵃᵇ Dt D6 8 repeat 15ᶜᵇ changing nom pl into acc sing —ᶜ) D2 3 7 तत्र तस्य (D7 °स्मै) (for शान्ता वै) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 प्रयच्छास्मै (B3 देहि तस्मै) सुता शाता (D1 भार्यां) —ᵈ) D1 शाता च (for विधिना) B1 °हित, B3 सुमहाहित, M4 °हितै (for सुसमाहित)

17 D2 om 17 and 18 —ᵃ) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 एतद्वच, D1 3 7 9 11 तद्वचन (for तु वचन) —ᵇ) D1 भवाप्स्यति, D3 प्रपद्यति, D7 °ति (for प्रपत्स्यते) Ś1 Ñ V B D5 10–13 M4 स (B3 D11 om स submetric) राजा चिंतयिष्यति —ᶜ) Ś1 Ñ2 येन (for केन) Ś1 Ñ2 V3 D3 6 7 9–12 14 S (except G4) वै शक्य, D1 [आ]नयेयम् (for वै शक्यम्) —ᵈ) V2 ऋषिं नेतुम्, D1 ऋषिशृंगम्, D3 इह नेतु (for इहानेतु) Ś1 Ñ V B D1 6 10–13 इति प्रभु; T3 सपर्यवान् (sic) (for स वीर्यवान्)

18 D2 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) G1 damaged up to राजा D3 स° M4 °श्चित्य (for विनिश्चित्य) —ᵇ) D3 7 9 मंत्रिभि सह मंत्रवित् —ᶜ) D4 (before corr) अमात्यश्च (for अमात्यांश्च) —ᵈ) D4 14 T G M1 2 Cr m.g तत प्रेष्य (G1 °क्ष्य)ति (for प्रेषयिष्यति) D4 T3 धर्मवित्, D7 9 11 यन्नत (for सत्कृतान्) —For 18 Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst a passage of 6 lines while D3 subst for 18ᶜᵈ l 1 and 2 then cont l 6 D7 9 ins l 6 only after 18

286* स निश्चय यदा राजा स्वयं नाधिगमिष्यति ।
तदामात्यान्समाहूय प्रतिवक्ष्यति निश्चयम् ।
पुरोहित जनांश्चान्यान्मन्त्रनिश्चयकोविदान् ।
स चापि पृष्टा नैवास्य प्रतिपत्स्यन्ति निश्चयम् ।

ते तु राज्ञो वचः श्रुत्वा व्यथिता वनताननाः ।
न गच्छेम ऋषेर्भीता अनुनेष्यन्ति तं नृपम् ॥ १९
वक्ष्यन्ति चिन्तयित्वा ते तस्योपायांश्च तान्क्षमान् ।
आनेष्यामो वयं विप्रं न च दोषो भविष्यति ॥ २०

एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिर्ऋषेः सुतः ।
आनीतोऽवर्षयद्देवः शान्ता चास्मै प्रदीयते ॥ २१
ऋष्यशृङ्गस्तु जामाता पुत्रांस्तव विधास्यति ।
सनत्कुमारकथितमेतावद्व्याहृतं मया ॥ २२

G 1 8. 27
B 1 9 19
L 1 8 28

यदा तदा स्वय राजा मन्त्रिणस्तत्र वक्ष्यति ।
आनयध्वं महाभागमृष्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।

[(l 1) D12 सुनिश्चय V2 D1 3 11 तत्र, D13 ततो (for यत्र) V2 यत्र (for स्वय) Ñ1 B1 2 transp यत्र and स्वय V3 नाति°, D2 एव करिष्यति (for नाधिगमिष्यति) —(l. 2) V1 partially lost the post half V4 तदामात्य, D5 स अमात्यान् (for तदामात्यान्) Ñ D10 °प्रक्ष्यति, V4 परि°, B1 °प्रक्षति (sic) D1 परिपृच्छति, D3 परि* क्षति D13 °पक्षति (sic) (for प्रतिवक्ष्यति) D1 [अ]सशय D3 सशय (for निश्चयम्) D3 om l 3-5 —(l 3) V2.3 B1 पुरोहितजनाश्च, V4 स च पुरोहिताश्च, D10 °जनश्च (for पुरोहित जनाश्च) —(l 4) D1 नैव, D11 वाति (for चापि) Ś1 B1 4 पृष्ट्वा V3 दृष्टा V4 पृष्ट्वा, D1 पृष्टम्, D11 पृस्वा (sic) (for पृष्ट) Ñ1 B1 2 नैवाम, V4 चैवास्य, D1 तैस्तत्र (for नैवास्य) V2 D12 °वक्ष्यति V3 °पश्यति D10 °प्रक्ष्यति (for प्रतिपत्स्यन्ति) —(l 5) D1 स्वयान् (for स्वय) Ś1 D5 10 पुरोहितममात्यांश्च प्रेषयामास यत्नत —(l 6) Ñ1 V1 2 B वत्स (B3 m वत्स also) तस्माद् V2 V3 4 D10 वनात्तस्माद् (for महाभागम्) Ñ V B2 3 4 D10 11 ऋष्य मुत B3 मुने सुत D3 11 सुसत्कृता (for सुसत्कृतम्) D1 मन्त्रियोग इवे पुत्र गत्वानयत तत्स्वय]
—After l 3 B3 ins

287* उपाय क्रियतां येन आगमिष्यति वै द्विज ।
[Note hiatus between येन and आगमिष्यति]

19 [a]) V1 तैश्च (for ते) Ñ V B D1 10 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ2 D5 9-12 विकृतानना (D9 °नता) V1 B3 D1 2.7 दीनचेतस , D3 दीनमानस (sic) D4 11 T1 2 G1 3 4 M2.4 Cg k विनतानना , Ct as in text (for वनतानना) Ñ1 V2-4 B1 2.4 भूय एव महीपते (V3 महाद्युते , V4 महीपति) —[c]) Ñ V2-4 B2 D2 G1 3 गच्छाम, D4 5 गच्छेम, G2 4 M1 गच्छेयुर् (for गच्छेम) M4 न गच्छामो ऋषेर्भीता (sic) —[d]) Ñ1 V B1 2 D11 इति (V4 इह) वक्ष्यति (V1 रक्षति) D1 2.7 प्रतिवक्ष्यंति (D2 °वक्षति) (for अनुनेष्यन्ति) Ś1 D1 3 7 8 (before corr) 11 12 G1 2 ते (for त) Ñ2 B3.4 D10 इति मे नृपसत्तमे — After 19 D2.9 ins l 12 of 289* repeating it there (cf v.l 22)

20 [a]) D12 चित्तयित्वा (sic) (for चिन्तयित्वा) Ñ1 तु Ñ2 V1 2 B2-4 D10 च T2 [अ]थ (for ते) V2 °त चैत्रयित्वा —[b]) M4 बुद्ध्वा (for तस्य) D6 (before corr) (उ पायाश्च (for [उ]पायाश्च) Ś1 Ñ V B D2.3 7 8.10-12 बहुत्वत , D11 T1 2 M2-4 च (M2 तु) तत्क्षमान् (for च तान्क्षमान्) —For 20[ab], D2 subst l 2 of 289* while D7 ins. after 20[ab], repeating it in its proper place —[c]) V3 अन्वेष्यामो, D6 (before corr) अनेष्यामो, G1 ज्ञानेष्यामो (sic) (for आनेष्यामो) Ñ V B त्व च, D10 ते च, M4 विप्रे (for विप्रं) Ś1 D2.3 5 9 11 12 वयं तमानयिष्यामो, D7 वचयित्वानयिष्यामो, D12 वयमानयिष्यामो (submetric) —[d]) Ñ2 reads च in marg D9 दोषो, D12 sup lin (for दोषो) —For 20 D1 subst , while Ñ V B D10 11 M4 ins (except l 1) after 20

288* चिन्तयित्वास्य कार्यस्य प्रतिपत्स्याम निश्चयम् ।
इति तेषां वच श्रुत्वा भूय स पृथिवीपति ।
तैरेव सह सचिन्त्य मन्त्रिभिर्मन्त्रनिश्चयम् ।

[(l 2) M4 तत (for भूय) —(l 3) M4 मनस्य (for सचिन्त्य) Ñ V B D10 11 कृतायेदानि निश्चित्य (B4 D11 °निश्चय) (for the prior half) D11 om भि in मन्त्रिभिर्]

21 [c]) D4 11 T2 G1 M2.3 वर्षयेद् (for अवर्षयद्) D12 T1 G2 M1 देव, T2 दैव, G1 3 देव, M3 एष (for देव)
—For subst for 21 cf v l 22

22 [a]) G1 ऋष्यशृङ्गस्य , G3 °शृङ्गोऽस्य —[b]) T2 तव पुत्रान् (by transp) —For 21 22 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 M4 subst

289* वेश्याभिर्मुनिरूपाभिरानेष्याम ऋषे सुतम् ।
लोभयित्वा ह्युपायेन स्वां पुरीं पितुराश्रमात् ।
वर्षिष्यति ततो देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।
तस्याभ्यागमनादेव मुनिपुत्रस्य धीमत ।
तत स राजा विधिवद्ध्यात्वा तस्मै प्रदास्यति ।
स्वकां दुहितरं भार्यां रूपौदार्यगुणान्विताम् ।
एव तस्य स जामाता भविष्यति महायशा ।
लोमपादस्य राजर्षेर्ऋष्यशृङ्ग प्रतापवान् ।
राज्ञो दशरथस्यापि स पुत्रानभिकाङ्क्षितान् ।
विधास्यति महात्मा हविर्दत्त्वाध्वराग्निषु ।
सनत्कुमारवचनमिति वै मे श्रुतं मया ।
ऋषिमध्ये कथयतस्तथा तदिति मे मतम् ।

(l 1) Ś1 B4 D13 °नेष्यामि D3 11 नेष्यामि D5 12 वेश्याभिर् (for °रूपाभिर्) Ñ1 B1 2 M4 आनयध्वं V2 आनेष्याम V1 B3 D10 11 आनयिष्यम् V3-4 B4 आनयिष्ये D1 आनयंति D3 आनयामा (sic) D7 आनीय तम् (for आनेष्याम) D1 3 9 मुने (for ऋषे) —(l 2) D2 subst l 2 for 20[ab] while D7 ins. after 20[ab] Ś1 भर्तयित्वा (for लोभयित्वा) Ś1 V4 D2.5 7 9 11 13 M4 [अ]पि (for हि) Ñ V2.4 B D1 10 M4 स्वपुरं V1 सपुरं V2 पुरं D3 तां पुरिं (for स्वां पुरीं) D13 आश्रमं (for आश्रमात्) —(l 3) V2 B1 वर्षिष्यति (hypermetric) V2 वर्षिष्यति

अथ हृष्टो दशरथः सुमन्त्रं प्रत्यभाषत । | यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतो विस्तरेण त्वयोच्यताम् ॥ २३

G 1 8 31 B 1 9 20 L 1 8 29 इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

(for वर्षिष्यति) B2 D1 तदा (for ततो) D13 देव (for देवस्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 भविष्यति ततो (Ś1 सुतो D9 ततो भविष्यते) वृष्टिस्तस्य (D3 °व D11 °ष्टी राष्टे)ततो (D11 तस्य) महात्मन —(1 4) V2 [अ]थागम° V3 चागम° B1 2 4 ह्यागम° D7 13 [अ]भिगम° (for [अ]भ्यागमनाद्) Ñ V1 B D10 13 ऋषि (for मुनि) Ñ2 पुत्र॰ (for पुत्रस्य) —(1 5) D7 तं॰ सु (for तत स) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 कन्या (for ̄शान्ता) Ñ1 M4 तस्य D2 om (for तस्मै) V4 प्रयच्छति (for प्रदास्यति) —(1 6) D5 (before corr) स्वादां M4 एका (for स्वकां) D1 जायां (for भाया) B4 मम° (for गुणान्वितां) —(1 7) Ś1 D2 5 7 9 11 12 स तस्य (by transp) D1 °च D3 सत्यस्य (for तस्य स) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 13 महातपा (for महायशा) —(1 8) D1 राजर्षिर् (for राजेंद्र्) Ś1 D7 ऋषिशृग D11 (before corr) ऋषश्शृग (for ऋष्यशृग) D11 प्रताश्वान् —(1 9) B1 स्वपुत्रान् (for स पुत्रान्) D2 °काक्ष्य तान् D13 अति° (for अभिकांक्षितान्) —(1 10) Ś1 D 3 5 7 9 11 12 °यज्ञे (for महातेजा) V3 दत्त्वा B1 4 भूत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 D5 9 11 13 श्रुतात्पाने V1 पुरा° M4 [अ]ध्वरे° (for [अ]ध्वराग्निषु) —(1 11) Ś1 Ñ V2.3 B1 2 D5 12 13 सनत्कुमाराद् (for सनत्कुमार) D10 -वचनाद् D13 -वचनम् D1 सनत्कुमारस्य वच B4 इ॰ वै D1 पुरैव D11 इति तत्र (hypermetric) (for इति वै) V3 सश्रुयते (hypermetric) (for स्श्रुत) D7 पुरा (for मया) V4 °सत्कृत्य तन्मया D12 °चैव मया श्रुत (for the post half) D3 9 ins 1 12 after 19 —(1 12) D5 कथयते (for कथयतस्) D13 मध्ये कथयतस्तस्य (for the prior half) Ś1 ततस्° Ñ2 V2 3 B3 4 D10 तत्र° V4 तथावद् D2 यथा° D7 यथावद् D9 तथ्यं° (for तथा तद्) V1 ॰त V2 4 B1 2 श्रुत V3 मत D3 M4 मति D11 तत (for मतम्)]

N V B D1 2 10 M4 cont while D13 ins after 1 9 1[d] (which it ins after repetition of the prior half of 293* see below)

290* मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा स कृतवांस्तदा ।
अङ्गराजो महाप्राज्ञो लोमपादो महायशा ।

[(1 1) V2 सद्भि (submetric) (for मन्त्रिभि) D1 एव (for एव) M4 तत (for तथा) V3 B1 सत्कृत° V3 D1 2 M4 तत्कृत° (for स कृतवास्) V4 B4 तथा (for तदा) — D2 om 1 2 —(1 2) B3 °प्रज्ञो (for °प्राज्ञो)]

—After 22 D7 ins

291* एव वशाविपस्तस्मात्मुने सुतमवाप्स्यसि ।

23 [a]) N1 V B D1 M4 इति श्रुत्वा D3 अथ हीत्वा (sic) (for अथ हृष्टो) —[b]) D1 M4 पुनरब्रवीत् D11 प्रत्यभाष॰ Ñ1 V B इदं वचनमब्रवीत् —After 23[ab] Ś1 Ñ2 B4 D2 3 5 7 9–13 ins

292* तस्य पुण्यात्मन साधोर्ब्रह्मचर्यरतस्य ह ।

[B4 D2 3 5 9–11 13 साधो (for साधोर्) B4 D11 13 ब्रतस्य ह (B4 च) D2 3 7 10 रतस्य च (for -रतस्य ह)]

Then D13 cont while Ś1 D2 3 5 7 9 12 subst for 23[cd]

293* आनीतोऽसि यशृङ्गस्य विस्तरेण ममोच्यताम् ।

[D2 5 (*sec m* orig as in text) विस्तारेण (for विस्तरेण)]

B4 D2 3 7 11 13 (D13 for second time) cont while Ś1 D5 9 12 ins after 23

294* सूतो सार्धं विवृद्धस्य कौमारब्रह्मचारिण ।

[B4 साक (for सार्धं) Ś1 D5 11 13 प्रवृद्धस्य (for विवृद्धस्य) D3 ब्रत (for ब्रह्म) D9 सुमन्त्र कथ्यतां मम (for the post half)]

Thereafter D13 reads 1 9 1[ab], then repeats the prior half of 293* and reads 1 9 1[d] repeating it in its proper place Thereafter reads 290* and finally cont

295* इति श्रुत्वा दशरथ इदं वचनमब्रवीत् ।

—[c]) D6 यथाद्य° M3 (before *int lin sec m* corr) अथर्ष्य° (for यथर्ष्य°) Ñ V B D1 10 13 M4 कथयेऋष्य (D1 °वि)शृंगस्य —[d]) Ś1 D2 10 ममोच्यतां D3 मयोच्यतां G1 त्वयोचता M3 तदुच्यतां (for त्वयोच्यताम्) Dt D6 8 Ct येनोपायेन सोच्यतां —After 23 B3 ins

296* कथमानीतवान्राजा अप्सरोभिर्वृते सुतम् ।
कथं जाता सुवृष्टिश्च पुरे तस्मिन्महामत ।

[Note hiatus between the prior and post halves of 1 1]

Colophon Ś1 D2 3 5 7 11 continue the Sarga ※Cg उत्तरशेष श्लोक । अत्र सर्गविच्छेदो लेखकदोषकृत इति प्रति भाति । ※ N2 V4 B1 D10 12 om Kānda name V1 om इति श्रीरामायणे Ñ1 om इति —Before श्रीरा° Ñ1 V2–4 B Dt D1 4 6 8 9 12 ins आर्षे D13 S om श्रीरामायणे N1 V3 4 B D6 10 12 om श्री D4 श्रीमद्रामायणे —Before Kanda name B1 Dt D6 8 ins वाल्मीकीये S (except M4) ins श्रीमद् —*Kanda name* V1 2 B आदिकाडे D1 अयोध्या काडे —*Sarga name* Ñ V B D1 9 10 ऋष्यशृंगोपाख्याने (V3 °ने D1 om) मन्त्रिवाक्यं (V3 om B1 D1 9 सुमंत्र वाक्य) D12 मन्त्रिण वाक्य —After sarga name V2 4 D9 12 ins नाम —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 B2 3 D10 8 V2 10 V3 7 D1 6 D12 9 D6 14 S (except M3) नवम D9 M3 (word) as in text Dt D1 3 नवम 9 D13 इत्यार्षे काडे शृगप्र॰वणन इम सर्ग (lacuna in place of dash) —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम G3 श्रीमते रामानुजाय नम

९

सुमन्त्रश्चोदितो राज्ञा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
यथर्श्यशृङ्गस्त्वानीतः शृणु मे मन्त्रिभिः सह ॥ १
रोमपादमुवाचेदं सहामात्यः पुरोहितः ।
उपायो निरपायोऽयमस्माभिरभिचिन्तितः ॥ २
ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपःस्वाध्यायने रतः ।
अनभिज्ञः स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ॥ ३
इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तप्रमाथिभिः ।
पुरमानाययिष्यामः क्षिप्रं चाध्यवसीयताम् ॥ ४
गणिकास्तत्र गच्छन्तु रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
प्रलोभ्य विविधोपायैरानेष्यन्तीह सत्कृताः ॥ ५
श्रुत्वा तथेति राजा च प्रत्युवाच पुरोहितम् ।
पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा चक्रुश्च ते तदा ॥ ६
वारमुख्यास्तु तच्छ्रुत्वा वनं प्रविविशुर्महत् ।
आश्रमस्याविदूरेऽस्मिन्यत्नं कुर्वन्ति दर्शने ॥ ७
ऋषिपुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रमवासिनः ।
पितुः स नित्यसंतुष्टो नातिचक्राम चाश्रमात् ॥ ८ G 1 9 20 B 1 10 8 L 1 8 39

9

Ś1 D2 3 5 7 11 cont the previous Sarga B2 begins with ॐ राम T1 with श्रीरामचन्द्राय नम

[For Sarga 9 Ñ V B D2 10 13 M4 have a longer version as subst which is given at the end of the Sarga]

1 Before 1 D13 ins. ref सूत उवाच D11 om 1ab —a) Ś1 D6 12 नोदितो (for चोदितो) —b) D2 प्रो + चेद D3 [इ]षि॰भ्रस् (sic) (for [इ]दं वचम्) Ś1 D5 13 तत, D7 तथा (for तदा) c=1 8 23c —After 1c Dt D4 6 M3 Ct ins whereas T2 G1 3 ins after 1

297* येनोपायेन मन्त्रिभि ।
तन्मे निगद्त सर्वं

[T2 G1 3 om 1 1 For 1 1 cf post half of 1 2 of 309* —(1 2) Dt D4 6 Ct निवदित (for निगद॰)]

—After 297*, T2 G1 3 repeat 1d as in M3 —d) M3 विस्तरेण शृणुष्व ह —For 1cd Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 2 of 309* (cf v l 32)

2 a) Ś1 D2 9 11 12 तमूचुस्ते (for उवाचेदं) —b) Ś1 D3 12 स(D5 स)हामात्य, D4 11 T2 G1 2 °मात्यै, M2 सामात्य स (for सहामात्य) Ś1 D 9 12 पुरोहित (Ś1 °ता), D11 पुरोहिता —For 2ab D2 3 7 subst 1 3 of 309* (cf v l 32) —c) Ś1 D2 3 5 9 11 12 [ऽ]य निरा(D5 विना) पायो (for निरपायोऽयम्) —d) Ś1 D7 10 यौस्माभि, D2 3 स्त्स्माभि, D4 6 with hiatus D11 [ऽ]स्माभि (submetric) (for अस्माभिर्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 परि° T2 M3 °चिंतित G2 M1 उप° (for अभिचिन्तित)

3 a) D2 3 7 ह्यृष्यशृङ्गो D2 7 वनेचर, D5 मुनिवर (for वनचरस्) —b) Ś1 D2 9 11 12 तपस्यध्ययने° Dt D4 6 T2 °स्वाध्यायसंयु(D4 °य)त (D4 T2 °तत्पर) D3 तपस्यैव सदा रतं, D2 7 तपस्येकरसे रत(D3 मने) Cr.g as in text —c) D2 3 7 धनसिद्धे Dt D4 6 9 G3 मु D2 3 7 च, G4 मु (for स) —d) D5 अन्येषां मानुषस्य च

4 a) Ś1 D2 5 7 9 12 अभिमतैर् —b) T2 प्रमार्द्दिभि (for प्रमाथिभि) D1 (gloss) स्रक्चंदनवनिताभि —c) D3 पुनर्, D5 पुरम् (sic) (for पुरम्) Ś1 D5 9 12 आनाय° D2-5 7 एवान° D4 °सि D11 तमान° (for आनाययिष्याम) —d) Ś1 D2 3 11 12 च प्रविधीयता. T2 अध्य° Cr अध्य° Cm g k t as in text (for चाध्यवसीयताम्) D2 3 7 लोभ यित्वा वनादित (D3 च मोहित)

5 b) D11 रूप श्च (sic) (for रूपवत्य) —After 5ab Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 1 10 and 11 of 309* (cf v l 32) —c) D13 illeg G4 त्रिपयो° (for विविधो°) —d) D4 G2 3 M1 आनयिष्यति (for आनेष्यन्तीह) D6 सत्कृत, M3 सत्कृत —For 5cd Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 12 of 309* (cf v l 32)

6 a) Ś1 D3 10 [इ]द, D11 [ए]वं (for [इ]ति) D2 3 5 7 9 11 12 त राजा (for राजा च) —c) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मन्त्रिणश्च स(D5 सु)धर्मात्मा —d) T2 तथा, M3 सर्वे (for तदा) Dt D4 6 transp तथा and तदा —After 6 D11 ins 1 15 18 of 309* (cf v.l 32)

7 Ś1 om 7ab —a) G2 -मुख्यास् (for -मुख्यास्) D2 3 5 9 11 12 च ता (D2 3 तं)च्छ्रुत्वा, D11 T M3 च° (for तु तच्छ्रुत्वा) D7 वारमुख्यागता राजा —b) D2 3 5 7 9 11 12 प्रविश्य (for प्रविविशुर्) —B2 4 read the lines of 8 and 7cd after 1 19 of 309* (cf v.l 32) D2 3 5 7 9 11 transp 7cd and 8 —c) D2 9 आश्रमस्या (for आश्रमस्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 M3 [अ]विदूरस्था G1 2 [अ]विदूरे स, G2 M1 3 [अ]विदूरेस्य (for [अ]विदूरेऽस्मिन्) —d) G1 2 3 यत्नं (for यत्न) D7 दर्शन —After 7cd Ś1 D2 3 7 9 11 12 ins 1 22 24 of 309* (cf v 1 32)

8 Ś1 D13 om 8 B2 4 read the lines of 8 after 1 19 of 309* (cf v 1. 7) D2 3 5 7 9 11 transp 7cd and 8 —a) Dt D4 6 ऋषे, D11 ऋषय, Cg k as in text (for

G 1 9.20 B 1 10 9 L 1 8 41 न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वं तपस्विना ।
स्त्री वा पुमान्वा यच्चान्यत्सत्त्वं नगरराष्ट्रजम् ॥ ९
ततः कदाचित्तं देशमाजगाम यदृच्छया ।
विभाण्डकसुतस्तत्र ताश्चापश्यद्वराङ्गनाः ॥ १०
ताश्चित्रवेषाः प्रमदा गायन्त्यो मधुरस्वरैः ।
ऋषिपुत्रमुपागम्य सर्वा वचनमब्रुवन् ॥ ११
कस्त्वं किं वर्तसे ब्रह्मञ्ज्ञातुमिच्छामहे वयम् ।
एकस्त्वं विजने घोरे वने चरसि शंस नः ॥ १२
अदृष्टरूपास्तास्तेन काम्यरूपा वने स्त्रियः ।
हार्दात्तस्य मतिर्जाता आख्यातुं पितरं स्वकम् ॥ १३
पिता विभाण्डकोऽस्माकं तस्याहं सुत औरसः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातं नाम कर्म च मे भुवि ॥ १४
इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शुभदर्शनाः ।
करिष्ये वोऽत्र पूजां वै सर्वेषां विधिपूर्वकम् ॥ १५

ऋषि) D2.7 धीरस्य —^{c}) T2.3 G1.3.4 M2 नित्य (for नित्य) D2.3.5.7.9.11 पिया स नित्यं संदिष्टो —^{d}) D11 नैर्भित्यपि (for नातिचक्राम) D5 स्वाश्रमात्, D5 (with hiatus) आश्रमात् (for चाश्रमात्) D8 नातिचित्रमिवाश्रमात्

9 ^{a}) D5 तं* (for तेन) —^{b}) G3 °पूर्वात् (for दृष्टपूर्वं) Ś1 D2.3.5.7.9.12 दृष्टपूर्वो (D5 °र्वा) वनेचर (D5 °रा) D11 दृष्टपूर्वं वनेचर —After 9^{ab} D5 ins 1 22-24 of 309* (cf v 1 32) —^{c}) D2.7.9 T2 यश् (for यच्) G1 स्त्री घाप्यमाना यचान्ये (sic) —^{d}) T3 सर्वं (for सत्त्व) Ś1 D2.3.5.7.9.11.12 सर्वं (D2 °गत, D7 जन) न (D7 ना) गर राष्ट्रकं —After 9 D5.8.12 ins 298*

10 For 10^{ab} Ś1 D5.11 subst while D5.8.12 ins after 9

298* ततो विभाण्डकस्तत्र जगाम यदृच्छया ।

[D5 समागम्य (for स जगाम) D12 यदृच्छया (sic) (for यदृच्छया)]

—Ś1 D5.11 cont while D5.8.12 ins 1 38 of 309* after 10^{ab} (cf v 1 32) Ś1 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{d}) G2.4 M1 तु (for च) —For 10^{cd} D2.3.5.7.12 (all read before 10^{ab}) subst

299* वैभाण्डकिस्तत्र ताश्च भापश्यद्वै वराङ्गना ।

[V4 वैभाण्डकम्, D11 वैभाण्डक V4 तत्र, D3 तदा, D7 स च, D12 सुतम् (for तत्र) V4 तास्ता, D2.7 [illegible], D3 [illegible]; D12 ता (submetric) (for ताश्च) D2.7 तत्र वै D5 चापश्यत्, D8 प्रापश्यद्वि D11 प्रपश्य वै (for प्रापश्यद्वै) D2 [illegible] (for वराङ्गना) —After 1 41 of 309*, V4 D11 ins. 298* and 299*]

—For 10^{cd} D5.11 subst 1 43 of 309* which they read after 11^{ab} then D11 cont 1 44-46 of 309* (cf v 1 32)

11 Ś1 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{a}) Ś1 D2.3.5.7.9.11.12 ताश्चित्र (D2.7 विचित्र) वेषा (Ś1 षा) स्त्र (D5 °ष) त्या —^{b}) Ś1 D2.3.5.9.11.12 नृत्ता (Ś1 °न्ता): Dt D8.9 नृत्यः T2 G2 M1.2 नृत्ये (M1 °न्ते) (for स्वरैः) —After 11^{ab}, Ś1 D2.3.7.9.11.12 ins. 1. 42 43 (for D11 see above) thereafter D5 alone cont. 1. 44 45 while D5 ins 1 38 of 309* —D1 reads the line of 11^{cd} (var) after 1 46 of 309* —^{c}) D2.7.9 ताश्च त विस्मितं दृष्ट्वा —^{d}) G1 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —For 11^{cd}, D5 subst 1 46 of 309* (cf v 1 32) —After 11 D5 ins 1 42 and 43 of 309*

12 ^{a}) G2 M1 हि (for किं) D12 वर्तते (for वर्तसे) Ś1 D2.3.7.9 चेह, D11 सेवे (for ब्रह्मन्) D11 कस्य कस्य सुतश्चासि —^{b}) T2 G2 M1.2 श्रोतुम् (for ज्ञातुम्) —For 12^{ab} D5 subst 1 47 of 309* (cf v 1 32) —^{c}) Ś1 D3.8.11.12 च, D2.7 प्र (for त्वं) Dt D8.9 दूरे D5 [s] रण्ये (for घोरे) —^{d}) D2 वनवासी तु, D3 कस्मात्त्वमसि, D7 °विहासि (for वने चरसि) D5 शंस तत्, D8 संतत, D11 शंस त —After 12 D5.11 ins. 1 49 of 309* (cf v 1 32)

13 ^{a}) Ś1 D3.5.7.11.12 G1 °पूर्वाम्, D8 न° Cr m g k t as in text (for अदृष्टरूपास्) D5.11 दृष्ट्वा (for तेन) —^{b}) D2.7.9.12.11 काम; D7.11 चारु, G2 M1 रम्य, Cg t as in text (for काम्य) Ś1 D2.3.5.7.9.11.12 रूपधरा, Cg t as in text (for रूपा वने) —After 13^{ab} D11 ins 1 51 of 309* (cf v 1 32) —^{c}) Note hiatus between ^{c} and ^{d} T2 जाता (for जाता) D11 reads मतिर्जाता in marg —^{d}) Ś1 D2.3.7.9.11.12 (to avoid hiatus) ख्यापयातु (D2.3 °तुं) D11 ख्यातुं, G1-3 M1.2 (to avoid hiatus) ह्याख्यातुं (for आख्यातुं) Ś1 D2.3.7.9.11.12 तत (for स्वकम्) —For 13^{cd}, D5 subst 1 51 of 309* (cf v 1 32)

14 ^{a}) Ś1 D2.3.5.7.9.11.12 विभाण्डको मम पिता —^{b}) D7 औरस सुत (by transp) D5.11 पुत्रस्तस्याहमौरस, D12 पुत्रस्तस्य महौरस —^{c}) D2 ऋष्यशृङ्ग* Ś1 D2.3.7.11 G1.2 ख्यातो; G3 ख्यात; Cg as in text (for ख्यातं) —^{d}) D5 नाम्ना (for नाम)

15 ^{a}) Ś1 D2.7 T2 G1.3 °पदे (for °पदो) —^{b}) D8 शुभदर्शन —^{c}) Ś1 D2.3.7.9.11.12 [s] मिति; G3 तत्र (for वोऽत्र) D5.8 पूजा (for पूजां) Ś1 D2.3.7.11 च; D9.11 च (for वै) D11 om (hapl) 15^{c}-16^{c} —^{d}) Ś1 D5 (before corr as in text) 18 T2 सर्वासां (for सर्वेषां). —For 15 D5 subst 1 54 and 55 of 309* (cf v 1 32)

ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा सर्वासां मतिरास वै ।
तदाश्रमपदं द्रष्टुं जग्मुः सर्वाश्च तेन ह ॥ १६
गतानां तु ततः पूजामृषिपुत्रश्चकार ह ।
इदमर्घ्यमिदं पाद्यमिदं मूलं फलं च नः ॥ १७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वा एव समुत्सुकाः ।
ऋषेर्भीताश्च शीघ्रं तु गमनाय मतिं दधुः ॥ १८
अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि वै द्विज ।
गृहाण प्रति भद्रं ते भक्षयस्व च मा चिरम् ॥ १९

ततस्तास्तं समालिङ्ग्य सर्वा हर्षसमन्विताः ।
मोदकान्प्रददुस्तस्मै भक्ष्यांश्च विविधाञ्शुभान् ॥ २०
तानि चास्वाद्य तेजस्वी फलानीति स्म मन्यते ।
अनास्वादितपूर्वाणि वने नित्यनिवासिनाम् ॥ २१
आपृच्छ्य च तदा विप्रं व्रतचर्यां निवेद्य च ।
गच्छन्ति स्मापदेशात्ता भीतास्तस्य पितुः स्त्रियः ॥ २२
गतासु तासु सर्वासु काश्यपस्यात्मजो द्विजः ।
अस्वस्थहृदयश्चासीद्दुःखं स्म परिवर्तते ॥ २३

G 1 9 41
B 1 10 23
L 1 8 60

16 D11 om 16^{abc} (cf v l 15) —^{a}) G1 *त्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) D6 सर्वेषा (for सर्वासा) Ś1 D2 3 5 7 9 12 अभवन्मति (D3 °न्मुनि) M3 तासा प्रीतिरजायत —^{c}) D2 5 9 12 तम्, D7 M3 तस्य (for तद्) —^{d}) D11 सर्वाश्च तास (for जग्मु सर्वाश्च) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तत्र (for तेन) D14 T1 2 ता (for ह) Dt D6 8 °स्ततोगमा

17 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 °तत्र वै, T2 M2 Cg आगताना° (for गताना तु तत) D2 7 9 तासान्, D8 पूर्वम् (for पूजाम्) —^{b}) G2 °पुत्रास्ट (sic) (for ऋषिपुत्रश्च) D7 9 उवाच (for चकार) Ś1 D5 11 12 चक्रे वैभाण्डकि (D5 °डिक) स्तदा —^{c}) D9 प्रपाद्यम् (hypermetric) —^{d}) D2 8 G4 M1 मुल, D3 चापि (for मूल) D3 फलोदक, D1 T3 इद फलं, D11 °तत् (for फल च न)

18 ^{a}) D3 14 T1 G2 4 M1 3 च, T3 त (for तु) —^{b}) D3 हर्षं (for एव) —For 18^{cd} Ś1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst l 45 then cont l 64 of 309* while D2 11 subst l 61 then D1 cont l 62 whereas D11 repeats l 45 and then cont l 63 and 64 of 309* (cf v l 32)

19 D11 om 19^{bcd} —^{b}) Ś1 D5 12 मति वै, Dt D6 8 हे° (for वै द्विज) —^{c}) Ś1 D2 5 7 9 12 प्रतिगृह्णाण (by transp) Dt D6 9 14 T3 °प्रिय, Cr m g k t as in text (for गृहाण प्रति) D12 भद्र (submetric) (for भद्रं ते) —^{d}) Ś1 D2 5 7 9 12 भक्षयैतानि (for भक्षयस्व च) —For 19 D3 subst l 63 and 64 of 309* (cf v l 32)

20 D3 om 20^{ab} Ś1 D2 6 9 11 12 read 20^{ab} after 21 —^{a}) Ś1 4 तु, D7 तु म, D8 9 11 12 तु त, T1 तास्तु (for तास्त) Dt समालि* (for समालिङ्ग्य) —^{b}) Ś1 D5 7 9 12 समुत्सुका (for समन्विता) D11 सहर्षं च समुत्सुका —After 20^{ab}, Ś1 repeats l 45 which it subst for 18^{cd} then cont D2 5 7 9 11 12 ins l 68 and 69 then D11 alone cont l 74 76 of 309* (cf v l 32) —^{d}) M3 °विविधवहून् —For 20^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 65 then all read l 66 then D3 alone cont l 74 76 and D11 cont l 67 of 309* (cf v l 32)

21 D3 om 21^{ab} D1 reads the lines of 21 after l 67 of 309* —^{a}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 [आ]स्वा (D9 °सा) द्य स (D1 °द्य, D5 च by transp) G2 चाद्यास्व (by metathesis) (for चास्वाद्य) —^{b}) Ś1 D1 5 11 12 त्व (D5 12 स्व) मन्यत, D2 7 स°, D9 च° (for स्म मन्यते) —^{c}) Ś1 अनाचाराणि दीर्घाणि —^{d}) D1 2 5 7 11 12 वन (for नित्य) D9 वने च वनवासिना —After 21, Ś1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab}

22 ^{a}) D2 अपृच्छच्च, D1 °तु, D9 11 12 14 आपृच्छ° (sic) T2 अपृच्छत (for आपृच्छ्य च) M2 यथा (for तदा) —^{b}) D2 तास्तु (for व्रत) D12 om निवेद्य च —For 22^{ab}, D3 subst l 77 of 309* (cf v l 32) —After 22^{ab} Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins l 78 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D2 स्वपदेशेन, D3 5 7 9 11 12 स्मापदशेन, G1 3 4 स्म प्रदेशात्ता (for स्मापदेशात्ता)

23 ^{b}) G2 [आ]त्मनो (for [आ]त्मजो) —For 23^{ab} Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst l 79 of 309* (cf v l 32) —After 23^{ab} T2 ins

300* स्नात्वा जगाम त देश तस्य पुत्रोऽभवत्तदा ।

—^{c}) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 तत्र, M3 श्रीमान् (for चासीद्) —^{d}) Ś1 D3 °स, Dt D6 8 M3 Ct दु खाच, D7 दु स्वस्थ, D4 दु खी स, D14 T G M1 2 दु खात्स (D14 T2 M2 °त्स, T1 °त्स्म) Cg as in text (for दु ख स्म) D3 -पर्यवर्त्तत (sic) ※ Ck हि यस्माद्दुःख तादृ(श)जैद्वचाक्षुपादिविषयसुख विश्लेषज समपरिवर्तते स्म । ※ —After 23 Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins

301* सस्मरश्च तं देश स जगाम क्रियत्नवान् ।

[D2 7 आजगुश्च (for स जगाम) D2 5 7 9 12 तदा (for तथा) D3 सस्थित स्वाश्रम तदा, D11 आजगामाथ वीर्यवान् (for the post half)]

—After 301* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 read l 80 of 309* Then Ś1 D5 12 cont

G 1 9 50 B 1 10 24 L 1 8 66

ततोऽपरेद्युस्तं देशमाजगाम स वीर्यवान् ।
मनोज्ञा यत्र ता दृष्टा वारमुख्याः स्वलंकृताः ॥ २४
दृष्ट्वैव च तदा विप्रमायान्तं हृष्टमानसाः ।
उपसृत्य ततः सर्वास्तास्तमूचुरिदं वचः ॥ २५
एह्याश्रमपदं सौम्य अस्माकमिति चाब्रुवन् ।
तत्राप्येष विधिः श्रीमान्विशेषेण भविष्यति ॥ २६
श्रुत्वा तु वचनं तासां सर्वासां हृदयंगमम् ।
गमनाय मतिं चक्रे तं च निन्युस्तदा स्त्रियः ॥ २७
तत्र चानीयमाने तु विप्रे तस्मिन्महात्मनि ।
ववर्ष सहसा देवो जगत्प्रह्लादयंस्तदा ॥ २८
वर्षेणैवागतं विप्रं विषयं स्वं नराधिपः ।
प्रत्युद्गम्य मुनिं प्रह्वः शिरसा च महीं गतः ॥ २९
अर्घ्यं च प्रददौ तस्मै न्यायतः सुसमाहितः ।
वव्रे प्रसादं विप्रेन्द्रान्मा विप्रं मन्युराविशेत् ॥ ३०

302* अथ सायतने काले न्यवर्तत विभाण्डक ।
तदाश्रम विरेक्षैव पुत्र चास्वस्थमानसम् ।
पुत्र च क्रोधताम्राक्ष कोऽप्यागत इहाश्रमम् ।
पुत्र पृष्टस्तदा तेन ऋष्यशृङ्ग सगद्गदम् ।
ब्रूते स्म पितर पूज्य भो पित श्रूयता वच । [5]
तवाश्रमपद वृद्धा शुचयो व्रतचारिण ।
शिखाविशिष्टा मुनय प्रदीप्तानलतेजस ।
तेभ्योऽददा पित पाद्यमर्घ्य चैव महामुने ।
ते मा सस्वजिरे स्नेहात्प्रीत्या वै ब्रह्मचारिण ।

[(l 1) D5 निवर्तत (for न्यवर्तन) —(l 5) D5 पि * र (for पितर) —(l 8) D12 ददौ (for ऽददा) —D12 ins l 8 after l 8 of 314* —(l 9) D12 तेषा (for ते मा)]
On the other hand D11 cont 314*

24 ^{a}) D3 11 अथ (for ततो) D3 [अ]परेद्धि D4 T1 Cg k t परेद्युर्, T3 प्रभाते (for ऽपरेद्युस्) Ś1 D2 5 7 9 12 अथापरेहनि तदा —^{b}) D2 (to avoid hiatus) ह्याजगाम D2 पुनस्तत्र, D3 पुनस्त्वरन्, D9 मुनिस्तत, D11 ततस्वर (sic) T3 स तत्ववित् (for स वीर्यवान्) Ś1 D5 7 12 आजगुर्वै (D7 °श्च)पुनस्तत —After 24^{ab} Dt D6 8 M3 ins

303* विभाण्डकसुत श्रीमान्मनसा चिन्तयन्मुहु ।
[M3 बहु (for मुहु)]

—^{c}) M3 मनो * (for मनोज्ञा) D4 om (erroneously) ता G4 M3 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —^{d}) D8 S (except M4) °मुख्यास्वलंकृता —For 24^{cd} Ś1 (repeating the prior half after l 84 subst for 25^{cd}) D2 3 5 7 9 11 12 subst l 82 of 309* (cf v l 32)

25 ^{a}) Dt D6 8 ततो M3 स्त्रियो (for तदा) —^{b}) T3 °मानस (for हृष्टमानसा) —For 25^{ab}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst

304* ताश्च दृष्ट्वा समायान्त कश्यपस्यात्मजाश्रमम् ।

[Ś1 D12 °यान, D2 3 7 9 तमायात (D3 °त) (for समायान्त) D7 काश्यपस्य D2,7 [आ]श्रम तथा, D3 °श्रम D9 [आ]श्रमसंभव]
—^{c}) D4 °श्रिय (for उपसृत्य) —For 25^{cd} Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 84 of 309* (cf v l 32) Then Ś1 repeats the prior half of l 82 and then reads (var) the post half of l 62 of 309*.

26 Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) Dt पुस्व (sic) (for एहि) G1 3 M3 सौम्यम् (for सौम्य) —^{b}) D14 T1 3 G2 M1 (to avoid hiatus) ह्यस्माक (for अस्माक) M3 [आ]हता (for [अ]ब्रुवन्) —For 26^{ab} Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 85 of 309* (cf v l 32) —After 26^{ab} Dt D6 8 Ct ins

305* चित्राण्यत्र बहूनिस्युर्मूलानि च फलानि च ।
—^{c}) D2 तव चैष, D7 तवा° G2 तत्राप्येव (for तत्राप्येष) Dt D6 8 विशेषे(D6 °*)ण Cg as in text (for विधि श्रीमान्) —^{d}) Dt D6 8 विधिर्हि भविता ध्रुवम् —For 26^{cd} D3 subst l 86 of 309* (cf v l 32)

27 ^{b}) D1 reads (var) the line of 27^{ab} for l 87 of 309* D12 हृदय * * —^{d}) D2 नित्यस् (sic) (for निन्युस्) Dt D6 8 तथा (for तदा) D3 ताश्चैन निन्युरगना

28 ^{a}) M3 ततस् (for तत्र) Ś1 D2 5 7 9 11 12 तत आ (D5 °श्चा)नीयमाने वै (D9 च) —^{b}) Ś1 D2 5 9 11 12 M3 तस्मिन्विप्रे (by transp) D11 महात्मति (sic) (for महात्मनि) —^{c}) Ś1 D9 प्रहृष्ट D2 11 प्रविष्ट, D5 7 12 प्रहृष्ट (for ववर्ष) D12 सहमा° (sic) M3 च सहस्राक्ष (for सहसा देवो) —^{d}) Ś1 D2 5 7 9 11 12 भगवान्पाकशासन —For 28 D3 subst l 89 and 90 of 309* (cf v l 32) —After 28 D11 ins

306* वर्षेणामृतकल्पेन विषये तस्य भूपते ।
and then cont 315*

29 ^{a}) D5 [उ]प, D6 (before corr as in text) वा D11 G2 च (for [ए]व) D2 7 मत्वा, D4 reads *sup lin* (for विप्र) —^{b}) Dt D6 8 तापसं स D3 °स्त (sic) D14 T1 3 G1 3 4 °स, Cg as in text (for विषयं स्वं) D3 11 नराधिप (sic) (for नराधिप) —^{c}) D3 [अ]र्घ्ययुक्तेन, G2 M1 °सम्यक्, M3 °बह्व (sic) (for मुनिं प्रह्व) —^{d}) D3 ययौ (for गत) —For 29^{cd} D2 5 7 9 11 12 subst

307* मेने कृतार्थमात्मान शिरसाभिप्रणम्य तम् ।
[D5 7 9 11 12 प्रत्युद्गत(D12 °ते)श्चैव (for कृतार्थमात्मान) D2 9 च (for तम्)]

30 D3 transp 30 and 31 —^{a}) D3 9 11 अर्घं (for अर्घ्यं) D3 तस्मि (sic) (for तस्मै) —^{b}) Ś1 D5 9 11 12 पूजां कृत्वा तु शास्त्रत (D11 यथाविधि) D2 3 7 पुरस्कृत

अन्तःपुरं प्रविश्यास्मै कन्यां दत्त्वा यथाविधि ।
शान्तां शान्तेन मनसा राजा हर्षमवाप सः ॥ ३१

एवं स न्यवसत्तत्र सर्वकामैः सुपूजितः ।
ऋष्यशृङ्गो महातेजाः शान्तया सह भार्यया ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

G 1 9 69
B 1 10 33
L 1 8 75

पुरोहित (D2 °धस) —After 30^{ab} D2 3 7 ins l 97 and 98 of 309* (cf v l 32) —^{c}) G2 विप्रै (for वरै) T3 विप्रेन्द्रै (for विप्रेन्द्रान्) —^{d}) Ś1 T3 न, D4 नो, D12 om (for म्) M3 विप्र मा (by transp) D9 मनुर् (sic) (for मन्युर्) Ś1 D4 9 11 12 आविशत् (for आविवेश) —For 30^{cd} D2 3 7 subst l 99 of 309* (cf v l 32)

31 D9 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 D5 9 11 12 प्रवि (D5 11 12 प्रवे)श्यैन, Dt D6 9 14 T3 Ct प्रवेश्यास्मै, Cm g as in text (for प्रविश्यास्मै) —For 31^{ab} D2 3 7 subst l 100 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D11 म ** (for मनसा) —^{d}) D2 3 7 दत्त्वा (for राजा) D2 °च, D4 समन्वित, D9 12 उपागत (for अवाप स) D11 राजहर्षम वीप म (sic)

32 ^{a}) D2 न्यविवसत्, D3 8 11 सन्यवसत् D4 स नि° D9 12 °न्यवसत् (for स न्यवसत्) —^{b}) D2 7 °काम (for सर्वकामैः) D2 7 प्र, D8 स, D5 11 12 तु (for सु) —^{d}) Ś1 D5 12 M4 वीर्यवान्, G2 M1 3 सत्कृत (for भार्यया) D7 transp सह and भार्यया —After 32 Ś1 D2 3 5 7 9 12 ins

308* सपूज्यमान परया मुदान्वितो
महर्षिपुत्रो नरदेवसद्मनि ।
उवास तस्मिन्सह शान्तया सुखी
पुरे महेन्द्रस्य यथा बृहस्पति ।

[(l 1) D3 सम्पूज्यमान (for सपूज्यमान) —(l 3) D3 7 सुख (for सुखी)]

while D11 ins 318*

—Ñ V B D1 10 13 M4 have a longer version substituted for the whole Sarga which is given below

309* (1^{ab}) इति पृष्ट सुमन्त्रस्तदारयातुमुपचक्रमे ।
(1^{cd}) आनीत ऋष्यशृङ्गोऽसौ येनोपायेन मन्त्रिभि ।
(2^{ab}) लोमपादममात्यास्त इदमूचुर्महीपतिम् ।
(2^{cd}) उपायो निरपायोऽयमस्माभि परिचिन्तित ।
(3^{ab}) ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपस्येकरसे रत ।
(3^{cd}) अनभिज्ञ स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ।
(4^{ab}) इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तापहारिभि ।
(4^{cd}) लोभयित्वा उप येन क्षिप्रमानीयता वनात् ।
(5^{ab}) मुनिवेशप्रतिच्छन्नास्तत्र गच्छन्तु योषित ।
उपायज्ञा कलाज्ञाश्च वैशिके परिनिष्ठिता ।
(5^{cd}) रहस्युपेत्य ता एनमानयन्तु शुभव्रतम् ।
लोभयित्वा यथायोग येनोपायेन शक्यते ।
(6^{ab}) श्रुत्वा तथेति ताराजा प्रत्युवाच विचारयन् ।
(6^{cd}) मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा तत्कृतवास्तदा ।
फलवन्तश्च ये वृक्षा समूलविटपास्तथा ।
रोपयित्वा बृहन्नौषु सुरभीणि स पर्थिव ।
पानानि च सुगन्धीनि फलान्यास्वादवन्ति च ।
सुसमृद्धास्तथा नौभि प्रयाता यत्र वै मुनि ।
(7^{ab}) वारमुख्यास्ततो वेश्या गत्वा त निर्जन वनम् ।
(7^{cd}) नातिदूरे तदा तस्थुराश्रमस्य महामुने ।
(8^{a}) तस्य सन्दर्शनार्थिन्य ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
विभाण्डकभयोद्विग्ना वनगुल्मलतावृता ।
चारयित्वा तु तद्भूमिमाश्रमादभिनिर्गतम् ।
तत सदर्शने तस्थुऋषिपुत्रान्तिके पुन ।
चित्र सक्रीडमानास्ता क्रीडनैर्विविधैस्तथा
कन्दुकैश्चापि गायन्त्य क्रीडन्त्य द्रुमवल्लिभि ।
मदविह्वलिता काश्चित्प्रपलन्त्युत्पतन्ति च ।
नयनभ्रूविकारैश्च हस्तैराकुञ्चसन्निभै ।
सञ्ज्ञाश्च ता प्रकुर्वन्त्य पुसा हर्षविवर्धना ।
नूपुरासिञ्जितरवै कोकिलाभिरुतेन च ।
गन्धर्वनगरस्येव प्रगीतमिव तद्वनम् ।
धूपमाल्यैश्च वासोभि सूक्ष्मैरङ्गविभूषणै ।
परस्पर विनिघ्नन्त्य शोभन्ते ललितेन च ।
सौगन्धिकेन माल्येन चूर्णैश्च सुसुगन्धिभि ।
कामसञ्जननार्थाय ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
सर्वत प्रकीर्तितस्य एकभागे वराङ्गना ।
अभूतपूर्व तद्दृष्ट्वा विस्मित साध्वस गत ।
दृष्ट्वैव च सुचार्वङ्गीस्तास्तदा तनुमध्यमा ।
निश्चक्रामाश्रमात्तस्मादृष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(9^{ab}) न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वास्तथाविधा ।
(9^{cd}) नार्यो वा पुरुषा वान्ये पुरराष्ट्रनिवासिन ।
(10^{ab}) स न देशमुपागम्य जातकौतूहलस्तदा ।
(10^{cd}) विभाण्डकसुतो राजस्तस्थौ परमविस्मित ।
(11^{ab}) ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा जगु कलपदाक्षरम् ।
गीत मधुरभाषिण्यो नवसुधायतेक्षणा ।
(11^{cd}) प्रवृत्तश्चैनमभ्याशमागत्य मदविह्वला ।
(12^{ab}) कोऽसि कस्य सुतश्च त्व स्वराद्वान्समुपागत ।
(12^{cd}) एकश्च विजनेऽरण्ये कस्माच्चरसि शस न ।
ज्ञातु चौ वयमिच्छामस्तत्त्वमाचक्ष्व न प्रभो ।
(13^{ab}) अदृष्टपूर्वास्ता दृष्ट्वा कम्यरूपा स्त्रिय ।

(13^{cd}) ऋषिपुत्रस्तदामात्यमाल्यातुमुपचक्रमे ।
(14^{ab}) पिता विभाण्डको नाम महर्षि कश्यपोपम ।
(14^{cd}) तस्याहमौरस पुत्र ऋष्यशृङ्ग इति श्रुत ।
(15^{ab}) आश्रमोऽयमिहास्माक स्वादुमूलफलान्वित ।
(15^{cd}) करिष्ये तत्र पूजा व सर्वासामभिगम्यताम् ।
(16^{ab}) ऋषिपुत्रवच श्रुत्वा तासा मतिरजायत ।
(16^{cd}) तदाश्रमपद द्रष्टु प्रजग्मु सहितास्तत ।
(17^{ab}) तासा पूजा तदा चक्रे ऋष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(17^{cd}) पाद्यार्घ्यासनदानेन स्वादुमूलफलेन च ।
(18^{ab}) प्रतिगृह्य तु ता पूजा सर्वास्ता परिशङ्किता ।
(18^{cd}) ऋषे शापभयोद्विग्ना गमनाय मतिं दधु ।
ऊचुश्चैनं सुमधुर ता हसन्त्य इदं वच ।
(19^{ab}) अस्माकमप्यूपे पुत्र स्वादूनीमानि भक्षय ।
(19^{cd}) फलान्याश्रमजातानि यदि ते रोचतेऽनघ ।
(20^{cd}) {अथास्मै प्रददु स्वादून्मोदकान्फलसंनिभान् ।
अन्याश्च विविधान्भक्ष्यान्मधूनि मधुराणि च ।
तीर्थोदकमिद तावत्पीयतामिति भूपते ।
(20^{ab}) परिपस्वजिरे चैन हसन्त्यो मदविह्वला ।
परिपस्पृशिरे चैन पीनैरुरसिजैर्मुहु ।
श्रोत्रमूले चोपजपुर्वदनैर्मधुगन्धिभि ।
(21^{ab}) सोऽमन्यत फलानीति मोदकान्सुवर्तितान् ।
भक्ष्यांश्चास्वाद्य विविधान्फलाकारान्सुयोजितान् ।
(21^{cd}) अनास्वादितपूर्वाणि फलान्यास्वाद्य तानि स ।
मधूनि च सुगन्धीनि पीत्वा प्रमुदितोऽभवत् ।
सुकुमारैश्च तैरङ्गैस्ताभि स्पृष्टो व्यमुह्यत ।
स्पृहयामास तासा च स्पर्शस्य ललितस्य च ।
(22) अथापृच्छ्य मुने पुत्र ता स्त्रिय प्रययुस्तत ।
स्वमाश्रमपद नाम व्यपदिश्याविदूरत ।
(23^{ab}) तासु प्रतिगतास्वेव ऋष्यशृङ्ग समुत्सुक ।
(23^{cd}) तद्गतेनैव मनसा न निद्रामभ्यगच्छत ।
(24^{ab}) अथापरेद्युस्त देशमाजगाम पुनस्त्वरन् ।
(24^{cd}) मनोज्ञरूपास्ता यत्र दृष्टा वै चारुमध्यमा ।
(25^{ab}) ताश्च दृष्ट्वैव दूरात्तमायान्त काश्यप त्वजम् ।
(25^{cd}) प्रत्युद्गम्याब्रुवन्वाक्यं प्रहसन्त्य इद तदा ।
(26^{ab}) एह्याश्रमपद रम्य पश्यास्माकमपि प्रभो ।
(26^{cd}) तत्र पूजामवाप्याग्र्या पुनरभ्यागमिष्यसि ।
(27^{ab}) श्रुत्वैव चैतद्वचन तासामतिमनोहरम् ।
(27^{cd}) गमनाय मतिं चक्रे ताभिस्ता निन्युरङ्गना ।
(28^{ab}) आनीयमान एवाथ तस्मिन्नृषिसुते तत ।
(28^{cd}) प्रववर्ष तदा देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।
ऋषिपुत्रोऽपि धर्मात्मा नौयानवरमास्थित ।
मेघनादेन महता छन्न्वा सतिमिर नभ ।
महाजलौघवर्षेण राजधानीमुपाययौ ।
(29^{ab}) वर्षेणैवागत विप्रं स हि मत्वा नराधिप ।
(29^{cd}) प्रत्युद्गम्यार्चयाचक्रे शिरसा च महीं ययौ ।
(30^{ab}) अर्घ्यं च प्रददावस्मै पुरस्कृत्य पुरोहितम् ।
सान्त पुरजनश्चैव प्रपेद सान्त्वयन्निव ।
महार्हैश्चेप्सितैर्भोगैर्युयोजैनं प्रसादयन् ।
(30^{cd}) स्वय चोपचचारैनं मन्युर्मास्य भवेदिति ।
(31^{ab}) ददौ चास्मै तदा कन्या भार्यां कमललोचनाम् ।
(31^{cd}) शान्ता शान्तेन मनसा दत्त्वा हर्षमवाप च ।
(32^{ab}) एव स न्यवसत्तत्र तेन राज्ञाभिपूजित ।
(32^{cd}) ऋष्यशृङ्गो महातेजा शान्तया सह भार्यया ।

☞ Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 are included in the notes below as some lines of this passage are appearing in these MSS either as substitutes or insertions

[(l 1) V2 4 तु तदा° (hypermetric) V3 B3 D1 M4 तमा° D10 त * रयातुम् D13 °चष्टुम् (for तदास्यातुम्) —(l 2) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 2 for 1^{cd} Ñ1 आनीय, D2 आनी * V2 °शृगो वै B1 °शृगस्तु D1 2 3 11 M4 ऋष्य (D1 °षि D2 * व)शृगोभूत्, D7 ऋषिशृगोय (for ऋष्यशृङ्गोऽसौ) D13 repeats here the post half (= 1^{d}) (cf v l 1 8 23) —(l 3) D2 3 7 subst l 3 for 2^{ab} M4 रोम° (for लोमपादम्) Ñ1 तदामात्या, V1 अमात्यास्तु (with hiatus) V2 4 B4 अमात्यास्तम्, D2 अमात्यास्तद्, D13 तमूचुस्ते (for अमात्यास्त) D1 3 7 वाक्यम्, M4 पुनर् (for इदम्) Ñ1 V1 4 B (B3 *int lin*) D1 7 M4 मनीषते (B2 D1 7 °ते B3 orig °ति) D2 महामति (for महीपतिभि) D13 सहामात्य पुरोहिता (for the post half) —(l 4) V1 3 4 B2 (m orig as in text) 2 निह° B4 * * * * यम्, D13 [र]त्र निरापायो (for निरपायोऽयम्) D13 योस्माभि (for अस्माभि) V2 °चिंतित, B1 °पूजित M4 परि * * * (for परिचिंतित) —(l 5) D13 [अ]ध्ययने (for [ए]करसे) V1 वित (sic) V2 4 D1 स्थित V3 सन्त (for रत) —(l 6) V4 समीतानां (for स नारीणा) B2 इन्द्रियाणा (for विषयाणा) —(l 7) D13 °रैतैर् (for अभिमतैर्) V2 नव D1 न च (for नर) V3 D1 10 चिंता (for चित्त) D13 प्रमाथिभि (for [अ]पहारिभि) —(l 8) V2 D1 10 M4 [अ]भ्युपायेन V3 [अ]प्युपायैश्च the rest (except D13) ह्युपायेन (all to avoid hiatus) Ñ1 V2 4 B1 D1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) V1 missing V2 3 बलात् (for वनात्) M4 शीघ्रमा * * * वनात् (for the post half) D13 पुरमावाहयिष्याम क्षिप्र चात्र विधीयतां —(l 9) D1 transp l 9 and 10 V1 D3 °वेष (for °वेश) B3 °च्छिन्नास (m as in text) (for प्रतिच्छन्नाम्) Ñ1 यत्र (for तत्र) D1 13 read 5^{ab} (as in text) for l 9 —(l 10) D1 transp l 9 and 10 Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins l 10 and 11 after 5^{ab} V1 चाल्ङ्गाश्च, V3 च कान्ता D2 7 कलाभिना (for कलाज्ञाश्च) Ś1 देशिके D2 वैश्येचे (sic) D13 देशितो (sic) (for वैशिके) —(l 11) V3 हरसि (by metathesis) V3 [उ]रस्य D7 [उ]दस्यम् (sic) (for [उ]पेय) Ś1 D12 13 °पवम् D2 3 तमिद, D7 इद (submetric) D11 [उ]पायेन (hiatus) (for ता एनम्) D2 7 यत° D11 पति° (for शुभनन्दम्) —(l 12) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 12 for 5^{cd} V2 D1–3 7 9 -योग्य, M4 -न्याय (for -योग) D2 केन (for येन) —(l 13) Ñ1 तथे * D13 तथेर (for तथेति) B2 D1 तद्राज्ञा D10 ता * ज्ञा,

D13 त तत्र (for तान्तात) Ñ1 V1 4 D1 10 M4 [अ]वि° (for विचारयन्) —(1 14) B1 4 तदा (for तथा) Ñ2 B3 4 च कुलाम् V1 D10 स कुलवान्, V4 सत्कु * धाम् (for सत्कुलवान्) V3 B3 (m orig as in text) तथा (for तदा) Ñ1 V2 4 B2 transp तथा and तदा —D1 M4 om, D11 ins after 6 1 15 18 —(1 15) B3 ते (for ये) D13 वृक्षाश्च फलमूलकान् (for the prior half) V1 D10 समूला (for समूल) V1 पाप्याम् D13 °याम् (for विद्याम्) —(1 16) D11 रोपयि * Ñ1 ततो (for बृहन्) V4 सुरसीन् (submetric) B3 (m orig as in text) स्वहूनि (for सुरसीणि) V2 D13 च (for स) —(1 17) V4 पानिपानि, D13 पायानि च (sic) (for पानानि च) B4 सुगधी * (for स्वाधीनि) D11 फल * स्वा° —(1 18) V2 सुसद्धाम्, V4 स समृद्धाम्, B2 सुसद्धाम् D11 सुसमृद्धसान् (hypermetric) (for समृद्धाम्) Ñ1 V3 4 B4 तदा (for तथा) D13 प्रयातायैवनामुने (sic) (for the post half) D13 om (hapl?) 1 19 20 —(1 19) V3 D1 °मुरयम् (for °मुख्याम्) Ñ2 B2 3 D10 तथा (for ततो) —After 1 19 B3 4 read the lines of 8 and 7^{cd} (var) as follows [8^{cd}) Both पित्रा (for पितु) B3 मन्त्रि (for सन्नि) B4 सन्धि (for सतुष्टो) Both (with hiatus) आश्रमात् (for चा°) —7^{cd}) Both °स्थ (for आश्रमस्थ) and विदूरस्था (for [अ]विदूरे°स्मिन्)] —(1 20) V1 B1 तथा D1 M4 ततम् (for तता) V2 तस्य न (for तस्थुर्) V1 B2 M4 महामन (for महामुने) —(1 21) D1 तासु (for तस्य) V1 °नार्थय V2 °नास्य D1 ताच्यौ° (sic) (for सन्धोनार्थिन्य) D1 °भुतस्य (for ऋषिपुत्रस्य) Ś1 D2 (after 9^{ab}) 3 5 7 9 11 12 ins 1 22 24 after 7^{cd} —(1 22) D3 [उ]द्विजा (for [उ]द्विग्ना) Ś1 D2 5 9 11 12 स्ताद्गुणमयमा D7 स्ताद्गुणमत्ता (for वनगुणमन्ता) D3 श्रिता (for चृता) —(1 23) V1 D13 कारयित्वा° V2 °च V3 B2 (m orig चा as in text) D5 11 12 वारयित्वा° B3 वारयित्वा D1 विचारयित्वा D3 चारयित्वा (submetric) (for चारयित्वा तु) D11 * मूर्पिम् (for तम्यृषिम्) D10 om (hapl) श्रमा in आश्रमाद् V1 D13 °निगम V4 अतिनिर्दित, B1 °निर्गते D3 अवि° D1 तु विनिर्गम (for अभिनिर्गतम्) —(1 24) Ś1 B4 D2 3 5 7 9 11 12 तरस V1 missing (for तत्र) Ś1 D5 9 12 °स्य (D4 °इ.) B3 (m also) तरस (for तरशुर्) Ś1 D5 9 12 [अ]तिके तत V1 °तत (for [आ]त्तिके पुन) D2 3 7 11 ऋषिपुत्रस्य चीमत (D3 ता त्रिय D11 तालन°) (for the post half) —For ins see below D1 M4 om 1 25 37 —(1 25) D13 तत्र (for तथा) —(1 26) Ñ1 V1 2 B2–4 D10 [प्र]व V2 [अ]प (for [अ]पि) Ñ1 (m) गायत्व Ñ1 (m) (for क्रीडन्त) V2 transp गायत and क्रीडन्त V1 missing V4 च प्तुतवौ, V4 प्तुतव * त, D11 पुतवन्ति (sic) (for प्लुतवन्तिने) D10 क्रीडयन्त्य सु° (for the post half) —(1 27) V2 यदि (for मद) V1 °तान्ता (hypermetric) (for मन्त्रिहृदिता) B1 प्रय * ति (for प्रयन्ति) —(1 28) Ñ1 विम् (hypermetric) (for भू)

V4 पङ्क्ज° (for अम्बुज°) Ñ1 om 1 29-34 —(1 29) V1 2 D11 13 °विवर्धिनी (for °विवर्धना) —(1 30) B3 [आ] लिङ्गित D13 नुपुरै शिञ्जितरै (for the prior half) V2 कोकिला वि B3 D10 कोकिलस्य (for काकिलानि) B3 reads 1 31 33 in marg —(1 31) B4 प्रश्न (sic) (for प्रत्य) V3 अविन (sic) B4 च तद् (for इव तद्) —(1 32) V1 2 4 B1 D11 13 घूर्णमानैस् V3 D1 घूर्णमानास् B4 घूर्णमानाद्य (for घूर्णमानैस्) V2 पुर्णैर् V3 B1 3 D11 13 स्क गैर् (for सूक्ष्मैर्) V2 B4 अगविभूषणे (for अङ्गदभूषणे) Ñ2 D10 स्व (D10 सु) सूक्ष्मैरङ्गभूषणै (for the post half) —(1 33) V4 विनियुत्य (sic) D13 विनिम्रन्ति (sic) (for विनिम्नन्ति) V2 D13 शोभन्तो (for शोभन्ते) —(1 34) V2 पूर्णैश् (for चूर्णैश्) Ñ2 V1 2 D11 स(V2 स्व)मुगन्धिभि D13 चूर्णैन च सुगन्धिना (for the post half) —(1 36) V4 मवन (श) (for सवन) V2 प्रविरल्य V3 प्रस्कु° D11 प्रत्रि° (for प्रविरन्ति) D10 इव (sic) (for रम) V2 B1 लज्जमाना D10 लाम्माना (for लल्माना) D13 वराननम (for वराङ्गना) V4 वनमालारवाकुला (for the post half) —(1 37) V1 2 दृष्ट° V3 °पूर्वान् (for अभूत्पूर्वं) V1 B4 D1 10 M4 त V3 ता V4 तु (for तद्) V1 सविस्मिता (hypermetric) D13 °ता (for विस्मित) V1 सा स गता V2 3 D10 13 साध्वसगत (D13 °ता) (sic) (for साध्वस गत) —(1 38) Ś1 D3 5 7 9 11 12 read 1 38 after 10^{ab} D2 after 11^{ab} Ś1 एव (for एव) D12 M4 तु (for च) Ś1 V1 3 D1 5 9 12 स(Ś1 D1 9 सु V3 स्व)चार्वैस्य Ñ B3 D7 11 स चार्वंगीस् B1 D10 दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीस् D2 दृष्ट्वा तत्र स चार्वंगीस् (for the prior half) D3 त (for तास्) —For ins see below —(1 39) D1 निर्गाम (for निश्रम) V4 B1 D1 11 M4 तूर्णं (for तस्माद्) D1 M4 मुने (for ऋषे) —(1 40) V4 प्रभृतीन् (sic) (for प्रभृति) D1 क्षुनास्तथा (for तथाविधा) —(1 41) B2 स्त्रियो (for नार्यो) V2 om वा (submetric) B4 M4 पुरुषो (for पुरुषा) V1 वा * V3 4 चान्ये D1 वाथ (for वान्ये) B4 पुत्रे (for पुर) —After 1 41 V4 D13 ins 298* and 299* (cf v 1 10) Ś1 D2 (after 11) 5 7 9 11 12 ins 1 42 and 43 (for D9 11 see below) while D3 ins 1 42 45 after 11^{ab} —(1 42) V1 B4 तद् (for त) D9 उपागत्य (for उपागम्य) Ś1 D5 11 12 न(D11 तद्)देशमुप(D5 °मनु)संग (D11 °सं *)म्य (for the prior half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मुनि B1 तथा (for तत्र) —(1 43) D9 11 subst 1 43 for 10^{cd} V4 वैभाण्डम् (for विभाण्डक) V4 ततो (for मुनो) Ś1 D2 3 5 7 9 12 विपुल D11 धीमान् (for रात्म) D3 चितनो M4 नातो (for तस्यौ) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 M4 विमित (D5 °स्मय)मानम (for धर्मविस्मित) D11 ins 1 44 46 (repeating 1 45 after 18) after 10^{cd} —(1 44) V4 शा (for त) V4 नृस्मित D11 विस्मि * (for विस्मित) D11 जसुधन (sic) (for नहु बन्न) Ś1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst 1 45 for 18^{cd} —(1 45) Ś1 (both times) D2 5 7 9 11 (second time) तनमाधुर्ये (for मीत

मधुर) D11 (first time) याहसुश् (sic) M4 नद्दुश् (for जदसुश्) —(1 46) D3 subst 1 46 for 11^{cd} V3 अब्रवीच D11 13 आमन्त्र् (for अमृतश्) V D1 11 चैवम् (for चैनम्) V4 B3 4 D10 11 आगम्य D1 3 M4 आगत (for आगत्य) D1 °विहङ्ग —After 1 46 D1 reads the line of 11^{cd} with the following variation समागम्य (for उपागम्य) D1 om 1 47 —(1 47) D3 subst 1 47 for 12^{ab} V3 B1 कौशिकस्य B4 कौशि कस्य D10 कद्यपस्य (for कौशिकस्य) V1 2 4 कुतश् M4 कुतो (for कुतस्) D3 M4 वासि (for च त्) V1 * रावान्सम् V3 त्वरमाणम् D13 °मिम् (for त्वरावासम्) D13 इहा° (for उपागत) D3 त्वावानसमुपागत (sic) (for the post half) D1 transp 1 48 and 1 49 —(1 48) Ñ1 त्व (for च) D1 व्यसने (sic) (for विजने) V3 वृये (for रण्ये) V1 3 वसमि B3 4 वसमि (for चरमि) V1 सगन (sic) M4 सत्तम (for शस म) D3 11 ins 1 49 after 12 —(1 49) V3 वयमिह (for त्वा वयम्) Ñ1 आचक्ष D1 3 M4 आख्याहि (for आचक्ष्व) V2 पुन (for प्रभो) —For ins see below —(1 50) V4 M4 रूपाम् (for पूर्वाम्) M4 दृष्ट्वैव (for ता दृष्ट्वा) Ñ1 V2 4 B1 3 4 काम° (for काम्यरूपाम्) V2 तथा M4 तु ता (for तन) D1 चारुरूपधरा स्त्रिय (for the post half) D3 subst 1 51 for 13^{cd} while D11 ins after 13^{ab} —(1 51) D13 आख्यानम् (for आख्यातुम्) —(1 52) Ñ1 V1 4 B2 4 का(B4 क)श्यपोसम V2 3 का(V3 क)श्यपागत B1 D13 का(D13 क) श्यपो मम, D10 काश्य° M4 काश्य * * म (for कश्यपोपम) —For 1 52 D1 reads the line of 14^{ab} as in D11 (var) सुतस् for पुत्रस् —D13 om 1 53 —(1 53) V2 स्मृत (for श्रुत) —For 1 53 D1 reads the line of 14^{cd} as in text —For ins see below D3 subst 1 54 and 55 for 15 —(1 54) D3 शाक (for स्वादु) M4 फलावित —(1 55) Ñ2 [ऽ]तिथि D13 [ऽ]त्र च (for तत्र) V1 पूजा तै V2 D1 M4 °च (for पूजां च) V B1 2 4 D1 13 सर्वेषाम् (for सर्वशाम्) D13 विविधूवस्म् M4 अथि° (for अभिगम्यताम्) —(1 56) D13 पूव (for पुत्र) V4 अजयत् (submetric) (for अजायत) D13 सर्वासामभवन्मति (for the post half) —(1 57) N2 B3 4 D10 13 तम् V3 तत्र (for तद्) B2 तस्य (for तत्) D13 रम्यम् सर्वश्च तत्र ह (for the post half) —(1 58) Ñ2 B1 D10 आमा D1 M4 तत्र (for तासा) Ñ1 V2 4 B1 3 4 D1 M4 ततश् (for तदा) Ñ1 repeats काश्यपस्य Ñ2 B3 D10 सुते (for कृते) D1 M4 तामामृषिसुतस्तत्र (for the post half) —For 1 58 D13 reads the line of 17^{ab} as in Ś1 (cf v l 17) —(1 59) V1 4 B1 पाद्या (V4 °द्य)दि (for पाद्यार्थ्ये) D13 °दानैश्च (for °दानेन) —For 1 59 D1 M4 read the line of 17^{cd} as in D3 (cf v l 17) —(1 60) V2 4 B1 D13 च तां, D1 M4 तत (for तु तां) M4 सर्वां* (for सर्वास्ता) —(1 61) D3 11 subst 1 61 for 18^{cd} D11 कृति (for कृत्वा) Ñ2 B1 3 D10 मनो (for मति) Ñ1 B4 दद् V4 द* (for दधु) D3 11 read 1 62 after 18 (D11 after the repetition of 1 45) —(1 62) B2 3 D13 समधुर (for सुमधुर) D1 3 11 अथैनमूचुस्ता वाक्य (D3 °र्वाक्य तास्, D11 °र्भितांश्च) M4 अथैनमूचुर्मधुर (for the prior half) V4 ता आमन्त्र D1 M4 हसमाना D3 तस्यमाना (sic) D11 स्मयमाना (for ता हसन्त्य) D1 3 पुन (for वच) D3 subst 1 63 and 64 for 19 M4 reads the lines of 19 for 1 63 and 64 (var) मूलानि for सुरयाने —(1 63) D1 3 त्वमूरे D13 च मुने (for अघ्यूरे) D3 भक्षय (by ditto) (for भक्षय) —(1 64) Ś1 D2 5 7 9 12 read 1 64 after 1 45 (subst for 18^{cd}) D11 reads after 1 62 (cf v l 18 for sequence) D1 रोचति ते (for ते रोचते) Ś1 D2 5 7 9 11 12 यदि रोचति वै(D2 7 9 ते)द्विज (D12 °जा) B3 (marg) स्वादूनि रसवति च also (for the post half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 65 for 20^{cd} then cont 66 (D11 1 66 and 67) —(1 65) D11 om the prior half V4 यदा°, B4 तथा तस्मै (hypermetric) D3 अथ ता (for अथास्मै) Ñ2 V1 B3 4 प्रददौ (for प्रददु) V2 D9 12 13 स्वादु (for स्वादून्) D11 पूजां च (for मोदकान्) V2 D5 समिताम् D11 °भा (for सनिभान्) —(1 66) V1 भक्ष्यांश्च (hypermetric) V4 D1 3 5 7 9 12 M4(repeats) भक्षान् B4 भोगान् (for भक्ष्यान्) —D10 om 1 67 —(1 67) M4 ता * * * ताम D1 इह (for इति) B1 सुवर D1 भूपते D11 भूसुर M4 चाप्युपे (for भूपते) —After 1 67 D1 ins both lines of 21 (cf v l 21) Ś1 D2 5 7 9 11 12 ins 1 68 and 69 after 20^{ab} —D10 om 1 68 —(1 68) D9 परिष्वज्य चिर D11 °जिने (sic) M1 परि * * * रे (for परिषस्वजिरे) —(1 69) D1 पस्पर्शे च शिरस् D2 7 10 अथ° (D2 °था) D9 परिष्वज्य चिर, M4 परिषस्वजिरे (for परिषस्पृशिरे) Ñ V4 B2.3 D10 13 [प]त्र (for [प]न) D13 om पीनै in पीनैर् Ś1 D5 9 12 सुतै D2 तनै (sic) D7 घनै D10 सुख (for सुह) —(1 70) V2 D13 °अपुर् D1 °नपुर् M4 सुचुसुम्न (for नापनपुर्) Ñ1 मधुर° (hypermetric) D1 मद° M4 मधुप * * (for मधु°) —(1 71) V1 मोथमन्यत् (sic) V3 सोभन्यत् (sic) M4 * भन्यत (for सोऽमन्यत) B1 °च M4 मोद * * (for मोदकास्तान्) V1 प्रवर्ति तान् V2 स्ववर्तिन V3 सुसवृतान् B3 D13 सु(D13 स्व)वर्जितान् (for सुवर्तिन न्) Ñ1 मोदकास्वादनमत (sic) (for the post half) —(1 72) V1 4 B1 4 M4 भक्षाश् (for भक्ष्याश्) Ñ1 [अ]न्यान् (submetric) D13 [आ]साद्य (for [आ]स्वाद्य) D13 विविधा (for विविधान्) D1 भक्षाश्च विविधान् स्वादून् (for the prior half) Ñ1 प्रयोजितान् (for सुयोजितान्) M4 मधूनि मधुराणि च (sic) (for the post half) —(1 73) Ñ1 [आ]स्वादितानि (for [आ]स्वाद्य तानि) D3 reads 1 74 76 after 1 66 (which it inserts after 20) D11 reads after 1 69 (which it inserts after 20^{ab}) 1 74 76 —(1 74) D1 M4 तानि चास्वाद्य (for च मुमुदे वी) D3 स्वादितान्यानि पानानि (for the prior half) D1 3 M4 च मुदितो (for प्रमुदितो) D3 भवद् —(1 75) M4 * * * रैस् (for सुकुमारैस्) V2 दृष्टे (for स्पृष्टे) D3 [ऽ]नमुह्यत D13 मुमुहत

(sic) (for व्युत्थान) —(l 76) D11 स्पृहयाम (erroneously) (for स्पृहयामाम) V2 स (for च) D1 3 चकार च (D3 om च submetric) स्पृहा तामा (for the prior half) V3 रसान्य (for सर्वस्य) V4 D10 सलिलस्य (for लल्लिस्य) —(l 77) D2 subst l 77 for 22^{ab} D1 3 अथ पृ (D3 स्पृ) ष्ट्वा M4 आपृच्छ्यायो (for अथापृच्छ्य) V4 मुनेस्त्वस्ता D1 3 M4 मुनिनुत (for मुने पुत्र) V4 क्षिय (submetric) (for ता क्षिय) V4 तदा M4 पुन (for तत) —(l 78) Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins l 78 after 22^{ab} D12 ° * द (for आश्रमपद) Ś1 D2 5 9 11 12 तस्य D7 स्वस्य (for नाम) B1 व्यपदेश्य D3 9 व्युपदिश्य (for व्यपदिश्य) V1 [अ]विदूरत (sic) D1 च दूरत D2 13 [अ]ति दूरत D10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —(l 79) B3 om (hapl) from समुत्सुक up to कृष्यशृङ्ग in l 2 of 314* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 79 for 23^{ab} D13 [अ]प्रति (for प्रति) D2 3 7 11 13 [ए]व (for [इ]व) M4 * ष्यश्रुत V4 प्रतापवान् D9 सदु खित (for समुत्सुक) —(l 80) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins l 80 after 301* (cf v l 23) B2 तदा° (for तद्गतैव) D7 मनसा तद्गतैव (by transp) D1 (with hiatus) अनिद्राम् (for न निद्राम्) Ś1 D2 3 7 9 12 अविगच्छति D1 अभ्य D5 अभिगच्छति (for अध्यगच्छत) —For ins see below —(l 81) V1 तद् (for त) V2 4 °स्मरन् D1 M4 स सत्वर D13 पुर° (for पुनस्ततरन्) —(l 82) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 82 for 24^{cd} M4 तत्रैव (for ता यत्र) Ś1 D2 5 7 9 12 मनोज्ञा रूपवलश्च (D7 °वलोश) D1 3 मान्यत्व (D3 मनोज्ञ) रूपा यत्रैव (for the prior half) Ś1 D5 12 दृष्टाम् N V1 3 B1–3 D2 9 11 M4 दृष्टा V2 स्त्रियो (for दृष्टा) Ś1 D1 3 5 7 9 12 M4 तास् (for वै) D2 3 7 9 तनु° D12 °मध्यम D13 °लोचन (for चारुमध्यमा) —(l 83) M4 damaged for इदै in इदैव and था in आयान्त V1 4 तु (for [ए]व and तम् resp) D13 वश्यता (for काश्यपा) —(l 84) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 84 for 25^{cd} Ś1 °इच्य (for प्रत्युद्गम्य) V1 D9 [अ]ब्रवीद् (for [अ]ब्रुवन्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सर्वा (for वाक्य) B1 D13 तथा D2 3 5 7 11 12 वच (for तदा) Ś1 आनम्युर्वैपुनस्तदा (for the post half) —(l 85) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 85 for 26^{ab} V1 दिव्य D13 नित्य (for रम्य) Ñ1 परवाम किम् V1 पदय चास्माकम् (hypermetric) B4 D9 यत्रा° (for पश्यास्माकम्) Ñ2 V2.3 B3 4 D10 इद V1 D1 9 इति (for अति) V4 प्रवौ (sic) (for प्रभो) —(l 86) D3 subst l 86 for 26^{cd} V1 missing from म up to स्या V2 B3 D3 [अ]ग्रा V4 [अ]ग्रे (for [अ]ग्यो) Ñ अस्य V1 चापि V3 D13 अपि B1 4 अथ (for अपि) —(l 87) V1 missing B1 [ए]नद् M4 तद् (for [ए]त) Ñ1 च तद्°, V2 चेद व° B1 वचन तानां D13 चैव व° M4 एतद्° (for चैतद्वचन) B1 स्त्रीणाम् (for तासाम्) D13 °रम (for मनोहरम्) M4 ता * * निमनोह* (for the post half) D1 reads the line of 27^{ab} for l 87 with v l च for तु D3 subst l 89 and 90 for 28 —(l 89) Ñ2 एव वाप (hypermetric)

D3 च तदा D13 एवास्मिन् (for एताय) D13 तदा (for तस्मिन्) D3 मुनि (for ऋषि) V1 M4 तदा B2 (m as in text) तथा (for तत) —(l 90) V2 3 ततो (for तदा) Ñ2 B3 D10 13 तस्मिन् (for तस्य) Ñ1 illeg for क्षेम in राष्ट्र महीपते V2 सुभूपते (for महीपते) —For ins see below —(l 91) D13 तु (for [अ]पि) Ñ1 V1 2 B4 D13 नैयान परम् (for नैयानवरम्) D11 विषय प्राप्य वै तदा (for the post half) —(l 93) Ñ1 °धानीति (sic) (for राजधानीम्) —(l 94) V1 वा (for [ए]व) D3 गत (for [आ]गत) D1 मत्वा (for विप्र) V4 वृष्टि कृत्वा° (for the prior half) Ñ1 स मत्वा (submetric) V2 समताप्य V3 D13 महात्मा स V4 सत्कृत्वा च, D1 सद्दृशा स (for स हि मत्वा) M4 विदि * * * राधिप (for the post half) —(l 95) V3 [अ]र्चैना D13 [अ]र्हैया (for [अ]र्चैया) M4 मुनि प्रत्युद्गम्यैव (for the prior half) M4 गत (for ययौ) —(l 96) V2 4 अर्ने (for अर्घ्ये) M4 °धस (for पुरोहितम्) —After 30^{ab} D2 3 7 ins l 97 and 98 —(l 97) Ñ1 V B1 4 ज्ञात (for सात) V1–3 B1 D1 3 [ए]न V4 [ए]व (for [ए]व) V4 प्रवेशे D1 2 7 M4 प्रणेमे D3 प्रणम्य (for प्रवेदे) N1 V1 3 4 B1 शालयन् V2 B3 D1 शातयन् (for सान्त्वयन्) V3 च त, D2 7 विभु D3 प्रभु (for स्व) — V4 om l 98 —(l 98) D13 महानैश् (for महांईश्) D3 विमिनैर् (sic) D10 चेशिनैर् D13 चैव त (for चेप्सितैर्) B3 damaged from भो to जै V1 मार्गैर् V2 योगैर् M4 damaged (for भोगैर्) V1 * योजन V2 युयोक्तैन (sic) D1 सुयुजे त D2 प्रयुन त (sic) D3 प्रययौ त D7 सनत त (for सुयोगैन) D1 प्रमादित M4 प्र * * * (for प्रभाग्यन्) —(l 99) D2 3 7 subst l 99 for 30^{cd} V4 [ए]वोपचारेण D1 प्रवचारैन (for [उ]पचचारैन) V2 °र्मान्यो, D1 °र्नास्य D2 3 7 प्रीतिरस्य D13 °र्मा ते (for मन्युर्मास्य) Ñ1 B1 4 [इ]ह मृद् (for मवेद्) —(l 100) D2 3 7 subst l 100 for 31^{ab} N2 V2 B2 D1 3 7 तस्मै (for चास्मै) D1–3 7 M4 तत (for तत्) B1 transp कन्या and चास्मै —(l 101) D1 राजा M4 द* (for दत्वा) V3 म B4 ह (for च) —(l 102) B3 D1 सन्यवमद् (for स°) M4 damaged (for न्यवमत्) V2 सु, D13 [अ]पि (for [अ]मि) —(l 103) D10 om (hapl) from the post half of l 103 to the prior half of l 2 of 318* —For ins see below]

—After l 24 B3 ins

310* सदाद्विताश्च ता सर्वा कलिशापमयेन च ।

—After l 38 B3 (m) 4 ins

311* सुचित्राभरणानेशा गायन्तीर्मधुरस्वरा ।

[B3 स्व (for सु) B4 गायति (for गायन्तीर्)]

—After l 49 V4 B4 D13 ins.

312* एवमुक्त स तामिस्तु विभाण्डकसुतो बली ।

[D13 हि (for तु) B4 वशी (for बली).]

—After l 53 V4 B3 (m.) 4 ins :

313* यूयं किमर्थमायातास्त्वरावन्तो ममाश्रमम् ।
किं च व क्रियतां कार्यं क्षिप्रं शान्तिमर्हथ ।

[(l 2) B3 4 किंकर (for किं च व)]

—After l 80 Ñ V B D10 11 (after l 80 inserted after 301*) 13 ins

314* अथाजगाम भगवान्काश्यपः स्वं निवेशनम् ।
ध्यायमानं च तं दृष्ट्वा ऋश्यशृङ्गं समुत्सुकम् ।
पप्रच्छ काश्यपः पुत्रं कस्मान्मां नाभिनन्दसि ।
चिन्तामार्गगमध्यस्थमद्य त्वां तात लक्षये ।
न हीदृशं तापसानां रूपं भवति कर्हिचित् ।
शीघ्रमाचक्ष्व मे पुत्र किमिदं वैकृतं कृतम् ।
एवमुक्तः काश्यपेन प्रोवाच पितरं तदा ।
भगवन्निह मे दृष्टाः पुरुषाः साधुलोचनाः ।
सुकुमारैररसिजैः पीनैरत्यद्भुतोपमैः ।
परिपस्पृशिरे मां च गाढमालिङ्ग्य सर्वशः ।
गायन्ति सुकुमाराणि मनोज्ञानि मुहुर्मुहुः ।
क्रीडन्ति चाद्भुताकारैर्नयनभ्रूविचेष्टितैः ।
अब्रवीद्भगवाञ्श्रुत्वा ऋश्यशृङ्गवचस्तदा ।
रक्षांस्येतेन रूपेण तपसो नाशनाय वै ।
विश्रम्भस्ते न कर्तव्यस्तेषु पुत्र कथंचन ।
एवमुक्त्वा ऋश्यशृङ्गं समाश्वास्य च काश्यपः ।
उषित्वा रजनीमेकामरण्यं स जगाम ह ।

[B3 om up to ऋश्यशृङ्ग in l 2 (cf v l line 79 of 309*) —(l 1) Ñ2 काश्यपस्य (for काश्यपः स्वं) V1 मुनिवेशन V4 सनि° D10 13 स्वनि° —(l 2) V1 ध्यान° D11 °मानश् (for ध्यायमान) D13 ऋषि° (for ऋश्यशृङ्ग) —(l 3) V2 त्वं D11 मा D13 वा (for मां) —(l 5) B3 ईदृश (for हीदृश) Ñ1 B4 भवितु (sic) (for भवति) —(l 6) Ñ2 B3 वैकृत, V3 वैकृती (sic) D11 विकृत (for वैकृत) —(l 7) D11 कश्यपेन —(l 8) B2 D11 दृष्ट्वा (for दृष्टा) V1 4 B1 D13 शुभ (for साधु) V2 तापसा शुभलक्षणा (for the post half) —After l 8 D13 ins. l 8 of 302* with v l दत्त (for ऽदन्त) —(l 9) B4 उ*सिजै D11 सुरुमारे ह्रसिने (sic) (for the prior half) D11 13 अपि (for अति) —(l 10) B1 परिपस्पृ*रे D11 परिप*शिरे V2 सवत (for सवश) —(l 11) B1 सुकु*राणि —(l. 12) Ñ2 B3 D10 नयनैर् (for नयन) —(l 13) V4 बुद्धा (for श्रुत्वा) V4 °शृङ्ग सुत (for °शृङ्गवचस्) B1 तथा B2 तत (for तदा) —(l 14) V4 लक्ष्यसे (for रक्षांसि) V4 B1 तेन, B3 [ए]तानि (for [ए]तेन) Ñ1 illeg for ण in रूपेण —(l 15) Ñ1 V2 B4 विश्वासस् (V3 °स) Ñ2 विश्रमस् (for विश्रम्भस्) Ñ2 तु (for ते) V3 कर्तव्य (for कर्तव्यम्) —(l 16) D11 उक्त (for उक्त्वा) D10 स समाश्वास्य (for समाश्वास्य च) D11 वदरण —(l 17) Ñ1 अदरण (for अरण्य)]

—After l 90 Ñ V B D10 11 (after 306*) 13 ins

315* विभाण्डकश्च विप्रर्षिराजगाम स्वमालयम् ।
वन्यं मूलं फलं प्राप्य भारार्तः सोऽविशत्तदा ।
शून्यमावसथं दृष्ट्वा पुत्रदर्शनलालसः ।
परिश्रान्तस्तथैवासावकृत्वा पाद्यधावनम् ।
चुक्रोश ऋश्यशृङ्गेति सर्वतः प्रविलोकयन् ।
न चापश्यत्सुतं तत्र काश्यपो भगवानृषिः ।
ग्रामांश्च परिपप्रच्छ गोकुलानि च सर्वशः ।
कस्यैष विषयः सौम्यो ग्रामाश्च बहुगोकुलाः ।
ऋषेर्वचनमाज्ञाय सर्वे ते गोष्ठजीविनः ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा विनयेनाचचक्षिरे ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा लोमपाद इति श्रुतः ।
तेनातिसृष्टा ब्रह्मर्षे ग्रामा ह्येते सगोकुलाः ।
पूजार्थमृश्यशृङ्गस्य विभाण्डकसुतस्य वै ।
एवमुक्तस्तु स ऋषिर्दृष्ट्वा वै ध्यानचक्षुषा ।
भविष्यमेतज्ज्ञात्वा च प्रीतात्मा स न्यवर्तत ।

[(l 1) V1 3 B2 3 (marg orig as in text) ब्रह्मर्षिर्, V4 B4 राजर्षिर्, D11 सध्याया (for विप्रर्षिर्) Ñ2 B3 D10 आश्रम (for आलयम्) D11 निवृत्तश्च वनांतरात् (for the post half) —(l 2) Ñ1 V3 B2 वन्य, Ñ2 D10 13 बहु, B4 रम्य D11 वर्ण्य (for वन्य) Ñ1 D13 -मूल, Ñ2 -मूल्य, V1 B D10 मूल (for मूल) D11 चाप्य (for प्राप्य) B1 विलयस्, D13 प्राविशत (for सोऽविशत्) —(l 3) B3 (m orig as in text) -मानस (for लालस) —(l 4) V4 D13 °भ्रातस् (for परिश्रान्तस्) V3 D11 [आ]सीद् (for [अ]साव्) D13 दत° (for पाद्यधावनम्) —Ñ1 om l 5 —(l 5) V4 D11 चुकोध (for चुक्रोश) D11 च ततस्तत्र (for ऋश्यशृङ्गेति) N2 V1 2 B2 D10 सवश, B1 सवत्र (for सर्वत) B4 परि°, D11 13 स वि° (for प्रविलोकयन्) —For ins see below —(l 7) D11 तु (for च) V3 4 B1 4 D13 पथि (for परि) V1 चतुर्दश (sic) B1 समतत (for च सर्वश) —(l 8) B4 [ए]व (for [ए]ष) Ñ1 illeg for षय in विषय Ñ1 V4 B1 3 4 सौम्या D13 सौम्य (for सौम्यो) D13 ग्रामश् (for ग्रामाश्) Ñ1 B4 °शोकुला (sic) D13 °गोकुल (for बहुगोकुला) —(l 9) V4 आत्रर्ण्य D10 आज्ञा* (for आज्ञाय) V1 3 B1 2 गोष्ठु° D11 गोनु° D13 °जीवित (sic) (for गोष्ठजीविन) —(l 10) V1 कृताजलि D11 वृद्धाचाजलि- (sic) (for कृताञ्जलि-) V1 पुरो V3 पुटो (for -पुटा) —(l 11) Ñ2 B3 रोम° (for लोमपाद) —(l 12) Ñ2 °सृष्टा V1 3 [अ]तिसृष्टा V3 4 °मृष्टा B2 [अ]ति सृष्टा D11 °दृष्टा (for [अ]भिसृष्टा) D11 त्वते D13 एते (for ह्येते) —(l 13) V4 D13 ऋषि°, B3 °*गस्य D11 उपसगम्य (for ऋश्यशृङ्गस्य) B1 2 च (for वै) —(l 14) V2 उक्ते (for उक्तस्) Ñ1 B2 3 D10 12 विप्रर्षिर् Ñ2 विप्रर्षेर् V3 ब्रह्मर्षिर् (for स ऋषिर्) Ñ1 वै ज्ञान D12 ध्यानेन (for वै ध्यान) —(l 15) B1 D13 भविष्यद् (for भविष्यम्) B1 एव B4 D13 एव (for एतज्) V3 °तु B1 तज्ज्ञात्वा D10 आत्मा° (sic) (for ज्ञात्वा च) Ñ1 भविष्येदित° (sic) V4 भविष्यतितयनाय (sic) (for the prior half)]

—After l 6 of 315* V1 3 B2 (m.) D11 ins

१०

भूय एव च राजेन्द्र शृणु मे वचनं हितम् ।
यथा स देवप्रवरः कथयामास बुद्धिमान् ॥ १
इक्ष्वाकूणां कुले जातो भविष्यति सुधार्मिकः ।
राजा दशरथो नाम्ना श्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥ २
अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो भविष्यति ।
कन्या चास्य महाभागा शान्ता नाम भविष्यति ॥ ३
पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति श्रुतः ।
तं स राजा दशरथो गमिष्यति महायशाः ॥ ४

G 1 10 4
B 1 11 4
L 1 9 4

316* निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्प्रतिमध्यानुमामजम् ।
निष्क्रम्य च वनात्तस्माद्ददर्शाङ्गान्स काश्यप ।

[(l 1) V2 स विचिन्वन्नुत तदा (for the post half) —For l 1 B3 D11 read निजाश्रमान्निश्चक्राम (D11 °च निष्क्रान्तस्)नग्नेन्द्रसुत तत —(l 2) D11 वचनात् (by metathesis) (for च वनात्) V3 गा ददर्श च B2 अग (in gloss देश)दर्शी (for ददर्शाङ्गान्स) D11 विषय च जगाम स (for the post half)]

On the other hand B3 ins

317* ज्ञात्वा योगबलेनाथ सुतस्य गमन यत ।
जगाम चातिवेगेन क्रोधेन च समाकुल ।

—After l 103 Ñ2 V1 2 4 B3 (marg after 320*) D10 13 ins while D11 ins after 32

318* सर्वमेतदशेषेण श्रुत्वा ब्रह्मर्षिसत्तम ।
विभाण्डको महातेजा गतमन्युर्द्विजोत्तम ।
जगाम तपसे धीमान्सुप्रीतेनान्तरात्मना ।

[D10 om l 1 and the prior half of l 2 (cf v.l. line 103) V1 2 B2 D11 13 om l 2 —(l 3) D11 जगा* (for जगाम) D13 तपसो (for तपसे) V1 2 D11 13 चैव (for धीमान्) D11 स प्रीतेन (for सुप्री°) Ñ2 V4 D10 पुनरेवाश्रम प्रति (for the post half)]

On the other hand V3 ins

319* रेमे बहुतिथं काल तेन राज्ञानुमोदित ।

—After l 103 B3 ins

320* शुशुभे नगरे तस्य लोमपादस्य भूपते ।

☞ Hereafter the details such as इत्यार्षे etc which are not constituent elements of the colophon are ignored

Colophon *Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 B1 D10 om V1-3 B2-4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om Ś1 D5 9 12 ऋष्यशृङ्गाभिगमन, Ñ V1 4 B D1 2 7 10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (B1 3 D1 3 7 °न) V2 3 ऋष्यशृङ्गोपाख्यानवर्णन (V3 नं सत्रिवासयं) D11 ऋष्यशृङ्गा नयन —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 V2 4 B1 4 D3 5 11 13 om both Ś1 Ñ2 B2 3 D10 9 V3 11 V2 8 D1 7 D7 6 D2 सप्तम, S (except M4) दशम, M4 नवम (as in text) Dt D4 6 8 14 10 दशम, D9 both as in text —After colophon G1.2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

10

1 Before 1 Ś1 ins. ref सुमन्त्र, T2 श्रीरामचन्द्राय नम —^{a}) Ś1 एवं (for एव) Ñ V1 4 B D1 10 महाराज, V2 महातेन, V3 D2 3 7 13 M4 महाबाहो, Dt D6 8 9 14 T G4 M2 हि° G1 3 M3 तु° (for च राजेन्द्र) —^{b}) B4 शृनु(णु) प्व (for शृणु मे) Ñ1 V1 2 B2-4 D3 7 [ऽ]चहितो, N2 V3 D10 [ऽ]वहित, V4 विदित B1 सुहित, D1 [ऽ]च हित, D2 च हित D13 वदतो G3 M4 परमं (for वचन) Ñ V B D1-3 7 10 13 वच (for हितम्) —^{c}) D4 एव, T2 यदा (for यथा) Ś1 धर्म (for देव) —^{d}) Ś1 D5 9 11 12 धर्मवित् (for बुद्धिमान्) D4 14 S (except M3 4) Cm g k कथाया मेनमब्रवीत् (Cg °मुक्तवान्) ❀ Cg कथायां कथाप्रसङ्गे एव वक्ष्यमाणरीत्या यथा उक्तवान् तथा शृणु ❀ —For 1^{cd}, Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 subst

321* सनत्कुमाराद्वदत श्रुत मे वचन यथा ।

[M4 सन*माराद् V3 उदित, V4 B3 D10 गच्न (for वदत) V4 विदित (for वचन) B4 तथा]

2 Before 2 Ś1 ins in marg ref सनत्कुमार —^{ab}) D9 कुल्ले (by ditto) D2 3 7 9 राजा D14 ज्ञातो (for जातो) Ñ V B D1 10 13 M4 इक्ष्वाकुवंशजो (V1 °रगजो [sic] B1 °वश*ो)राजा भविष्यति महायशा —^{c}) D4 नाम, T3 नामा (sic) (for नाम्ना) V3 D6 8 9 14 transp राजा and नाम्ना Ś1 Ñ V1 2 4 B D1-3 5 7 10-13 S (except T3 M3) नाम्ना(D11 नाम्न)दशरथो नाम (Ś1 D5 11 12 वीर) —^{d}) Ñ V B D1 3 7 9 10 13 M4 धीमान्, G2 M1 राजा (for श्रीमान्) Ñ V B D2 10 13 T2 M4 सत्यपराक्रम, Dt D6 8 G3 °श्रवा D1 धर्मपरायण, Cm g k t as in text —D11 repeats 2^{cd} after 3^{ab}

3 ^{ab}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 M4 सख्यं तस्या(Ñ1 °द् also)गराजेन भविष्यति महामन (D13 °ना, D9 न सदाय) —After 3^{ab} D11 repeats 2^{cd} —^{c}) G2 कन्या D1 M2 तस्य (for चास्य) V3 भोगा, M3 भाग (for भागा) —^{d}) D3 नाम्ना शाता B1 *विष्यति

4 D4 om 4 —^{a}) M1.2 च (for second तु) G2 राज्ञस्य (sic) D14 T1 2 G4 M3 पुत्रस्त्वगाधिराजस्य, G1 3 स पुत्रस्त्वगराजस्य —^{b}) T3 स्मृत (for श्रुत) —^{c}) T3 अंगराजं (for स राजा) —For 4 7 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst 322*

G I 10 5
B I 11 5
L I 9 5

अनपत्योऽस्मि धर्मात्मञ्शान्ताभर्ता मम क्रतुम् ।
आहरेत त्वयाज्ञप्तः संतानार्थं कुलस्य च ॥ ५
श्रुत्वा राज्ञोऽथ तद्वाक्यं मनसा स विचिन्त्य च ।
प्रदास्यते पुत्रवन्तं शान्ताभर्तारमात्मवान् ॥ ६
प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः ।
आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ७

तं च राजा दशरथो यष्टुकामः कृताञ्जलिः ।
ऋष्यशृङ्गं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवित् ॥ ८
यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः ।
लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशांपतिः ॥ ९
पुत्राश्चास्य भविष्यन्ति चत्वारोऽमितविक्रमाः ।
वंशप्रतिष्ठानकराः सर्वलोकेषु विश्रुताः ॥ १०

---

5 ^{a}) D14 S (except T3 G2 M1) Ck धर्मात्मा (for °त्मज) —^{c}) G2 M1 आरभेत (for आहरेत) —^{d}) T3 मे, M3 न (for च)

6 ^{b}) Dt D4 6 8 G1 M2 3 Ct च, Cg k as in text (for स) D4 G2 M1 विमृश्य (for विचिन्त्य)

7 ^{c}) M3 ष्य *inf lin sec m* in आहरिष्यति —For 4 7 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

322* अङ्गराजोऽनपत्यस्तु लोमपादो भविष्यति ।
स राजानं दशरथं प्रार्थयिष्यति भूमिप ।
अनपत्याय मे कन्या सखे दातुं त्वमर्हसि ।
शान्ता शान्तेन मनसा पुत्रार्थं वरवर्णिनीम् ।
श्रुत्वा दशरथो वाक्यं प्रकृत्या करुणात्मकः ।
दास्यते तां तदा कन्यां शान्तामङ्गाधिपाय सः ।
प्रतिगृह्य च तां कन्यां स राजा विगतज्वरः ।
स्वपुरं यास्यति प्रीतः कृतार्थेनान्तरात्मना ।
तां कन्यामृष्यशृङ्गाय प्रदास्यति स पार्थिवः ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि च प्रीतो लब्ध्वा भार्यां भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अपुत्रस्त्वङ्गराजो वै, V1 अङ्गराज * * . * (for the prior half) V4 °राजो (for लोमपादो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 °पाद इति श्रुत (for the post half) —(l 2) D13 राजा त, M4 च राज्ञ (for राजानं) M4 अर्थयिष्यति भूमिपं (for the post half) —(l 3) D1 M4 अनपत्यस्य V3 D13 सत्ये (for सखे) D1 M4 transp दातुं and त्वम् Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अनपत्योऽस्मि धर्मज्ञ कन्येयं मम (D2 3 wrongly om one म) दीयताम् —D1 om line 4 —(l 4) The prior half = 1 9 31^{c}. Ñ V4 D3 5 7 9 10 13 M4 शान्ता, D2 शान्त Ś1 पुत्रार्थी, D5 11 12 °र्थे (for पुत्रार्थं) Ś1 Ñ2 V4 D1 3 5 7 10–12 वरवर्णिनी M4 स कन्या पुत्रिकाहेतोर्वरये त्वां प्रसी * * —(l 5) D1 श्रुत्वा च (hypermetric) D1 M4 चास्य (for वाक्यं) S1 D2 3 5 7 9 11 13 तन्तो राजा दशरथ° (for the prior half) V2 °त्मकः Ś1 D3 9 12 मनसासि (D12 °ति) विचिन्त्य तां (D5 त, D9 तत्) D1 विचिन्त्य मनसा चिरं (for the post half) —(l 6) Ñ1 om (erroneously) D2 3 7 तत (for तदा) D1 तस्मै (for कन्यां) M4 पुत्रकामाय (for तां तदा कन्यां) D1 M4 दुहितरं प्रिया (for अङ्गाधिपाय स) —(l 7) V3 प्रगृह्य स (for प्रतिगृह्य) Ś1 B4 (missing) D2 3 5 7 11 12 तु (for च) V4 राजा कन्यां स (by transp) —(l 8) N V3 B1 3 4 D10 यास्यते Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 क्षिप्रं, M4 प्रीतं (for प्रीतः) Ś1 D1–3 5 7 9 12 प्र (D5 erroneously om प्र) हृष्टेन (for कृतार्थेन) —(l 9) Ś1 repeats line 9 (var) after 8 Ś1 D5 11 12 कन्या ताम् (by transp) V1 च (for स) Ś1 स चेश्वर° (second time) V3 नराधिप, D2 3 5 7 9 11 12 स वीर्यवान् (for स पार्थिव) D1 M4 स प्रदास्यति (by transp) वीर्यवान् (for the post half) —For ins see below —(l 10) V2 तां, V3 स- (for च) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सत्यप्रतिश्रवो (D3 °श्रुतो) राजा (for the prior half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 स च (D3 सत्र) शुद्धो, Ñ लब्धभार्यो (for लब्ध्वा भार्यां)]
—After line 9 B4 M4 ins

323* आगमिष्यति तस्माद्देवो विषये नास्य वर्षति ।
तस्याभ्यागमनादेव वर्षिष्यति शतक्रतुः ।

[(l 1) B4 आनेष्यति क्रमाद्गौर् (for the prior half) M4 स्वे न (for नास्य) —(l 2) M4 पुनरेवाभिवर्षति (for the post half)]

8 ^{a}) D14 T1 2 G1 3 तं तु, M3 स तु (for तं च) —^{b}) V2 द्रष्टुकाम, Dt D4 6 8 S (except M3) यशस्काम, Cg as in text —^{d}) Ś1 प्रहृष्टेनान्तरात्मना —B1 r (ditto) from ति in वरयिष्यति up to ष्य in 11^{b} (cf B1 variant), after ष्य in 11^{b} —For 8^{a} 9^{b}, D1 subst while M4 for 8

324* तं च राजा दशरथो होतारं वरयिष्यति ।
यष्टुं यज्ञं पुत्रकामः समुपेत्य कृताञ्जलिः ।

—After 8 in the place of 9^{ab} Ś1 wrongly repeats (var) line 9 of 322*

9 Ś1 om 9^{ab} —^{ab}) V4 यज्ञार्थं च (hypermetric) V1 धर्मार्थं च, B1 om (hapl first time) (for स्वर्गार्थं च) Ñ B3 D10 13 नराधिप, D3 नरेश्वर, D4 जनेश्वर, M4 स्वर्गार्थी पुत्रकामश्च वरये त्वामिति ब्रुवन् —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 M4 लप्स्यते Ś1 Ñ1 B3 सततं, Ñ2 V3 D10 स तु तं, V1 4 D1 3 7 स च तं (by transp), B2 4 D4 13 स (D4 च) तत, D12 च शतं, G1 3 च स तान् (for च स तं) B2 G1 3 कामान् (for कामं) —^{d}) D2 °तुष्टया, D4 विप्र° D11 द्वि*° (for द्विजमुख्याद्) D3 विशांपते Ñ V B D10 13 M4 ऋषिपुत्रा (B3 °त्र) न्नराधिप (Ñ V2 4 B1 °रेश्वर)

10 ^{a}) V1 पुत्रास्तस्य, V2 पुत्रा चास्य, D1–3 5 7 9 11 12 सुताश्चास्य —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 10–13 M4 तेजस (for

एवं स देवप्रवरः पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
सनत्कुमारो भगवान्पुरा देवयुगे प्रभुः ॥ ११
स त्वं पुरुषशार्दूल तमानय सुसत्कृतम् ।
स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः ॥ १२
अनुमान्य वसिष्ठं च सूतवाक्यं निशम्य च ।
सान्तःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः ॥ १३
वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम्य शनैः शनैः ।
अभिचक्राम तं देशं यत्र वै मुनिपुंगवः ॥ १४
आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपगम् ।
ऋषिपुत्रं ददर्शादौ दीप्यमानमिवानलम् ॥ १५

G 1 10 19
B 1 11 16
L 1 9 18

त्रिश्रमा) —^{cd}) D14 सर्वे (for सर्वं) Dt D6 8 सर्वभूतेषु Ñ V B D10 13 M4 कुलवीर्य(B3 °शील)यशोमान(B1 °नाम, D13 °दान)धर्म(V3 °धन)मतानवर्धना

11 ^{a}) V2 4 स पूर्वं (by transp) D2 देव (for देव) Ñ V1-3 B D10 13 M4 विप्रर्षे, V4 विप्रर्षो (hypermetric) —^{b}) D2 7 पुरा (for पूर्वं) G3 कथा (for कथाम्) Ñ V B D10 13 M4 भविष्यमि(D13 °दि)दमुक्तवान् —After ष्य (cf B1 variant) B1 repeats (ditto ?) the portion of the text from दि in वरयिष्यति in 8^{d} up to ष्य in ^{b} here —^{c}) D1 भगवन् —^{d}) D1 इमां (for पुरा) D2 3 7 प्रभो (for प्रभु) Ñ V B D1 10 13 M4 मुनिसमागमे

12 ^{a}) Ś1 D5 12 ऋष्यशृङ्गमूले, D1 3 7 9 11 मनुजशार्दूल —^{b}) D11 तमान* D2 3 7 8 सुसत्कृत —^{c}) D4 च राजेन्द्र, T2 G1 M3 °राजो (for महाराज) —^{d}) D2 4 7 स्वबल D3 °न, G1 -वानह (by metathesis) (for -वाहन) Ś1 D5 9 11 सभृत्यबलवाहन —For 12 and 13 Ñ V B D10 11 (for 12^{c}–13^{d}) 13 M4 subst 327*
—After 12 Ś1 D1 3 5 7 9 11 (after l 6 of 327*) 13 ins

325* सूतस्य वचनं श्रुत्वा राजा संपूर्णमानसः ।
[D11 स तस्य (for सूतस्य)]

—while Dt D6 8 G3 ins

326* सुमन्त्रस्य वचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथोऽभवत् ।

13 ^{a}) D1 अनुगम्य D9 स (for च) —^{b}) D1 सूतक वाक्य (hypermetric) Ś1 D1 5 9 12 निवेद्य च Dt D6 8 निशाम्य च (sic) D2 3 7 11 न्यवेदयत् —After 13^{ab} Ś1 D1 3 5 7 9 12 14 T1 2 G4 ins l 7 of 327* —^{c}) Ś1 D5 12 सो(D3 सां)त पुरात् —For 12 and 13 Ñ V B D10 11(for 12^{c}–13^{d}) 13 M4 subst

327* स त्वं नृपतिशार्दूल समानयितुमर्हसि ।
विभाण्डकसुतं गत्वा वरयित्वा सतो गुरुम् ।
इति श्रुत्वा दशरथः सुमन्त्रस्य सुमन्त्रितम् ।
वसिष्ठं समुपागम्य ततो वचनमब्रवीत् ।
सुमन्त्रोऽयं वदत्येवमनुज्ञां दातुमर्हसि । [5]
वसिष्ठोऽपि वचः श्रुत्वा तथेति प्रत्यपद्यत ।
सोऽनुज्ञातो वसिष्ठेन राजा सुप्रीतमानसः ।
सुमन्त्रवचनात्तूर्णं प्रयातुमुपचक्रमे ।
ऋष्यशृङ्गं वरयितुं सामात्यः सपुरोहितः ।
सान्तःपुरजनश्चैव यत्रासौ द्विजसत्तमः । [10]

[D11 om l 1 —(l 1) M4 एवं (for स त्वं) V1 B4 M4 तथा (V1 तामद्य hypermetric) नेतुमिहार्हसि —For ins see below —B1 om l 2-5 —(l 2) V4 ज्ञात्वा (for गत्वा) Ñ1 चाप्यतो (hypermetric) (for [आ]ल्यतो) —(l 3) Ñ1 सुमंत्रमुख (sic) V3 च मन्त्रिन V4 D10 11 13 M4 सुमन्त्रिणा (D10 °त) B4 स मन्त्रिनं (for स्मन्त्रितम्) —(l 4) Ñ1 उपागम्येतम् (sic) V2 4 D11 13 उप (V4 °पा)गम्यैतम् (D11 °व) V3 B2 M4 उप (M4 अभि)गम्येदं (for समुपागम्य) V1 B4 स वसिष्ठमुपागम्य (for the prior half) Ñ1 V2 4 D11 (with hiatus) 13 इदं M4 तदा (for ततो) —(l 5) D11 [ए]व तमनुज्ञातुम् (for [ए]वमनुज्ञां दातुम्) —(l 6) V B1 2 4 D11 13 च तत् (for वचः) V2-4 D13 प्रतिपद्यत (V3 °ते) —After l 6 D11 ins 325* —(l 7) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 14 T1 2 G4 वसिष्ठेनाभ्य(D9 °भ्य)नुज्ञातो राजा (D2 प्रीतो) दशरथस्तदा (D1 °था D12 °स्य च D14 T1 2 G4 संपूर्णमानसः) —(l 8) D13 वचसा (for -वचनात्) V1 स (for प्र) —(l 9) V4 सत्वास्थ पुरा° D11 लोमपादस्य वै पुरं (for the post half) —D11 om line 10 —(l 10) B4 सान्त° (for सान्त°) B4 यथा (for यत्र)]

—After l 1 B3 ins

328* कार्यसिद्धिं तदा मेने विभाण्डकसुताद्ध्रुवम् ।

14 ^{a}) D2 हरितश् (for सरितश्) —^{b}) D1 विनिक्रम्य —^{c}) Ś1 D5 9 11 12 व्यतिचक्राम, D2 3 7 प्रतिपेदे स (for अभि°) —^{d}) G2 पुत्र (sic) (for यत्र) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 [अ]सौ (for वै) D9 °सत्तम (for °पुंगव) —For 14 Ñ V B D1 (line 2 only for 14^{cd}) 10 13 M4 subst while Ś1 D5 9 11 12 ins after 14 whereas D2 3 7 subst for 15^{ab}

329* अतीत्य विविधान्देशाश्चाना नातिचिरेण सः ।
लोमपादपुरं श्रीमान्प्रविवेशाभिपूजितः ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ1 V4 B1 M4 सम्तीत्य Ñ1 तद् B1 त M4 ह (for स) —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 13 °पुरी V2 °पादपुरं V4 °दाश्रमं M4 रोमपादगृहं Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 प्राप्य V1 धीमान् M4 श्रीमत् (for श्रीमान्) Ś1 D3 5 7 9 11 12 स° V4 [अ]ति° D2 स पूजित D10 [अ]धि°]

15 ^{ab}) G1 द्विज, G2 M1 मुनि (for द्विज) M3 -समन्वित (for -समीपगम) Ś1 Ñ V B D1 3 9–13 M4 तत्रासाद्य(V2 D1 ततो ददर्श)राजा स(Ś1 D5 9 11 12 राजा तु,

G 1 10 20
B 1 11 16
L 1 9 18

ततो राजा यथान्यायं पूजां चक्रे विशेषतः ।
सखित्वात्तस्य वै राज्ञः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १६
रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते ।
सख्यं संबन्धकं चैव तदा तं प्रत्यपूजयत् ॥ १७
एवं सुसत्कृतस्तेन सहोषित्वा नरर्षभः ।
सप्ताष्टदिवसान्राजा राजानमिदमब्रवीत् ॥ १८
शान्ता तव सुता राजन्सह भर्त्रा विशांपते ।
मदीयं नगरं यातु कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ १९
तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतः ।
उवाच वचनं विप्रं गच्छ त्वं सह भार्यया ॥ २०

D1 राजासौ, M4 राजान)लोमपादनिवेशने (Ś1 V4 D5 12 °न) —For 15^{ab} D2 3 7 subst l 2 of 329* —^{c}) Ś1 T3 ऋष्ये पुत्र, V4 ऋषिपुत्रो Ś1 D2 3 5 7 9 11 13 °सौ, Ñ V B(B3 m) D1 10 13 M4 दशरथो, B3 °थ, Dt D6 8 Ct °थो, M1 °जौ (sic) Cg as in text (for ददर्शादौ) —^{d}) V4 °मान (for °मानम्) V4 [आ]बभौ, B4 [अ]नम (for [अ]नलम्) D3 °त्रिमानल (by metathesis) (for °मित्रानलम्)

16 ^{ab}) Ś1 D1 3 6 7 9 11 12 °लोमपाद पूजा तस्य(D3 7 transp पूजा and तस्य)चकार ह (Ś1 °येत् [sic] D11 स) —^{c}) Ś1 D1 5 12 तत्र M3 अस्य (for तस्य) Ś1 B4 D1 5 9 11 12 राज्ञश्च, D2 3 7 भूपस्य (for वै राज्ञः) —For 16 Ñ V B (B4 for 16^{ab} only) D10 13 M4 subst while D1 ins after 15

330* ततो राजा दशरथं प्रियातिथिमुपागतम् ।
पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणोऽनुरूपया ।

[D1 13 om l 2 —(l 2) V1 °रूपत B1 (marg as in text) °कपया (for °रूपया)]

17 V3 om 17 For 17 20 Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst 331* Ś1 V2 4 B3 4 D1 3 5 7 9 11–13 read 17 (V2 4 B3 4 D1 13 17^{ab}) after 20^{ab} —^{a}) Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11 13 लोमपादोगमद्वक्तुं (V2 4 B3 4 D13 °तूर्णं, D9 °पि तत्सर्वं) —After 17^{ab} V2 4 B3 4 D1 13 ins 331* V2 4 B3 4 D1 13 om 17^{cd} —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 सावधि(D2 5 11 °ध)क, D4 9 संबधिन (D9 °ता) (for संबन्धकं) —^{d}) G1 3 तथा M3 ततस् (for तदा) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तत्सर्वं (D2 3 9 transp तत् and सर्वं) प्रत्यवेदयत् —After 17, Ś1 D3 5 6 7 9 11 12 ins 331*

18 ^{a}) Ś1 V2–4 B3 4 D1 5 7 11 स एव° D1 3 9 स एव (D3 एव)सत्कृ(D1 पूजि)त° D13 M2 एव स° —^{b}) Ś1 V2–4 B3 4 D1 3 6 7 9 11 13 वसंस्तत्र (for सहोषित्वा) V3 °र्षभ, B3 4 जन° G2 M1 नराधिप (for नरर्षभ) —^{c}) V2 4 D5 11 12 M3 °ष्टौ, D6 °ष्ट (sic) D13 सप्तमे (for सप्ताष्ट) V2–4 B3 4 D1–3 7 13 दिवसं (for दिवसान्) V2–4 B3 4 D13 यावत्, Dt om (hapl) D11 रा* (for राजा) —^{d}) Ś1 V2–4 B3 4 D1 3 5 7 9 11–13 ततो(D12 नाना)वचनम् (for राजानमिदम्)

19 ^{a}) Ś1 V2–4 B3 4 D1 3 5 7 9 11 13 वीर (for राजन्) —^{b}) V2 स च (for सह) V2 D5 T2 3 भर्ता (sic) —^{c}) V2 4 मदीय B4 मदीया नगरीं —^{d}) D13 तु T3 च (for हि) B3 4 तावद् (for महद्) V2 4 B3 4 D9 उच्यता, D13 अत्र मे, D14 सद्भुत, Ct as in text (for उद्यतम्)

20 ^{a}) V2 4 अथ (for तथा) T3 ससृत्य (sic) —^{b}) V2 4 B3 4 D13 नगर (for गमन) —After 20^{ab}, Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 read 17 —^{c}) Dt D6 T3 विप्र (for विप्रं) —For 20^{cd} Ś1 V2–4 B3 4 D1–3 5 7 9 11 13 subst l 8 of 331* —For 17 20 Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst while Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 (V2 4 B3 4 D1 13 after 17^{ab}) ins (subst l 8 for 20^{cd} V3 also) after 17 V3 after 20^{ab}

331* ऋष्यशृङ्गाय चैवैनं न्यवेदयदनन्तरम् ।
अथ राजा दशरथः सखा मे दयितः सुहृत् ।
अपत्यार्थं ममानेन दत्तेयं वरवर्णिनी ।
याचमानस्य मे ब्रह्मञ्शान्ता प्रियतरा प्रजा ।
सोऽयं ते श्वशुरो विप्र यथैवाहं तथा नृप । [5]
शरणं त्वामनुप्राप्तः पुत्रार्थी द्विजसत्तम ।
पुत्रकामामिमं तात सफलं कर्तुमर्हसि ।
तारयैनमितो गत्वा शान्तया सह भार्यया ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om l 1 —(l 1) D1 ऋषि° D10 अष्य° (sic) (for ऋष्य°) D1 [इ]ति (for [ए]न) —(l 2) D11 अग (for अथ) M4 यो (for मे) Ñ V B D10 13 M4 दयि (B1 °शि D13 °य)तो भूप (V1 दूप [sic], M4 मम) (for दयितः सुहृत्) —Ct cites l 3–5 as in Ñ V B etc —(l 3) Ś1 समा° (for ममा°) Ñ V B D10 13 M4 अनेन मेनपत्याय (for the prior half) V2 मे (for [इ]यं) —(l 4) Ś1 D1 याच्य° V3 B3 (m) D9 °नाय (for याचमानस्य) V3 B3 (m)वै (for मे) B3 (marg) as in text D1 विप्र D12 भूमान् (for ब्रह्मन्) Ñ B3 D10 याचते पुत्रकृत्ये च (B m °त्याय) V1 2 4 B1 2 4 M4 याचने(B1 सा च मे)पुत्रकृतिका (V1 °प्रकृतिका hypermetric) D13 याचते पुत्रिकापुत्र (for the prior half) D9 कांता V3 B3 (m) 4 °तमा D11 प्रियत* (for °तरा) Ś1 D2 3 M4 [आ]त्मन (D2 3 °ना) D3 9 11 12 मम (for [आ]त्मजा) —(l 5) V3 तवायं D13 स्वय ते (for सोऽयं ते) D3 स्वसुरे (for श्वशुरो) Ñ V B D10 11 13 M4 ब्रह्मन् (for विप्र) D2 सोय श्वशुरो विप्रस्य (unmetrical) (for the prior half) D11 वा (for [ए]व) B4 हि (for [अ]ह) D2 3 7 तव (D2 तथा) प्रिय (D3 °या) (for तथा नृप) —(l 6) Ś1 शरणार्थम् (for शरणं त्वाम्) B3 transp शरण (m) and त्वामनुप्राप्त Ś1 D5 11 12 पुत्रार्थे (D11 °र्थं) (for °र्थी) V2 4 D12 °म B1

ऋषिपुत्रः प्रतिश्रुत्य तथेत्याह नृपं तदा ।
स नृपेणाभ्यनुज्ञातः प्रययौ सह भार्यया ॥ २१

तावन्योन्याञ्जलिं कृत्वा स्नेहात्संश्लिष्य चोरसा ।
ननन्दतुर्दशरथो रोमपादश्च वीर्यवान् ॥ २२

ततः सुहृदमापृच्छ्य प्रस्थितो रघुनन्दनः ।
पौरेभ्यः प्रेषयामास दूतान्वै शीघ्रगामिनः ।
क्रियतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतम् ॥ २३

ततः प्रहृष्टाः पौरास्ते श्रुत्वा राजानमागतम् ।
तथा प्रचक्रुस्तत्सर्वं राज्ञा यत्प्रेषितं तदा ॥ २४

G 1 10. 33
B 1 11 26
L 1 9 31

°सत्त (before विमर्श स wrongly om) D12 मुनि° (for द्विजन्सत्तम) —(l 7) D3 इद (for इम) Ñ V B D10 तावद् M4 गत्वा (for तात) Ñ V B D10 13 M4 त्वं वा (V2 B1 वो) जयितुम् (for सकल वतुम्) —(l 8) V2 योज° V3 त्वर° (for तारयैनम्) B1 transp सह and भार्यया]

21 D13 om (hapl) 21 —a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °त्रोध(D3 °पि) तच्छ्रुत्वा (D12 °त्य) Ñ V B D2 M4 °तथेत्युक्त्वा (V4 °क्त्स, D2 °त श्रुत्वा) —b) D12 °त्या * (for °त्याह) D9 प्रति G3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 M4 तद्वा(B1 त वा)क्य (V2 B1 3 4 M4 °क्यं V4 °क्या)सम (V4 °दृत्य, M4 °नद)नतर —After 21ab Ś1 D1–3 5 9 11 12 ins

332* गच्छेति विप्रवचनाद्राजोवाच ततो नृपम् ।
[D11 गतेति D3 नृप तदा D12 तथा नृप]

—c) Ś1 D2 3 ऋषिणा च, D1 5 7 9 11 12 नृपेण च (D11 °णैव, D12 °वा) (for स नृपेण) N V B D10 M4 तमनुज्ञाप्य नृपतिं

23 c) Dt D6 8 पौरेषु M3 चोदयामास —For 22–23cd Ś1 D1–3 5 9 11 12 subst

333* तावन्योन्यं च कुशले सम्पृष्ट्वाश्लिष्य चोरसा ।
समने मतिमाधत्त राजा दशरथस्तदा ।
सोऽनुज्ञातो दशरथस्तेन राज्ञा महीपतिः ।
प्रययौ स्वां पुरीं वीरः शान्तामादाय सत्वरम् ।
ततो राजा प्रहृष्टात्मा प्रेषयामास वै तदा । [5]

[(l 1) D1 °न्य D12 °न्य (both submetrical) (for °न्यं च) D2 9 तावन्येन° D3 तात येव त कु° (sic) D11 तवान्यो **° (by metathesis) (for the prior half) D1–3 9 11 कृत्वा (D3 11 पृष्ट्वा) °श्लिष्य° D12 स पृत्याश्लिष्य (sic) वा रस (for the post half) —(l 2) Ś1 °दस्त D3 मप्रिमाधत्त (sic) D11 [अ]धत्त राजा म (for मतिमाधत्त) D11 मतिं D12 रा * (for राजा) D9 तथा (for तदा) —(l 4) D2 स्व (sic) (for स्वां) D9 धीर (for वीर) D9 सत्वर —(l 5) Ś1 D2 3 दशरथ (for प्रहृष्टात्मा) —D12 repeats from प्रेषयामास up to मेव in 23f after 25b —D5 12 तथा (for तदा)]

—ef) Ś1 D4 8 11 12 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D1–3 9 क्षिप्रं सर्वम् (by transp.)

—For 22 and 23 Ñ V B D7 10 13 M4 subst

334* रोमपादस्ततो राजा परिष्वज्याभिपूज्य च ।
अनुजज्ञे पुरं गन्तुं भूयो दशरथं स्वकम् ।
ततस्तेनाभ्यनुज्ञातस्तमादाय द्विजर्षभम् ।
शान्तया सहितं काले प्रयातुमुपचक्रमे ।
अथ राजा दशरथः पुरपालाप्तकारिणः । [5]
स्वपुरं प्रेषयामास प्रियाख्यानपुरःसरान् ।
इतः शीघ्रतरं गत्वा युष्माभिर्मम शासनात् ।
क्रियतां मे पुरं शीघ्रं सर्वतः समलंकृतम् ।

[(l 1) M4 °पाद (for रोमपादस्) V2 तदा (for ततो) V1 [अ]भि ** च B1 °पूजित D7 °वाद्य च (for [अ]भिपूज्य च) —(l 2) V1 अनुयज्ञ, B2 °यये M4 °ज्ञात (for °जज्ञे) V1 पर गतु B4 पुरीं गतु D13 ततस्त च V3 भूप M4 राजा (for भूयो) D13 स्वयं V4 दशरथ स्वक —(l 3) V2 °तात D10 °क्रतम् D13 °ज्ञाते (for [अ]भ्यनुज्ञातस्) B4 ताम् (for तम्) B1 समादाय —(l 4) Ñ V3 B2 3 D10 सहित V4 सहि * D7 राजा (for काले) —(l 5) B2 आप्तुकारिण —(l 6) Ñ B3 D10 13 °रीं V1 स्वपुरेन (hypermetric) (for स्वपुर) M4 स्वकानेव पुर° (for the post half) —For ins see below —(l 7) Ñ1 V2 इति V1 नत (for इत) —V3 4 D13 om l 8 —(l 8) D7 हि M4 वै (for मे) D10 पुरीं B1 सर्वं (for शीघ्रं) Ñ1 स्वभ्य° Ñ2 D10 °कृतां (Ñ2 sic) V1 स्वरल° D7 M4 त्वभ्यलंकृत (for समलंकृतम्)]

—After l 6 B3 ins

335* ऋष्यशृङ्गस्य गमनं शान्तया सह भार्यया ।

—After 23 Dt D4 6 8.14 S (except M4) Cg k t ins

336* धूपितं सिक्तसंमृष्टं पताकाभिरलंकृतम् ।

24 ab) D9 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) Ś1 तु (for ते) Ñ V1 2 B D7 10 M4 ते हृष्टमनसो गत्वा शीघ्रं नृपतिशासनात् —G4 om 24cd —cd) D2 3 उपा, G1.3 तत (for तथा) Ś1 Dt D1 3 5 6 8 9 11 12 चक्रुश्च (for प्रचक्रुस्) D4 तथा च प्रतिचक्रुस्ते D5 यद्राज्ञा (by transp) D2 प्रेक्षित, D3 कथित, T3 प्रेरित (for प्रेषित) T3 तथा Ñ V B D7 10 12 M4 तथा चक्रुर्यथाज्ञप्तं पुरे (B4 पुर) सर्वम (Ñ1 समिद्ध V4 B1 D7 यत्नत)देपत —After 24 M3 ins

337* यत्प्रेषितं वसिष्ठेन राज्ञा दशरथेन च ।
कृत्वा दूतान्द्विजो राज्ञः प्रेषयामास सत्वरम् ।
ततो निवेदयामासुर्दूतास्तस्मै महात्मने ।
श्रुत्वा तु तेषां वचनं पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ।